

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

SABİR

Şəhərnamə

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR

HOPHOPNAMƏ

İKİ CİLDDƏ

II CİLD

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2004

*Bu kitab “M.Ə.Sabir. Hophopnamə. Üç cildə” (II-III cildlər,
Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1962, 1965)
nəşrləri əsasında, əlavələrlə təkmilləşdirilərək təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edəni, izahların və
lüğətin müəllifi:

Məmməd Məmmədov
filologiya elmləri doktoru,
professor

894.361 - dc 21

AZE

Mirzə Ələkbər Sabir. Hophopnamə. İki cildə. II cild. Bakı, “ŞərqQərb”, 2004, 384 səh.

Mirzə Ələkbər Sabir XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının böyük simaları arasında fərqlənən görkəmli sənətkardır. O, həqiqi xalq şairi, yeni Azərbaycan şerinin yaradıcısıdır.

Onun şeirləri yarandığı zamanın ən doğru bədii sənədləri, XX əsrin əvvəlinin salnaməsidir. Əsrin nəfəsi ilə nəfəs alan şair şüurları, vicdanları hərəkətə gətirən qələmiylə həyatın ictimai fəzadlarını açıb göstərən etirazlı, təəssübkeş bir ədəbiyyatın gözəl nümunələrini yaratmışdır.

Vətəndaş şair yolunu insanlara məhəbbəti naminə seçmiş Sabirin əsərləri insane ləyaqətini alçaldan hər bir şeyə qarşı mübarizədə ovxarlanmış silah idi və indi də öz kəsərini itirməmişdir. Bədii düşüncənin vüsət və dərinliyi, məhz satirada ifadə olunan ictimai amal və vicdanın ülviliyi və büllürlüğü ilə Sabir bütünlükdə milli poeziyanın simvoludur, vətəndaş tipinin, milli qürur və bəşəri vicdan təcəssümü olan sənət və sənətkar tipinin yeni təzahürü, həqiqi davamıdır. Vaqif sadəliyi, Mirzə Cəlil demokratizmi, Füzuli psixologizmi, Nizami epizmi – hamısı Sabirdə üzvi vəhdət təşkil edir.

Böyük şairin bütün əsərlərini əhatə edən bu ikicildliyin ikinci cildində 1911-ci ildə yazdığı satirik şeirlərlə yanaşı, müəllifin ictimai-siyasi və fəlsəfi lirikası, növhə və mərsiyələri, qəzəlləri, məktəb uşaqları üçün qələmə alınmış şərqi, mənzum hekayə və təmsilləri, tərcümələri, hekayə və felyetonları, ədəbi-publisist məqalələri, müxbir yazıları və məktubları toplanmışdır.

Kitabda xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin illüstrasiyalarından istifadə edilmişdir.

ISBN 9952-418-27-X

© “ŞƏRQ-QƏRB”, 2004

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

1911

SUAL

Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba,
Şeyxül'islam özünü bunca nə təqdir ediyor?

CAVAB

Molladır çünki, o öz gördüyü rə'yələrini
Başqadan sormayı, ancaq özü tə'bir ediyor.

**[LƏNƏT SƏNƏ, EY CƏHL,
NƏ BIDAD EDİYORSAN!]**

Lənət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsan!
Hər gün yeni min mə'l'ənət icad ediyorsan!
Sərməşq edərək Həbilü Qabil1 hərəkətini,
Qardaşları qardaşlara cəllad ediyorsan!
Nakəslərə imdad ilə2, bikəslərə bidad –
Bir gör kimə yardım, kimə bidad ediyorsan?!

**[QAFIL YAŞAMAQDANSA
GÖZƏL KARDIR ÖLMƏK]**

Qafil yaşamaqdansa gözəl kardır ölmək,
Hərçənd ki, qəflətlə1 dəxi ardır ölmək;
Zənciri-cəhalətdə bu alçaq yaşayışdan,
Cahil, sənə dar üzrə səzavardır ölmək!

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ:

Nasirülmülk¹, sənə boylə gümanım yox idi
Ki, bu tezlikdə qohumluq odunu sərd edəsən;
Mən Ədesdən sürünəm Berlinə didarın üçün,
Qapına üz tutam ümmid ilə, sən tərd edəsən2...

NASİRÜLMÜLK BAKIDAN İRANA AZİM OLDUQDA

Məncə, İranə əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk,
Göz önündə görürəm çünki budur İrani;
Var ikən parlaman içrə bu qədər qasiri-mülk –
Bir nəfər Nasiri-mülkün nə olur imkanı?!

MÜXBİRÜSSƏLTƏNƏYƏ¹

Yapdığım hiyləni hər günkü qəzetdə oxudum,
Axırında yenə gördüm ki, yazılmış: “Sonu var”.
Nə xəbərdir, deyə sordum, dedi müxbir ki, hələ
Birini göstərirəm, işbu rəqəmdən onu var!..

[ƏCDADINA ÇƏKDİ, PƏDƏRİN MÜTLƏQ UNUTDU]

Əcdadına çəkdi, pədərin mütləq unutdu,
Məb’usləri məclis ilə atəşə tutdu,
Bir mərtəbə zülm eylədi ki, Məmdəli mirza,
Zökhak¹ də, Çingiz² də min rəhmət oxutdu.

MÜHAVİRƏ

- Qafqaz əhli üç il ərzində nə e’mal eylədi?
- Məktəbə hər yerdə onlar hümmət ibzal eylədi!
- Mərhəba! Səd mərhəba!..
- Bəs bu az müddətdə məktəblər qapandı ya nədən?
- Həp çocuqlar dövreyi-təhsili ikmal eylədi!..
- Mərhəba! Səd mərhəba!..

[MİLLƏTİNİN HALI PƏRİŞAN OLA]

Millətinin halı pərişan ola,
Hər bir işi nifrətə şayan ola,
Cahil ola, vəhşiyü nadan ola,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Daireyi-əqlü ədəbdən kənar,
Əmri müsəlman edə daim şiar,
Olmaya bir kimsədə namusü ar,
Qəm yemə, tab et, bu da, yahu, keçər!

Hər işimiz məsxərəli, gülməli
Olsa bizim, pozma kefin, ay dəli,
Hər neləsə Kəlb Cəfər, Kəlbəli,
Qəm yemə, tab et, bu da, yahu, keçər!

Vaizimiz söyləyə minbərdə gər,
Bi'ri-ələm, mö'cüzi-şəqqülqəmər,
Zə'fəri-cindən sənə versə xəbər,
Sakitü lal ol, bu da, yahu, keçər!

Mərsiyəxan gündə çıxax minbərə,
Xəlqi soya, düşməyə əsla yerə,
Tab elə, döz boylə yaman günlərə,
İncimə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Oğru, əcamir doluşa məscidə,
Zəng vura, toy çala, şaxsey gedə,
Baş-qulağın qanına qəltan edə,
Dinmə, danışma, bu da yahu, keçər!

Tüstü basa məscidi gülxan ola,
Tab eləmək xarici-imkan ola,
Mərsiyəmiz kizb ola, böhtan ola,
İncimə, qatdaş, bu da, yahu, keçər!

Çakər¹ ola mərsiyəxani-səhih,
Qövli qələt, fe'li təməmən qəbih,
Və'deyi-cənnət verə xələqə sərih,
Dinmə, danışma, bu da, yahu, keçər!

Bəzzazımız² başa çala zərbəti,
Kəndinə tərgib eləyə milləti,
Əmr səvab ədd edə bu bid'əti,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Məscidinə oğru girə aşikar,
Sirqət edə çəkmə, qaloş, hər nə var,
Payi-bürəhnə qalasan zinhar,
Dinmə, danışma, bu da, yahu, keçər!..

MÜXABİRƏ

Məmdəli:

Sevgili sultan babam, söylə, sənin halın nədir?
Mən ki, bir şux madmazel eşqində əldən getmişəm!
Şəhrdən şəhrə gəzib², Avropanı uğraşmışam,
İt qızı ram olmadı, hər dürlü ilhah etmişəm!

Həmid:

Məmdəli, artıq maranqozluq məraqım qalmamış,
Kərki, mişarı yığıb başqa evə göndərmişəm!
Ölkədə tək-tək vəba var, derlər, ondan qoxmuşam
Xanəmə daru yığıb bir aptekə döndərmişəm!

33.

Həmid:

Xanəmə daru yığıb bir aptekə döndərmişəm!

Mərdəli:

Mən ki, bir şux madməzel eşində əldən getmişəm!

3.3.

- Millel qoyundur, gel mene!
Eşqim füzundur, gel mene!

- Söz müxteser, bir def'e qan.
Boynun yoğundur, gelmenem!

3.3

ABBAS AĞA¹ DEYİR Kİ:

Can verib millətə, ali, əbədi nam alırıız,
Nə ziyan eyləyiriz, can veririz, kam² alırıız.
Qətlimiz yövmü bizə sanma müsibət günüdür,
Biz o gün həzrəti-həqdən yeni³ bayram alırıız.
Qan deyil nə şimiz üstündə qızıl tək qızaran,
Əsgəranız ki, hünər göstərib, ən'am alırıız.

DREPER¹ DEYİR Kİ:

Elm olduđu yerdə olamaz dinü dəyanət,
Din məs'ələsi cəhl təqazası deyilmi?
Təb'id olunan məclisi-şurayı-düvəldən
Avropanın ərbabi-kənisası deyilmi?
Əhməd Midhət² deyir ki:
Dinsizlik ilə kəsb olunan bir mədəniyyət,
İnsanlığın olduqca bəlayası deyilmi?
Məhdi-mədəniyyət ki, deriz mülki-firəngə,
Vəhşiyətin ən qorxulu səhrası deyilmi?³

AVROPADA MƏMDƏLİNİN EŞQBAZLIĞI

M ə m d ə l i

Rəhm et mənə, can madmazel!
Könlüm olub qan, madmazel!
Birbaş Ədesdən gəlmişəm
Ardınca, canan madmazel!
Gör hali-biaramımı,
Dil bisükundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Rədd ol, a zalim Məmdəli!
Şahi-məzalim Məmdəli!
Artıq həyasız görməyə
Yoxdur məcalim, Məmdəli!
Get, get ki, zülmündən vətən
Dəryayi-xundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

M ə m d ə l i

Mən öz yerimdə şah idim,
Şahi-fələkxərgah idim,
Şə'nim, cəlalım var idi,
Axır nə zillüallah idim;
İranda çox yerdə yenə
Şə'nim məsundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Sən bir dəni mərdudsən,
Hər şə'ndən mətrudsən,
Bir müstəbid Şəddadsən¹,

Bir müstəqil Nəmrudsən²,
Min dəf'ə onlardan dəxi
Zülmün füzundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

M ə m d ə l i

Zənn etmə, İran sərbəsər
Olmuş mənimlə kinəvər;
Əlyövün İranda yənə
Var nökarım min-min nəfər;
Onlar bütün gürgi-əcəl,
Millət qoyundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Doğru bu, lakin əhli-kar
Az olsa da İranda var;
Məncə, bu xain niyyətin
Etməz isabət zinhar;
Çünki sənin halın cünun,
Şəxsin zəbundur, gəlmənəm!
Bətxin nigundur, gəlmənəm!
Fikrin də dundur, gəlmənəm!
Karı oyundur, gəlmənəm!
Söz müxtəsər, bir dəf'ə qan:
Boynun yoğundur, gəlmənəm!..

YUXU

Heyvərə¹, ey müdiri-əhli-füsun,
Bir yuxu görmüşəm, de, xeyr olsun!

Görürəm mən dünən gecə yuxuda
Yenə də sakin olmuşam Bakuda.

Bakudə, leyk lap uzaqlarda,
Gəzirəm bir para soqaqlarda;

O soqaqlar ki, ruzi-fitrətdən
Ari idi bütün nəzafətdən;

İndi, səd mərhəba, səfalənmiş,
Nuri-fanus ilə ziyalənmiş;

Yox ikən sabiqən gediş-gəlişi,
İndi bir başqa rəng alıbdır işi;

Qapılardan çıxış, giriş vardır,
Bunda, əlbəttə ki, bir iş vardır...

Görürəm bunda bə'zi ə'yanı,
Həpsinin var nəcabəti, şanı;

Qapını birbəbir döyür, danışır,
Bə'zisi ilə hələ təzə tanışır.

Söz alır, pul verir, rica ediyor,
Ayrıla-ayrıla dua ediyor;

Bə'zinə iştəhayi-mə'də verir,
Bə'zinə başqa-başqa və'də verir...

İstədim anlayam – nə işdir bu,
Nə alışdır bu, nə verişdir bu?

Məni xıs basdı fərti-heyvətdən,
Heyf, oyandım o xabi-rahətdən!

İndi, ey Heyvərə, varınsa hünər,
Söylə tə'birini bilirsən əgər?!

O soqaqlar, o şəxslər, yahu,
Kimdir aya, nədir, nə işdir bu?

AY CAN!..

Müftinin rə'yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan
Şər'də cəyiz imiş, hökm ediyormuş Qur'an;
Müslimə övrətə baxmaqda da yoxmuş hörmət,
Övrətin əl-üzü övrət ki, deyilmiş, ay can!..

Pəs yazıq zadəyi-Ne'man¹ nə deyirdi, əcəba?
Ya ona lə'n edən oğlan nə deyirdi, əcəba?
Həzrəti-üləmadə pəs o cümbüş nə idi?..²
O zaman cümlə müsəlman nə deyirdi, əcəba?

Nə deyirdi Şəkinin, Gəncənin imanlıları,
Tiflisin bir para məzhəbçi dəliqanlıları,
Cülfanın, Naxçıvanın, Ordubadın hampaları,
Bakının zorbaları, Lənkəranın canlıları?

Şimdi, yahu, bu tühaf işlərə vicdan nə deyir?
Əql nə hökm ediyor, ya buna irfan nə deyir?
Hərə Qur'ana verir istədiyi mə'nanı,
Aç, oxu, bunlara gör həzrəti-Qur'an nə deyir?

Nə deyir? – Bəllidir ərbabına, mən bilməyirəm,
Bir para molla kimi hiylövü fən³ bilməyirəm,
Deməz Allah iki mə'nalı sözü qullarına,
Bu qədər anlamışam, başqa süxən bilməyirəm.

[EL ÇƏKİR NAMIMI MİN LƏ'NƏT İLƏ]

El çəkir namımı¹ min lə'nət ilə,
Mən eli yad edirəm rəhmət ilə;
Nə elin lə'nətinin bir kəsəri,
Nə mənim rəhmətimin bir əsəri;
Mən nə müstəvcibi-lə'nəm, zira,
Nə də el rəhmətə, qüfranə söza!

TƏBRİZ MÜXBİRİNƏ

Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yenə?!
“Diplomatlıqda” bu il çaldığı kulisə belə!

Bax necə bir yekə Təbrizi məhərrəmlikdə
Aldı üç min tükənə cümlə nüfusilə belə!

Hankı məbləğlə bu sövdayı bitirdi, acəba?
Füqərayi-vətənin odlu fülusilə belə!

Sən hələ əncümən ə'zasını vəsf eylə, yazıq,
Əncümən çoxdan ayaqlandı rüusilə belə...

Görməyirsənmi ki, azad edilir fitnəçilər,
Tutulur əmnü əman əhli xüsusilə belə.

Nə ki, İranda törənməkdə idi Məmədəlinin
Səltənət təxtinə öz nəhs cülusilə belə;

İndi Təbrizdə də nəş'ət edən onlardı,
Bu hərifin də o əfkari-nühusilə belə.

Məncə, təqdirə səzadır, kişi şeytandan alıb,
Kamil öyrəndiyi elmilə, dürusilə belə.

Xainin boynuna həp vizri, vəbalı vətənin –
Müslimi, gəbri, nəsarası, məcusilə belə.

EŞİDİRİZ Kİ:

O zəmandan ki, Rəhim xan¹ yetişib Təbrizə,
Həzrəti şamü səhər did olunur, bus edilir;
İnqilabi adı cəbrən taxılır ehrarə,
Hər nasıl hiylə ilə olsa da məhbus edilir.

MENŞİKOV¹ DEYİR Kİ:

Məktəbə düşmən olan bə'z müqəddəs (?) üləma
Ostroumova yazmaz da təşəkkür nə üçün?
Kişi Xoqənddə məktəbləri bağlatdı bütün...
Bir rızanaməyə bunlarda təəzzür nə üçün?

ƏZRİLİN İSTE'FASI

Əzrail ərz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...
Bir təbib, iştə, bu il qullarını qırdı təmam.

Mən edincə hələ bir ölməli bimarı həlak,
O alır ölməməli min nəfərin canını pak.

Verdiyın canları min-min ki, bu zalım alacaq,
De görüm, qul deyə, yahu, sənə bəs kim qalacaq?

Qoy alım canını bari, qoparım məhşərini,
Yoxsa, billah, qıracaq qullarının əksərini.

Bu təmənnamı qəbul eyləməz olsan² hala,
Kərəm et, ta əməlimdən verəyim iste'fa.

Başqa bir xidmətə nəsbən məni qıl minnətdar,
Əzrail olmağı ver işbu təbibə zinhar”.

[AĞLADIQCA KİŞİ QEYRƏTSİZ OLUR]

Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur,
Necə ki, ağladı İran oldu.

O zaman ki, bezikib şah qaçdı,
Mürtəcelər dəxi pünhan oldu;

Parlaman parladı ə'zası ilə,
Dedik, İran yenə İran oldu;

Məclis içrə ümənayi-millət
Nami-milliyətə şayan oldu;

Düzəlib işlərin əskik-gərəyi,
Millətin dərdinə dərman oldu.

Leyk biz işbu təmənnədə ikən,
Bax ki, İranda nə dəstan oldu!..

Hər yetən keçdi cəmaət başına,
Hər ötən silsiləcünban oldu;

Yetdi bir mərtəbəyə surəti-kar,—
Parlaman qəhvəçi dükkan oldu;

İçilən çay, yeyilən yağlı plov,
Çəkilən hoqqavü qəlyan oldu.

Parlamandır, balam, axır burada
Kim danışdı, nə söz ünvan oldu?

Hansı bir məs'ələdən bəhs edilib,
Hasili millətə e'lan oldu?

Yox, əfəndim, yanılış zənn etmə,
Sanma iş layiqi-vicdan oldu;

Dəğru, gərçi üfüqi-İrandan
Şəmsi-məşrutə dirəxşan oldu;

Yə'ni millət işi millət əlinə
Verilib, məs'ələ asan oldu;

Şimdi öz işlərini icrayə
Dəsti-millətdə bir imkan oldu?

Leyk bildinmi büzürgani-vətən
Belə1 iş gördü ki şayan oldu?!

Çırmanıb iş görəcək yerdə, yazıq,
Vay, dədəm, vay! – deyə giryan oldu;

Gözlülər başladılar ağlamağa,
Kurlər də ona xəndan oldu.

İş yatıb qaldı arada ölü tək,
Nə ona meyl, nə im'an oldu.

Əsl mətləb unuduldu, lakin
Fər'i-kari hamı cuyan oldu.

Gördü meydanı adamdan xali –
Hərə bir əzmə şitaban oldu.

Hər kəs ancaq bacarıb aldı ləqəb,
Daxili-zümreyi-ərkan oldu;

Dürtülüb soxdu özün parlamana, –
Parlaman məcməi-irfan (?) oldu.

Pah, nə çoxdur bütün İranda ləqəb,
Kimi bəy oldu, kimi xan oldu...

Çıxdı meydana müləqqəb kişilər,
Bəxtəvərlər hamı ə'yan oldu.

İş necə oldu, onu alma xəbər,
Bayaq ərz etdim, o nisyan oldu...

Bir deyən olmadı, ey xanəxərab,
Məmləkət xak ilə yeksan oldu!

Siz hələ aşiqi-şeydayi-ləqəb,
Bu da mi layiqi-insan oldu?!

Ləqəb iş görməz, əfəndim, kişinin
Adı ya Samü Nəriman² oldu.

Kişidən istənilən işdir, iş,
Kim ki, iş yapdı, o zişan oldu!

De görək, şimdi müqəddəs vətənin
Hansı bir müşkülü asan oldu?

Ancaq iş gördü ləqəb “fabrikası”,
Bütün işlər ona qurban oldu.

İndi qandinsa işin əngəlini,
Demə İran niyə viran oldu?!

**[ÇOX DA DEMƏ SƏRVƏTÜ SAMANLIYAM,
EY FİLAN!]**

Çox da demə sərvətü samanlıyam, ey filan!
Boldu pulum, bir neçə milyanlıyam, – bir utan!
Möhtərəməm, mö'təbərəm, şanlıyam, – dur, dayan!
Məşhədiyəm, kablayıyam, hacıyam, nacıyam,
Dinliyəm, imanlıyam, ərkanlıyam,
Həm əli Qur'anlıyam.

Səndə deyək din də var, iman da var, – filməsəl,
Ev dolusu ne'məti-əlvan da var, – bibədəl,
Xəz-küləcə, sərvətü saman da var, – çox gözəl,
Ev-eşik, eyvan, mütəəddid otaq, – təmtəraq,
Yağlı plov, dadlı fisincan da var,
Şərbəti-reyhan da var.

Qonşuda lakin neçəl üryan da var, – qış, boran...
Giryə də var, nalövü əfğan da var, nimcan...
Sən ki, şəriətçisən, ey binəva, qıl həya!
Şər'də axır nə, bir ehsan da var,
Həqqi-müsəlman da var...

İndi get insaf elə,
Aç başını, ver yelə,
Məzhəbü iman sözü
Vird eləmə bir belə!..

DÖRD DİLLİ QIRMANC

*Zaqafqaziya müftisi Hüseyin əfəndi cənabları
deyir ki:*

Kəşfi-vəch etmək deyil övrətlərə şər'ən həram, –
İştə Qur'an, iştə asar, iştə məfhumi-kəlam!

*“İşiq”¹ qəzetəsi müdirəsi Xədicə xanım cənabları
deyir ki:*

Müslimə övrətləri məsturə olmaq istəriz, –
İştə söz, iştə əməl, iştə müvafiq bir məram!

*Şamaxı camei müdərrisi Əbdülxalıq əfəndi
cənabları deyir ki:*

Müslimə övrət fəqət əl, üz açar indəssəlat, –
İştə ayat, iştə əxbar, iştə əshabi-kiram!

“Molla Nəsrəddin” də deyir ki:

Müfti oylə, Əbd... boylə, həm Xədicə şoylə² de^{*}, –
İştə oylə, iştə boylə, iştə şoylə, vəssəlam!..

[BÜTÜN AVROPADA KƏMYAB İKƏN, AMMA BAKIDA]

Bütün Avropada kəmyab ikən, amma Bakıda
Nə səbəbdənsə bu il oldu¹ firavan yubiley.
Göndərisin zakaz indi Bakıya Şirvandan,
Orada çünki satılmaqdadır ərzan yubiley.

---

* Deyir

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ:

Rusiyyə diplomasyasına bağladım ümid,
Zənn eylədim ki, dərdimə bundan dəva olur;
Umdum ki, şah edər mənə İrənima yenə,
Gec-tez nasıl olursa da kamım rəva olur;
Xassə nəzərdə vardı Potsdam¹ görüşməsi,
Bundan əmin idim ki, mənə e'tina olur;
Lakin mənim bu fikrlərim xam imiş bütün...
Söz yox, müxəbbətin işi boş xülya olur.
Rusiyyə sanki şahlığımıza olmadı riza,
Almanya diplomatası şayəd riza olur;
Tərk eylədim bu xətirə Rusiyyə mülkünü,
Artıq Frankfurtda² işim cabəca olur...

ƏRDƏBİL HAKİMİ RƏŞİDÜLMÜLKƏ

Şeyx Sə'di l deyir ki:
Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar,
Zənn etmə ki, daim belə qızğın qala bazar...
Mən zülm çatır xəlqə dilazarlığından,
Yeydir sənə ölmək bu cəhandarlığından!..

**[MOLLA ƏRƏSZADƏNİN... VAY,
YENƏ MA'BƏDİ VAR!]**

Molla Ərəszadənin...¹ vay, yenə ma'bədi var!
Yazdığıın yox sonu, "ən'ənə" ma'bədi var;
Gündə çıxan qəztənin bircəsi boş keçməyir,
Bir gecəlik mətləbin bir sənə ma'bədi var!..

ƏQVALE HƏKİMƏNE

Əz “Səda” qarein bezar ayəd,
“İbn Bonyad” əgər yazar ayəd.
Əsbe lağər miyan be kar ayəd,
Ruze meydan nə gave pərvari.

Cəfəra! Əz Dadaş to ar məbər,
Zəhleye xəlq zinhar məbər,
Ba frumaye ruzgar məbər,
Kəz neye burya şəkər nəxori.

T ə r c ü m ə s i:

Həkimanə söhbətlər

Oxudu kim “Səda”nı zar oldu,
“İbni-Bünyad” gəlib yazar oldu.
Ariq at meydana yarar oldu,
Çapmaq olmaz vuruş günü camışı.

Ey Cəfər! Sən Dadaşdan ar etmə,
İncidib xalqı biqərar etmə;
Alçağı gəl özünlə yar etmə,
Çün şəkər verməz o həsir qamışı.

TƏBRİZDƏN “MOLLA NƏSRƏDDİN”Ə GÖNDƏRİLƏN KAĞIZLARIN MÜFƏTTİŞİNƏ

Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox,
Hökmi-təftiş eləyən əşxası get təftiş qıl;
Qorxma, yavrum, Molla Nəsrəddin əmin xain deyil,
Xaini-millət olan hükkəmdən təşviş qıl!

- Vur, vur ki, bunu qudurdu meclis!
- Vurma, axoni hakim etdi müflis!

- Vur, vur ki, götürməyibdir arpa!
- İnsan dözəməz bu şarpa-şarpa!

Öşhədü büllahi olıyyül ezim,
Sətibi-ımanem, a şırvanlılar!

Yox yeni bir dinə, yeqqum mənim
Qalı-qur anım, a şırvanlılar!

BALACA SƏHNƏ

Vəqta ki, məşrutə xəbəri İran kəndçilərinin qulağına yetişdi, bir nəfər qoca əkinçi əkinin içində səcdəyə yığılıb dedi:

Səd şükr ki, oldu nur-baran
Məşrutə ilə bu xaki-İran!
Rəxnə yetişib binayi-zülmə,
Yer qalmadı kəxdudayi-zülmə;
Zülmün, sitəmin çırağı söndü,
İran yenə bir behiştə döndü;
Hakimlərin ixtiyarı bitdi,
Dehqanların iztirarı bitdi;
Bundan sora rəncbər döyülməz,
Nahəq yerə binəva söyülməz;
Salmaz bizi mülkədar rəncə,
Qurmaz bizə bir daha şkəncə...

Yazıq bu şe'rləri oxur-oxumaz nagh divan mə'murlarından1 bir nəfər fərraş hazır olub, əkinçinin, əhli əyalının gözü önündə qollarını bağlayıb, at qabağında piyada, ayaq ilə onu ərbabın qarısına gətirdi.

Ərbabın gözləri qızarmış, əlində bir tə'limi dışarı çıxıb, əkinçini gördükdə dedi:

Ha... kətçi, bir ay keçir ki, xirmən
Ötdü, nərələrdə qalmısan sən?
Məhsulu bütün özün götürdün,
Ərbabə nə pişkeş gətirdin?
Bostandakı meyvəcatı dərdin,
Aya, de görək, bizə nə verdin?
Nə buğda, nə arpa çatdı səndən,
Nə lobya, noxud, nə paxla, ərzən;
Lazım sənə indi min üqubət,
Ta ibrət ala bütün rəiyyət!

Biçarə əkinçi boynu çiyində, tamam bədəni əsə-əsə, qorxa-qorxa baş endirib ərz etdi:

Allaha qəsəm ki, mən fəqirəm,
Köç-külfət əlində dəstgirəm,
Ətfali-səğirə pasibanəm,
Avareyi-əklü şürbü nanəm;
Mə'lumi-cənabınızdır, ərbab,
Bu il quraq oldu, tapmadıq ab;
Əkdiklərimin təmami yandı,
Fəryadlarım göyə dayandı;
Vallah, özümüz də qalmışıq ac,
Bir parça quru lavaşa möhtac...

Ərbab kətçidən bu sözləri eşidincə ağzı köprümüş, gözləri hədəqədən çıxmış bir halətdə qışqırır:

– Uşaqlar, falaqqa, çubuq hazır edin, od yandırın, şiş qızdırın! Bu əsnədə dörd nəfər zalım əllərində şallaq, biçarə kətçinin ayaqlarını möhkəm bağlayıb, falaqqaya salıb, döyməyə başladılar².

Ə r b a b

Vur, vur ki, gətirməyibdir arpa!

Ə k i n ç i

İnsan dözəməz bu şarpa-şarpa!

Ə r b a b

Vur, vur ki, bir az da məstkaməm!

Ə k i n ç i

Canım çıxar, urma, bidəvaməm!

Ə r b a b

Vur, vur ki, nə yağ verib, nə qaymağ!

Ə k i n ç i

Vurma ki, deyil inəklərim sağ!

Ə r b a b

Vur, vur ki, bunu qudurtdu məclis!

Ə k i n ç i

Vurma, məni hakim etdi müflis!

Ə r b a b

Məşrutə bunu xərab edibdir!

Ə k i n ç i

Zülmün məni dilkəbab edibdir!

Ə r b a b

Hürriyyət edib bu şumu gümrah!

Ə k i n ç i

Fəryadə yetiş, amandır, Allah!
Əla lə'nətullah ələl-qövmüzzalimin.

MÜHƏRRİRLƏRƏ

Tə'limə dair odlu yazılmış məqalələr,
Zənn etmə, mültəhib olaraq xəlqi yaxmayır...
Yox, yox, cəməət anlamış elmin məziyyətin,
Amma nə çarə, daldakı məl'un buraxmayır!..

VAQİEYI-YUBİLEYKARANƏ

Girdim yerimə başımda qayğu,
Gördüm gecə bir qəribə uyğu:

Bir şəhrdəyəm ki, cümlə dəhri
Gəzsən, bulamazsan oylə şəhri;

Ləzzətli suyu, gözəl havası,
Var behcəti, zövqü, həm səfası;

Əhli bütün əhli-fəzlü insaf,
Həp mö' mini-pak, müsliimi-saf;

Şəhri-füzəla, diyari-irfan,
Mö' min yatağı, qədim Şirvan.

Əlqissə, gəzib bu şəhri yekca,
Hər bir yerin eylədim tamaşa;

Gəzdikcə adam görünmür, ancaq
Bir səmtdə vardı bir yığıncaq.

Vəqta ki, bu izdihamı gördüm,
Mən də o yerə qoşub yüyürdüm;

Baxdım ki, əzim bir cəmaət,
Eyzən ürəfa, əvət, həqiqət!

Lakin nə üçündür işbu əhval? –
Sordum, birisi dedi bu minval:

“Rahi-mədəniyyəti tey etdik,
Bir şəxsi-əzizə yubleı etdik”.

“Əhsən, – dedim, – ən gözəlcə bir şey,
Xaqani¹ üçünmü işbu yubleı?”

Ya seyyidi-paki-Zülfüqari²
Yad etdiz o şairi-diyari?

Yoxsa Məlikov Həsənbəyi³-pir
Əlyövm olunur vətəndə təqdir?

Əkdikləri danələr göyərdi,
Bəh, bəh, necə dadlı meyvə verdi!

Yaxud, de görüm, müdiri-“Kəşkül”⁴
Ünsizadə Səidi-mə’qul

Etdikləri ictimadə nisbət
Millətdən alır bu gündə qiymət?

Yainki o Seyyidi-Əzimi⁵
Şad etdiz o şairi-nədimi?

Yoxsa Qəniyev Məcid⁶ təbcil
Etmək səbəbincədir bu təşkil?⁷

Məhmudbəyov ol Həbib⁸ yoxsa,
Alqışladız ol ədibi yoxsa?

Yaxud, de görüm, müdiri-“Rəhbər”⁹
Məhmudbəyəmi bu e’tinalər?”

“Lal ol, – dedi, – Zülfüqar kimdir?!
Xaqaniyi-namdar kimdir?!”

Kimdir Məlikov Həsənbəyi-pir?
Millət onu çoxdan etdi təkfir!

Kimdir, nəçidir o Ünsizadə?
Həp dinimizi verirdi badə!

Ya Seyyid Əzim kimdir, oğlan?
Bir şair idi yazırdı hədyan!

Məhmudü Həbib, ya Məcidin
Çəkmə adını o üç pəlidin!¹⁰

Ömründə belə niyaz¹¹ qılmaz,
Bunlar üçü də nəmaz qılmaz¹².

Yublekdir bu, həba deyildir,
Var qiyməti, kəmbəha deyildir;

Hər elmi ufaq müəllim əsla
Layiq olamaz bu feyzə, illa.

Layiq belə yubleyə ziyadə
Əlhafiz əfəndi Şeyxzadə¹³.

İşbu sözü söyləyib də təkrar,
İstərdi edə bir az da göftar.

“Dinmə, – dedim, – oldu qissə məfhum,
Rumi ki, dedin, qəziyyə mə'lum¹⁴...”

.....

Dərpərdə olan rümuza qandım,
Bu halda xabdən oyandım.

Gördüm bu rübaiyi mükərrər
Təb'im ediyor dəmadəm əzbər:

Qanunü qəvaidi-təbiət
Qoymuş bu cəhanda boylə adət:

“İnsandakı cəhldən ziyadə
Həqsizlər edərlər istifadə”.

[EY PULLULARIN SƏFASI, NOVRUZ!]

Ey pulluların səfası, novruz!
Tacirlərin aşınası, novruz!
Bir millətə eyd ikən, nədən bəs
Oldun füqərə əzası, novruz?!

BAYRAM TÖHFƏSİ

Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!
Əğniyalarla quran məclisi-işrət, novruz!
Səndə hər kəs sevinir, bəs niyə ancaq füqərə
Çəkir övladını gördükdə xəcalət, novruz?!

**[OYLƏ BİR TƏRCÜMƏ KİM,
RUHİ-ŞEKSPİR GÖRCƏK]**

Oylə bir tərcümə kim, ruhi-Şekspir1 görçək
Ağladı ruhi-Otelloyla2 bərabər özünə.
“Ax, mütərcim!” deyə bir odlu tüfürçək atdı,
Şübhəsiz, düşdü o da tərcüməkarın gözüne.

[ƏŞHƏDÜ BILLAHI ƏLIYYÜL ƏZİM]

Əşhədü billahi əliyyül əzim,
Sahibi-imanəm, a şirvanlılar!
Yox yeni bir dinə yəqinim mənim,
Köhnə müsəlmanəm, a şirvanlılar!

Şiəyəm, əmma nə bu əşkaldən,
Sünniyəm, əmma nə bu əmsaldən.
Sufiyəm, əmma nə bu əbdaldən,
Həq sevən insanəm, a şirvanlılar!

Ümməti-mərhuməvü məğfur ilə,
Əmrəyəm taəti-məzbur ilə,
Küfrümə hökm eyləməyin zur ilə,
Qaili-Qur'anəm, a şirvanlılar!

**[HƏMDÜLİLLAH KI, BU GÜN BƏXTƏVƏR
OLDU BAŞIMIZ]**

Həmdülillah ki, bu gün bəxtəvər oldu başımız,
Gəldi novruz, demək, artdı bir il də yaşımız,
Bütün əqvamə görə gərçi çox azdır yaşımız,
Bavücad-in ikidir bir sənədə il başımız:

Biri novruz, biri mahi-məhərrəmdir, əmu!
Birisi mayeyi-işrət, birisi qəmdir, əmu!

Bu səbəbdən bir ili biz də iki pay edərik:
Bir payı on bir, ikinci payı bir ay edərik,
On bir ay nalə çəkib, ağlayıb ax-vay edərik,
Bir ayı ləbləbi-kişmiş yeyib, oxqay, edərik;
Çünki bu eyd biz islamdə ə'zəmdir, əmu!
Şiveyi-məzhəbi-Zərdüşt¹, əsəri-Cəmdir², əmu!

Bu bir ayda geyinib sallanarıq behcət ilə,
Əlli-əlli olaraq ev gəzərik işrət ilə,
Girərik hər evə, hər mənzilə cəm'iyət ilə,
İçərik çay, yeyərik hil-noğulu ləzzət ilə,
Çox da ev sahibinin iş-gücü dərhəmdir, əmu!
Eyddə borc eləmək də'bi müsəlləmdir, əmu!

Tapdı vəqta ki, ərəb leşkəri ətrakə zəfər,
Dini-aba'imizi eylədi həp zirü zəbər,
Biz də atdıq bütün adatımızı, bircə məgər
Bu mübarək günü təqdis ilə bu anə qədər
Saxladıq, çünki biz islamə çox əlzəmdir, əmu!
Bərsikəstə olan ərbab məgər kəmdir, əmu?!

Leyk bu eydimizin bircə qüsuru yenə var:

.....

Satirik Parçalar

[TUTDUM ORUCU İRƏMƏZANDA]

Tutdum orucu irəməzanda,
Qaldı iki gözzərim qazanda,
Mollam da döyür yazı yazanda...

[BABAM SÜNNİ, NƏNƏM ŞİƏ, DÜRƏK MƏN]

Babam sünni, nənəm şiə, dürək mən,
Nə farsam mən, nə hindəm mən, türək mən!
Muğanda – müğbeçə, məsciddə – əkbər,
Təfavüt yox... həqiqətdə zirək mən!..

[HƏMƏDANDA QONAĞIMDAN XƏBƏR ALDIM, KEY ŞEYX]

Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx,
Hansı məxluq sizin şəhrdə bişək çoxdur?
Dedi: “Az isə də bu şəhrdə sayır məxluq,
Leyk dəbbağ ilə səbbağ ilə eşşək çoxdur”.

**[TANRI HƏR YERDƏ PULU BİR ÜRƏYİ
SƏXTƏ VERƏR]**

Tanrı hər yerdə pulu bir ürəyi səxtə verər,
Mə'rifət müftədi çün, kasibi-bədbəxtə verər.

Hacı Rüstəm əmiyə yeddi oğul, cümlə qəni,
Leyk baqqal Cəbiyə yeddi qızı süftə verər.

Yekə saqqal kişiyə il uzununu gündə plov,
Leyk abdal Kosaya həftədə bir küftə verər...

**[MOLLA, SƏMAVARINDAN DƏRDA,
HƏZAR DƏRDA]**

Molla, səmavarından dərda, həzar dərda!
Bir istəkəni indi, bir istəkəni fərda!..

**[MƏN XƏLİLÜLLAH-E ƏSRƏM,
PEDƏRƏM ÇON AZƏR]**

Mən Xəlilullah-e1 əsrəm, pedərəm çon Azər²,
Səfər əz Babil-e Şirvan³ konəm inşaallah.
Gərçə u dəftər-e əş'ar-e mərə pare nemud,
Vəsl ba təb'e dorəfşan konəm inşaallah*.

T ə r c ü m ə s i:

Xəlilüllahi-əsrəm mən, atam yurdumda Azərdir,
Çıxam Babilə Şirvandan gərək cür'ətlə inşaallah.
Əgərçi şe'rimi yırtıb, qəzəblə odda yandırdı,
Bu gövhərlər saçan təb'im tikər qüdrətlə inşaallah[†].

[XÜMSİ-ŞƏRABİ SEYYİDƏ SAQİ VERİB DEDİ]

Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi:
Sabir fəqirdir, yetər ancaq zəkət ona¹.

[ŞE'R BİR GÖVHƏRİ-YEKDANEYİ-ZİQİYMƏTDİR]

Şe'r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir,
Salmaram vəsfi-druğ ilə onu qiymətdən.
Deyərəm həcv, sözüüm doğru, kəlamim şirin,
Əhli-zövqə verərəm nəş'ə bu xoş şərbətdən.

---

* Farscadan şeirləri Əbülfəz Hüseyn (Həsərət) tərcümə etmişdir.

[SƏN PİRİ-CƏHANDİDƏSƏN, EY SEYYİDİ-SƏRKAR]

Sən piri-cəhandidəsən, ey Seyyidi-sərkar,
Məndən çək əlin, eyləgilən pir ilə rəftar!
Olmaz sənə qismət dəxi bu dövləti-didar,
Bundan sora hicrimdə ciyərqan olacaqsan!

Aşiq mənə bir mən kimi ziyba gərək olsun,
Mail gülə bir bülbülü-şeyda gərək olsun,
Səndə bu işə səbrü şəkiba gərək olsun,
Amma, bilirəm, səbr evi vİran olacaqsan!

[SABİRİ-ŞEYDA Kİ, TƏRKİ-ŞƏHRİ-ŞİRVAN EYLƏDİ]

Sabiri-şeyda ki, tərki-şəhri-Şirvan eylədi,
Bülbülə bənzərdi kim, meyli-gülüstan eylədi;
MİN ÜÇ YÜZ BİRDƏ HİCRƏTDƏN SORA MEYMUN İLİ¹,
Axiri-şəvvaldə əzmi-Xorasan eylədi...

[ÜÇ YÜZ ON DOQQUZ İDİ BƏ'D HƏZAR]

Üç yüz on doqquz idi bə'd həzar,
Səneyi-hicrəti-rəsuli-kübar;
MaHi-ziqə'dənin çəharində,
O günün nimeyi-nəharində;
Bir gün idi ki, xosrovi-xavər
BürCi-Dəlv içrə tutmuş idi məqərr.
Gərçi qış fəslİ idi, leyk həva
Rövşənü saf idi fərəh əfza;
Nuri-xurşiddən cəhan pürnur,
Aləm olmuşdu rəşki-vadiyi-Tur¹.
Qış cəfasın görün könullər şad,
Rənci-sərmadən oldular azad.
Xəlq eymən qəmi-bürüdətdən,
Qəlblərdə fərəh bu halətdən.
Hadisati-zəmanədən nəgah,
Əsdi bir şiddət ilə badi-siyah.
Düşdü bir özgə halə bu aləm,
Nəpədid oldu nəyyiri-ə'zəm;
Bəhri-simab tək zəminü zəman
Cünbüşə gəldi, qopdu bir tufan;
Etdi bir növ' zəlzələ dili-xak,
Az qalırdı ki, sinələr ola çak;
Dəkkül-ərz zahir oldu haman,
Tarmar oldu xitteyi-Şirvan;
Belə fəryad çəkdi kureyi-xak,
Sanki torpağa düşdü nöh əflak.
Hamı bu halə valehü məftun,
Nəgəhan hadis oldu bir yangın;
Tutdu dünyanı od şərərələri,
Yaxdı dükkənləri, imarələri.
Nə'reyi-tündbad, hiddəti-nar,
Lərzişi-ərz, sədmeyi-əhcar.
Macəra qəmli macəra üstən,
Nazil oldu bəla bəla üstən.
Allah, Allah, nədir bu tufanlar?!

Az qalır vəhmdən çıxan canlar.
Oldu guya dəmidə nəfxyi-sur²,
Macərayi-qiyamət etdi zühur.
Əhli-Şirvan hayimü heyran,
Əhli-məhşər tək oldu sərgərdan;
Qəlblər doldu rə'bü vəhşətdən,
Qayəti-şiddəti-məhabətdən;
Olmadı kimsə kimsədən müxbir,
Aşkar oldu sirri-yövmi-yəfir;
Hər kəs öz nəfsini çəkirdi kənar,
Ata övladdən edirdi kənar.
Qalmadı bərqərar bir xanə,
Cümlə mə'mur oldu vİranə;
Ani-vahiddə xitteyi-Şirvan
Oldu, səd heyf, xak ilə yeksan.
¹ki mindən ziyadə əhli-diyar
Topraq altında can verib naçar.
Yer çü aram tapdı zəlzələdən,
İləlan... o mərhələdən³, –
Atalar yadinə düşüb övlad,
Mehri-fərzənd ilə çəkib fəryad;
Atalar fikrinə qalıb⁴ fərzənd,
Oldu övci-səmayə nalə bülənd.
Xırda ətfal iztirab ilə
Atasın axtarır şitab ilə;
Qarışıb bir-birə səğirü kəbir,
Hamı dillərdə kəlmeyi-təkbr;
Piri-Kə'nən kimi hamı giryan,
Hərə bir Yusif axtarır heyran⁵;
Tapmayıb qəlbi-zarinin səmərin,
Kimdən alsın cəvaninin xəbərin.
Müxtəsər in ki, oldu axiri-ruz,
Zülməti-şəb edib zühurü bürüz;
O gecə bir qaribə aləm idi:
Şəbi-yə's idi, leyleyi-qəm idi;
Kuçələrdə hamı; nə narü nə nur,
Qarışıb bir-birə ünəsü zükur.

Hər tərəfdə quruldu bir matəm,
Hər çəməndə əkildi nəxleyi-qəm.
Rənci-sərmavü qüsseyi-əmlak,
Hər dəqiqə təzəlziül eylər xak.
Tifflər şiddəti-bürudətdən
Ağlaşır zar-zar vəhşətdən;
Hər tərəf “vay oğul” sədasindən,
Qəmli övrətlərin nəvasindən –
Eşidənlər yanıb kəbab oldu,
Dili-səngi siyah ab oldu.
Əlqərəz, sübhə tək hamı giryan,
Ta ki, ruzi-cədid oldu əyan,
Tazələndi dübarə dərdü ələm,
Doldu dünyayə şiveyi-matəm;
Kuhkən tək hamı çəkib fəryad,
Sanki Şirinin axtarır Fərhad.
Aldılar cümlə əllərə tişə,
Yox könüllərdə özgə əndişə:
Atadır, axtarır oğul bədənin,
Anadır, seyr edir bəla çəmənini;
Bacılar nə’shin axtarır qardaş,
Eləyir səngü xak içində təlaş;
Axtarır hər kəs öz ölənələrini,
Çıxarır ruhsiz bədənlərini;
Parə-parə o sərvə-zibələr,
Əzilib qaməti-dilaralər;
Gül kimi cismlər hamı biruh,
Əzilib baş, bədən olub məcruh.
Mürdələr cismi rəhgüzarlərə
Tökülüb guşəvü kənarlərə;
Kimi təğsil edir oğul bədənin,
Kimi hazır edir ana kəfənin.
Nimcan cismlər nə halətdən,
Kəsrəti-şiddəti-cərahətdən,
Sədmeyi-səngdən batıbdı səsi,
Qüdrəti yox və leyk var nəfəsi.
Bir neçə nə’slər olub məfqud,

Heyf kim, hasil olmayıb məqsud.
Bipədər qızların nəvasindən,
“Şa Hüseyin, va Hüseyin” sədasindən, –
Qan olurdu könül o halətdən,
Sanki bir an idi qiyamətdən.
Düşdü afaqə naləvü əfqan,
Rəhm qıl, ey xudayi-kövnü məkan!
Nə təamü nə fərşü nə camə,
Xəlqə düşvar olub bu həngamə.
Qəhti-nan oldu bədtərin bəla,
Allah, Allah, nədir bu dərdə dəva?!

* * *

Məlikov⁷, o Həsən bəyi-zişan,
O əmini-xəzaneyi-ehsan,
Elmü fəhmü kəmalilən mümtaz,
Sineyi-safi kənzi-lö'löi-raz;
Hünəri fəzldir, ədəb kari,
Əqli pakizə, hüccət iqrari.
Dəxi alicənab komitetlər,
O ədalətməab komitetlər,
Himmətü mərhəmətləri şayan,
Rəhmi-bimüntəhaləri payan.
Barəkallah ki, saf sinələri,
Əlhəq elmü ədəb xəzinələri;
Şamili-hal olub ifadələri,
Mərhəmi-dərdü dil iradələri;
Görmüşük lütfi-binəhayələrin,
Ey xuda, qıl bülənd payələrin!
Xəlqə çox görmə bu cənabləri,
Hifz qıl sən bu müstətbləri!
Bizə çox kişvəri vilayətlər –
Etdilər lüftlər, inayətlər.
Ümənayi-əliyeyi-dövlət,
Rüəsayi-məzahibü millət,
Üləmayi-izami-dinpərvər,

Füqərayi-qəyuri-hər kişvər,
Əhli-Qafqaz göstərib qeyrət,
Əhli-Rusiyyə eylədi himmət.
Leyk bu Badikubə əsnafi,
Xah tüccar, xah əllafi
Etdilər mübtələlərin dilşad,
Edə həq bu bələdləri abad!
Zövceyi-xan, o banuyi-e'zaz,
Sakini-kişvəri-Vladqafqaz,
Əbr tək himməti töküb baran,
Seyl tək qeyrəti edib cərəyan,
Gah çadır eyləyib bərat bizə,
Gah pul etdi iltifat bizə;
Mərhəba, qeyrət etdi mərdanə
Sakinani-diyari-Şirvanə!
Ey xuda, lütfini inayət qıl,
Xani-xüldaşıyanə rəhmət qıl!
Sabira, ey əsiri-qeydi-bəla!
Şe'rdir gərçi şiveyi-şüəra,
Leyk göftərdən duadi qərəz,
Şe'rdən eyni müddəadi qərəz...

[ŞÜKR LİLLAH Kİ, AFİTABI-SÜXƏN]

Şükr lillah ki, afitabi-süxən
Şərqi-mə'nadən oldu çöhrənüma;

Çıxdı bir gün ki, təl'ətindən edo
Məşriqü məğrib əhli kəsbi-ziya;

Oldu bir nur sateü lame',
Ola rövşən bu nur ilə dünya.

O ki, dərgahi-həqqə illər ilə
Gecə-gündüz edərdik istid'a, –

Əhsənülvəch ilə müyəssər olub,
Şükr kim, şamil oldu lütfi-xuda.

İsticabət tapıb dualərimiz,
Şəhri-Tiflisdə olub bərpa

Bir qəzetxanə kim, ifadələri
Hər müəmmayə göstərir mə'na.

Bir qəzetxanə kim, mətalibinə
Hər məmalikdə müştəri peyda,

“Şərqi-Rus”¹ ilə intixab tapıb,
Ta verə gün kimi cəhanə ziya.

“Şərqi-Rus”un yeganə mümtazi
Bəhri-elmü ədəb Məhəmməd ağa²;

Mətləbi dilruba, qəribülfəhm,
Sözləri ruhbəxşü zövqəfza.

Kəlimatı müfidü müstəhsən,
Hərəkəti həmişə sidqü səfa.

Biz gərəkdir təyəmmünən bu günün³
Mislini ildə eyd edək icra.

Var ümidim ki, əxtəri-iqbal
Övci-məqsuddə tuta mə'na;

Ola bidar talei-məs'ud,
Aça minbə'd dideyi-şəhla;

Ola kəsbi-ülümə sə'yi-bəliğ,
Qıla təhsili-elm sübhü məsa.

İndi bir əsrdir ki, elm gərək!
Dolub alati-elmlən dünya.

Hansı bir elmdir ki, təhsili
Bizə üsrü hərəc olub, aya?

Mehriban padşahi-adilimiz
Edə həq səltənətdə kami-rəva;

Hər məmalikdə, hər vilayətdə
Qayəti-rəhmü lütfdən həqqa;

Döşəyib kəsbi-elmə bəsti-bəsit
Uşqolalar açıb, qoyub molla

Ki, bizim tək dəni rəiyyətlər,
Hərə bir elmdə olaq dana⁴.

Ah kim, xabi-qəflət ilə bizim
Ömri-pürmayəmiş⁵ keçibdi fəna.

Dolub elm ilə sahəti-aləm,
Bizə yox bəhrə elmdən əsla.

Rəmz həl-yəstəvi müdəlləldir,
Bir deyil şəxsi-kurlən bina.

Kəsbi-elmə səbəb fərahəmdir,
Sabira, bir zəman ayıl, yatma!

Qıl dualər ki, “Şərqi-Rus” muzun
Təl'ətindən ola6 cəhan beyza.

MÜSƏLMAN VƏ ERMƏNİ VƏTƏNDAŞLARIMIZA

Əsrimiz xahiş edərkən ittifaqı ittihad,
Cümləmiz əmniyyət içər almaq¹ istərkən murad,
Beynimizdə yox ikən bir gunə əsbabi-təzad,
Bu vətən övladinə ariz olub büğzü inad,
Müslimanla ermənilər beyninə düşdü fəsad,
Yoxmu bir sahibhidayət, yoxmu bir əhli-rəşad?!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

İki yoldaş, iki qonşu bir vətəndə həmdiyar,
Əsrlərcə ömr edib, sülh içrə bulmuşkən qərar,
Fitneyi-iblisi-məl'un² oldu nəgəh aşikar...
Gör cəhalətdən nə şəklə düşdü vəz'i-ruzigar!
Qətlü qarət bişümarü səhrü qəryə³ tarimar...
Əl'əman, bu fitnəyə çarə qıl, ey pərvərdigar!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

Fitnələr kim, faş olur, bilməm nə halətdən törər,
Əql bəvər eyləməz kim, adəmiyyətdən törər,
Müslimiyyətdən və yaxud erməniyyətdən törər,
Şübhə yoxdur, cəhldən, yainki qəflətdən törər,
Bu müsibətlər bütün büğzü ədavətdən törər,
Bu ədavət mütləqə hali-zələlətdən törər;

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

Həqqi xələfə bildirib dəf'i-zələlət etməli,
Gün kimi taban edib, pamali-zülmət etməli,
Nabəca bu işlərin dəf'ində⁴ qeyrət etməli,
Xatiri-müğbərdən rəf'i-küdurət etməli,
Çarəsazi-sülh olub dəf'i-xüsumət etməli,
Sabira, beynəlmiləl tədbiri-ülfət etməli!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

ŞİMDİ FÜRSƏTİ VAR İKƏN BİR İŞ GÖR İSTİQBAL ÜÇÜN!

Qılma, ey mün'im, təcahüd kəsəti-əmval üçün,
Etmə sərf övqatını cəm'iyəti-əsqal üçün,
Düşmə iste'cala nəfsin göstərən amal üçün,
Kəndi fikrində çalışmaq ancaq istiqlal üçün!
Getdi əldən millətin, fikrin nədir əmsal üçün?
Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal üçün!

Nagəhan bər'əks olur halınca² təqdiri-qəza,
Huşyar ol, övdət etməz sərgüzəşti-ma-məza!

Binəvalər gərdənində fəqrdən zəncirə bax,
Mübtəlalər ahi-cansuzində min tə'sirə bax,
Yatma rahət, millətində naleyi-şəbgirə bax,
Dünki dərişi bu gün mün'im edən təqdirə bax³,
Dünki mün'im bir gəda olmuş, göz aç, tofirə bax,
Qıl cəhanə bir nəzər, məxrub olan tə'mirə bax,

Pərnıyan naimləri olmuş həmağuşı-türab,
Ya bəni-adəm lədu lilmövto vəbnu lilxərab^{*}.

Bilməzəm⁴ təksiri-miknətdən nələdir niyyətin?
Sirri tə'mini-təəyyüş isə çoxdur miknətin,
Gər yığıb, həsrət qoyub getməksə, boşdur zəhmətin,
Bari, ey qafil, bu gün əldə var ikən fürsətin,
Bir binayi-xeyrə bani ola, ucalsın himmətin!
Ta bu himmət sayəsində xeyrə çatsın millətin!

Var ikən bu milləti-islamda min ehtiyac,
Heyf kim, himmət edən yoxdur ki, qılsın bir
ilac...

---

* T ə r c ü m ə s i: Hər bina viran olur, hər kəs olur, axır ölüür.

Eyqizu, ya mə'sərəl-islam, qəflət ta bəkey?
Eyşü işrət bəstərində istirahət ta bəkey?
Növmi-şətvə içrə müstəğrəq xudarət ta bəkey?
Aləmi-islamda bunca ətalət ta bəkey?⁵
Bu tədənni, bu tənəzzül, bu kəsalət ta bəkey?
Getdi izzət⁶, batdı millət⁷, fərqu zillət ta bəkey?

Yetdilər sərmənzilə əğyar, ya qövm, ərrəhil!
Eyqizu vəstə' cilu, ya əhlə-islam, əddəxil!*

Feyzi-təhsilə məgər qabil deyil övladımız?!
Ya məgər yox iktisabi-elmə iste'dadımız?!
Talibi-təhsil ikən külliyyədən əfradımız –
Hankı məktəbdən nə dərs⁸ alsın bu gün əhfadımız?
Yoxmu bir zihimmət olsun bəisi-irşadımız?
Əlmədaris, əğniya, sizdəndi istimdadımız!

Sizdən əlhəq qəlbi-millət, ruhi-ümmət şad olur!
Binəva Sabirlərin ancaq işi fəryad olur...

---

* T ə r c ü m ə s i: Yatmayın, bir sə'y edin, ey əhli-islam, əl'əman!

SÖZ

Ey söz, nola dersəm sənə xurşidi-səməvat,
Səndən alıyır nurü ziyayi həmə zərrat.

Bir nuri-həqiqətsən, edib həq səni nazil
Kim, bəxş edəsən gülşəni-nasutə füyuzat.

Gəh lövhədə məstur, qələmədən gəhi cari,
Gəh ərşədə misbah, gəhi fərşədə mişkat.

Sübhi-əzəlidən üzün etdikdə təcəlli,
Məhv oldu cəhanı bürüyən dudedi-zülmat.

Olmuş bütün ərbabi-nəzər aşiqi-hüsnün,
Tənviri-üyun eyləyir ərbabi-kəmalat.

Bir möhibeyi-lütfi-xudasən ki, həqiqət,
İnsanlar edir zətin ilə fəxrü mübahat.

Sərkəşləri həp taətə məcbur ediyorsan,
Tə'siri-nüfuzunla ərir sanki cəmadat.

Ey bariqeyi-fikr, əya ləm'eyi-vicdan!
Ey şə'şəeyi-qəlb, əya nuri-xəyalat!

Növ'i-bəşərə tərbiyəbəxş olduğun üçün –
Gər densə səzadır sənə ümmul-ədəbiyyat.

Sənsən füsəhayi-ərəbi eylədin ilzam
İzhar bəlağətlə, əya nuri-hidayat.

Mümtaz elədin növ'i-bəni-adəmi əlhəq,
İnsan sənin ilə edib ehrazi-məqamat.

Vicdanü dili-Sabirə nəşr eylə füyuzin,
Ta kim, bitə könlündə rəyahini-kəmalat.

[QƏRİNİ-MƏĞFİRƏT QIL, YA İLAHİ]

Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin¹ vəfalı padşahi!..

Bu hali-zari-məhrumanəmizlə,
Məlali-nəfsi-məhmumanəmizlə,
Xülusi-qəlbi-mə'sumanəmizlə,

Sana ərz eyləriz biz, ya ilahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Xüdəvənda, kərıma, kirdigara,
Onilə rəhmətınlə qıl müdara,
Olurkən fövt, edib islami ihya,

Səadət rütbəsin aldı kəmahı,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Müqəddəs fikri, pak əqli, zəkasi,
Vətən övladının oldu bəqasi,
Verib İranə qanuni-əsasi,

Bütün İranın oldu qıbləgahi;
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Hümayi-ruhini xüldaşıyan et,
O zati-əqdəsi cənnətməkan et,
Mübarək qəbrini rəşki-cinan et,

Ayırma rəhmətindən sən bu şahı,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Onun qanuni-pakin payidar et,
Vəliəhdin müsavət ixtiyar et,
Rəiyyətdust, hurriyyətsüar et,

Şərəflənsin bu yolda izzü cahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Şəhi-İran Məhəmməd² şahi-ə'zəm,
Uzun ömr eyləsin ol zati-əkrəm,
Ola qanuni-ədl ilə münəzzəm

Ümuri-dövləti, mülki, sipahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

ABDULLA CÖVDƏTİN ƏŞ'ARINI TƏXMİS

Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən,
Ziyaləndirməz afaqı fūruği-ələmaradən?
Nə vəqt ol sübhi-safım ayrılır bəs leyli-yəldadən?
“Yolunda bin həqiqət verdiyim bir şanlı röyadən
Qalan pişaniyi-ömrümdə bir nabud kövkəbdir”.

Hüma pərvaz olub uçmaqda ikən övçi-ə'ladən,
Alıb səyyad oxun nagəh yıxıldım xakə baladən,
Sevinsin, söylə, səyyadım ki, mən göz yumdum əşyadən...
“Tənəffürlər, tərəhhümlər, təxəttürlərlə dünyadən
Güzarım zəxmdari-vəsl bir hicri-mükövkəbdir”.

NÖVHEYİ-MİLLİ

Vahəsrətə!.. ki bərhəm oldu tifaqi-millət!
Milliyyət ictimain pozdu nifaqi-millət!
Əmnü rəfahü rəfət təbdil olub fəsadə,
Mehri vəfavü ülfət təgyir olub inadə,
Qur'anımız olurkən dai bir ittihadə
Şər'i-şərifə saldı min infiraq millət!

Təbliğə başladı çün peyğəmbəri-nikunəm,
Əmri-rəsələtində ancaq gətirdi islam,
Bir dini, bir xudanı islama qıldı elam,
Ta bir tifaqə dair olsun vifaqi-millət!
Əshabi-pakı oldu xidmətgüzari-islam,
Dutdu cəhanı ceysi-züliqtidari-islam,

Çünkü təməddün idi ümdə şüarı-islam.
Qavzandı övci-ərşə taqi-rəvaqi-millət!
Nəşr etdilər şüarı-islamı hər diyarə,
Bilittifaq olundu xidmət bu intişarə,
Bilməm kim etdi axir islamı parə-parə,
Xalq oldu firqə-firqə, döndü məzaqi-millət!

Kim xidmət etdi, ey dil, islamə, ittihadə?
Kim keçdi başü candan bu məsləki-vəfadə?
Məzlumi-Kərbəlanı gör, dəşti-Neynəvadə,
Xiyyə təbarın etdi bəzli-tifaqi-millət!

Sabir! Hüseyinə peyrəv olmaq gərək və illa,
Mən müsliməm deməklə, yetməz sübutə dəva,
Bax, gör nə şövqilə baş verdi əzizi-Zəhra,
Olsa, nolur bu yolda həm iştiyaqi-millət!..

TƏHƏSSÜR

*İstənilir ittifaq,
Göstərilir infiraq.*

Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında,
Qalsaydı vəfadən əsər ə'yan arasında,
Dursaydı sədaqət bəy ilə xan arasında,
Qalmazdı kədər zərrəcə insan arasında!

Da' i bə üxuvvət olur ikən bizə Qur'an,
Əmr eylər ikən birliyə peyğəmbəri-zişan,
Tapmazsan iki müttəfiqürre'y müsəlman
Qafqazda olan bir neçə milyan arasında!

Dinməz əcəba mə'niyi-Qur'ani bilənlər,
İslamı belə təfriqədə xar görənlər,
Aya, oxumazlar nə üçün dini bölənlər,
(Kanu şiyəən) rəmzini Qur'an arasında!

Axır bu nə təfriqü təxəllüfdür, ey ümmət?!
Əldən gediyor, dinləməyirsizmi bu millət?!
Ta key bu təxəllüf, bu təfərrüq, bu ədavət
Bir din, bir islamü bir iman arasında?!

Vabəstə müsəlmanlardır qeyrəti-islam,
Etsin də gərək müslüm olan xidməti-islam,
Əfsus ki, bihimmət olub milləti-islam
Dünyadə olan müxtəlif ədyan arasında!

Bir ildir olur zülmə tarac müsəlman,
Ətraf bələdlərdə qalır ac müsəlman,
Aya, nə rəvadır ola möhtac müsəlman
Gün rizqinə bir boylə müsəlman arasında?!

İslamımızı etməliyiz boyləmi ihya?!
İmanımızı qılmalyız boyləmi ifa?!
İslam o deyilmi ki, ciyərguşeyi-Zəhra
Baş verdi yolunda susuz, al qan arasında!

Biz millətə lazımmı deyil bu təbəyyəət?
Biz ümmətə vacibmi deyil qeyrəti-millət?
Ey vay ki, qeyrət oxuyur bizlərə lə'nət,
Milliyyətə xidmət edən insan arasında!

EYDİ-MÖVLUDİ-NƏBİ

Füzulidən təzmin

Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda,
Bu mübarək günü dərk etməyə ömr etdi vəfa,
Eydi-mövludi-nəbidən gözümüz tapdı ziya,
Qılın, ey ümməti-mərhumə bu gün vəcdü səfa,
“Əşrəqət min fələkil-bəhcəti şəmsün və biha,
Mələl-aləmə nurən və sürürən və bəha”^{*}.

Aləmə zahir olub mərhəməti-xaliqu-küll,
Aşkar oldu bu gün batini-Qur’ani-müdüll,
Doldu afaqə səfa, oldu cəhan gülşəni-gül,
Mülki-dünyayə qədəm basdı o hadiyyi-sübül.
“Çıxdı bir gün ki, ziyasında təmamiyyi-rüsul,
Oldu məhv öylə ki, xurşid şüaində Süha”.

Çöhreyi-hur işıqlandı cəmalinə görə,
Taqi-kəsra yığılıb taqi-hilalinə görə,
Qızarıb rəngi-şəfəq arizi-alinə görə,
Bəzənib cənnəti-firdövs visalinə görə,
“Rütbeyi-hikməti-me’raci-kəmalinə görə
Hükəma firqeyi-dun, fəlsəfə cəm’i-süfəha”.

Bu günün meymənətindən açılıb babi-nəim,
Bu günün hörmətinə bağlanıb ədvabi-cəhim,
Bu günün məs’ədətindən saçılıb dəhrə nəsim,
Bəzənib dürrü-nübüvvətlə bu gün beyti-hərim.
“Oldu bazari-cəhan rəvnəqi bir dürrü-yetim
Ki, değıl iki cəhan hasılı ol dürrə bəha”.

Sabira! Tök fərəhindən üzünə əşki-tərin,
Sınsa bazarı nolur əşkinə nisbət gühərin,
Asitani-Şəhi-Bəthayə nisar eylə sərin.
Şidqlə tut ətəgin həzrəti-Xeyrülbaşərin.
“Ey Füzuli, rəhi-şər’ini tut ol rahibərin,
Bu təriqilə zələlətdən özün eylə rəha”.

---

^{*} T ə r c ü m ə s i: Gözəllik fələyindən parlaqlıq və günəş doğdu, aləmi gözəllik,

TƏRANEYİ-ŞAİRANƏ

Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?
Vətənpərəstə bu məslək rəva deyil də, nədir?

Nasıl da əsrə görə məzhər olmasın şair?!
Füadı lövhəyi-giytinüma deyil də, nədir?

Xəyalı məs'ədətü e'tilayi-əhli-vətən,
Şüarı millətə mehrü vəfa deyil də, nədir?

Səriri-səltənəti-şairanə malikinin
Livayi-himməti izzətgüşa deyil də, nədir?

Bəleyk caizəculuqla vəsfgu şair
Şu məsləkində yavuncu gəda deyil də, nədir?

Pula sitayiş edən şairin bu qəhbəliyi,
Nəhayət, əqbəh olan bir əda deyil də, nədir?

Düri-xəzineyi-əhli-kəmal ikən əş'ar,
Xəzəf bəhasına satmaq cəfa deyil də, nədir?

Mədihəgüların əş'arı abruları tək
Nisari-xaki-dəri-əğniya deyil də, nədir?

Təməllüqatə yaqışmaz təbiəti-şair –
Bu şivə məsləki-əhli-riya deyil də, nədir?

Riyanı tərək edəlim zahidi-riyakarə,
Dürənglik bizə nisbət xəta deyil də, nədir?

Təbəsbüsatlə hasil olan beş-on günlük
Ömürdən isə bir ölmək səza deyil də, nədir?

Qulami-himmət olan şairi-qəzəlxanın I
Zəbanı, nitqi həqiqədə deyil də, nədir?

Deməm ki, şair olub həcvi-nasə aç dilini,
Əminə həcv, kəməli-əza deyil də, nədir?

Qərəzlə bir kəsə ithami-ləğvkarənə –
Zəhi qəbahəti-əqlü zəka deyil də, nədir?

Deməm ki, fasidi vəsf et, sakın fəsadından!
Yamanə yaxşı demək nasəza deyil də, nədir?

Vəleyk cadəyi-insafdən kənar olma
Ki, rahi-ədl sirati-hüda deyil də, nədir?

Rizayi-həqqi gözət, get rəhi-həqiqətlə,
Bu yolda gəlsə bəla, həq riza deyil də, nədir?

Əli, şikənceyi-əhli-diyarə ol Sabir,
Bəlayi-hübbi-vətən lilməla deyil də, nədir?

**İLTİHABİ-TƏƏSSÜRATIMDAN YENƏ BİR
ŞÖ'LEYİ-CƏHANSUZUM**

Əl'əman, ey şahi-Yəsrib mədfənü Məkki vətən,
Ya nəbiyyürrəhmə, ey məhbubi-rəbbi-zülminən,
Şər'i-pakində həram olmaqda ikən sui-zənn,
Ümmətin salim deyil bu xisləti-məzmunədən,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Nəş'eyi-sidqü səfadən əhli-dil olmaqda məst,
Səğəri-ixlas olur səngi-mələmətdən şikəst,
Etmədən təhqiqi-mətləb xəlq olub zahirpərəst,
Cəhilü nadan büləndü aqilü huşyar pəst,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

İstiqamət birlə sərvin etdikdə meyli-e'tidal,
Tişeyi-xərratdan təxlis üçün bulmazl məcal,
Bir fərağət bulmuş ikən qəlb olur cəyi-mələl,
Gündə min tazə bəlayə uğrayır əhli-kəmal,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Ey bəsa müsliim ki, itham ilə təkfir eylənir,
Ey bəsa ali, gümani-bədlə təhqir eylənir,
Sidq – kizbə, mehr – büğzü kinə tə'bir eylənir,
Müxtəsər sidqü sədaqət əhli təkdir eylənir,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Dəsti-qəlb-işkən cəsürü payı-himmət kəmqərar,
Kari-batıl hökmfərma, çeşmi-həqbin pürxumar,
Bəxt tirə, yar sadə, çərx kəc, el hiyləkar,
Əsr namərd, əhl bielm, əmr müşkil, elm xar,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Ya nəbiyyəl-müslimin, ey həq-təala rəhməti,
Çox fənadır əmrimiz, dərk eylə hali-ümməti,
Getdi izzət, batdı şövkət, tutdu zillət milləti,
Əl'əman, sümməl'əman (ya mən ileykə hacəti),
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

ŞƏKİBAİ

Yar getdikcə təhəssür dili-şeydadə durar,
Ömrü vardıqca həvəs aşığı-risvadə durar!

Seyli-tə'n oylə təməvvüclə alıb dövrü bərim –
Bənzərəm bir qocaman dağə ki, dəryadə durar!

Döysə də canımı minlərcə mələmət ləpəsi,
Zövrəqi-himmətim əvvəlki təmənnadə durar!

Bisütun¹ sinəsinə dəysə də min tişə, yenə
Cövrə təmkin edərək durduğu mə'vadə durar!

Nəqdi-can isə bəhəyi-tələbi-yar, iştə,
Can bəkəf aşığı-sadiq belə sövdadə durar!

Nə qəm, uğratsa da bir gün məni ifnəyə zəman,
Mən gedərsəmsə məramim yenə dünyadə durar!

Durmuşam pişü pəsi-tə'ndə, Sabir, necə kim,
O əliflər ki, pəsü pişi-ətə'nadə durar!²

ƏNİN

Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!
Uçuşun iztirari-təndənmi?
Qoca bülbül, niyə savuldun¹ sən?
Ya səfa bulmadın çəməndənmi?

Ey həqiqi mücahidi-islam!
Nəşri-irfanda etdiyincə dəvam –
Səni alamə yaxdı yoxsa əvam?
Gedişin kəsrəti-mihəndənmi?

Yoxsa əkdikcə toxmi-sidqü səfa
Səni təkdir edirmiş əhli-cəfa?
Gözlədikcə bu yolda şərti-vəfa,
Görmədin yardım əhli-fəndənmi?

Ey Əkinçi², məzariatında
Bulmadınsa səmər həyatında,
İştə hənga meyi-məmatında
Bu tənəbbüt deyil Həsəndənmi?

Leyk millət fəqət sifətin üçün,
Mütəzəkkir nüuti-zatın üçün,
Əsəfa, bir bina simatın üçün
Yadigar olmasın da səndənmi?

Həsənim, şimdi qıl behiştə xüram,
Onda Seyyid Əzimə söylə səlam:
Key məhin şairi-bədi'kəlam
Bir xəbər tutmasan vətəndənmi?

Ürəfa məskəni olan Şirvan
Cühəla xabgahidir əl'an³;
Bizi iğfal edən bu nüktə həman
Kəndimizdən deyil, zəməndənmi?

NÖVHƏ

Ərseyi-aləmin yenə vəz'i bəlali görsənir!
Yoxsa səbati-aləmin hiyni-zəvali görsənir!

Ayineyi-cəhanda bir surəti-qəm nümalənir,
Vəq'eyi-Nuhdur¹ məgər kim yenə ibtidalənir?
Yoxsa sinini-aləmin günləri intihalənir,
Ya ki, məhi-məhərrəmin tazə hilali görsənir!

Ey üfütq, olma müncəli ərseyi-faciat üçün,
Etmə əyan hilalını matəmi-kainat üçün,
Tiği-cəfayə kəsmə bu təşnələri Fərat² üçün,
Nəhri-Fəratə bax, necə ma'i-zülali görsənir!

Ay açılan səbahi-qəm, şam ol, açılma bir zəman!
Yəsribü Məkkə sərvərin salma bəlayə əl'əman!
Gərçi İraqə cəlb edir miri-hicazi kufiyan,
Leyk bu yolda onların özgə xəyali görsənir!

Çəkmə, dur, ey qətari-qəm! Gör ucalan nəvaləri,
Çəkmə diyari-qürbətə bu vətən aşinaləri,
Düz deyil əhli-kufənin əhdləri, vəfaləri,
Əhd şikəndir aqibət, gərçi vəfali görsənir!

Giryeyi-zarim etmədi aləmi qərqi-əşki-tər,
Cani-cəhamı tutmadı atəşə, odlanan ciyər,
Başla fəğanə bari, ey bülbüli-təb'i-növhəgər,
Sənlə bəlali Sabirin başı bəlali görsənir!

[ÇÜNKİ VÜCUDİ-ALİM BİR NE'MƏTİ-XUDADIR]

Çünkü vücudi-aliml bir ne'məti-xudadır,
Ne'mət ki, getdi əldən, qan ağlamaq rəvadır!

Əhli-həqin əvamə nisbət deyil vəfati,
Bil, alimin həyatə təbdil olur məmatı,
Batində həm müsibət çulğar mükəvvənəti,
Ancaq görür o göz kim, mənzuri ibtiladır!

Tərk eylədikdə alim bu ariyətsərani,
Olduqda didələrdən qaib deyil də fani,
Mülki-bəqadə eylər bir seyri-cavidani,
Xasani-bəzmi-həqlə həmxaneyi-bəqadır!

Ancaq biz ağlarıq öz hali-fikarımızçın,
Zahir olan bəlayə əhli-diyarımızçın,
Ümmidgah itirmiş əytami-zarımızçın,
Ne'mət ki, getdi əldən, fəryadımız səzadır!

Ey alimi-həqiqi, qaldıqca ad səndən,
Olmazmı zikri-xeyrin dillərdə yad səndən,
Çün yadigar qaldı bir ittihad səndən,
İsmi Məcid olurkən məcdin də bərməladır!
Sabir müsibətində dildadəyi-bələdir!

**[EY MÜSİBƏTZƏDƏ DİNDAŞLARIM,
ETDİKCƏ NƏZƏR]**

Ey müsibətzədə dindaşlarım, etdikcə nəzər,
Görürəm mən sizi bir başqa müsibətdə bu gün!

Aman Allah, bu nə halət, bu nə tufani-bəla,
Tapıram sizləri bir vərteyi-heyrətdə bu gün!

Əcəba, bir yeni afətmi yetib, ya nə üçün
Bulunursuz belə bir hali-fələkətdə bu gün?!

Baxırsız nə səbəbdən belə heyran-heyran,
Nigəransız niyə bu beyti-ibadətdə! bu gün?!

Nəzəri-heyrətiniz məscidü gəh minbədir,
Axtarırsız kimi mehrabi-imamətdə bu gün?!

Əsəfa, sineyi-mehrab da çək etmədimi
Görübən boylə yara sineyi-ümmətdə bu gün?

Siz deyilsiz fəqət ol alimi-paki arayan,
Açıb ağuşunu kürsiyi-xitabət də bu gün!

Bax, nasıl məscidə bir hüzn qonur, guya kim
Tapmayır yarını bir boylə cəmaət də bu gün!

Çəkilib göylərə zikr etdiyi təhlili dəxi,
Döşənib torpağa səccadəyi-taət də bu gün!

Hardasan, ey pədəri-mə'nəviyi-əhli-vətən?
Vətən övladı yanır atəşi-firqətdə bu gün!

Əbədi hicrinə tabavəri-qəm bulmaz idik,
Etməsəydi xələfin cülvə niyabətdə bu gün!

Mustəfa hörməti-zişə'ninə ya rəbbi-məcid,
Ruhunu eylə duagu bizə cənnətdə bu gün!

Müttəhid olmada tövfiqini qıl ümmətə bəxş,
Hissi-milliyət oyandır dili-millətdə bu gün!

Yaşat aləmdə məhəbbətlə, üxüvvətlə bizi,
Necə kim, ömr ediriz eyni-üxüvvətdə bu gün!

Onun övladına, ixvaninə ver əcri-cəzil,
Sabir et xiyşü təbarın bu müsibətdə bu gün!

**RƏHGÜZARİ-MƏXLUQATDA BİR
MÖHTACİ-MƏSARİF**

Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!
Bir ləqmə nan üçün gözü giryan olan çocuq!
Əşkilə abrusu da rızan olan çocuq!
Mətlubi nan, qazandıği hirman olan çocuq!

İnsan kimi bilinsə idi qədrü qiymətin,
Açmış olurdu məktəbi-millî cəmətin,
Dərk etmək istəmir hələ bu feyzi millətin,
Qalsın nihan vədieyi-fitri-məharətin;
Ey ehtişami-milləti talan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey gövhəri-fitadə-bəgil, qal nihan hənuz,
Sərrafi-qədrdan deyil islamiyan hənuz,
Məşğul xurdü xabdır ərbabi-şan hənuz,
Var ortalıqda söhbəti-də'vayi-nan hənuz,
Yox gövhəri-səadətə xahan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Həqli deyil o kim sənə der * : var qəbahətin;
Məncə qəbahət isə olur hali millətin...
Etsəydi tərbiyə sənə əhli-vilayətin,
Sailliyə qalırımıdı hərgiz də rəğbətini?!
Başsız qalıb ayaqlara üftan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey nəxleyi-vətən, əsəf olsun bu halına
Kim, bəxşi-tərbiyə edənini yox nihalına!
Bilməm nələr gəlir şu qaranlıq xəyalına...
Baxdıqca yalü balına yandım məlalına!
Ey vədiyi-səfaləti puyan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

---

* Deyir

Olsun  s f o millətə kim, bix yaldır,
Yaxud xəyalı kəndinə t ksiri-maldır;
Yavrum, quzum, yatanlar ayılmaz, m haldır,
Ancaq m nimki nal , s ninki s aldır...
Ey mən kimi t n ff r   ayan olan  ocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan  ocuq!

NƏ YAZIM?

Şairəm, çünki vəzifəm budur əş'ar yazım,
Gördüyüm nikü bədi eyləyim izhar, yazım,
Günü parlaq, günüzü ağ, gecəni tar yazım,
Pisi pis¹, əyrini əyri, düzü həmvar yazım,
Niyə bəs boylə bərəldirsən, a qare, gözünü?
Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünü?!

Şe'rə məşğul edərək xatiri-qəmmayilimi,
Qoyuram qənşərimə kağızimi, çernilimi,
Gəlirəm yazmağa bir kəlmə, – tutursan əlimi,
Qorxuram, ya nə üçün, – çünki kəsirsən dilimi!
Ey əcəb, mən ki, sədaqət yolunu azmayıram,
Hələ gördüklərimin dördədə birin yazmayıram!

Hələ mən dördədə birin yazmayıram, karına bax,
Üstümə² gündə söyürsən bu qədər, arına bax,
Özün insaf elə, əfkarına, ətvarına bax,
İstəmirsən³ yazam? Öz eybli kirdarına bax!
Kişi, sən eybini qan, mənə əbəs cəng eləmə!
Özünü, həm məni bu bərədə diltəng eləmə!

Görürərbabi-qələm qayeyi-amalınızı,
Məndən artıq yaza bilməkdə ikən halınızı, –
Yazmır onlar dəxi on dördədə bir əf'alınızı,
Özünüzsüz olara yazdıran əhvalınızı...
Yoxsa bu eybdən aləmdə mübərradır olar,
Boylə alçaq yazıdan min kərə ə'ladır olar!

Necə mən dördədə birin yazmağa eymən⁴ deyiləm⁵,
Qorxur on dördədə birin yazmağa həm əhli-qələm;
Sən əgər söz verəsən: “Qorxma, qıl əhvali rəqəm”,
Vəz'i-halın yazılarsa zili-zilü bəmi bəm,
Elə bir halə düşərsən ki, tükün biz-biz olar,
Əyninə geyməyə şey tapmasan, astar üz olar!..

SƏTTARXANA

Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir,
Nə'reyi-şuridəmi zənn etmə bir əfsanədir,
Şairəm, təb'im dəniz, şe'ri-tərim dürdanədir,
Bəhcətim, eyşim, sürürim, vəcdim əhrranədir,
İncizabim cür'əti-mərdaneyi-mərdanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir 1.

Ta ki, millət məcməin Tehrandə vİran etdilər,
Türklər Səttarxan ilə əhdü peyman etdilər,
Zülmü istibdadə qarşı nifrət e'lan etdilər,
Millətə, milliyyətə can nəqdi qurban etdilər,
Ayeyi-"zibhi-əzim" itlaqı ol qurbanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Həq mədədkar oldu Azərbaycan ətrakına,
Ali-Qacarın² protest etdilər Zəhhakına³,
Ol şəhidanın səlam olsun rəvani-pakına
Kim, tökülmiş qanları Təbrizü Tehran xakına,
Onların cənnət deyildir mənzili, aya, nədir?
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız, bir növ' iqdamat edib,
Bir vəzirü şahı yox, dünyanı yeksər mat edib,
İrzi-islamı, vətən namusunu yüz qat edib,
Hörməti-heysiyyətə-milliyətin isbat edib,
İndi dünyanın təvəcəh nöqtəsi İrənədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız⁴, İranı ihya eylədi,
Türklük, İrənlik təklifin ifa eylədi,
Bir rəşadət, bir hünər göstərdi, də'va eylədi,
Dövlətin bir eynini⁵ dünyadə risva eylədi,
Qaçmayıb pərvanə tək oddan, demə pərvanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Afərin təbriziyan, etdiz əcəb əhdə vəfa!
Dustü düşmən əl çalıb eylər sizə səd mərhəba!
Çox yaşa, dövlətli Səttarxan, əfəndim, çox yaşa!
Cənnəti-ə'ladə peyğəmbər sizə eylər dua,
Çün bu xidmətlər bütün islamədir, insanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

[YAŞADIQCA XƏRABƏ ŞİRVANDA]

Yaşadıqca xərabə Şirvanda
Bir səfa görmədim o vİranda.

Yaşadıqca əzabə düşdü tənim,
Mənə zindan kəsildi öz vətənim.

Əbədən olmadım o büq'ədə şad,
Hasili-ömrüm oldu həp bərbad.

Bulmadım onda bir müvafiq yar,
Yar sandıqlarım bütün əğyar...

Dust zənn etdiyim bütün düşmən,
Bunca düşmən, fəqət yazıq bir mən.

Bir bədən min cəfayə tab edəməz,
Xəstələndikcə şəxs yol gedəməz.

Zalim etdikcə binəvalərə zur,
Binəva qaçmağa olur məcbur.

Aqibət iqtidarımız getdi,
Sabir ikən, təhəmmülüm bitdi.

Güvənib əhlə olmadan faxir,
Bakıya eylədim səfər axir.

Şair ikən vətəndən¹ ayrıldım,
Bülbül ikən çəməndən ayrıldım,

Şimdi qürbət yolun alıb nəzərə,
Oldum amadə, başladım səfərə.

Həq mədəd qıldı, qeydimi açdım,
Başımı icz ilə alıb qaçdım.

Ta bulundum Bakı diyarında,
Bir bölük əhli-dil civarında.

Həmdülillah ki, ney şəkər verdi,
Arizu nəxlimiz səmər verdi.

Əhsənəllah gözəl-gözəl insan,
Lövhəşəllah bütün-bütün irfan.

Cümləsi bir xəyal ilə mərbut,
Cümləsi ittifaq ilə məzbut.

Qamusu əhli-zövqü əhli-səfa,
Həpisi əhli-halü əhli-vəfa.

Xassə bu məcməin dilarami –
Zati ali, Əliqulu nami.

Bəxti məs'ud, sinni-sali cəvan,
Rə'yi pıranə, hey'əti zişan.

Hüsni-siyrətlə surətə malik,
Pak² niyyətlə izzətə malik.

Fikri parlaq, xəyalı müstəhsən,
Boylə ali cənabə min əhsən!

Dustdur əmnlə, əmanət ilə,
Necə kim, ziddidir xəyanət ilə.

Yaraşır naminə əmin desələr,
Hər işində min afərin desələr.

Kim əmin olmasa əmanətdə,
Olamaz bu məqami-izzətdə.

Safi-dil olmayınca bir insan,
Ona insan desək olur böhtan.

Məncə insan əmin olan kişidir,
Quru insanlıq hər kəsin işidir.

Ey mənim pak ürəkli həmvətənim,
Sənlə könlüm sürurə çatdı mənim!

Şairəm, çünki hər kəsi tanıram,
Lütf edirsən mana, bunu qanıram.

Yox ikən sənlə bir rəfaqətimiz,
Nərədəndir bu rütbə hörmətimiz?!

Bu fəqət hüsni-niyyətindəndir,
Bu sənin öz nəcabətindəndir.

Gün çıxarsa, işıq saçar hər yan,
Bulut afaqə yağdırar baran.

Hənzəlin bəhri zəhr olur amma,
Bid bibəhrə, nəxldə xurma.

Müxtəsər, yaxşıdan yaman gəlməz,
Yaxşıdan bir kəsə ziyan gəlməz.

Yaxşılıq etsə hər nasıl insan,
Qədrini anlayan edər şükran.

Məndə yox lütfünə əvəz bir kar,
Hünəri şairin olur əş'ar.

Şairə lütf olursa, ya azar,
Pisi pis, yaxşımı da yaxşı yazar.

Səni yaxşı görüncə pis yazamam,
Mən ədəb məsləkimdə yol azamam.

Deyirəm, həq səni sevindirsin!
Xəl'əti-lütf ilə geyindirsin!

Ta ki, var ömrü mehrlə mahın,
Sənə çatsın nə işə dilxahın.

Ömr edib bəxt ilə, səadət ilə,
Yaşa minlərcə eyşü işrət ilə!

Həmdəmin – xatirin sevən bir yar,
Həmçəmin – bir ay üzli sadə nigar.

Məclisin eyşü zövq ilə dolsun,
Düşmənin, hasidin zəlil olsun!

Sabirin şe'rdə duası budur,
Həzrəti-həqdən iltiması budur:

Ömr edib daima səfa bulasan,
Hər zəman, hər dəqiqə şad olasan!

**ƏQVALİ-HİKƏMİYYƏDƏN
MÜQTƏBİS BİR MƏNZUM**

Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir,
Həqiqi hikmət ancaq hüsnə-siyrətdən ibarətdir.

Həkimə-kamil olmaqçın deyildir çox bilik lazım,
Fəqət iqnai-nəfsə müqtədir olmaq kifayətdir.

Zəlalət əhli hər şey'i kəc anlar, kəc¹ də hökm eylər,
O kəs kim, doğru yolu fəhm edər – əhli-fəzilətdir.

Olur aləmdə şəxsin himməti miqdari-fikrincə,
Nə himmət gözlənir ondan ki, əfkarı qəbahətdir?

Pədərlə madərin nəshindən əsla təlxkam olma,
Səni təkdirü tə'zir² etsə də, bir dadlı şərbətdir.

Doğuşda ayrılırkən müxtəlif surətlərə insan,
Məmatında onu yeksan qılan xaki-nədəmətdir.

Cənabi-həq o bəhri-bigİrani-mərhəmətdir kim,
Ona mülhəq olan insan şərefyabi-səadətdir.

TƏBAƏT

- Sərmayeyi-irfanı nasıl kəsb edər insan?
- Təhsili-ülum ilə olur rütbeyi-irfan!

- Elm isə olur hankı məkandan bizə vasil?
- Məktəbdə kitab ilə olur sə'ylə hasil!

- Ənva'i-kütüb buldu nə mərkəzdə təzayid?
- Ol mətbədən aləmə bəxş etdi fəvayid!

- Kəşf oldu kimin sayeyi-sə'yində bu sən'ət?
- Göstərdi Hutənberq1 bu sən'ətdə məharət!

- Kafi olub icrası üçün sərvəti-bari?
- Məfluk olub icrayə varınca bu şiarı!

- Yetdi necə bəs mövqei-ikmalə bu sən'ət?
- Etdi iki sərvətli zəvat ilə şərəkət!

- Şirkətlə mägər boyləcə müşkül olur asan?
- Şirkətdədir icrayi-əməl, nəf'i-firavan!

- Etsək nə olur biz də belə şirkətə iqdəm?
- Sus, söylə bizə təfriqəyi, ta edək əncam!..

**[İDRAKDİR MÜSİBƏTƏ MIYZAN,
ƏVƏT, ƏVƏT]**

İdrakdir müsibətə miyzan, əvət, əvət,
İdraksizlərin ola bilməz müsibəti;
İdrakinin məratibinə bağlıdır fəqət
Hər bir kəsin tutulduğu ənduhü möhnəti.

**[DƏRDİM OLDUR Kİ, MƏNƏ ARİZ
OLAN DƏRDLƏRİN]**

Dərdim oldur ki, mənə ariz olan dərdlərin
Etməyir bir gecə-gündüzdə biri məndə səbat;
Mənə ol mərtəbədə dərd hücum eylər ki,
Bir dəqiqə belə qalmaz biri sabit, heyhat!..

**[BİR ƏZMDƏ SƏBAT EDƏMƏZ
ƏHLİ-EHTİYAC]**

Bir əzmdə səbat edəməz əhli-ehiyac,
Pul qarşısında aciz olur fəqrü məskənət;
Lakin şu ehtiyacı yıxarsa yıxar o kim,
Sərmayeyi-həyati ola elmü mə'rifət.

**[EY DİLBƏRİ-HÜRRIYYƏT,
OLANDAN BƏRİ AŞIQ]**

Ey dilbəri-hürriyyət, olandan bəri aşiq
Könlüm sənə, çarpışmadadır ruzü şəb ilə!
Dərlərsə əgər işbu səbəbdən mənə fasiq,
Pək müftəxirəm mən də bu ali ləqəb ilə!

BƏNZƏTMƏ

Sövdəyi-məvəddətdən
Xali görünür başlar;

Biganə bilir yeksər
Qardaşları qardaşlar.

Gözlər dəxi qan saçsın,
Bitsin saçılan yaşlar;

Ağlar bizə torpaqlar,
Dağlar, dərələr, daşlar...

Zinhar, edəlim xidmət
İnsanlığa, yoldaşlar!

Qeyrət, a vətəndaşlar!
Himmət, a vətəndaşlar!..

RUHUM!..

Ruhum, ey şahbazi-ülviyyət,
Himmətim tək fəzadə pərvaz et!
Uç! Uç! Övci-səmadə pərvaz et!
Təngnayı-bədəndə var xiffət.

Aşiyani-bədəndə etmə¹ qərar,
Yanma sən də mənim kimi narə!
Bulamazsan məlalimə çarə!
Sıxılırsan, lətifsən, zinhar!

Boşla bu cismi, cism mən deyiləm;
Sana müşkül olursa hicranım –
Mən sənin, sən mənim dilü canım,
Mən sənin kəndinəm, bədən deyiləm!

Hara getsən səninlə mən də varam,
Şu bədəndə fəqət əsiriz, zar,
Ölməyimlə sevinməsin əğyar, –
Aləm olduqca mən dəxi duraram!

Bir səfa bulmadıq bu aləmdə,
Başqa bir aləmə varıb gedəlim;
Bir ovuc xaki xakə tərək edəlim
Mədfəni-şumi-ali adəmdə!

Mən gedərsəm, var olsun amalım!
Yaşasın şəhriyari-hürriyyət!²
Yaşasın şəhriyari-hürriyyət!
Mən gedərsəm, var olsun amalım!..

TƏRBİYƏ

Ümmətin rəhnüması tərbiyədir,
Millətin pişvası tərbiyədir.

Tərbiyətlə keçir ümuri-cəhan,
Hər işin ibtidası tərbiyədir.

Valideynin, təbii, övlada
Nəzəri-e'tinası tərbiyədir;

Çünki övlad ne'məti-həqdir,
Şükri-həqqin ədası tərbiyədir.

Necə kim, bir ədibi-mümtazın
Dərsi-hikmət'ədası tərbiyədir.

Cahilin də zavallı övlada
Şiveyi-narəvası tərbiyədir;

Öyrədir tiftlə su'i-əxlaqı,
Qaliba, müddəası tərbiyədir.

Tərbiyət elmsiz deyil məqbul
Ki, onun müqtəzası tərbiyədir.

[DƏHR BİR MÜDDƏT OLDU MƏNZİLİMİZ]

Dəhr bir müddət oldu mənzilimiz,
Onda həll olmaz oldu müşkilimiz;
Yaşadıqca çoxaldı düşmənimiz,
Nə edək, doğru söylədi dilimiz!..

ANALAR BƏZƏYİ

Gər olsa nisadə elmü irfan,
Övladə edər o yolda1 im'an.

Əksi olaraq bu müddəanın,
Olmaz isə elmi bir ananın –

Övladə çatar haman cəhalət,
Nə əql olur onda, nə fərasət.

Bitərbiyəliklə tifi-mə'sum
Axırda olur səfilü məş'um;

Sarıdır çünki işbu halət,
Həmcinsinə eyləyər sirayət.

Gözlənsə gərək hüquqi-nisvan,
Ta kamil ola vüsuqi-nisvan.

Elm ilə olur hüsuli-izzət,
Elm ilə olur nüfuzi-millət.

Elmə çağırır bütün əvamı
“Əl-elmü fərizətün” kəlamı.

ANALAR BƏZƏYİ

Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil,
Cəvahirat bu gün ziynəti-həyat deyil.

Nədən cəvahirə fəxr eyləsin gərək nisvan?
Cəmadə fəxr isə şayani-ümməhat deyil.

Həqiqi validənin ən şərəfli bir bəzəyi
Ədəbli, uslu çocuqdur, təcəmmülət deyil.

O madərin ki, yox övladə hüsni-tərbiyəsi¹,
Səzayi-məkrəməti-nami-validat deyil.

Həyata layiq olan ziynət – elm gövhəridir
Ki, boylə bir dirilik qabili-məmat deyil.

NİTQƏ XİTAB

Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!
Vey söhbəti-dilfiribin e'caz!

Ey məhbiti-feyzi-asimani,
Miftahi-xəzineyi-məani!

Sən məxzəni-hikmət idin axir,
Sən mənşəi-himmət idin axir!

Bir tutiyi-xoşbəyan idin sən,
Bir dürüci-dürərfəşan idin sən;

Əflaki-süxən sitarəsiyidin,
Gülzari-vətən həzarəsiyidin;

Düşdün niyə bəs bu halə əlhal?
Bilməm nə səbəbdən olmusan lal?

Ey bülbülüm, ol tərənəpərdaz,
Qıl bağı-bədəndə nəğmə ağaz!

Fəryad elə bir dəm aşiqanə,
Söylə dili-zarü natəvanə:

Key qönçə, açıl ki, şimdi dünya
Gülzari-təməddün oldu yekca!

Gəl dişrə bu pərdəyi-xəfadən,
At pərdəni məzhəri-xudadən;

Sən aləmi-əkbəri-xudasən,
Sən ayineyi-cəhannümasən;

Mahiyyətini həqir sanma,
Azadələri əsir sanma;

Səndə yaradıb bədi'i-əflak
Əqlü hünərü şüurü idrak;

Aləmdə nə var – var səndə,
Sərmayeyi-e'tibar səndə;

Dur, dur ki, tükəndi leyli-zülmət,
Əhrarə açıldı sübhi-dövlət!

Aşıqləri iştiyağa düşdü,
Hər kəs ayılıb qabağa düşdü.

Onlar ki, səninlədir müasir –
Hər elmü fünunə oldu mahir.

HƏVƏS

Həvəs sövq eylər insanı həyatə,
Ətalət cəlb edər şəxsi məmatə;

Həvəs isal edər zətı səfayə,
Ətalət mübtəla eylər bəlayə;

Həvəs pirayeyi-əqlü hünərdir,
Ətalət mayeyi-iczü kədərdir;

Həvəsdən nəş'ət eylər həp fəxarət,
Ətalətdən törər min-min xəcalət;

Həvəs səhrası əmniyyətfəzadır,
Ətalət tənəgnası bir xəfadır;

Həvəs birlə tərəqqiyat dərkər,
Ətalətdən əməl mənkusü idbar.

[TƏRK EDƏR KİM Kİ, ŞÜKRİ-NE'MƏTİ-NAS]

Tərk edər kim ki, şükri-ne'məti-nas,
Etməyir vəqəən xudayə sipas;

Şakirani-vəsaili-ne'mət
Olur əlbəttə naili-ne'mət.

Artıq etdikcə şükr ifasın,
Hasil eylər könül təmənnasın.

Şəkəri-şükrdə həlavət var,
Şükrdə izdiyadi-ne'mət var.

Ne'məti-nasə şükr edən əlhəq,
Həzrəti-həqqə şükr edib mütləq.

İnd həqdəndir, çünki külli-əsas,
Həqqə race'dir şükri-ne'məti-nas.

Şükr sərmayeyi-ibadətdir,
Şükr pərvaneyi-itaətdir.

Ey xuda, fəzlinə rica edərəm,
Mən nasıl şükrini əda edərəm

Ki, dəqiqə-dəqiqə, anbəan,
Sabirə ne'mətin olur şayan.

**[NOLA ƏRBABI-KƏMAL EYLƏYƏ TƏHSİN
MƏNƏ KİM]**

Nola ərbabi-kəmal eyləyə təhsin mənə kim,
Fələki-nəzmdə bir əxtəri-rəxşanəm mən.

Xaki-payimdi verən didəyi-xurşidə ziya
Ki, Hüseyn nökarım, aləmə sultanəm mən.

Dövr edər başımə hər gündə hümayi-dövlət
Ki, əza gülşəninə bülbüli-nalanəm mən.

Müddəilər gözüne xari-mügiylanəm əgər,
Nəzəri-paki-əhibbadə gülüstanəm mən.

Gərçi pür əhqəri-nasəm bu həqarətlə, vəli
Zakiri-ali-əbayəm, şəhi-dövrənəm mən.

Sabirəm, səbr şiarımdı, qanaət tacım,
Nəfsimə padşəhəm, sahibi-fərmanəm mən.

Tarımışam fəqrdə bir xatəmi-istiğna kim,
Deyərəm təxti-qənaətdə Süleymanəm¹ mən.

[YARAN, MƏGƏR Kİ, MAHİ-ƏZA İBTİDA OLUR]

Yaran, mægər ki, mahi-əza ibtida olur,
Hər yanda, hər məkanda büsati-əza olur.

Qəm artırır müsibəti-övladi-Fatimə,
Ari mələlə bais uzun macərə olur.

Kükürdi-əhmər adlana layıqdi göz yaşı,
Hər qətrəsində min əsəri-kimya olur.

Əmma hədisi-ali-kisa rəf'i-qəm edir,
Zira ki, nuri-mehr ilə zülmətzədə olur.

Hər bəzmdə ki, zikri-hədisi-kisa ola,
Cənnət əgər deyilsə o bəzmə rəva olur.

Bir məclisi-şərifdi kim, xak dərgəhi
Əhbabi-xas gözlərinə tutiya olur.

Qüddu-siyani-aləmi bala nüzul edər,
Dərgahi-həqqə rəhmət üçün mültəca olur.

Bir bəzmi-pakdır ki, gəlir hüccəti-xuda,
Bir yerdə kim, imam ola, hacət rəva olur.

Qəmlər olur zədudə, günəhlər bağışlanır,
Bir bəzmdə ki, midhəti-ali-əba olur.

Sələvat zikr edin ki, şüru'i-kəlam edim,
Mədhi-Əliyü ali-Əli ibtida olur.

[NƏGƏRDƏD KƏZ ƏCƏL POŞTƏM XƏMİDE]

Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xəmidə,
Keşəm dər duş-e xud rənc-e Həmidə¹.

T ə r c ü m ə s i:

Əgər əcəl əlində əyilməsəydi qəddim,
Həmidənin zəhmətin çiyində mən çəkərdim.

**[İSTƏRƏM ÖLMƏYİ MƏN, LEYK QAÇIR
MƏNDƏN ƏCƏL]**

İstərəm¹ ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl,
Gör nə bədbəxtəm, əcəldən də gərək naz çəkəm.

**[ARİZİ-QƏMLƏR ƏLİNDƏN
ÜRƏYİM ŞİŞMİŞ İDİ]**

Arizi-qəmlər¹ əlindən ürəyim şişmiş idi,
Zənn edərdim edəcəkdir ona² qarə ciyərim³;
Bəxti-mənhusimə bax⁴, mən bu təmənnədə ikən
Başladı şişməyə indi üzü qarə ciyərim.

[MƏNƏ BƏD KEÇDİ ŞƏHRİ-ŞİRVANDA]

Mənə bəd keçdi şəhri-Şirvanda,
Mərəzim şiddət etdi hər yanda;
Bir tərəfdən təvərrümi-ciyərim,
Bir tərəfdən ürəkdəki kədərim.

[RAHƏM BƏDƏHİD, RU BERAH AMƏDƏƏM]

Rahəm bədəhid, ru bərah amədəəm,
Bər dərgəh-e həzrət-e ilah amədəəm;
Bitöhfə nəyamədəm, nə dəstəm xalist,
Ba dəst-e pür əz həmə qonah amədəəm...

T ə r c ü m ə s i:

Yol verin, tapmışam yolu, gəlmişəm,
Olub bu dərgahın qulu, gəlmişəm.
Töhfəsiz gəlmədim, əlim boş deyil,
Əllərim günahla dolu gəlmişəm.

**[QOYMA GƏLƏ, SAQIYA,
ZAHİDİ MEYXANƏYƏ]**

Qoyma gələ, saqiya, zahidi meyxanəyə,
Dönməyə meyxanəmiz məscidi-viranəyə.

Urma gireh zülfünə, eylə həzər, ey sənəm!
Oxşamasın şəkldə səbheyi-səddanəyə.

Hirz ilə, əfsun ilə olmaz ilaci-cünun,
Eşq sözündən səva söz demə divanəyə.

Badeyi-təlx içrə bu nəş'eyi-şirin nədir?
Yoxsa qoyub1 dilbərim ləb ləbi-peymanəyə?²

Şimdi ki, üzdün əlin zülfi-pərişandən,
Bari gəl izhar qıl dərdi-dilin şanəyə.

Şəm'i də yaxmaqdadır atəşi-sevdayi-eşq,
Şö'leyi-pərtövfürüz xasını pərvanəyə?³

Sabir o cənnətrüxün gəndümi-xalın görüb,
Az qalıb Adəm4 kimi aldana bir danəyə.

**[HƏR SƏRİ-MUYDƏ MİN
AŞİQİ-NALANIN VAR]**

Hər səri-muydə min aşiqi-nalanın var,
Məgər, ey şux ki, bir cisimdə min canın var?

Leyliyə Qeys¹ olur aşiq, sənə min-min Leyli,
Axtarırsan yenə bir aşiq, əcəb qanın var!

Xahişin tərki-dilü can idi, mən həm etdim,
Söylə, ey yar, görüm şimdiki nə fərmanın var?

Eyd-əzhadə qoyun kəsmə, boyun qurbanı,
Aşiqi-zar kimi kəsməyə qurbanın var.

Suzi-binaleyi-pərvanəni gör, ey bülbül,
Səhni-gülzardə ancaq sənənin əfğanın var.

Hər mərəz çarəsini eyləmək asandı, təbib,
Mərəzi-eşqə nə tədbir, nə dərmanın var?

Sabira, qərq edər axir səni bu seyli-bəla,
Olma qafil belə kim, dideyi-giryanın var.

**[VİRANƏ ŞƏMAXİDƏ MƏNƏ
GƏNC TAPILMAZ]**

Viranə Şəmaxidə mənə gənc tapılmaz,
Bir gənc bu vîranədə birənc tapılmaz.

Pistani-sənəm tək iki limu ələ keçməz,
Bir gəbğəbi-dilbər kimi pərinc tapılmaz.

Rüx tutmağa dərgahına bir şah bulunmaz,
Fərzini-xirəd seyrinə şətrənc tapılmaz.

Bu bağdə bir növgüli-bixar görünməz,
Bu bəzmdə bir dilbəri-biğünc tapılmaz.

Bu xaneyi-şəşdərdə iki kə'b atılmaz,
Bu təxteyi-heyrətdə şeşü pənc tapılmaz.

Tərsədə pəriruy gözəl çoxdu və lakin
Sən¹ tək gözəl, ey dilbəri-Gürgənc, tapılmaz.

Şirin söz ilə saldı o ahuni kəməndə,
Sabir kimi bir rindi-süxənsənc tapılmaz.

**[MƏFTUNİ-SƏRİ-ZÜLFÜNƏ
QÜLLAB GƏRƏKMƏZ]**

Məftuni-səri-zülfünə qüllab gərəkməz,
Rəncuri-ləbi-lə'linə innab gərəkməz.

Mehrabə sücud etmərəm, ey qibleyi-məqsud,
Qaşın görənə səcdeyi-mehrab gərəkməz.

Aç zülfünü, divanələri bir yerə yığma,
Bu firqəyə cəm'iyəti-əsbab gərəkməz.

Yatma xəmi-zülfündə nigarın belə rahət,
Aşıqlərə, ey xəstə könül, xab gərəkməz.

Mən nəş'eyi-lə'li-ləbi-canan ilə məstəm,
Saqi, mənə minbə'd meyi-nab gərəkməz.

Hicrində rəvadır ciyərim qanı tökülsün,
Çəşmindən axan qətreyi-xunab gərəkməz.

Sirab eləyib lə'li-ləbin Sabiri, ey şux,
Təbdari-qəmi-eşqinə qəndab gərəkməz.

**[KUYİNİ XUNABEYİ-ÇEŞMİMLƏ
NƏMNAK EYLƏRƏM]**

Kuyini xunabeyi-çeşmimlə nəmnaq eylərəm,
Kipriyimlə asitanın gərdini pak eylərəm.

Ta ki, gördüm sağəri-səhbədə əksi-surətin,
Ömrlərdir kim, cəhanda¹ xidməti-tak eylərəm.

Eşqini asan bilirdim, çəkdi iş risvalığa,
Şimdi risvayi-cəhan oldum, nədən bak eylərəm?

Boynuma saldım o ziyba təl'ətin zülfi-kəcin.
Türfə caduyəm, füsuni-mari-Zöhhak eylərəm.

Vəslə ümmid olsa, hicrində bu çari² ünsürü,
Əşki-çeşmim seylinin mövcündə xaşak eylərəm.

Urma şanə zülfünə, narahət etmə könlümü,
Zülfünə dəydikcə şanə könlümü çak eylərəm.

Sabira, torpağa saldı sayə rə'na dilbərim,
Gər mələk olsam da, labüd səcdeyi-xak eylərəm.

[GƏR İSTƏSƏN Kİ, FİTNEYİ-ALƏM OYANMASIN]

Gər istəsən ki, fitneyi-aləm oyanmasın,
Dövri-qəmərdə əqrəbi-zülfün dolanmasın¹,

Göstər çəməndə nərgisə hər şam gözlərin,
Ta sübh olunca xabi-ədəmdən oyanmasın.

Yox məndə tab vəslinə, göstərmə ruyini,
Pərvanə şəm'i görsə, nə mümkündü yanmasın.

Kuyin rəqibə məskən olub, gəlmərəm dəxi,
Nə görməsin gözüüm və nə könlüm bulanmasın.

Sirri-dəhanini demə nəhl zahidə,
Qoy bixəbər qalıb belə əsrari qanmasın.

Canım çıxar çıxanda xətin gülüzərdə,
Eylə xətin tərəş, qoy ömrüm uzanmasın.

Derlər, nəvidi-vəsl verib yar Sabirə,
Xam olmasın, bu mətləbə hərgiz inanmasın.

**[İSTƏSƏN KÖNLÜM KİMİ ZÜLFÜN PƏRİŞAN
OLMASIN]**

İstəsən könlüm kimi zülfün pərişan olmasın, –
Ol qədər cövr et mənə ah etmək imkan olmasın!

Dərdi-eşqin qəsdı-can etdisə, mən həm şakirəm,
İstərəm cismimdə dərd olsun, dəxi can olmasın!

Qoyma ağyar eyləsin kuyində cövlan, ey pəri!
Əhrimənlər¹ maliki-mülki-Süleyman olmasın!

Atəşin ruyində əf'i tək yatıb geysulərin,
Türfə cadudur ki, mar atəşdə suzan olmasın!

Derlər, aşiqküş nigarım qətlimə amadədir,
Allah, Allah, bir səbəb qıl kim, peşiman olmasın!

Mübtəlayi-dərđi-eşqəm, əl götür məndən, təbib!
Eylə bir tədbir kim, bu dərđə dərman olmasın!

Sabira, ümmidi-vəsl ilə qəmi-hicranə döz,
Hansı bir müşküldi kim, səbr ilə asan olmasın?!

**[EY DİL, AMANDI,
SİRRİNİ BİGANƏ BİLMƏSİN!]**

Ey dil, amandı, sirrini biganə bilməsin!
Ahəstə zülfi-yardə yat, şanə bilməsin!

Düşdün xəyali-daneyi-xal iştiaqinə,
Ey mürği-rəf, tizpər ol, danə bilməsin!

Ey yar, can fədayi-qüdumi-mübarəkin,
Ahəstə qıl xüram ki, həmxanə bilməsin!

Qeyrət həlak edər məni, açma cəmalini,
Göstərmə şəm'ə ruyini, pərvanə bilməsin!

Bir ləhzə bəzmi-yardə dilşadəm, ey könül,
Aram tut, bu mətləbi biganə bilməsin!

Ey ahi-sərd, urma nəfəs zülfi-yarə sən,
Bir dəm qərar tut, dili-divanə bilməsin!

Zahid edərsə eşqdə təkfir Sabiri,
Zahir gözilə Kə'bəni bütخانə bilməsin!

**[EY ŞUX, YENƏ HƏMDƏM OLUB
KAKİLƏ ZÜLFÜN]**

Ey şux, yenə həmdəm olub kakilə zülfün,
Təhris edir ol kafiri seydi-dilə zülfün!

Dinü dilimi qarət edib, eyləməz insaf,
Şimdi nə təmənnə ilə eylər gilə zülfün?

Hər ləhzə urur sinəmə min navüki-dilduz,
Müjganın ilə yoxsa dəyib dil-dilə zülfün?

Heyrətdəyəm, aya ki, nədir fitneyi-Harut1,
Ey şux, mægər sehr oxuyub Babilə zülfün?

Tənha səfər etmə, gəl apar canımı, əmma
Bu sirri nihan saxla, məbada bilə zülfün.

Aldatdı könül mürğünü ol daneyi-xalın,
Dami-rəhi-əql oldu o pürsilsilə zülfün.

Sabir kimi qərq oldu gözüm yaşınə cismim,
Tutmub əlimi çəkmədi bir sahilə zülfün.

**[XOSROVI-HÜSNÜN, ƏZİZİM,
SƏN İMİŞSƏN TACI]**

Xosrovi-hüsnün, əzizim, sən imişsən taci,
Xublər cümlə sənin dərgəhinin möhtaci.

Qabi-qövseyin qaşın, leylətül-isra zülfün,
Tapmısan mərtəbeyi-hüsndə sən me'raci.

Tökülüb zülfi-siyəh arizi-alın üzrə,
Kə'bəyə çöl ərəbi mane' olur hüccaci.

Zairi-kuyinəm, ey məh, qoy öpüm xalindən,
Həcəri öpməyə nə xəlx deməzlər haci.

Kəc nigah iləl dələr bağrımızı müjganın,
Bu ox atmağı kim öyrətdi sənə qıyğaci?

Gecə-gündüz səri-kuyində sızıldar Sabir,
Neyləsin, qovma qapından, kəsilib illaci.

**[QƏMİNDƏ ÇƏRXİ-ÇARÜMDƏN KEÇƏN
FƏRYADÜ AHİM VAR]**

Qəmində çərxi-çarümdən keçən fəryadü ahim var,
İnanmırsan əgər İsa¹ kimi adil güvahim var.

Gedim mən hansı kə'bə, kə'beyi-kuyindən əfzəldir,
Tutub yüz hansı mehrabə, qaşın tək qıbləgahim var.

Baxıb əbruyi-cananə, edirsən səcdə mehrabə,
Get, ey zahid, sənin ixlasına çox iştibahim var.

Əlimdə cami-badə tutmuşam meyханələr küncin,
Günəhdən zərrə bakim yox, ləbin tək üzrxahim var.

Başımda taci-möhnət, padşahi-kişvəri-eşqəm,
Qabağımda çəkib səf dərdü qəmlərdən sipahim var.

Bələkeş Sabirəm, səbrim tükənmiş hicri-ruyindən,
Gözüm yaşınə rəhm eylə, tutalım çox günahim var.

MƏKTƏB ŞƏRQİSİ

Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən,
Cənnət, cənnət desəm səzasən.
Şadəm, şadəm təfərrüciündən I,
Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!

Ətrin, ətrin güli-cinandır,
Feyzin, feyzin həyati-candır,
Qünçən, qünçən səfayi-viddan,
Nurun, nurun ziyafəşandır!

Tahir, zahir hünərlərin var,
Bahir, zahir səmərlərin var,
Dərya-dərya təməvvüciündə
Parlaq-parlaq gühərlərin var!

Dəftər-dəftər xəbərlərin var,
Rəhbər-rəhbər əsərlərin var,
Mişgin-mişgin qələmlərində
Ahu-ahu nəzərlərin var!

Himmət, himmət səninlə ali,
Xaki-vətən səninlə hali,
Sənsən, sənsən ümum nasın
Nitqi, fikri, dili, məqali!

Gülşən-gülşən lətifətin var,
Rövşən-rövşən səadətin var,
Vazeh-vazeh bəyanlarında
Şirin-şirin hekayətin var!

Olsun, olsun səninlə xoşhal,
Yetsin, yetsin kəmalə ətfal,
Görsün, görsün pəsərlərində
Sabir-Sabir pədərilər iqbal!

MƏKTƏBƏ TƏRĞİB

Mənim bağım, baharım!
Fikri ziyalı oğlum!
Məktəb zamanı gəldi,
Dur, ey vəfalı oğlum!
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Gün çıxdı, sübh açıldı,
Qaranlıqlar qaçıldı,
Pəncərədən gün düşdü,
Otaqlara saçıldı.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Oğul, oğul, amandır,
Çox yuxlamaq yamandır.
Çox yuxlamaq – şeytandan,
Tez durmaq – Allahdandır.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Nəsihət al, nəsihət,
Qıl kəsbi-elmə qeyrət!
Elmsizlik bəlası
Müşkül olur, həqiqət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Məktəbdə var şərəfət,
Dəftərdə var lətafət.
Cari olur qələmədən
Şirin-şirin hekayət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Allah olsun sədiqin,
Məktəb sənin şəfiqin;
Dur məktəbə get, oğlum,
Dəftər sənin rəfiqin.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Müəllimin kəlamın
Al, saxla ehtiramın;
Həqdən edər təmənnə
Məktəbinin dəvamın.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Elm öyrən, imtəhan ver,
Öz fəzlini nişan ver;
Qədrin bil elmü fəzlin,
Elmin yolunda can ver.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

ELMƏ TƏRĞİB

Elmin izzəti payidar olur,
Cəhlin nikbəti canşikar olur;
Hər kəs elm oxur, bəxtiyar olur,
Millət elm ilə bərqərar olur.
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmandır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Elm ilə sərfəraz olmasaq biz,
Cümlədən biniyaz olmasaq biz, –
Bizdə fəxrü mübahat olurmu?
Qeyrilərlə müsavat olurmu?

Hər bir taifə bir səyaq ilə
Çatdı izzətə ittifaq ilə,
Düşdük zillətə biz nifaq ilə,
Məktəb açmalı iştiyaq ilə.
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmandır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Sıdq ilə əl-ələ çatmasaq biz,
Qəfləti bir tərəf atmasaq biz, –
Bizdə hərgiz səadət olurmu?
Səbqət etməkdə qüdrət olurmu?

İslamiyyətə iftixarımız –
Sünni-şiiəlik oldu karımız,
Getdi şə'nimiz, e'tibarımız,
Varmı rütbəmiz, iqtidarımız?
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmandır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Doğru bir ittihad etməsək biz,
Birliyə e'tiqad etməsək biz, –
Bizdə şərti-üxüvvət olurmu?
Dini-islamə xidmət olurmu?

UŞAQ VƏ BUZ

Dərsə gedən bir uşaq
Çıxdı buz üstə qoçaq;

Sürüdü birdən-birə,
Düşdü üz üstə yerə.

Dürdü uşaq, neylədi?
Buza belə söylədi:

“Sən nə yamansan, a buz!
Adam yıxansan, a buz!

Az qalıb ömrün sənin,
Yaz gələr, artar qəmin:

Əriyib suya dönərsən,
Axıb çaya gedərsən!”

YAZ GÜNLƏRİ

Gəl, gəl, a yaz günləri!
İlin əziz günləri!

Dağda ərit qarları,
Bağda ərit qarları:

Çaylar daşıb sel olsun,
Taxıllar tel-tel olsun.

Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək-ləçək.

AĞAQLARIN BƏHSİ

Alma, pəlid, şam ağacı hal ilə
Eylədilər bəhs bu minval ilə:

Başladı tərifə pəlid qamətin,
Öydü özün, zorbalığın, halətin;

“Yetməz olur, – söylədi, – dağlar mənə,
Layiq olur fəxr edə bağlar mənə;

Az qala başım yetişir! göylərə,
Şax budağım kölgə salıb hər yerə;

Əssə külək, qopsa da tufan, yenə
Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə;

Canlıcadır, zorbacadır baldırım,
Sındıra bilməz məni heç ildırım!”

Alma ağacı ona verdi cavab:
“Eyləmə tərif özünü, ey cənab!

Zorbadı hərçənd ki, qəddin sənin,
Yox mənə tay olmağa həddin səninin;

Səndə bitər bir neçə vecsiz qoza,
Ancaq o da qismət olur donquza.

Məndə, vəli, yaxşı, gözəl alma var,
Rəngini hər kim görə heyran qalar!

Dadlı, lətifətli, məlahətlidir,
Saplağı incə, özü ləzzətlidir!”

Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti,
Söylədi: “Bəsdir, buraxın söhbəti!

Boş danışıqdan nə çıxar, ay balam?
Qış günü siz çılpaq olursuz tamam;

Leyk mənim qışda dəxi yaz kimi,
Yaşıl olur paltarım atlas kimi;

Laziməm ev tikdirən insanlara,
Həm dirəyəm, həm qapı eyvanlara;

Qış sobada xəlq məni yandırar,
Mənfəətim xəlqə mənim çox dəyəər”.

CÜTÇÜ

Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə,
Cütçü sürür tarlada cüt şur ilə.

Atlar, öküzlər kotana güc verir,
Gah yürüyür, gah yıxılır, gah durur.

Cütçü batıb qan-tərə, yer şumlayır,
Şumladığı tarlasını l tumlayır.

Olsa da artıq nə qədər zəhməti –
İşləməyə var o qədər qeyrəti.

Çünki bilir rahat əziyyətdədir,
Şad yaşamaq sə'ydə, qeyrətdədir.

İndi əgərçi ona zəhmət olar,
Qışda əyalı, özü rahat bular:

Cəm edəcək tarlasının hasilin,
Bəsləyəcək ailəsin, həm elin.

QARĞA VƏ TÜLKÜ

Pendir ağzında bir qara qarğa
Uçaraq qondu bir uca budağa.

Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi,
Endirib baş ədəblə, çömbəldi.

Bir zaman həsrət ilə qarğa sarı
Altdan-altan marıtdı baş yuxarı;

Dedi: “Əhsən sənə, o qarğa ağa!
Nə nəzakətlə qonmusan budağa!

Bəzədin sən bu gün bizim çəməni,
Şad qıldın bu gəlməyinlə məni.

Nə gözəlsən, nə xoşlıqasən sən.
Yeri var söyləsəm – hümasən sən.

Tüklərindir ipək kimi parlaq,
Bədnəzərdən vücudun olsun iraq!

Bu yəqindir ki, var sevimli səsin,
Oxu, versin mənə səfa nəfəsin!”

Boylə sözdən fərəhlənib qarğa
Ağzını açdı ta ki, etsin – ğa,

“Ğa” edərkən hənuz bircə kərə
Pendiri dimdiyindən endi yerə.

Tülkü fəvrən havada qapdı, yedi,
Qarğaya tə'nə ilə boylə dedi:

“Olmasaydı cəhanda sarsaqlar,
Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar”.

MƏKTƏB UŞAQLARINA TÖHFƏ

Doğar insan ata ocağında¹,
Bəslənər validə qucağında.

Ata hər gün gedər işə, çalışar,
Nə qədər zəhmət olsa da, alışar.

Sevəmiz kəndi istirahətini,
Arar övladının səadətini.

İşləyər, cismi qan-tərə boyanar,
Hər nasıl olsa da, çörək qazanar.

Ana övlada vəqf edər özünü –
Yumamaz, yummasa uşaq gözünü;

Sübhə tək binəva çəkər zəhmət,
Kəndi övladına verər rahat;

“Layla-layla” deyər çəkər keşiyin,
Mən məhəbbətlə yelləyər beşiyin.

Ah, bizlər çocuq ikən nə qədər
Vermişik valideynə rəncü kədər.

Şimdi biz onları əvəz edəlim,
Onların xahişincə yol gedəlim.

Soralım² hər zaman rizalərini,
Alalım xeyirli dualərini.

“Payı altındadır behişt ananın” –
Bu hədisi-şərəfdir, inanın!

Bizə lazımsa həqqə qul olalım,
Valideynə müti³ oğul olalım.

Ataya hörmət etməyən çocuğun,
Anaya xidmət etməyən çocuğun

Nə olur kəndi nəfsinə xeyri,
Nə də ondan vəfa görər qeyri!

Şübhəsiz, xüsrədən kənar olamaz,
İki dünyədə bəxtiyar olamaz.

MƏKTƏB ŞAĞIRDLƏRİNƏ TÖHFƏ

Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı, –
Gələcək əyyamın ondadır kami.

Kim ki, qeyrətlə zəhmətə alışar,
Kəsb-i-irfanə ruzü şəb çalışar, –

Zəhməti mayeyi-səadət olar,
Yaşadıqca həmişə rahat olar.

Kim ki, tənbəlliyə məhəbbət edər,
Daim əyləncələrlə ülfət edər,

Keçirir vaxtını cəhalət ilə,
Bütün ömrü keçər səfalət ilə.

İştə, övlad, siz bu halı görün,
Bu iki vazeh ehtimalı görün;

Vaxtdən daim istifadə edin,
Elm təhsilini iradə edin;

Çalışın, biniyaz olun, çalışın!
Elm ilə sərfəraz¹ olun, çalışın!

Gələcək günlərin səadətini –
Qazanın fəzli fəxrü izzətini.

Sizdədir millətin ümid gözü, –
Hal ilə söyləyir sizə bu sözü.

Dinləyin yangılı sədalərini!..
Eşidin atəşin nəvalərini!..

Oxuyun, millətin nicatı olun!
Ta əbəd baisi-həyatı olun!

TƏBİB İLƏ XƏSTƏ

Bir təbibə gedib də bir bimar
Dedi: “Mə’dəmdə ağrı bir şey var;

Bir dəva ver, mana əlac eylə,
Ölürəm, çareyi-mizac eylə”.

Tutdu nəbzin təbib onun dərhal:
“Nə yemişsən?” – deyə edincə sual,

Dedi: “Yanmış çörək yedim, doktor,
Yediyim bir əlavə şey yoxdur”.

Baxa qaldı təbib onun sözünə,
İstədi bir dəva tökə gözünə.

Xəstə: “Mə’dəmdir ağrıyan, a gözüm,
Yoxsa məfhumunuz deyilmi sözüm?”

Dedi doktor ona ki: “Ey əhməq,
Eybli olmasa gözün mütləq,

Yanmış ətmək yeməz idin əsla,
Bu səbəblə yarar tökülsə dəva”.

QOCA BAĞBAN

Bir taqım gənc yol kənarından
Keçərək bir bağın civarından,

Gördülər yüz yaşında bir bağban
İşləyir bağda sə'y ilə hər an;

Titrəyə-titrəyə əli, bir də
Alma çərdəkləri əkər yerdə.

Gülərək etdilər sual: “A qoca,
Yüz yaşında nədir bu hal, a qoca?”

Dedi: “Yer şumlayıb cəfa çəkərəm,
Torpağa alma çərdəyi əkərəm”.

Dedilər: “Bunda bir səlahın yox,
Sən bu gün var isən, səbahın yox.

İndi əkdiklərin nə vəqt çıxar?
Bu çıxınca səni zəmanə yıxar...

Rahət ol, çəkmə boş yerə zəhmət,
Olamaz meyvəsi sənə qismət!”

Dedi: “Əkmişlər, almı siz, yemişiz,
Xeyrlə yad edib dua demişiz;

Əkəriz biz daha yeyənlər üçün,
Əhli-xeyrə dua deyənlər üçün”.

QARINCA

Gördülər bir qarınca bir mələxi
Daşyır qarşısında sür'ət ilə;

Dedilər: “Murə bax ki, bunca yükü
Qaldırır bir zəif qüvvət ilə”.

Dedi: “Sus, qüvvəti-bədənlə deyil,
Çəkəram qüvvəti-həmiyyət ilə”.

Ey oğul, murdən götür ibrət,
Get ağır işdə işlə qeyrət ilə!

Ufacıq işləri hünər sanma,
Boylə işlər keçər sühulət ilə.

Hünər oldur ki, bir böyük əməli
Edəsən həll min süubət ilə.

Kişilər himməti dağı qoparır,
Kişi ol, dağ qopar həmiyyət ilə!

Xassə, icrayi-əmri-millətdə
Pişkam ol kəməli-cür'ət ilə!

Vətən uğrunda, millət eşqində
Bəzli-can et xülusi-niyyət ilə!

İş apar, baş gedərsə qoy getsin...
Ad qalır, bəs deyilmi, millət ilə?!

MOLLA NƏSRƏDDİNİN YORĞANI

Gecə yatmaq zamanı çatmış idi,
Molla Nəsrəddin evdə yatmış idi.

Nagəhan kuçədən ucaldı səda,
Vurharay düşdü, qopdu bir qovğa.

Molla, çiyində yorğanı, dərhal
Kuçəyə çıxdı müztərib-əhval.

Gördü bir yanda bir ağır dəstə,
Sanki minmiş adamlar üst-üstə.

İstədi dəstəyə tərəf getsin,
Bu yığıncaq nədir, – sual etsin.

İşbu əsnadə bir nəfər tərrar
Yorğanı qapdı nagəh, etdi fərar.

Molla bu qissədən pərişanhal
Evinə döncək övrət etdi sual:

“De görüm, kuçədə nə var, a kişi?
Bu nə də'vadır, anladınmı işi?”

Dedi: “Yorğan üçün imiş bu təlaş,
Aldılar yorğanı¹, kəsildi səvaş”.

UŞAQ VƏ PUL

Kuçədən bir çocuq yüyüdü evə,
Bir bumajnik bulub dedi bu nəvə:

“Ana, gəl, gəl ki, dövlətə çatdıq,
Pullu olduq, səadətə çatdıq!”

Dedi xatun ki: “Söylə, ey fərzənd,
Noldu kim, olduq indi dövlətmənd?”

Görəyim, ver, nədir, nədir bu, oğul?”
Dedi: “Buldum bunu içi dolu pul;

Yol gedən bir qoca kişi nagağ
Düşürüb keçdi, olmadı agah.

Görmədən kimsə mən qoşub aldım,
Tez qaçıb kəndimi evə saldım”.

Anası oğlunun cinayətini
Görərək l zahir etdi nifrətini;

Dedi: “Oğlum, nə sərd imiş qanın
Ki, buna razı oldu vicdanın?”

Tifli-mə’sum ikən günah etdin,
Kəndi vicdanını təbah etdin.

Niyə verdin fənayə doğruluğu,
İrtikab eylədin bu doğruluğu?

Hiç zənn etməm, özgənin mali
Bizi zəngin qılıb, edə ali.

Yox, yox, oğlum, inan ki, xar oluruz!
Ərzəli-əhli-ruzigar oluruz!

Xain olsaq əgər bu dünyadə,
İrzü namusumuz gedər badə;

Gözümüz müntəhayi-zillətdən
Baxamaz kimsəyə xəcalətdən;

Gərçi pul çox fərəhfəzadır, oğul,
Leyk namus pək bəhadır, oğul!"

İSKƏNDƏR VƏ FƏQİR

Gün önündə bir acizü müztər
Yol kənarında tutmuş idi məqər.

Ona bir çox miçək daraşmış idi,
Yazığın haləti qarışmış idi.

Əzəmətlə keçərkən İskəndər¹,
Onu görcək tərəhhüm etdi mägər:

“Ey fəqir, ehtiyacını göstər,
İstə məndən nə xatirin istər!

Dərdini söylə ta dəva edəyim,
Nə isə hacətin rəva edəyim!”

“ – Padşahim, sənə rica edərim:
Bu miçəklərdən iştika edərim;

Hökm qıl, ta uçub da getsinlər,
Məni bir ləhzə rahət etsinlər”.

“ – Pah, adam, hacət istə də bari
Ki, ona hökmümüz ola cari.

Əbədə yox bu işdə imkanım,
Deyil onlar müt’iyi-fərmanım”.

“ – Padşahim, bu əczin ilə əcəb
Mənə dersen ki, hacət eylə tələb?

Halbuki çox nəhifdir bunlar,
Hər sinifdən zəifdir bunlar.

Yox ikən səndə bir ufaq qüdrət,
Mən nasıl səndən istəyim hacət?"

Ey oğul, hacəti xudayə dilə,
Dərdini zati-kibriyayə dilə.

Cümlənin dərdinin dəvası odur,
Acizin, qadirin xudası odur.

AZARLI KƏNDÇİ

Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan,
Gecə-gündüz edirdi ahü fəğan.

Gəldi həmsayəsi əyadətinə,
Qonşuluq həqqinin rəyətinə;

Dedi: “Həmsayə, var nəyə meylin,
Nə yeyərsən, nə istəyir könlin?”

Dedi: “Əzbəs ki, halətim yoxdur,
Yeməyə hiç rəğbətım yoxdur”.

Dedi: “Meylin olurmu aluya,
Təm'i meyxos, qızıl gəvaluyə?”

Dedi dehqan: “Əcəb, əcəb, yeyərəm,
Sənə min dəfə “çox sağ ol” deyərəm”.

Dedi: “Qışdır, hənuz, həmsayə,
Meyvə fəslı deyıl, dayan yaya”.

Dedi dehqan: “Nəinki yaya qədər,
Bəlkə sağ qalmaram bir ayə qədər.

Məni tezdən əcəl təri bürüyər,
Yay olunca sümüklərim çürüyər”.

İşbu təmsilə məzhəriz biz də,
Xəstə dehqanə bənzəriz biz də;

Əğniya görcək ehtiyacımızı
Göstərir bizlərə ilacımızı;

Söyləyirlər ki, var həmiyyətımız,
Qoymarız puç ola cəməətimiz.

Hər kəs öz rə'yini deyir mə'qul,
Ta ki, söhbət olur, yığılsın pul,

Dərmiyan eylədikdə pul sözünü
Hər kəs işdən kənar edir özünü.

Söyləyir, vaxt yox bu təşkilə,
Bu işi saxlayaq gələnlə...

CAMUŞÇU VƏ SEL

Bir kişi saxlayırdı bir camuş,
Su qatırdı südə, edirdi furiş.

Yağdı şiddətlə bir yağış nagah,
Kişinin vəz'i-hali oldu təbah.

Tutdu dünyanı sellərin cuşi,
Dər-zəman aldı, getdi camuşı.

Kişi ağlar göz ilə qıldı fəğan;
Söylədi oğlu: "Ağlama, baba can!

Çünki su südlərə tufeyl oldu,
Qatdığım su yığıldı seyl oldu.

İndi camuşunu apardı isə,
Başına məhşəri qopardı isə,

Söyləmə kim, fələk qəzasıdır ol,
Tutduğun işlərin cəzasıdır ol".

MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ OĞRU

Mollanın bөрkünü çalıb oğru,
Yüyürüb qaçdı bir bağa doğru.

Baxmadı oğrusu gedər nərəyə, –
Özü ancaq yüyürdü məqbərəyə.

Mollanı gördülər durur orada,
Dedilər: “Durmusan neçin burada?”

Dedi: “Bir oğru bөрkümü çaldı,
Qaçdı getdi, başım açıq qaldı”.

Dedilər: “Oğru qaçdı, getdi bağa,
Burada boş oturma, dur ayağa,

Bağa doğru get, eyləmə ehmal,
Oğrunu tap o yerdə, bөрkünü al”.

“Nəmə lazım, – dedi ki, – bağ haradır,
Oğrunun aqibət yeri buradır”.

ÖRÜMÇƏK VƏ İPƏK QURDU

Bir örümçək özün öyüb¹ durdu,
Dedi fəxr ilə: “Ey ipək qurdu,

Nə kəsalətlə iş görürsən sən?
Niyə bunca ağır hörürsən sən?

Gəl mənim sən’ətimdə sür’ətimi
Görüb, iqrar qıl məharətimi...

İşə gircək tamamını hörürəm,
Az zamanda necə çox iş görürəm”.

Baxdı, güldü ona ipək qurdu,
Sərzəniş etdi, tənələr vurdu;

Dedi: “Bərfərz olsa hər yerdə
Toxuyursan böyük, kiçik pərdə.

De görək², onların nədir səməri?
Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri!..

Leyk məndə yox isə də sür’ət,
Yapdığım işdə var ağır qiymət.

Aləmə faydə verir karım,
Hər kəs istər ola xəridarım!”

ARTIQ ALIB, ƏSKİK SATAN TACİR

Bir nəfər tacir öz dükənində
Oğlunu saxlayırdı yanında.

Eləyirdi qərribə dadü stad:
Satdığında – kəm, aldığında – ziyad.

Məkrü təzvir idi onun hər işi,
Düz deyildi bütün alış-verişi.

Atanın şüglünə olub adi,
Gördüyün öyrənirdi övladi.

Bir gün öz dərdinin ilacı üçün,
Getdi tacir bir ehtiyacı üçün.

Oğlu gördü ki, vəqti-fürsətdir:
“Dəxli soysam, – dedi, – qənimətdir”.

Əli dəxl içrə, gözləri nigəran,
Atası bir tərəfdən oldu əyan.

Daralıb büsbütün cəhan gözüne,
Vurdu bir sillli oğlunun üzünə.

Gördü bir pır, xeyli təcrübəkar,
Dedi: “Etmə əbəs buna azar.

Əkdiyın danənin budur səməri,
Səndən əxz eyləyib həmin hünəri.

Lövhi-safında tıfli-mə’sumun,
Mün’əksdirsə batini-şumun;

Çəkdiyın nəqşdir bu nəqşi-xəta,
Vermə isnadın oğluna əbədə¹.

Tərbiyət müstəhəqqdir, övlad
Pədənindən nə görsə, eylər yad.

Xah əmri-qəbih, xah cəmil, –
Edər övlad cümləsin təhsil.

Saleh ol, saleh olsun övladın!
Taleh ol, taleh olsun övladın!”

YALANÇI ÇOBAN

Bir çoban bir gün etdi dağda haray:
“Canavar var, – dedi, – gəlin, ey vay!”

Əhli-qəryə yüyüdü dağ tərəfə,
Getməsin ta qoyun, quzu tələfə.

Bunları müztərib görüncə çoban
Gülməyə başlayıb dedi: “Yaran,

Siz bunu sanmayın həqiqətdir,
Damağım gəldi, bir zərəfətdir!”

Binəvalər qayıtdı; leyk çoban
Yenə bir gün dağ üzrə qıldı fəğan:

“Canavar var!” – deyə bağırdı yenə,
Qəryə əhlin kömək çağırıdı yenə.

Kəndçilər etdilər dübarə hücum,
Yenə oldu yalanlığı mə'lum.

Doğrudan bir zaman bəzmi-şikar
Qoyuna gəldi bir neçə canavar.

Hərçi dad eylədi çoban, yahu!
Eşidənlər dedi: yalandır bu!

Bu səbəbdən hərayə getmədilər,
Ona heç e'tina da etmədilər.

Canavarlar yedi bütün qoyunu,
İştə, oğlum, yalançılıq oyunu!

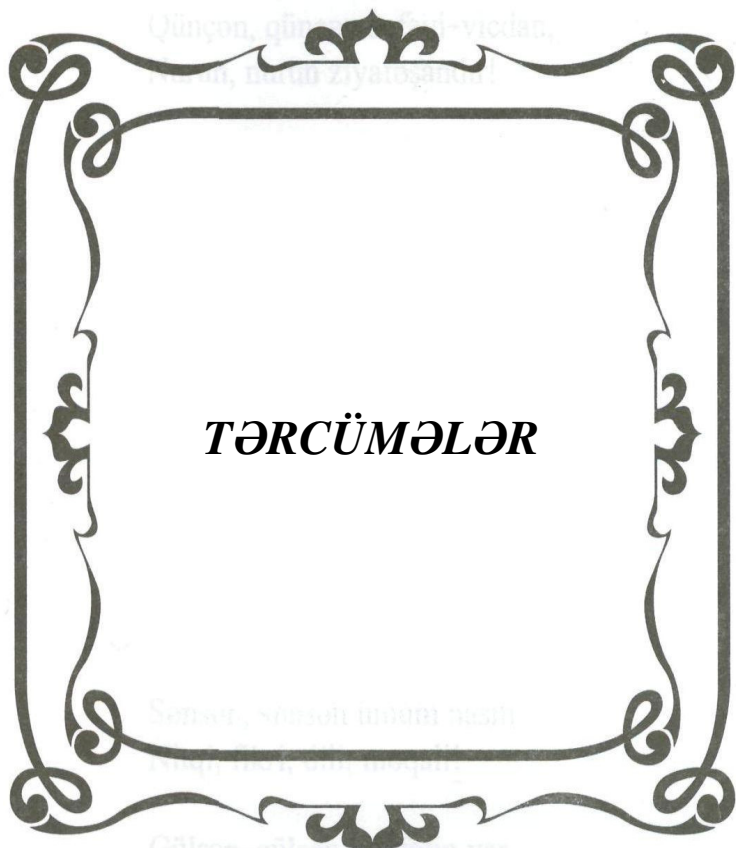
Bax, yalançı tanındı çünki çoban,
Doğru derkən sözü göründü yalan.

Hərgiz, oğlum, yalan demə ki, xuda
Dust tutmaz yalançını əbəda!

Həm də xəlv içrə hörmətin olmaz,
İzzətin, qədrü qiymətin olmaz.

“Evi yandı yalançının, – derlər, –
Ona bir kimsə etmədi bəvər”.

“ŞAHNAMƏ”DƏN TƏRCÜMƏ

*Tus və Giv pəhləvanların ovlaqdan bir
gözəl qız gətirmələri¹ və Keykavusun
o qızı xatunluğa götürməyi*

Belə nəql edir möbidi-huşyar
Ki, Tus etdi bir sübh əzmi-şikar;
Olub Giv Gudərz ona həm'inan
Dəxi bir neçə şirdil pəhləvan,
Əl üstündə şəhbazi-şahinşikar,
Şikar itləri seyd üçün biqərar.
Sürüb at Değuy dəştinə yetdilər,
O yerdə firavan şikar etdilər.
O səhra idi türklə həmcivar,
Qurulmuşdu xərgahlər bişümar.
Baxanda gəlirdi gözə bərməla,
Uzaqda əcəb cəngəli-basəfa.
Qabaqca rəvan Tusü Givi-cəvan,
Gəlir dalda həm bir neçə pəhləvan.
Sürüb at, olub varidi-mürğzar;
Təfərrüc edirdi iki namdar;
Bərabərdə cilvə edib nagəhan,
Mələk çöhrəli bir qız oldu əyan;
Gözəl qız, vəli, misli aləmdə yox,
Bu qaş, göz bəni-növ'i-adəmdə yox.
Ona söylədi Tus: “Key gül'üzər,
Nədən bişə içrə tutubsan qərar?”
Cəvabən dedi nazənin: “Key süvar,
Atamdan cəfa görmüşəm bişümar.
Keçən şəb olub məsti-cami-şərab,
Gəlirkən məni görcək etdi şitab,
Çəkib qətlimə tiği-zəhr abgun
Ki, etsin məni qərq-i-dəryayi-xun;
Məbada məni öldürə bigünah –
Gətirdim² bu xəlvət məkanə pənah”.
Nijadın sual eylədi pəhləvan,

Ona Xubçöhr etdi bir-bir bəyan:
“Ki, var nisbətü şə’nilə rüf’ətim,
Firidunə³ mənsubdir nisbətüm”.
Dedi Tus: “Key rəşki-tabəndə mah,
Piyadə necə eylədin qət’i-rah?!”
“Piyadə deyildim, – dedi, – ey cəvan,
Yoruldu atım, boşladım mən, inan.
Var idi mənim biədəd⁴ gövhərim,
Gülübəndi-mina və taci-zərim.
Məni yolda bir qorxuya saldılar,
Əlimdən nəyim var isə aldılar.
Ayılsa atam məstlikdən həman,
Məni tapmağa hökm edər bigüman.
Edər ayrılıqdan fəğan mədərim,
Dayanmaz, gələr mehriban mədərim”.
Danışdıqca ol lö’bət-i-nuş-xənd
İki pəhləvan oldular paybənd;
Dedi Tus Givə: “Mən at çapmışam,
Bu nazlı nigarı acəb tapmışam!”
Dedi Tusə Giv: “Ey sipəhdari-şah,
Məgər müttəfiq etmədik qət’i-rah?
Əgər pəhləvanlıqda sən fərdəsən,
Həqiqət sölə, gər cəvanmərdəsən?”
Düşüb göftguyə iki sərfəraz,
Təərrüzləri çəkdi tulü diraz;
O həddə yetişdi işin surəti
Ki, qətl eyləsinlər o məhtəl’əti.
Bu halı görüb namvərlər əyan
Miyənçi olub gəldi bir pəhləvan,
Dedi: “Verməyin rə’y şurü şərə,
Tərəhhüm edin bu mələkmənzərə;
Bu ziyba nigarə mülazim olun,
Varın, xidməti-şahə azim olun;
Nə fərman edərsə şəhi-hökmdar,
O fərmanə məhkum olun zinhar!”
Görüb cəngcülər bu rə’yi səvab,
Həman etdilər barigahə şitab.

Çü Kavus gördü o mahin üzün,
Düşüb iştiyaqə, itirdi özün;
Sipəhbudlərə söylədi padşah:
“Gözəl faidə verdi bu rənci-rah;
Maral isə, ahu isə bu şıkar,
Belə seyd olur layiqi-şəhriyar”.
Dönüb eylədi Xubçöhrə xitab:
“Ki, ey arizindən xəcil afitab!
Gözəldir üzün, safdır təl'ətin,
Nə bir dudmanə yetər nisbətın?”
Dedi nazənin: “Hissi-dilşadiyəm,
Firidunü Gərşivəz övladiyəm;
Həm Əfrasiyabə yetər nisbətım,
Var övladi-Tur ilə cinsiyyətim”.
Dedi padşah: “Ey məhi-asıman,
Sənə mərhəbə, bəxtin imiş cəvan!
Yəqin tapmasaydın hüzurumda ca
Nijadın, cəmalın olurdu fəna;
Sənin layiqin qəsri-şəhdır müdam,
Kənizin ola mahrulər təmam.
Təfaxürlər et taclə, təxtlə,
Səni bəslərəm mən gözəl bəxtlə”.
Dedi Xubçöhr: “Ey şəhi-tacdar,
Hüzurunda olsam gərək bəxtiyar!”
Giranmayə on at dəxi tacgah
Hər iki süpəhdarə göndərdi şah.
Həman dəm edib Xubçöhri rəvan
Hərəmxaneyi-eyşə şəh, dərzəman
Yaraşdırdı məşşatələr zivəri,
Bəzəndirdilər öl mələkmənzəri;
Geyindirdilər əyninə fərd-fərd
Çi zərbəftü ətləs, çi dibayi-zərd;
Olub zərnişan taclə sərfəraz,
Şəbistanə qoydu qədəm yari-naz;
Keçib təxti-ac⁵ üzrə tutdu qərar,
Cəvahir olundu bu eyşə nisar...

Siyavuşun anadan olmağı və Rüstəmin
ona Zabilistanda tərbiyə verməyi
Bir ol qədr dövr etmədi ruzigar
Ki, gülzarı şad etdi xürrəm bəhar.
Yetib axirə doqquz ay şad ona,
Xuda verdi bir tifli-növzad ona.
Xəbər verdilər şahə mövluddən
Ki, şad ol bu mövludi-məs'uddən.
Əcəb saftəl'ət, əcəb nikru,
Məgər göz görübdür belə ruyü mu?
Olub şah Kavus məsrurü şad,
Siyavuş qoydu o mövludə ad.
Edib həzrəti-həqqə şükri sipas,
Tələb qıldı bir mahir əncümşinas.
Münəccim öz elmində huşyar idi,
Rümuzi-nücumə xəbərdir idi.
Baxıb talein gördü aşıftədir,
Bu mövludun iqbali çox xüftədir.
Hüzuri-şəhə ərzi-hal eylədi,
Şəhi bu xəbər pürməlal eylədi.
Ziyadə mükəddər olub şəhriyar,
Bu hal ilə ta keçdi bir ruzigar.
Vəli, bir gün etdi Təhəmtən vürud,
Hüzuri-şəhənşəhdə qıldı dürud:
"Ki, ey əfsərin ərşi-pirayəsi,
Bu tiflin mən olsam gərək dayəsi,
Gözüm nuru tək xatirin istərəm,
Gərək mən ona tərbiyə göstərəm".
Şəh isə təfəkkür edib bir zəman,
Bu əmrə riza verdi qəlbi həman.
Qoşub Rüstəmi-Zalə şəhzadəsin,
Rəvan etdi ol sərvə-azadəsin.
Təhəmtən bərabər Siyavəşlə
Vürud etdilər Zabilə Rəxşlə⁶.
Gözəl bir gülüstanda layiq beşah

Siyavəxşə bəxş etdi aramgah.
Mühəyya qılıb Rüstəmi-namdar,
O şəhzadə məşqində ağazi-kar.
Əzəl öyrədib şiveyi-girü bənd,
Süvariyyü tirü kəmanü kəmənd;
Verib sonra tə'lim bəzmi-nişat,
Meyü məclisü şiveyi-inbisat;
Nəbərd içrə mahir at oynatmağı,
Şikarində ahuyə ox atmağı,
Məhabətlə gürzü-giran vurmağı,
Mətanətlə qalxan çəkib durmağı.
Bəzəndi Siyavuş hər adablə,
Bəli, gül tərəvətlənir ablə.
Belə şirdil oldu ol namvər, –
Bərabər ona qalmaqda bir nəfər.
Keçib bir zəman oldu bir pəhləvan,
Şikarində verməzdi şirə aman.
Dedi Rüstəmə bir gün: “Ey piltən,
Varımdır təmənnayi-əzmi-vətən!
Məni dəhrdə biniyaz eylədin,
Verib tərbiyə sərfəraz eylədin;
Hüzurunda kəsb eylədim çox hünər,
Məni cəlb edir indi şövqi-pədər.
Nolur görsə şəh, ərcümənd olduğum,
Sənin tərbiyənlə bülənd olduğum!”
Münasib görüb bu sözü pəhləvan,
Firistadələr etdi hər su dəvan
Ki, olsun mühəyya əsasi-səfər,
Siyavəxşə layiq libasi-səfər,
Dəxi əsbü tiğü sənənü sipər,
Zərü simü təxtü külahü kəmər.
Xəbər birlə⁷ aldırdı ətrafdən
Mülukanə xəl'ətlər əşrafdən,
Süyavəxşi təşrifü ən'amlə,
Bəzəndirdi e'zazü ikraml⁸;
Yəminü yəsarində səf-səf sipah
Edirdi bu cahü cəlalə nigah.

Gedirdi onunla Təhəmtən bəhəm
Ki, şəhzadəyə yetməsin bir ələm.
Cəhan əhli bu eysə dilşad olub,
Qəmü qüssədən cümlə azad olub,
Hamı eysü işrət şiar etdilər,
Zərü simü ənbər nisar etdilər.
Siyavəxşü Rüstəm firavan sipah,
Mənazil sürüb, etdilər teyyi-rah.

*Rüstəmin Siyavuşu
İrana gətirməyi*

Olub ta ki, Kavus-Key baxəbər,
Buyurdu, açıldı livayi-zafər.
Götürdü sipahi-giran Givü Tus,
Çalındı neyü nayü şeypurü kus.
Büsati-tərəb cümlə saz etdilər.
Rəvan oldular, pişvaz etdilər.
İki fəvc edib bir-birin didü bus,
Döyüldü iki səmtdən təblü kus.
Bu didar ilə şadman oldular.
Dəri-qəsri şahə rəvan oldular.
Pərəstarlər məcməri-udlə9,
Nəvazəndələr çənglə, udlə.
Sərəfrazlər müntəzəm səfbəsəf,
Sipəhdarlər müntəzir hər tərəf;
O şəhzadəyə şahrah açdılar,
Xüram eylədikcə gühər saçdılar.
Görüb təxtin üstündə Gavi-səri,
Dirəxşəndə xurşid tək əfsəri
Düşüb səcdəyə qıldı əvvəl nəmaz,
O, mə'budinə etdi razü niyaz.
Sora məhzəri-şahə etdi səlam,
Sipəhbud olub şad, fərxəndəkam,
Alıb bağına basdı şəhzadəsin,
Bülənd etdi şəh sərv-i-üftadəsin.
Sual eylədi cümlə halatını,

Bəyan etdi Rüstəm kəmalatını.
Nişimən ona verdi firuzə təxt,
Mürəssə' nişanü mülukanə rəxt;
Görüb oğlunu cümlədən sərfəraz,
Düşüb səcdəyə etdi şükrü niyaz:
“Ki, ey sanei-nurü nar, afərin,
Ola sün'ünə səd həzar afərin!
Məni sərbüləndi-cəhan eyelədin,
Müəyyəd qılıb hökmran eyelədin;
Səadət-qərin etdin e'zazlə,
Xüsusən bu fərzəndi-mümtazlə”.
Bu halı görüb məclis ə'yanları
Qoşun bəyləri, dövlət ərkanları
Deyib mərhəbələr o məhmənzərə,
Sipəs etdilər həzrəti-davərə.
Bu cəşnə baxıb iftixar etdilər,
Zərü simü gövhər nisar etdilər.
Pəs ol dəm buyurdu şəhi-nikpey,
Xidivi-cəhandar, Kavusi-Key:
“Gərək leşkər etsin sürürü nişat,
Sürürü nişatə açılısın büsat!”
Büzürgani-Iran qurub dəstgah,
Bəzəndi tilalətlə qəsri-şah.
Nə bir qəsri-şah oldu arastə,
Nə tənha sipah oldu arastə.
Bəzəndi bütün şəhrü bazarü bağ,
Ağaclar olub hər biri çilçiraq;
Əyan oldu hər səmtədən min sürür,
Hər ev oldu bir məclisi-eyşü sur.
Bu minval hər həftə, hər sübhü şam
Sürürü nişat eyelədi xasü am.
Tamam oldu bir həftə, əmr etdi şah,
Səfəralıq etdi dübarə sipah.
Açıldı dəri-gəncü babi-kərəm,
Gühər saçdı eyzən səhabi-kərəm:
Zərü simü möhrü külahü kəmər,

Əmudü sinanü xədəngü sipər;
Tila kisə-kisə, gühər ovc-ovc,
Xədəm dəstə-dəstə, həşəm fəvc-fəvc,
Dürü lə'lü yaqutü zər keyl-keyl,
Süturani-tazinəsəb xeyl-xeyl,
Libasü qumaşi-zəri dəst-dəst,
Xəzü tirmeyi-pürbəha bəst-bəst
Edib bəxş, verdi rəvac oğluna,
Məgər vermədi təxtü tac oğluna;
Deyildi səzavari-əfsər hənuz,
Cəvan idi ol mahmənzər hənuz.

İzdiyəd

Vəli, etdi şəfqətlə bir dəm nigah,
Belə söylədi oğluna padşah:
“Ki, ey nayibim, yadigarım, oğul!
Gülüm, gülşənim, nöbəharım, oğul!
Demə sərbüləndəm ki, şəhzadəyəm,
Əsarət nədir, mən ki, azadəyəm;
Mühəyyadürür təxtü tacım mənəm,
Nədir kimsədən ehtiyacım mənəm?!Sənə, qaliba, elm olur ehtiyac,
Tapar elmlə mülkü dövlət rəvac.
Demə irsi-əbdir mənə taci-zər,
Sənə irsdir bəlkə elmi-pədər.
Zərin tacına eyləmə iftixar,
Hünər birlə ol tacə minnətgüzar.
Ədəb iktisabında çox şaiq ol,
Vücudunla təxti-zərə layiq ol;
Rəiyyətnəvaz ol, ədalətşiar,
Rəiyyətlə dövlət olur bərqərar.
Demə, eylərəm tacı səndən diriğ,
Vəli, qıl təkamüldə sə'yi-bəliğ.
Səninçin bu taci-şəhi bəslərəm,
Həman sərbülənd olmağın istərəm!”¹⁰

Tərcümə

Bu minval ilə yeddi il hər zəman
Edirdi Siyavəxşi şah imtəhan.
Hər işdə onu gördü huşyardır,
Dəxi tacə, təxtə səzavardır.
Qurub bəzmi-işrət şahi-ərcümənd,
Siyavəxşi tac ilə qıldı bülənd.
Məramə çatıb gördü mənzurini,
Yazıb pərnəyan üzrə mənşurini.
Kuhistanı bəxş etdi lütfən ona
Ki, olsun o mə'vayə fərmanrəva.

Sudabənin Siyavuşa aşiq olmağı

Bu əhvaldən keçdi bir ruzigar
Ki, şad idi hər haldə şahriyar.
Oturmuşdu bir gün Siyavəxşi şah
Ki, Sudabə varid olub nəbəgah
Siyavəxşi görcək, olub maili,
Yanıb nari-eşqə, alışdı dili,
Vücudu dönüb bir tirazi-nəxə,
Əsər etdi guya ki, atəş yəxə.
Nihani ona göndərib xadimin:
“Siyavəxşə get söylə, key məhcəbin,
Təəccüb ki, bir ləhzə, aya, nəyə
Xüram eyləməzsən hərəmxanəyə?”
Gəlib elçi peyğamin etdi bəyan,
Bu sözdən bərəşüftə oldu cəvan,
Dedi: “Mərd olur mərdlə həmkəlam,
Hərəmxanə nisvan içindir məqam”.
Firistadədən yetmədi kari-eşq,
Giran oldu Sudabəyə bari-eşq;
Özü etdi şəbgir qəsdi-məram,
Bəri-şahi-Iranə qıldı xüram;
Hüzürində ərz etdi: “Key şahriyar,
Sənin mislini görməyib ruzigar,

Cahan fəxr edər əhdü peyvəndinə,
Xüsusən bu fərzəndi-dilbəndinə;
Nolur sərfəraz etsə xahərlərin,
Hərəmxanədə görsə madərlərin;
Şəbistanə göndər o məhtəl'əti
Ki, var bizdə didarının həsrəti;
Fəraqində tər-çəşmə xunindiliz
Ki, didarına cümləmiz mailiz;
Pərəstiş qılıb zərnisar eyləriz,
Vürüdlə biz iftixar eyləriz".
Dedi şəh: "Varımdır sənə e'timad,
Sevirsən onu yüz anadan ziyad".
Siyavəxşi şəh dərhüzur eylədi,
Ona mehriban-mehriban söylədi:
"Sevər hər görən əhli-viddan səni,
Gözəl xəlq edib pak yəzdan səni;
Xüsusən qohumluq qanı çuş edər,
Səni görsə hər kəs dərağuş edər;
Əbəs sanmaq olmaz rəgi-nisbəti,
Rəgi-nisbət icab edər ülfəti;
Hərimi-hərəm içrə var xahərin –
Məhəbbətli Sudabə tək madərin.
Şəbistanə get, bir dəm ol həmnişin,
Görüb eyləsinlər sənə afərin!"
Siyavuş bu sözdən edib iştibah,
Onu xirələndirdi göftari-şah, –
Məbad inki şəh bir güman eyləyir,
Bu sözlə məni imtəhan eyləyir –
Ki nazik xəyal idi cirə zəban,
Qəvi'əqlü biynadilü bədgüman.
Nəzərdən keçirdi dili-razini,
Bu əmrin sərəncamü ağazini:
"Əgər xud gedərsəm şəbistanə mən,
Əmin olmaram məkri-Sudabədən".
Bu mətləbdə seyri-xəyal eylədi,
Şəhə boylə bir ərzi-hal eylədi:
"Ki, ey möhtəşəm şəhi-ələmxərac,

Mənə lütf edib vermişən təxtü tac.
O gündən ki, bu aftabi-bülənd
Saçıb torpağa nur, edib ərcümənd –
Hələ görməyib didəyi-ruzigar
Sənin tək qəvi əql bir tacdar.
Nə mislin var əndazəvü cahlə,
Nə manəndin ayin ilə, rahlə;
Məni göndər aqillər iclasına,
Cəhanbinlərin bəzmü şurasına;
Mənə nizəvü tirdən söylə gəl,
Kəməndi-ədugirdən söylə gəl;
Sözlə söhbəti-təxtü adabi-bar,
Dəxi bəzmi-rudü meyü meygüsar;
Nə fəzlə məni sövq edər qəsr-i-şah, –
Zənan söhbəti əqlədir səddi-rah”.
Dedi şəh Siyavəxşə: “Şad ol, oğul!
Kəmalınca dünyadə yad ol, oğul!
Pəsəndidədir cümlə halətlərin,
Məni valeh etdi bu söhbətlərin.
Nə fərman edərsəm, düri-guş qıl,
Nə əndişən olsa, fəramuş qıl.
Şəbistanda vardır sənin xahərin –
Çü Sudabə bir mehriban mədərin”.
Siyavuş dedi: “Çün olur bəmdad,
Gəlib eylərəm əmrinə inqiyad.
Nə fərmayışın olsa, mən sameəm,
Mənə hər nə hökm eyləsən tabeəm”.
Var idi vəfa yollu bir mərdi-pir,
Adı Hiyrbüd, şəxsi-rövşənzəmir.
Ümurati-ələmdən agah idi,
Əmini-hərəmxaneyi-şah idi.
Ona söylədi şəh ki: “Ey huşyar,
Olur ta ki, gün qeybdən aşkar.
Hərimə Siyavəxşə ol rəvan,
Itəət qıl etsə nə hökm ol cəvan.
Sözlə sakinani-hərəmxanəyə
Ki, e’zaz olunsun o fərzanəyə;

De Sudabəyə eyləsin zər nisar,
Gülübü gülü mişkü ənbər nisar.
Mübarək qüdümdə xahərləri
Nisar eyləsinlər cəvahirləri”.
Çü gün çıxdı, məhv oldu zülmati-şəb
Siyavuş gəlib xidmətə baədəb,
Edib şahə küniş o gərdənfiraz,
Düşüb torpağa öpdü xaki-niyaz.
Ona padişah iltifat eylədi,
Səmimənə çox nüktələr söylədi.
Və bə'd istədi bə Hiyrbütü məhzərə,
Neçə söz dedi ol vəfəpərvərə.
Bərabər Siyavəşlə dərzəman
Onu qıldı dövlətsərəyə rəvan.
Və lakin o şəhzadəyi-nikbin
Deyildi bu getməkdə qəlbən əmin.
Fəraz oldu çün pərdeyi-izzü naz –
Hərim əhli etdi bütün pişvaz;
Şəbistan dolub ətrlə, bən ilə,
Əbirü gülü mişkü reyhan ilə;
Xüram eylədikcə qədəm-bər-qədəm
Saçılardı yaqutü lə'li dirəm.
Salınmışdı bəzm içrə dibaci-Çin,
Tökülmüşdü hər yanda dürri-səmin;
Çalınmaqda nayü neyü sazlar,
Tərənnümdə yeksər xoşavazlar;
Könüllərdə didardən min sürur,
Ayaqda mey, əldə qədəh, başda şur.
Şəbistan demə – bir behişt-i-bərin,
Gözəllər – nümayəndeyi-huri-eyn.
Siyavuş olub daxili-bəzmi-naz,
Nə gördü ki, bir təxti-zərrin tiraz
Olub lə'li firuzə ilə nigar,
Bəzəklənmiş əlmas ilə şahvar;
O təxt üzrə Sudabeyi-məhcəbin
Oturmuş çü huri-behişt-i-bərin;
Başında onun əfsəri-sərvəri,

Ayağın öpər türfə geysuləri.
Ötərkən sərəpərdədən ol cəvan
Onu gördü Sudabə nəgəh əyan;
Düşüb iztirabə, itirdi özün,
Enib təxtədən, xakə qoydu üzün;
Durub basdı ağuşuna can kimi,
Qucub iylədi dəstə reyhan kimi;
Üzündən, gözündən öpüb şövdən,
Doya bilməyirdi belə zövqdən;
Edib həzrəti-həqqə şükürü səna,
Deyirdi ki: “Bu sən’ətə mərhəbə!
Sənin tək o şahın ki, fərzəndi yox,
Rəvadır desəm hiç peyvəndi yox”.
Siyavuş bilib, qandı bu ülfəti
Ki, Sudabənin xud nədir niyyəti.
Dayanmaqsızın ötdü ol növcəvan,
Görüb etdi xahərlərin şadman;
Ona etdi xahərləri afərin,
Nişiməngəhi oldu təxti-zərin.
Olub onlara bir zaman dilnəvaz,
Yenə eylədi övdət ol sərfiraz.
Hərimitlər oldu bütün vəsfəgu:
“Ki, əhsən Siyavəxşi-fərhəngcu!
Nə rə’na gözəldir, nə ziyba cəvan!
Sözü cani-ruhü özü ruhi-can”.
Hərəmxanədən çıxdı ol növcəvan,
Hüzuri-şəhə gəldi, qıldı bəyan:
“Ki, gördüm hərəmxaneyi-dövlətin,
Səzavari-təqdir olan şövkətin,
Cəlalin şəhəni-əcəmdən ziyad,
Firidunü Huşəngü Cəmdən ziyad;
Ola paydar izzətin bəxtlə,
Xəzayinlə, övrəng ilə, təxtlə!”
Bu göftərdən şad olub şəhriyar,
Bəzəndirdi eyvanı çün növbəhar;
Meyü sağərü bərbəti sazlaş,
O gün eysü nüş etdilər nazlaş.

Bülənd oldu çün leyleyi-nilfam,
Şəbistanə Key-Kavus etdi xüram.
Edib rə'yi-Sudabədən fəhsi-hal,
Kəmalı-Siyavuşdən etdi sual.
Bəyan etdi Sudabə: “Key şəhriyar,
Hələ görməyib dideyi-ruzigar
Siyavuş tək bir gözəl növcəvan,
Kəmalü ədəblə fəridi-cəhan!”
Dedi padişah: “Etsə tale’ mədəd,
Əgər yetsə rüşdə bu ziyba vələd,
Gərəkmiş ki, yetsin ona bəd nəzər,
Edilsin gərək bədnəzərdən həzər!”
Cəvabında Sudabə ərzü bəyan
Edib söylədi: “Ey şəhi-kamran!
Baxılsa əgər rə'yi-azadimə
Onu eylərəm vəsl öz övladimə;
Ona verrəm öz qızlarımdan birin –
Vəcəhətdə çün huri-xüldi-bərin,
Verər türfə fərzəndi-dilbənd ona
Ki, olsun vəəcəhətdə manənd ona;
Deyil az hərəm içrə düxtərlərim,
Fələk tək füzuzandır əxtərlərim,
Mələksurətü gülrüxü məhcəbin,
Düri-bəhri-Key-Arişü Key-Pəşin”.
Dedi şəh: “Bu mətləb məramımcadır,
Məramımcadır, çünki kamımcadır”.
Siyavuş gəlib məhzərə nimi-şəb,
Sitayiş edib öpdü xaki-ədəb.
O bəzm içrə biganələrdən nəhan,
Ona etdi şəh məhrəmanə əyan:
“Var oğlum, səmimənə bir niyyətim,
Bu niyyət olub mayeyi-behcətim;
Adın aləm içrə ola paydar
Ki, səndən qala bir gözəl yadigar;
Necə sən məni etmişən şadkam,
Səni həm edə nayibin zindənam.
Belə tapmışam əxtərindən nişan,

Necə kim deyib mö'bidi-nikdan
Ki, olsun vəcahətdə manənd ona,
Verər türfə fərzəndi-dilbənd ona,
Və ya xani-Key-Arişə qıl nigah,
Bəyən bir pərirüyü huriyyəcah;
Sərapərdeyi-Key-Peşinə nəzər
Edib də qəbul eylə bir simbər
Ki, səndən qalır türfə bir yadigar,
Cəhan içrə ol həm olur şəhriyar".
Siyavuş dedi şahə: "Bir bəndəyəm,
Nə fərman edərsən sər əfkəndəyəm;
Rəvadır kimi rə'yin etsə pəsənd
Ki, şahənə rə'yindürür sudmənd.
Vəli, bilsə Sudabə verməz riza,
Bu əmrə onu eyləmə aşina.
Mən isəm onu baxəbər etməzəm,
Şəbistaninə bir dəxi getməzəm!"
Bu güftərdən xəndənak oldu şah,
Dedi: "Etmə Sudabədən iştibah
Ki, Sudabə çox mehribandır sənə,
O bir mədəri-canfəşandır sənə,
Səzadır ola əmrədən baxəbər..."¹¹

TƏRCÜMEYİ-QÖVLƏL-MÜFTİ

Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağaldımı,
Yoxsa yığıldı nə'sinə matəm quranları?
Lakin səlahi-dini-mübinkən iradəmiz,
Qorxmaqdayam ki, yetsin əməim ziyanları.
Çox arizu ki, xəlq arayır nailiyyətini,
Heyfa ki, müzməhill edəcək mövtim onları.
Ya rəb, müqəddər aləmi-ərvahə ric'ətini
Etdinsə, axirisə həyatın bu anları,
Bir mürşidi-rəşid ilə islamə xeyr ver,
Tənviri-rah edə şəbi-müzlim zəmanları.

[GÖRDÜM NEÇƏ DƏSTƏ TAZƏ GÜLLƏR]

Gördüm neçə dəstə tazə güllər, –
Bağlanmış idi giyah ilən tər;
Dedim: “Nə olur giyahi-naçiz
Ta əyləşə gül səfində əziz”.
Ot ağlayaraq dedi: “Otur sən,
Söhbət eləyim, qəmim götür sən.
Alilər edərmi tərki-söhbət,
Halonki olarda var səxavət”.

ŞE'R TƏRCÜMƏSİ

Tapşırma sirrini məgər əhli-kərəmlərə,
Əhli-kərəm yanında qalır sirr dərxəfa.
Məncə, yanımda l sirr müqəffəl bir evdə kim,
Zayə olub anaxtarı, ev bağlı mütləqa.

LƏFFAZLIQ

“Məclis” qəzetəsindən tərcümə Biz iranlıların damarlarımızda rişə atıb, beyinlərimizin pərdəsini bürüyən ləffazlıq xəstəliyi səbəbincə, bu gün haman ləffazlıqdan başqa bir şeyi dərk və anlayamıyuruq.

Hər bir işin iqtibasında ancaq ləfzə qane olub da, onun mə'nasına əbədən bir iz aparamıyuruq.

Ləqləq lisan etmiş olduğumuz ləffazlıq laqqırtilarını hər gün bir şəklə qoyub, hər məclisdə bir rəng ilə gurulduyuruq.

Bu kibi sözləri danışmaqla özümüzü xoşhal da ediyuruq. Və oylə ədd ediyuruq ki, daha tərəqqi yoluna üz tutub¹ qabağa doğru dörd ayağa² çaparaqlıyuruq.

Heyhat³, ancaq əvvəlki mənildə, bəlkə də geriyə dönüyuruq.

Bir vəqt görüyuruq ki, məmləkətimizin, millətimizin istiqlalını bizdən alıyurlar, bizlər üçün qəyyumlar meydana çıxıyuruq.

Bu aralıq biz bir az ayılmaq istiyuruq. Həqqimizi tanımaq istiyuruq. Məşrutə yapıyuruq; bütün işlərin mə'naları mənzuri olduğundan həpimiz birər müstəbid oluyuruq. Bütün həvasımızı cəm, bütün qüvvələrimizi meydana çıxarıyuruq ki, bütün bizimlə mühavirə edəcək bir şəxsin bir kəlmə sözümüzü rədd etməyə iqtidarı ola bilməz⁴. Hər kəsin bizə sitayiş etməsini arzu ediyuruq. Onu istiyuruq ki, hər kəs vücudumuzu müqəddəs, füyuzati-rəbbaniyə məzhər, ülum və fününilədünniyə mənşə bilsinlər.

Müstəbidləri iş başına almayalım – deyə çalışdıığımızda, onları padşah dərbarının kərgüzarları ediyuruq. Millətin və məmləkətin hər dürlü işlərini onlara təslim ediyuruq.

Otuz yaşından əskik vəkil olmasın gərək – deyə qanun vəz' etdiyimizdə, 22–23 yaşında vəkillər intixab ediyuruq. Nə üçün, əcəba?

Zira vəkil özü – otuz yaşındayam, – diyor. Bu halda bir şəxs onun xilafını isbat etmək istər isə də, qəbul olunmaz. Mənim bu iradım bir şəxsin yaşına deyil və yaşın azlığına deyil! 22–23 yaşında olanlarda əlli yaşlılardan daha aqil və alimraq şəxs ola bilər. Fəqət, mənim məqsudım qanunun ehtiramını hifz etməkdir. İşə ya əvvəldən iqdəm etməməli, yaxud iqdəm olunan işi canfəşanlıq ilə başa gətirməli. Ləffazlıq isə ancaq millət və məmləkətin viranlığına səbəb olmuş oluyuruq.

Kabinə təşkil etdiyimiz surətdə rəisül-vüzərayi əksəriyyət ara ilə intixab və qəbul, sair vəzirləri onun təhti-sədarət və ixtiyarına verib, kabinəyi cismi-vahid hökmündə görmək üçün onun mə'nasına əməl edəcəyimiz yerdə, kabinə əfradının hər fərdinə məxsus müəyyən bir partiyasını, yeddi nəfər ə'zadan iki nəfərinin arasında boylə ittifaqın olmadığını görüyoruz. İştə buna görədir ki, dövlət və məmləkətimizin zə'fi gündən-günə artıyor və xaricilər də ona müdaxilə etməyə cəri və cəsür oluyor.

Dövlətin pula ehtiyacı olduqda vilayətlərdən məclisə və "Iran-e nou" qəzetəsinə, daha bilməm nərələri uzun, uca xitabat və əlqabat ilə göndərilən teleqramlarda: filankəs ağa ə'yanı-məmləkətdən məşhur bir məclisi-ali tərtib edib şəqqülqəmərələr göstərərək ianə ünvanı ilə yüz min tūmən⁵ para toplamış və bir kürur para dəxi ianə dəftərinə qeyd etdirmişdir. Sair vilayətlərdən, ötəkəndən dəxi rəng-rövnəqli olub gəlməkdə olan teleqramlarda: İranın mühyisi olan filan zati-ali həzrət Məsihin mö'cuzatını yad edib, vilayətin bütüən ə'yan və əşraf və məxadimi-izam və kəsəbeyi-girami (?) cəm edərək istiqrazi-millinin mühəssənət və lüzumunu iş'ara, istiqrazi-xaricənin nə payədə vəxim olması həqqində Səhban Vaili⁶ heyrətdə buraxacaq və ölümlərin qalibibiruhlarına can verəcək dərəcədə irad etdiyi odlu nitqi ilə bütüən hüzzarın kipriklərindən axan ürəklərinin odlu, qanlı yaşlarını tökməklə haman qızdırdığı tənurədə İran üçün bir ətmək yapıdı.

İşbu çidə etdiyi əsas ilə filməclis bir kürura qədər para toplanmış, ətrafa çəkdiyi təşviq teleqramlarına dəxi mətlub cavablar almağa nail oldu (işə görəndə böyüklər lazımcına görələr). Qəzetələr dəxi hər gün filani cənablarının hesab və nəşəbini tə'riflə bərabər keçmiş və gələcəkdəki qulluqlarını da raportlara əlavə ediyorlar. Bir vəqt hesab edib görüyoruz ki, qərz və ianə ünvanı ilə İran üçün otuz-qırx kürur para toplanmışdır. Amma biz bunu təhqiq etdikdə ortada bir dinar da olsun belə görməyib, ancaq bunu görüyoruz ki, Röyterin teleqram xəbərləri Avropa qəzetələrində İran dövlətinin para təhsili xüsusunda hər vəsilədən mə'yus olaraq yenə rus və ingilissə mütəvəssil olduğunu iş'ar ediyor. Məmləkətimiz üçün bir qüvvə təşkilə məqamına gəldiyimizdə büsbütüən İran millətini təhti-tə'limə alıb, hətta üləma və tüccarın dəxi çiyinlərinə tūfəng verib meydanlarda onlara də'va məşqi tə'lim ediyoruz; müsəlsəl toplar, mə'dud tūfənglər ixtira ediyoruz, məktəblər açıyoruz, sərbazlarımıza məxsus milli əlamətlər və rənglər ilə libaslar

tərtib etmək üçün dərin-dərin mülahizətdə bulunuyoruz. İstədiyimiz kimi hər şeyi tə'yin edirik. Halbuki rus və osmanlı qoşunu hanki sərhəddən istəyər isə İrana daxil olub rəhli-iqamət döşəyər, qütaüttəriqlər yollara sahib olub bəndələri ümratına və hind sərbazlarına rəsidəlik edirlər. Darab Mirzə neçə nəfər bisərüpalərin başında

Zəncanı mühasirə edirlər. Boylu bisərüpaləri tutmaq üçün özümüzə o qədər həmiyyət olmur ki, onları tutub da həbs edək, ta ki təxlişləri barəsində rus bizdən iltimas etsin; bər'əks, onları tutmağa rus qazağı gedirlər. Hüququmuza nisbət bir təcavüz müşahidə etdiyimiz halda, zətən yaltaqlıq ilə tərbiyə olunduğumuz üçün, kişi olub və kişilər kimi hüququmuzu hifz etmək əvəzinə sair millətlərə istiğasə edərək əlğiyasəlgiyasə şadalarımızla ələmlin qulaqlarını dəng edirlər, öz əlimiz ilə özümüza qəyyumlar tikirlər. Həqqimizdə olan təcavüzlərin dəf'inə qalxışdığımızda, ləffazlıqda məharəti-tamməmiz olduğu vəchlə həvcguluqdan, bir də istiğasədən başqa bir iş bacarmıyız.

Çünkü öyrəndiyimiz də ancaq bunlardan ibarətdir.

Məmləkətimizdə bir qüvveyi-nizamiyyə tə'sisi üçün millət və dövləti ciddən tərgib və təhris edəcək yerdə ağızlarımızı bağlıyoruz.

Sonra Yəğma⁷ və Ənvərilər⁸ əş'arının məzmunlarını məqalələrimizə yerləşdirib həcvə, söyüşə davam edirlər. Bir tərəfdən acizliyimizi e'tiraf edərək özümüza qəyyumlar tikdiyimiz halda, o biri tərəfdən də mütəcavizlərin qəzəblərini⁹ mövcib olacaq bol-bol fəhşlər verirlər.

Xaricdəki qəzetələr eybculuğumuza qalxışaraq xəta və nöqsanlarımızı meydana çıxardığı bir zamanda, bundan mütənəbbəh olub nöqsanlarımızı düzəltmək fikrinə düşmək əvəzində, qüvveyi-qəzəbiyyəimizi müştəil edib onlara tərəf dürişt fəryadlar etməyə başlayırlar ki, xayırlar, bizdə əbədən eyb və nöqsan bulunmaz! Bütün nöqsandan ari, bütün qüsurdan mübərrayız. Siz yalançıdır, siz yalan diyorsunuz!

Əvət, ləfzdən mütəəssir olub, ləfzlə də tələfi edirlər. Öz yanımızda yağlı, yumşaq sözlər söyləməklə iradə və məhəbbətdən dəm vurub bütün biganələri dost, bütün millətləri özümüza əşinə ədd edirlər.

Özümüzdən toxuduğumuz bu sözlərə müntəzir də olurlar ki, onlar vəqti-icabında bizdən ötrü hər dürlü fədakarlıqdan çəkinməyəcəklər.

Biz hər daim boylə biki fikirlər ilə məqsədlərimizə nail olurlar!

Zira, bu ləffazlıq bizlərə ötəkilərdən yadigar qalmış bir hünərdir ki, sabiq həkəmə və füzəlamız onilə, yə'ni ildə bir-iki dənə inşad etdikləri¹⁰ qəsidələri ilə bə'z zəvatdan silə əlaraq tamamilə özlərini,

evlərini idarə edirlər idi. Bir şəxs və ya bir dövlət məhz rısxənd ünvanı ilə bizi təmcid edərək bir niş urduğu halda ondan dilxoş və şad olub

Xaqaninin təmam qəsaidini onun tə'rifində oxuyoruz.

Biz heç vəqtdə ləffazlıq dairəsindən kənara çıxmıyoruz; ləfzdən başqa bir şey də bilmiyoruz¹.

Qəzetələrdə ziddimizə yazılan bircə sözdən mütəəssir olduğumuz halda, fe'lən həqqimizdə icra olunan min dürlü² ihanət və xiffət halımıza boylə tə'sir etmiyor.

İştə haman ləffazlıq səmərəsidir ki, o əzəmətdə olan İrani bu günkü viranlıq halına qoyub, övladi-Kəyan gərdənkəşanlarını boylə zəlil və xar ediyoruz.

MEYDANA ÇIKIYOR...

Mahmud mə'nəvi bir tərbiyənin, bir tərbiyəyi-diniyyənin ağuşihimayəsində böyümüş, həyatı-ictimaiyyədəki təlxivi-xudkamidən zərrə qədər nəсібədar olmamış idi. O, həyatını köyünün gözəl dağları, meşələri, çəmənləri, suları arasında böyütmüş; məişətin, zövqün, xüsusilə aləmi-cədidin, əsri-tərəqqinin təkamülündən xəbəri yox idi...

O, Allahın yolunda səbhəyi-bihüdudunu çəkməkdən başqa bir məşğələyi-maddiyyə bilməzdi... İnsaniyyətin məmləkətində tazə adı, tazə sədası hənuz eşidilməyə başladığı vəqt Mahmud istiğraqi-xamuşi içində təcəlliyati-təbiyyəsinin əş'ari-mütəsəvvifəsilə dəmgüzar idi...

Gözəl dağlar, gözəl çəmənlər, gözəl sular, – bunlar hər təbiətin vəsaiti-ilhamıdır. Hər ruh öz nəсібeyi-İrşadını onlardan alır... Mahmud da təbindəki ilhamati-mütəaliyyəsinə o kimi şeylərə məclub görüyordu...

Vətənin yeni-yeni sözlərini eşitdikcə, millətin növmi-əmiqini gördükcə fitrətində mərkuz olan hissi-atəşin inşiala başladı. Əvvəldən vətən, millət qayğısı yadına gəlməzken, indi vətən, millət fəryadlarını əyyuqə çıxarıyordu... Fəqət, çə sud? Nə bu fəryadı eşidəcəək cəməət, nə də bu hissiyyəti anlayacaq millət vardı!..

Bu hissiyyəti-təsəvvüfün, təsəvvüf deyil, hissiyyəti-təəssüb və cəhalətin içində yaşayamamaq imkanı baş göstərdi. Zülam içində nur şəbpərə-təbani-bəşəriyyət üçün ən biinsaf düşməndir. Mahmud da oylə oldu... Öz əviddası, öz əqrəbası, öz ailəsi onun xəsmi-canı oldular...

O da öz ciyərpərələrini bu uğurda, – elm, hürriyyət, insaniyyət, mədəniyyət uğrunda fəda etdi... İğtirab etdi... Öz mühiti-ictimaisində bircə məsdəri-irfan və mədəniyyət bildiyi /...../ yə gəldi... Oh, artıq orada rahat idi, məsrur idi, mə'sud idi... Onu üzünə qarşı təkfir, təl'in etmiyorlar... Onun hürriyyəti-fikriyyəsinə, asari-qələmiyyəsinə cəbr ilə müqabilə etmiyorlardı... Hərgah ki, onun şəhərindəki rəfahi-məişəti yoxdu, fəqət sə'yi-qələmi ilə, namuslu, qeyrətli adilə ədəbiyyəti-milliyəsi arasında bir mövqei-mümtaz kəsb etmişdi... O, yazıyor, çalışıyor, bəşəriyyətə mərhəmət, şəfqət göstəriyordu. Bulunduğu yerdə bir əfkari-cədidə darülirfanında işğal etdiyi mövqei-tədrisi onun güzərişi-həyatına xadim olacaqdı. İndi hürri, asudə bir fikrə malik.

Müstərih!..

* *

*

Pərəstişkarı bulunduğu həyatı-mətbuata da bir kərə daxil olsa, artıq muranə olsa da, edəcəyi bu xidmətlə zövqi-mə'nəvisini tətmin, vicdanının qələyanını təskin edəcəkdə. Oylə də oldu. Yaxından tanıdığı bir qəzetənin əzayi-amiləsi sırasına girdi. Mətbəənin pərişan və qəsvətəngiz həyatını daha bilməyən bu adam ən az ücrəti-xidmətlə fəxuranə çalışıyordu. "Ruhum bu sə'ydən məhzuzdur. Güc olsa da, davam edəcəyəm; çünki qayeyi-əməlim millətə xidmətdir!" deyirdi.

O, ə'zayi-mətbuatın səyyanən həpsinə hörmət, məhəbbət göstərirdi, onları müslihi-insaniyyət bilirdi... Onları, əqidəsi əvəmirilahi olan – "Mənim indimdə ən böyük əhsan, – beynülbəşər təminisəlah və səadətə xadim olanların qulluğudur!" – fərmanını icraya müvəkkəl bilirdi.

Fəqət, heyhat!.. Təsədüf onu oylə aldatdı ki, bütün qeyzi-qəlbisi bir anda müdhiş bir qüvvəyi-müdəxxərə kimi patladı... Qəzetənin müdiri xülqən adi, təbən dəni, vicdanını mənfəəti-şəxsiyyəsi uğrunda paymal etmiş bir saxtakar idi...

O, heç bir vəqt inanmıyordu ki, boylə bir vicdan, boylə adi bir ləamət mətbuati-milliyəsinin bir üzvi-mühümmündə bulunsun; lakin gərəkdə ki, bu həqiqəti layiqilə öyrənsin. Pərəstişkarı olduğu bu səhaifi-mətbuata boylə alçaq və müxərrib bir mikroburn nə surətlə yapışdığını öyrənmək istiyordu.

Bir gün vəzifəsilə məşğuldu... Mürəttiblərdən birinin şəkvayimütəzəllimanəsini eşitdi. Tə'siri artdı, rıqqəti-şe'riyyəsi həyəcana gəldi. Taziyaneyi-atəşbar olan xameyi-cəvvalından qeyri-ixtiyari bir qaç misra töküldü... Pək acı idi. Özü də ağladı... Daha mütəyəqqiz, daha maraqlı bir surətdə tədqiqi-mühitə başladı... Oh, pək bərbad, pək məlun bir həyat!.. Hər kəs ondan nifrət ediyor... Şəxsən mərufu olan hər kəs onu mənfur, ləim, adi biliyor... Fəqət, heyhat! Bir vərəqeyimətbuənin sahibi, əfkari-ümumiyyənin şəxsən tanımadığı bu cəhreyisiyahi-şeytənət hala ortada dolanıyor, yaşayor...

Mahmud daha ziyadə tədqiqatda bulundu... Oh, işin içinə girdikcə, müləvvəs bu adam insaniyyət, maarif, vətən düşməni imiş! Bir vəsileyi-ittifaq və ittihadın pərişanı və izməhlalına da səbəb oluyor...

O, darüttəhsilin təkamülü arasında oynadığı rollar ilə inqirazına da badi olmuş... Bütün hey'əti-tə'limiyyə onu təlin etmiş.

Daha, daha... əvət o, hətta yeni oyanan və bu yenilik uğrunda başlar verən, qanlar tökən bir millətin əfradi-məsuməsi arasına da ixtilaf salıyor və bulanıq suda balıq ovlayacaq; artıq hər tərəfdən özünə qarşı çevrilən ənzari-istikrahın önündə fəsad ilə təmini-məişət edəcək...

Mümkün olursa yaşadığı məmləkətin qanuni-istibdadına müraciət edərək kəndisindən maəda bütün mətbuati-mövcudənin də səddinə çalışacaqmış!

Heyhat! heyhat! Bir qəzetə müdiri... boylə bir dəni, boylə binamus olsun?! Mahmud bir dürlü fikrinə bu halı sığdırırmıyordu və mətbuat içində boylə bir lövnin əfkari-ümumiyyəyi, milləti aldaraq ləkələdiyinə təhəmmül edərmiyordu.

Nəhayət, işin meydanı-sübut və ələniyyətə çıxması, əvət, bu rəzil məxlüqun, bu müzür bəşər parçasının yox olması gərəkdi...

Mahmud zatən bəşəriyyətin ridayi-din arxasında aciz, səfil, biidrak məxlüqları hiylə və riya ilə iğfal edən abai-istibdadın həpsini təl'in edərək çəkilmədi.

Şimdi də qeyrəti-vətəniyyə, həmiyyəti-milliyənin kürsiyi-xitabəti, səhifeyi-təbliği möhtərəm bir vasitəyi-İrşad olan qəzetənin də pərdeyi-nifaq və şıraq olmaq üzrə iste'mal edildiyini görünə, büsbütün cahanda şayani-e'timad bir şey olmadığına qail olacaqdır.

Fəqət, ömrünün üçdə ikisini bir əmayi-cəhl içində keçirdiyi halda əvaxiri-əyyamında xəyalına aşıq olduğu mədəniyyətin ənvəri-feyzafeyzindən binəsib olmaq – bir intihari-mə'nəvidən başqa bir şey deyildi.

Təhəmmül edə bilmədi. Dəründə bir hüznü-yetimanə doğdu.

Vəchən mərarəti-qəlbiyyəsi görülməyən bu adamın gözlərində şimdi sönük, yorğun bir şöleyi-nifrət fişqırıyordu. İnsanlarda bu hal nadirən görünür; lakin bu kimi əlayimi-vəchiyyə oylə dərin əsrari-ruhiyyənin tərcümanı olur ki, bunu məhsusati-madiyyə ilə təbliğ və ifadə qeyriqabildir.

Bu kimi infialati-mə'nəviyyə əsnasında arzu edilən hər şey səmimidir, həqiqidir. Adətən icabət qəbuli-indəllah mühəqqəq olan xülusi-niyyət, işlə o halın vücudu deməkdir. Xüsu və xüzui-ruh boylə bir həyəcanın əsabi təhrik etməsindən başqa bir şey deyildir.

* *

*

İdarəni tərک etməyə qərar verdi. Bu qərarın dəhşəti o anda vücudunu sarsıtdı... Dimağında bir ixtilali-zehni hüsulə gətirdi. Məişətinəfsi deyil, iaşeyi-əyal... kiçik, mə'sum, bircəcik yadigarı-həyatının nəşteyi-istiqlal gözüünün önündə təcəssüm ediyordu. Boynu büküldü.

Bədəni donmuş bir cism kimi tərliyirdi.

Əvət, oradan alacağı icrətin gündəlik hissəsi müdirin ancaq bir çay sərfinə təqabül etdiyi halda, bu qənaəti-sabiranəyi istehqarən kəndisinə edilən müamileyi-bişüürə də boynu bükməyə məcbur idi.

Şair, həyatın boylə məhlük bir zərbəsinə şimdüyə qədər daha təsadüf etməmişdi.

Bu təsadüf onun qəlbində bir e'timad oyandırdı. Bu e'timad, özünə zülmü, etisafı rəva görənün müqərrər izməhlalı idi. Bu hissi-qəbləlvüqu ruhuna təsəllibəxş oldu. Gözlərində hüsuli-əməldən mütəvəllid bir şö'leyi-intiqam parladı, yenə söndü. Vətəninə müləvvəs də olsa, bir cüz'i mətbatın məhvi sürürünü sındırdı.

Başqa bir idarəyə intisabə qərar verdiyi vəqt mütərəddid idi; qəbulu məşkuk idi. Müraciət etdi. Naümid bir ric'ət, bir vəsileyi-qəhr daha çıxdı. Ən ziyadə məzhəri-əmn və e'timad olduğı səcayayi-məqbulədə yeni bir hakimiyyəti-mütəəbbidə arzusu istişmam ediyordu.

İğbirari-dərüni getdikcə təzayüd ediyor. Hər gün bəlkə yüzlərcə beyt söyləyəcək qədər iti olduğı qəriheyi-ibdəi şimdi təəllümati-dərüniyyəsini təfsir edəcək bir kəlmə bulmaqdan aciz idi.

Çıldırılmış kimi sokağa çıxdı. Bütün sokaqlarda bir vəlvəleyi-məişətin hayü huyi-şəmatəti-beynini sarsıtdı. Görüyor, məcməi-ənam olan mahal, bir səmayi-müzi altında elektriklə nurlanmış bir süvri-şəbanə halında görünüyör idi. Musiqi bandosunun vəqur və mühəqqir ahəngi-ruhnəvazı təbdili-hissiyatına yardım etdi. Öz mövqei ilə mühitindəki bu cəmaəti-şəbistanı müqayisəyə başladı.

Hər kəsin üzündə bir əsəri-sürur var; gülüyorlar, oynuyorlar, qoşuyorlar...

Aşınalar, əhibbalər bir-birini ibtisami-məvəddətəkarənərilə salamlıyor. Tək, bircə tək özü fikirlidir. Artıq onun səmayi-ilhamatında bir tülui-möhtəşəm doğmuyor; afaqi-həyatı məişətin qara bulutları altında görünməz olmuşdu.

Geniş “Millət bağı”nın müntəzəm xiyabanı altında dalğın-dalğın gəziyordu. Hər biri birər sövdəyi-məğrurun hakimi ədd edilən qadınların ənzari-dilpəziri onu cəzb edəmiyordu. Kəndi-kəndinə, təsvirihalə müvafiq bir kəlmə bulamadığına pək mütəssir idi.

Bağın hicra bir guşəsinə getdiyindən xəbəri yoxdu. Bir əlin umuzuna toxunduğunu uyqudan ayılırcasına bir təhalüklə hiss etdi.

– Həzrət! Bu pərişani-əfkar nə? Dünyayı görmüyorsan ki!.. – deyən rəfiqini, boğazında tıxılan boğuş bir sədə ilə salamladı.

Arqadaşı demişdi ki:

– Səninki işi bitirdi. Artıq qəzetə çıxmıyor...

– Əcəb! Neçün?

– Neçün olacaq, artıq bütün heysiyyəti-müləvvəsəsinə hər kəs tamıyor. Zətən ...dən para da heç kəsə çatdıramıyor ki...

Artıq indiyə qədər bütün bu binəva millətin müqəddəratına, taleinə bir pis ləkə salan əf’ali-müləvvəsə “meydana çıxıyor...” və daha bu qoyun sürüsünə bənzəyən insanların heyvaniyyəti əbədi qalmaqacaq ki! Əlbət:

“Zalimlərə bir gün dedirər qüdrəti-mövlə:

Tallahi ləqəd asərəkəllahü əleyna”.

HAMISIN TAPA BİLİRƏM, BİRİN TAPA BİLMİRƏM

Bir belə məsəl vardır ki, “doğru danışanın papağının qulağı yırtıq olur”.

Mən bu barədə çox fikirləşirəm ki, əcəba, doğru danışanın papağının qulağı niyə gərəklə yırtıq olsun?

Fikirləşirəm, fikirləşirəm... axırda yaqin edirəm ki, helə gərəklə belə də olsun.

Məsələn, götürək ki, Məhəmməd Cəfər ağa vəfat edir, bir qədər pulu, mülkü, malı və neçə nəfər uşaqları da qalır.

Təşbihən, Hacı Molla Feyzi əmi, bu imanının Allah kamil eləmiş kişi, hər növ olur isə uşaqlara qəyyum olub və hər ixtiyarı da yədi-təsərrüfünə keçirir. Söz gəlişi, uşaqların anasına naməhrəm olmasın deyə, nikah da oxudur. Bəli, müsəlman olan adam gərəklə belə də olsun...

Və səğirlərin pulundun çox xərc olmamaqdan ötrü nöqərləri-zadları

da azad edir. Ancaq uşaqlar nöqərlərin xidmətlərin dəröhdə edə bilirlər, eləməsələr də yaramaz; çünki Hacı əmi şapalaqlıyar. Qaldı ki, mülk, mal və pul – onları da icarəyə və müamiləyə verib işlədir.

Bəli, vaxt o vaxt olur ki, uşaqlar böyüyürlər, indi gərək Hacı əmi uşaqlara hesab versin.

Hesab isə barmaq hesabından başlanır, yanında yatır, palçığa batır, elə qabil bir şey qalmayı ki, Hacı əmi uşaqlara versin. Burasını istəyirəm ərəbcə deyim ki, başa düşən olmasın: deməli ki, Hacı əmi “bəllə”tü” edib “həzmi-rəbe”dən ötürmüş olur.

Hə, imdi deyəcəksən ki, bu sözlərinin yuxarıda dediyin² misal ilə nə münasibəti var?

Yox, əzizim, bir dayan, qoy sözümlü ayağa kimi deyim, gör münasibəti var, yainki yoxdur.

Vəqta ki, iş bu məqamə yetişir, cəmaət arasında bu söz danışılır, məsələn, bir qəzetə müxbiri də bu sözləri eşidir, götürüb qəzetəyə yazdırır.

Hərçənd Hacı əmi oylə israfçı adam deyil ki, ildə beş-on manat verib bir qəzetəyə abunə olsun və yainki gündə bir şahı verib bir nömrə alıb oxusun. Ancaq qonşudan alıb oxuduğu müftə qəzetədə nahaq görür ki, bu əhvalat yazılıb, helə onda kişinin acığı tutub, iki əlli bir qapaz müxbirin başına oylə ilişdirir ki, yazığın papağının qulağı nədir ki, öz qulağı da yırtıq olur. Odu ki, deyirəm, helə belə də gərək olsun...

Amma burada yenə bir az fikirləşirəm; fikirləşirəm ki, Hacı əmi müxbirin başına qapazı neçün ilişdirdi?

Tapıram ki, Hacı əminin elədiyi əməlin yazdığına görə... Fikirləşirəm ki, müxbir bu sözləri yalandan yazıb imiş, yoxsa doğrudan?

Tapıram ki, doğrudan yazıb imiş.

Fikirləşirəm ki, bu əməl yaxşı əməl [deyil] imiş, hətta Hacı əminin xüsgə möminliyinə də yaraşan əməl deyil imiş.

Fikirləşirəm ki, pəs Hacı əmi qapazı öz başına ilişdirməyib müxbirin başına neçün ilişdirdi və halonki bu əməli işləyən Hacı əmi özü imiş, müxbirin təqsiri nə imiş? Əcəba, buralarını hərçi fikirləşirəm, tapa bilmirəm ki, tapa bilməyəcəyəm. Deyirəm, görəsən diqqət edim, bunu tapa biləcəyəmmi?

Tapa bilsəm³ də Hacı əmini başa sala biləcəyəmmi? Amma, heyhat!..

İndi hər kəs bunu tapa bilsə və Hacı əmini də başa sala bilsə, buyursun, bu iş mənim işim deyil!..

ŞİRVANDA MÜHÜM HƏVADİS

Şirvandan agentə teleqrafının verdiyi səhih xəbərlərə görə (inanınız ha!..) Şamaxının yüzdən doxsan doqquzu (o bir danəsində də şübhəm var!..) aşağıda yazılan fikrə düşüblər: “Bu axır vaxtlərdə “Molla Nəsrəddin” şeyximizə, pişvalarımızın “lap zorbalıma” sataşmağa başlamışdır. Daha doğrusu, lap-lap-lap həqiqət sözləri bipərva söyləməyə cəsarət etmişdir. Bu çəkiləcək dərd, əfv olunacaq xətamıdır a?.. Kişi la məzhəbə, dinə əl apardı... Şeyx qalmadı¹, məşayix qalmadı, molla qalmadı, alim qalmadı, xan qalmadı, bəy qalmadı, sovça qalmadı, səhəng qalmadı, nə bilim, dibəng qalmadı, – hamını ələ saldı. Kişi lap ipləmə olub, çiyinin-zadın qapır. Fars demişkən:

“Əlac-e vaqəə piş əz vüqu bayəd kərd”^{*}.

Buna bir əlac etmək hər bir müsəlmanın borcudur”.

Xülasə, möhtərəm Molla əmimizin həqqində bəd hərəkətə düşüblər.

Şirvanın “elektrik kompaniya”sının telefonla verdiyi axırkı xəbərlər artıq dərəcədə təəssüflüdür.

Kompaniyanın verdiyi xəbər budur:

“Mollapərəstlər, şeyxçilər, bizim zəngi demişkən “...pərəstlər” hamılıqla Peterburqa vəkil göndərmək istəyirlər. Özü də bu vəkil özgə millətdən olacaq – İvandan, Qurşuvandan biri... Bu adam lap getsin hökumət dairələrinə şikayətə...

Burdan bir haşiyə çıxalım. Peterburq sözü gələndə, and olsun çörək yarıdan Allaha, lap bizim kişi gəlir durur gözümün qabağında.

Bizim kişi deyirəm ey!.. Anladınmı, adə?.. Qah-qah-qah!.. Yenə bilmədin?

A evin tikilsin, sözü açə bilmirəm, qorxuram lap doğru danışsam “Bürhani-tərəqqi”² kimi “Bəhlul”³ əmini də şamaxılılar baykot edələr. Yenə duruxmusan, adə?” Pa atonnan, yerimiyəsən!

“Söyləməmiş mən ləbi

Sən başə düş – ləbləbi,

Sür iləri mərkəbi”.

Hə, mən deyirəm ki: “Ab dər kuzeyi-ma, təşnələban miğərdim”[†].

---

* T ə r c ü m ə s i: Hadisə baş verməzdən əvvəl qarşısı alınmalıdır.

†† T ə r c ü m ə s i: Su səhəngimizdə, biz susuz gəzirik.

Allaha şükür, məgər özümüzdə belə vəkillər azdır? İndi ki, paytaxta deputat, vəkil⁴ göndərmək lazımdır, kişi də, sən Allah, bəri bax a, xeyrin özgələ verərmi?..

Möhtərəm oxucularımız, əfv edin! Bir haşiyə də çıxmaq istəyirəm.

Hə, nə deyəcəkdim görüm? Hə, “deputat” dedim, Şamaxı deputatı (...) düşdü yadıma. Sən öləsən, barmağını salıb erməninin (bir söz oxunmadı – tərtibçi) lap gözün çıxardasan. Vurasan başına, gözü bub edə tökülə yerə, deyəsən, a canım, deyirsiniz ki, siz müsəlmanlarda diplomat almış deputat yoxdur. Xeyr, xeyr, böyük səhv edirsiniz! Hə, gərək baxaydın “İrşad”a⁵, oxuyaydın bizim deputatın müdafiəsini! Onda:

“Onda get səhvini qıl istiğfar,
Gündə min dəfə denən: ya qəffar”.

Sən öləsən, sənə elə deputatlar göstərərəm ki, hələ xoruz səsi eşitməyib, lotu-lotuyana, heç xarratbazardan keçməyib... Hə, sözüümüz harda qaldı.

Hə, onu6 deyirdim: indi ki, a qardaşlar, piri-möhtərəm Molla Nəsrəddin əmidən (yaşasın!..) şikayətə Peterburqa deputat göndərsiniz, bu deputat özümüzdə ola-ola adı, sanı, şanı özgələr niyə qazansın?

Halbuki mollalar da deyir ki, sileyi-rəhm lazımdır. Əvvəl evin içi, sonra bayırı. Və bir də Peterburq kimi yerdə və bütün dünyada deməsinlər ki, belə mühüm məsələni də kişi özgələrə usburd olarmı?..

Qəzetədən şikayət etməyə mühüm məsələ dedim. Bu sözümə gülürsən, ey qare? Həqiqəti bilsən – ağılarsan. Sənə bir nümunə göstərim, bax.

“Qaragürü”lərin ələmdarı, şeytan fikirlilərin sipəhsaları olan Orenburqda çıxan “Dünya və məişət”, daha doğrusu “Dəni və vəhşət” cərideyi-xəbisə və qəbihəsi deyir: xəlqi qudurdan – qəzetələrdir; üləma və şeyxləri söyən – qəzetələrdir; arvadları insan cərgəsinə salmaq istəyən – qəzetələrdir; arvadlara hüquq göstərən – qəzetələrdir; müsəlmanları dinsiz edən – qəzetələrdir; hamı bərabər olsun deyən – yenə qəzetələrdir. Əlhasil, bütün fitnə və fəsadın mənbəyi qəzetələrdir.

Bu bədbəxt cəridə – qəzetələrin, ədiblərin məhv olmağın istəyir.

İndi, ey möhtərəm qare, qara üzlülərin qəzetələrdən şikayət etməsi mühüm məsələ deyil də nədir?.. İndi bilirəm dayı gülmürsən.

Ümidsiz bir halda, boynun çiyində durmusan, dərin-dərin fikirlərə, qaranlıq xəyalata qərq olmusan. Əsl məqsudumuza keçək. Töküldü qaldı, yer yox⁷.

Ah, Şirvan əhlinin vicdanı tək viranəzar olmuş vətən!

Ruhsuz şirvaniyana san məzar olmuş vətən!..⁸

YADİGAR

*Möhtərəm Molla Nəsrəddin əfəndi!
Acizənə xahiş edirəm ki, bu neçə kəlməyə
jurnalınızda yer verəsiniz.*

Mərhum Həsənbəyin vəfatı münasibətincə lazım idi ki, bütün Qafqazda olan şəhərlərdən biz şamaxılıların üstümüzə¹ sər-səlaməti teleqramları çəkiləydi... Çünki o mərhum bizim öz şamaxılıımız idi, obizim öz adamımız idi; daha doğrusu, o bizim mə'nəvi atamız idi.

Amma Qafqaz əhli bu barədə səhv etdilər, götürüb Bakıya teleqram elədilər, nə bilim "İrşad"a yazdılar...

Bainhəmə biz yenə öz vəzifəmizi ifa etməkdə qüsurluq etmədik, o mərhumu yadımızdan çıxarmadıq, demək, onun bizdə olan həqqini əda etdik.

Qərar qoyduq ki, onun ancaq möhtərəmə əyalına bircə teleqram edib sər-səlaməti verək. Hətta bu xüsusda çox danışdıq da, hələ də danışırıq, yenə də danışacağıq; çünki o mərhumu yadımızdan çıxarda bilmərik! Şərt teleqram vurmaqda deyil: hər mətləbin üstündə gərək danışığı olsun, danışılar, danışılar², axırda iş bir yerdə qərar tutar; necə ki, elə belə də oldu, yəni teleqramı mövquf edib, mərhumun yadigarına şəhərimizdə olan³ uşqolaların birində tək bircə nəfər⁴ yetim uşaq oxutmaq fikrinə düşdük; demək ki, müsadimeyi-əfkardan bariqeyihəqiqət parlatdıq! Afərin bizə! Mərhəba bizə!

O idi ki, bu xüsusda götür-qoy elədik, götürdük qoyduq, qoyduq götürdük, qoyduq götürdük, götürdük qoyduq, bircə xırda qalmışdı ki, iş lap düzəlsin, naghah vəqtsiz xoruz kimi bir şoğərib tək səbir bu

yandan bannadı, səbrin səsinə diskinib yuxudan ayıldım, bir bu tərəfə, bir o tərəfə nəzər saldım, gördüm ki, hamı xorhaxornan yatıb. Tez kağız-qələmi götürüb, bu neçə kəlməni sizə yazıb, dübarə başımı atdım yasdığa və getdim yuxuya. Hərçənd ev isti, yorğan-döşək qalın, yuxu şirin, heç bir də oyanmağa ümidim yoxdur; amma yenə vəsiyyəti yüngüllükdür, budur sənə deyirəm, aşna: əhyana, oyandım, mabədini də yazaram, yox, əgər oyana bilmədim, nə bir eybi varmış: yar baqi, söhbət baqi, o dünyada görüşüb zəbani-ərz edərdəm⁵.

**MƏQALƏLƏR
VƏ MÜXBİR
YAZILARI**

VƏFAT XƏBƏRİ

Alimi-amil və zahidi-fazilimiz cənab Şeyxəli ağayi-Şirvani Şamaxıda zilhiccətül-hərəm ayının 28-də pəncşənbə günü darül-üqbayə rihlət etdi. Dəfn günündə tamam müsəlman və erməni və cühdular da ehtiram üçün dükanlarını bağlamışdılar. Ağalar, əfəndilər, axundlar, təmamən üləmayi-müsəlman və ə'yan-əşraf və tüccar mərhumun tabuti-şərifini çiyinlərində aparmaqla sairlərinə macal vermiyordular.

Sahibi-mənsəblərdən bir çox zəvati-giram, naçalnik, pristavlar və Şamaxıda sakin olan ermənilər öz keşişlərilən müttəfiq təşyi'i-cənəzəyə hazır olmuşdular. Məscidin səhnində müsəlmanlar bir yerdə namaz qıldılar. Qəbristanda mərasimi-dəfndən fariğ olduqda erməni Qriqoryan taifəsinin keşişi bu məzmun ilə camaata xitabən buyurdu:

– Camaat, siz ağlayırsınız ki, cənab Şeyx ağa vəfat edib və bizləri yetim qoyubdur. Halbuki bu mərhum zahirdə cismən vəfat etmişsə də, ruhən behiştə olub, Allah-təala hüzurunda diridir. Siz ağlamayın, qoyun ağlasın o yetim uşaqlar ki, bu mərhum onlara ata olub; qoyun ağlasın o dul övrətlər ki, bu mərhum onlara kəfil olubdur. Biz həmişə

Allahdan istəyirik ki, onun ruhunu öz rəhmətinə qərq etsin, amin!

Ondan sonra erməni Lüteryan taifəsinin keşişi bu məzmununda bir nitq söylədilər:

– Camaat, bir belə alimin vəfatı bizim üçün bir böyük müsibətdir; ondan ötrü ki, bu kimi ne'məti Allah-təala bu gün əlimizdən alıb; biz gərək ağlıyaq öz əhvalımıza, hansı ki, bizim müsibətlərimizin cəhətinə ki, bu növ ne'mətlər bizim əlimizdən alınır. Allah-təala həzrətləri boylə-boylə müsibətlərilə bizləri mütənəbbəh ediyor, ayılmaq istiyor ki, ta öz mə'siyyətlərimizdən tövbə edib, onun tərəfinə qayıdaq.

Məsələ, zəlzələ, yainki bir ildən bəri Qafqazda bu qədər nahəq tökülən qanlar və bunun kimi hadisələr hamısı öz nəfsimizin bəlasıdır ki, biz çəkirik. Lazımdır ki, hamılıq ilə öz günahlarımızdan tövbə edib, Allah-təala tərəfinə qayıdaq; ta Allah-təala bizə mərhəmət buyurduğu ne'mətləri əlimizdən almasın və duagu olaq ki, bu mərhumun ruhunu behiştə-ə'ladə öz müqərrəblərilən həmməclis eləsin, amin!

Bu camaat o mərhumun əzasında lazımcə tə'ziyədarlıq mərasimini bərpa edib, öz vəzifeyi-müxlisanələrini kəməli-himmət ilə ifa etdilər. Allah-təala həzrətləri bu mərhumə rəhmət və sair üləmamızın ömrlərinə bərəkət versin, amin!

İSLAMİYYƏTİN İNSANİYYƏTPƏRVƏRLİYİ

Bir ildən ziyadə vəqtdən bəri Qafqazda erməni-müsəlman davasından naşi bu qədər qanlı hadisələrin əslı məbdəi-nəş'ətinə nəzərim'an ilə baxıldıqda vüquuna boylə bir maddi səbəb və bir milli müvəccid olmadığı kimi, nəticəyi-məş'uməsindən illərdən bəri qardaş kimi müəşirət edən iki qonşu növbənöv xəsarətlərə və gunəbəgunə müsibətlərə düçar olmaqlarından maədə cəhalət qurbanları olmaqla bərabər bəşəriyyət aləminə nüfus cəhətinə böyük bir nöqsan yetirməkləri dəxi müşahidə olmaqdadır. Məəttəəssüf, əziz vətənimizin sevgili övladları bir-birinə rəva gördükləri birəhmanə sui-qəsdədən dolayı darülmüsalimət olan Qafqazın hər guşəsi bir meydani-müharibəyə dönməsindən qəlblərimiz yanıb, ürəklərimiz parçalandı isə də, həmd olsun, bu anə kimi Şamaxı şəhəri və ətraf dəhatı boylə-boylə hadisələrin hüdsundan eymən qaldı.

Ancaq bu gunə ittifaqların ədəmi-vüquunun səbəbi bizim üləmələrin islamiyyət və insaniyyətpərvəranə məsa'iyi-cəmilələri idi ki, əhalini bir həyəcanlı hadisə eşitməklə pərişanhal gördüklərində durbinlik və məaləndişlik edib, məvaizi-müslihanə və nəsayehimüşfiqanələri sayəsində hər iki tərəfi qədim mehribanlıq məqamında saxlamağa müvəffəq oldular. Və həmin asayiş və müsalimət üzrə yekdigərimiz ilə güzəran etməyimiz səbəbinədir ki, bu axır günlərdə tə'mirinə şüru' etdiyimiz Cami'i-şərif üçün erməni Meysəri kəndinin daş mə'dənlərindən aldığımız daşlardan yüz altmış ərradə bikirayə Cami'i-şərifə gətirməyə Mədrəsəkənd erməniləri qəzavətpənahımız

Hacı Əbdülməcəd əfəndidən dəfəat ilə ilhah və israr ilə təvəqqe etdiklərindən mə'zun olub, bu günlərdə daşı gətirməkdədirlər. Hər halda ümum Qafqazda sükunət edən vətəndaşlarımız zərərdən və qeyri bir nəticəsi olmuyan bu bəradərküşlik ədavətin unudub, gələcəkdə xoşbəxtlik sayəsində yaşamaqdan ötrü sülh və müsalimət üzrə dolanmaqların dərgahi-xudadan ən səmimül-qəlb istid'a edirik.

[QABİSTAN MAHALININ PRİSTAVI...]

Qabıstan mahalının pristavı naxoş olduğına görə naçalnik Fyodorov cənabları şəhərin birinci çast pristavı Vahabbəy Rəhimbəyovu Qabıstana göndərdi.

Şamaxıda olan çayçı dükanların əvvəl axşamdan bağlanmağına naçalnik hökm etdi.

* *

*

İyulun 12-ci gecəsində məşhur Ağsu ilə həmcivar Hacıqasımlı kəndində Usufəli İsrafil oğlu öz həyətində təxt üzərində yatmış halda neçə nəfər bədəfkar gəlib başının altında olan xəncərin və yanında olan tüfəngin və həyətindən bir baş düyə və bir baş camış götürüb getdiklərində xəbərdar olub səs edərəkən köməyə gələn qonşular canilər ilə atışib ancaq bir baş camış saldıra bilirlər.

* *

*

Şamaxıya naçalnik tə'yin olunmuş kapitan Fyodorov cənabları vürudunun ikinci günü islam üləmalarının didinə müşərrəf oldular. Bu cənabın təşrifi ilə şad olan biz Şamaxı əhli mərhəməti-rəiyyətpərvəranəsi sayəsində min bəd fariğülbal güzəran etməyimizə əmin oluruq.

[BU GÜN QAFQAZIYA MƏMLƏKƏTİNDƏ...]

Bu gün Qafqaziya məmləkətində viranəzar bir vilayət və fəlakətmədar bir camaat var isə, o da Şamaxı şəhəri və Şamaxı əhlidir desəm, həqiqət üzrə demiş oluram, zənn edirəm.

Beşinci ildir ki, bizim şəhərimiz zəlzələdən viran olubdur. Bu isə ümum Rusiya əhlinə, bəlkə də tamam dünyaya mə'lum olsa gərəkdir.

Əgərçi axırınıcı olaraq 92-ci ildə hadis olan zəlzələ cəhətindən Şamaxıda bir dəfə virançılıq törəndi isə də, amma, xeyr, deyə bilərik ki, bu halə kimi hər gündə virançılıq imtidad etməkdədir. Boylə ki, zəlzələdən sonra Şamaxı xüsusunda müqərrər olunmuş sərəncama görə daxili-şəhəri genişləndirməkdən ötrü içərisindən şəhərin xariclərinə, yə'ni aşağı və yuxarı tərəflərinə bir neçə yüz ev köçürülmüş idi. Qafqazdan və tamam Rusiyadan şəhərimizə göndərilmiş ianə pullarından köçürülən evlərin hər birisinə iki yüz əlli manat verilmiş idi.

Zəlzələ kimi böyük bir sədəmə səbəbdən mən cəm'-ül-cihat varı yox olan bir şəxsi boylə az məbləğ ilə necə bir münasib ev tə'mir edə biləcəyi bədihidir.

O idi ki, hər kəs bir mühəqqər evi tikib tamam etməmiş, pul tamam olduqdan, qərz etməyə məcbur olub, aldığı qərzi də məsrəf etdikdən sonra fəqət hasarsız bir ev tikə bilmişdilər.

Şəhərin aşağı tərəfində bina olunan evlərin yeri və suyu qayətdə namünasib olduğundan əhli qışda soyuğun məşəqqətindən, yayda cəhənnəm kimi zəbanə çəkən istinin səbəbindən naxoşlayıb, az vəqtdə bir çoxları tələf olduqdan sonra baqiləri canları boğazlarına yığılmış halda evlərin uçurub şəhərə köçməyə məcbur oldular.

Yuxarı tərəf isə yerləri münasib olmağa görə bir qədər dayandılar isə də, şəhərdən-bazardan, alış-verişdən kənar olduqları üçün, hansı ki, bir tay kömürə, iki batman una bir abbası hammallıq verməyə qüdrətləri çatmadıqlarından və gündüzlər şəhərə gəlib dadistad edib, axşamlar evlərinə qayıtdıqlarında qardan, yağışdan, pəlçiqdən təngə gəldikləri üçün onlar dəxi labüd olub şəhərə köçməli oldular. Köçüb də hər vəz' ilə olur-olsun deyə bir evciyəz bina etdiklərində bir yandan divanın məmaniəti qorxusundan ki, gərək tez tikib başa versin, bir yandan dəxi kisəboşluq səbəbdən möhkəm bir binagüzarlığa müqtədir olmadıqları üçün biçarələrin tamam ciddiləri və sə'yləri ancaq adi bir ev olsun gərək həmin bir namö'təbər ev düzəldə bilirlər.

Boylə olduğu üçündür ki, keçən gün, yə'ni mahi-hazirin 17-ci günü Padar nəvəsi Ağa Kərim adlı bir nəfər Qəl'əbazar məhəlləsində tazə tikdirdiyi ev ki, hənuz tamam deyil, nəgah yıxılıb öz övrəti və südəmər bir uşağı və həmsəyəsi olan Həmid Məşədi Əhməd oğlunun övrəti evin içərisində qalıb tələf oldular.

İştə binəvaların halətləri necə müəssir və necə müəlləm imiş; beş ildən bəri narahat evlərdə, hasarsız həyətlərdə zəhmət, əziyyət çəkən ismətli həmşirələrimiz indi qohum-əqrəbası arasında şəhər içərisində olmaqla sevincək olub, ağuşı-şəfqətində bəslədiyi nuri-didəsinə kəndisi ilə bərabər nəgah boylə bir qorxulu, vahiməli ölüm halında gördükdə etdikləri qısqanc və həyalı fəryadları eşidənin və görənin ürəyini parçalamaqda imiş.

Fövrən köməyə gələn yüzlərcə müsəlman qardaşlar binəvaları xilas etməyi bacarmadıqlarından necə təəssüf ilə ağlamaqda imişlər!

Binəva həmşirələrimiz! Siz bu neçə dəqiqə zəhmətdən sonra şəhidə olduğunuz üçün özünüzü, nuri-didənizi əbədi rahatlıya yetirdiniz isə, sizin bu fəlakətli halətiniz dindəşlərinizə, əqrəbalarınıza, ələlxüsus ailənizə böyük nisgil oldu.

Vətəndaşlar! Baxınız, boylədir bizim güzəranımız! Şamaxıya ianə olunan nəqdiyyə pulların miqdarı altı yüz min manatdan ziyadə imiş.

Of, bilməm nələr... Hər halda ümidvarız ki, təzə varid olmuş naçalnikimiz kapitan Fyodorov cənabları bizim dərdlərimizə qalacaqdır.

[QARABAĞ DAVASI QƏT'İ XÜSUSUNDA...]

Qarabağ davası qət'i xüsusunda Şamaxı üləması və əhli tərəflərindən sərdar Voronsov-Daşkov¹ cənablarının hüzeni-şəriflərinə edilən teleqraflara cavab olaraq Badkubə qubernatoru tərəfindən gəlmiş teleqramı Cüm'ə məsciddə və Hacı Məhəmməd Rza məscidində cəm olmuş camaat arasında üləma hüzurunda naçalnik Fyodorov cənabları oxudular: Qarabağda dava qət' və sülh icra olunubdur. Hər halda

Şamaxı üləmalarının camaatı müsəlimətə də'vət etmələrin təmənnə edirəm.

Şamaxı tüccari-mö'təbərindən neçə nəfər zatigiram Qarabağda məcruh və xəsarətdidə olan müsəlman qardaşlarımızın xeyirlərinə ianə dəftəri açıblar, bəqədr beş yüz manat hələlikdə cəm olub və yenə olmaqdadır.

Və yenə həmin xüsusda şəhərimizin qəyrətli və rəhmdil cavanları Vəzirovun "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük" komediyasının hökumət izni ilə avqust ayının üçündə Salamovların evində oynayaçaqlar. Millət pişrəfti üçün çeşmdaşımız olan ziyalı cavanlarımızın əmsalın dəxi ziyadəsi ilə görməkdə gözlərimizin işqlanmasın dərgahi-əhədiyyətdən ən səmimül-qəlb rica və təmənnə edirik.

Bəli, Şamaxı əhli öz milləti-nəcibeyi-islamiyyələrinə qarşı ürəklərində bəslədikləri məhəbbəti-qeyrətməndənləri təhəyyücündən Qarabağ faciəyi-müəssifəsindən xəsarətlərə düşər olan sevgili qardaşlarını düşmənlərin zalimənə və birəhmanə sui-qəsdlərindən müdafiəyə müqtədir olmadıqlarından yaralanmış ürəklərinə mərhəm olaraq bir yanda ianə dəftəri açmaqla və bir tərəfdə teatr məclisi bərpa etməklə bərgi-səbz mənzələsində olan hədiyyeyi-mühəqqəranələr cəm etməkdə olmaqla təsəlliyyab ola bilirlər isə də, amma qalaşçapovların² məxsusən müsəlmanlara etdiyi yaddançıxmaz olan birəhmanə və xanimansuzanə hərəkətindən ancaq dərgahi-əhədiyyətə şaki olub, dövlətin ədalət qanununa ona cəza verilməsinə ümidvar olmaqla təsəlliyyab ola bilirlər.

[AVQUSTUN 3-də SALAMOVLARIN EVİNDƏ...]

Avqustun 3-də Salamovların evində Qarabağda axır vaxtda ermənimüsəlman qırğınında yaralanmış müsəlmanların mənfəətinə müdiriməs'ul uçitel Əlicabbar Orucəliyev cənabları sair ziyalı cavanlar ilə müttəfiq Vəzirovun dörd pərdəli "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük" komediyasını səhneyi-tamaşaya qoydular. Spektakl çıxarılaçaq otaq vəsi' və geniş zaldan ibarət idisə də, izdiham və qələbəlikdən insane adətən yerindən hərəkət edə bilməyirdi. Tamaşaçıların boylə cəm olduqlarında ancaq ianə etmək ən ümdə məqsədləri və saf-sadiq niyyətləri olduğu hər kəsin nasiyyəyi-əhvalından müşahidə olunurdu. İnanə mətlub vəchilə olmuş idisə də, spektakl dəxi müntəzəm bir surətdə tərtib olunmuş vəz' ilə hüzurə çıxarılıb, kəməli-ləyaqət ilə oynanıldı.

Cəbrayılbəyov cənabları (Hacı Qənbər) hansı ki, öz dövləti(ni) ə'la dərəcədə dərk etdiyindən hərəkəti-səkənatında və ədəyi-kəlimat və bəyanatında ziyadə məharət göstərüb, cəməəti qah-qah ilə güldürürdü.

Cənab Məhəmmədov (Aşıq Vəli) aşıqlar tərzində gözəlcə saz çalıb, xoş avaz ilə oxumağında və mələhətli oynamağında cəməəti valeh ediyordu. Ağalarbəy Hüseynbəyov (Əşrəf) özünü səhneyi-tamaşada asudə saxlamaqla müəssir dediyi ibrətəməz sözləri tamaşaçıları məbhut etmişdi. Müstafayev (Cəbi) öz rolunu nəhayət dərəcədə əzbərləmişdi.

Danışığında, hərəkətində bir hiyləkar nökrəi mücəssəm ediyordu.

Övrətlər rollarını cənab Səfərəliyev (Dilbər xanım), Kazım Abdullayev (Yetər), İsmayıl (Cavahir xanım) qayətdə gözəl oynadılar.

Məxsusən İsmayıl öz səsinə və şiveyi-hərəkətinə övrətlər şivəsinə artıq dərəcədə bənzədirdi.

Hüseynbəy Hüseynbəyov (Hacı Səlman), Qulam Abdullayev (mayor Xudaverdi bəy), Məşədi Nəcəf Sadıqov (Molla Səfi), Şirəlibəyov (Mahmud), Əlibəy Nazir Hüseynbəyov (başmaqçı İmamqulu) hər biri öz rolunda behəqqi münasibi-məqam idilər. Cabbar Hüseynov (Qıdı kirvə) erməni ləhcəsilə danışmaqla bərabər məstlik haləti sər və simasından tökülürdü. Həmçinin süfliyurun səsi o qədər eşidilmiyordu.

Antrakt vaxtında muzik və zurnaçıları çalırıldı.

Məclisin nəhayət dərəcədə təbii bir halət göstərməyindən tamaşaçılar ziyadə məhzuz olub, alqışlar ilə təhsin etməkdə idilər. Görü-

nürdü ki, müntəzim və mürəttib cənabları öz vəzifələrində lazımınca sə'y edib, qeyrət göstərmişlər.

Vüsul olan məbləğin vəz'i-məxaricindən sonra təmizəlbaqi 318 manat 68 qəpik pulu Orucəliyev və Şirəlibəy cənab Şişə şəhrinə poçta vasitəsilə doktor Kərimbəy Mehmandarovun üstünə göndəriliblər.

* *

*

Bu vəqtə kimi Qafqaz məktəblərində müntəzəm bir proqram olmadığından şagirdlərin təlim edilən elmi-hal və elmi-tarixdən bir fayda hasil olmadığı üçün həmin əmrin mühümmü nizam və intizam dairəsinə salmaq münasibəti ilə Bakı məkatibinin komissiyası tərəfindən işbu avqust ayının on beşindən axırına qədər ümumi bir məclisəşvərat qərar olunduğu kimi, bu barədə hər bir şəhərə xüsusi bir məclisdən ötrü dəxi müraciət olunubmuş. Əzən cümlə əl'an öz vətəni Şamaxıda sakin olan, Qoridə darülmüəllimin müsəlman şö'bəsinin inspektoru Sultan Məcid Qənizadəli cənablarına da rücu olunub, bu xüsusda bir məramnamə tərtibi xahiş etmişdilər. Buna görə müşarileyh dəxi Şamaxıda olan müəllimləri bir neçə gün mütəəqibən öz mənzilinə də'vət edib, tərtib etdikləri məramnaməni və ifadəyi-məramnaməni Bakı məkatib komissiyasına göndərdilər.

[ŞAMAXI TÛCCARI-MÖ'TƏBƏRANINDƏN...]

Şamaxı tüccari-mö'təbəranindən Məşədi Əbdüləli Abdullayev, Məşədi Səfər Qurbanov, Ağə Nəcəf Yəhyayev, Kərbəlayı Kazım Güləhmədov cənabları Qarabağda axırıncı qırğında yaralanan müsəlmanlar üçün məsaiyi-millətperəstanələri sayəsində zeyldə mərqum olan təfsil üzrə topladıqları min yetmiş (1070) manat məbləği həmin avqust ayının səkkizinci günündə xəzineyi-dövlətə tövdiən Qarabağ şəhərində doktor Kərimbəy Mehmandarov cənablarının tərəfiəliərinə 262351–1048 nömrəli qəbz ilə bərabər göndərdilər.

Həmin xüsusda fəzailməab Mir Mehdi ağə həzrətləri cüm'ə moizəsində məfaddi-şərifeyi-ayeyi-vafi-hidayeyi (innəməl-mö'minunə ixvətun)* iləx. məzmununa mütabiq ifadəti-rəşiqə və bəyanati-dəqiqə ədə edərək, ümməti-mərhuməni bir-birinə ianə və himayə etməkləkdə dəxi də tərgib və təhris edib, bu əməli-xeyrin və bu mübarək işin əncamı səbəbinə cəmaətə qarşı rizaməndlik və məmnuniyyətin izhar etməklə bərabər Qarabağ sitəmdidələrinə ianə verən müsəlman qardaşlara duayi-xeyir verib, moizəsin xitamə yetirdi.

---

* T ə r c ü m ə s i: Möminlər bir-birilə qardaşdırlar.

[HƏMD OLSUN, O GÜNDƏN Kİ...]

Həmd olsun, o gündən ki, naçalnik Fyodorov cənabları Şamaxıya varid olubdur, şəhərin abadanlığına canı dil ilə şayə' olmaqdadır.

Boylə ki, vilayətimizin tə'mirətı əksəriyyədən təxtə-şalmandan yapılmış olduğuna nəzərən piş əz vəqt yanqı müdafiəsinə tədbirlər ittixaz etməkdədir ki, əgər mümkün olursa, rastabazarın içindən arxı (qanavı) sərəncam etdirsin ki, həmə övqat axar su cari olsun, tainki yanqı ittifaqında kara gəlsin. Bu mümkün olmasa, şəhərin üç hissəsində, yə'ni yuxarı tərəfində, orta meydanda, bir də aşağı meydanda su anbarları tikdirsin. Həmçinin şəhərin qıblə tərəfi xaricində şikəst olmuş Hacı ağa Rəhim bəy körpüsü, – məşhur beş gözlü körpü ki, tamam elatın və köçərilərin ən əhəmiyyətli yoludur, – haman körpünü tə'mir etdirsin. Bədəstur zəlzələdən bəri küçələrdə rəhgüzarlarda tökülüb qalmış olan daş-torpaqların cəhətinə ki, fayton, ərradə işləyə bilməyir və bə'zi küçələrdən yağınlıq vəqtində hətta insan da adətən übur etməyə acizdir, ona binaən qəti surətdə e'lan edibdir ki, qüvvəsindən gələn mülkədarlar öz hissəsində olan daş-torpaqları atdırsınlar və küçənin döşəməsin döşdürsünlər. Qüvvəsi yetməyən mülkədarlara şəhərə məxsus olan on iki min manata qədər puldan, yainki Şamaxıya zəlzələ vəqtində olunmuş ianədən qalan iyirmi min manata qədər puldan köməklik olunsun.

Cənab Fyodorov öz vəzifəsin lazımınca ifa etməkdə olduğundan gecələr saat ikidə, üçdə və günüzlər çox tezdən və asudəliyə məxsus olan vəqtlərdə piyada və tək təftiş etməkdə olub, şəhərin hər tərəfində görünür. Həmçinin polisa amilləri gecələr sübhə kimi küçə və bazarları nizam ilə mühafizə edirlər. Ümidvar ola bilərik ki, bu cənabın təhti-idarəsində əhlimiz isə şad və şəhərimiz isə abad olacaqdır.

* *
*

Şamaxı miravoy sudyası Q.M.Şneyder cənabları Tiflis şəhərinin üçüncü atdelinə tə'yin olub, bu günlərdə Şamaxıdan gedəsidir. Bu cənabın həqiqətdə tutduğu bitərəfanəliyindən və ədalətəkarənə fəvvrən etdiyi qət'i-teyyələrindən əhlimiz hər halda razı qaldıqları üçün müsəlman mütəşəxxisləri öz evlərində mütəəddid ziyafətlər verdik-

lərindən maəda həmin avqust ayının on birinci günündə müsəlman tüccarı və çinovnikləri tərəflərindən şəhər klubunun bağında dəxi bir böyük ziyafəti-vida verildi. Erməni nücabalarından ziyafətdə gözlənməkdə olan əşxasdan mægər neçə nəfər gəlmiş idilər. O günü hazirun eyşü işrətə məşğul olub axşam saat altıda muzika ilə bərabər mərqumi sakin olduğu evinə götürüb, qapıda bir qədər muzika çalınandan sonar öpüşüb-görüşüb qayıtdılar.

Şəhərimizdə bu cənabın əvəzinə daxili-Rusiyadan Çernışov cənablarının tə'yin olunması söylənir.

* *
*

Senati-ali divanxanasının qət'i-teyyinə görə pameşçik Sultan bəy Tərլanbəyovun Şamaxının şərq-i-şimalında vaqe olan öz movrusi torpaq mülkün ölçüb ixtiyarına verməyə tə'yin olan incinərə Caybanokənd malaqanları mane olub, müxalifət göstəriblər. İncinerin şikayətinə görə naçalnik malaqanlara qarşı ədalət qanununa dair etdiyi nəsihətləri sayəsində mərqumları bir növ ilə sakit edib. Bu xüsusda canişini-Qafqaza teleqraf olunubdur. Nə sərəncam olacağın göstərəcəkdir.

[HƏMD OLSUN, ŞAMAXIDA BUGÜNKÜ...]

Həmd olsun, Şamaxıda bugünkü maarifdust babalar gələcəkdə vətənin və övladivətənin tərəqqi və tələsin ancaq oxumaqda müşahidə etdiklərindən Şamaxının 2-ci çastında vaqə Dərəməhəllə adı ilə məşhur olan bir qit'ə xaraba yeri öz xərcləri ilə rusi və müsəlmani mədrəsə binagüzarlığından ötrü qubernatordan ərizə vasitəsilə təvəqqe etmişdilər. Bu axır günlərdə izninə müvəffəq olduqları üçün haman yerin nəqşeyimüsvəddəsin qubernator divanxanasına göndəriblər.

Və bu xüsusda ianə dəftəri açılıb. Əl'anlıqda üç min (3000) manata qədər cəm olunan pul Ağə Nəcəf Yəhyayevin təhti-mühafizəsindədir.

İnşaallah, mədrəsənin təsdiq xəbəri yetişdikdə tə'mirinə şüru' olunmaqla bərabər kafi qədərincə para ianəsinə mətlubi-vəch ilə qeyrət göstərilməsinə ümidvar olunuz.

* *
*

Şamaxı tüccari-mö'təbərənindən Hacı Ağəli İskəndərov cənabları Qarabağ yaralıları xeyrinə Şamaxıda açılmış ianə dəftərinə sair tacirlər ilə bərabər verdiyi iyirmi beş manatdan məəda həmin avqust ayının onuncu günündə öz kiseyi-fütüvvətindən yüz əlli (150) manat Qarabağda yaralanmış müsəlmanlardan ötrü doktor Kərimbəy Mehmandarov tərəfi-alilərində göndəribdir. Allah-təala həzrətləri millətdust və islampərəstlərimizin əmsalın ziyad etməklə bərabər ömrlərinə bərəkət versin, amin.

[KÜRDƏMİR MAHALINDA QARASAQQALLI
KƏNDİNDƏN...]

Kürdəmir mahalında Qarasaqqallı kəndindən bir nəfər şəxs Kürdəmir əhlindən üç nəfəri təhrik edib öz qonşusunun evinə oğurluğa gedirlər. Xanə sahibi xəbərdar olub isə kəndçi oğru dəxi öz evinə qaçıb, çəpərdən özünü bağa atarkən bağda sancılmış payaların birinə keçib, həman halət ilə ölüb qalar. Sübh mə'lum olur ki, həyalı oğru tutduğu əməlin qəbahəti-xəcalətinə görə özün xilas etdirməyə səsin çıxara bilməyibmiş.

* *

*

Pirhəsənli obası tərəflərində otlaçaq alıb qoyun saxlamaqla təəyyüç edən Göylər qoyunçularına oğurluğa gedən pirhəsənli Səlman sürüdən bir rə's qoyun götürüb aparmağa başladıqda qoyun sahibi tərəfindən tüfəng gülləsi ilə öldürülür. Eşitdiyimizə görə, məqtul bir rəşid cavan imiş. Heyf olsun ki, rəşadətənin boylə cinayətlərə1 sərf etməklə bərabər canın dəxi üç manatlıq bir qoyuna qurban edibdir.

Xudaya, nə vəqtə kimi kəndçi qardaşlarımız üç manatlara, beş manatlara girami canlarını qurban edəcəklər?

[27 AVQUST, BAKI...]

27 avqust, Bakı. Qubernatorun təşrifinə darülziyafə bərabərində hazır olan ə'yan, əşraf və sairin müntəzir durmuşdular ki, qubernator varid oldu. Deputat Abdullayevdən duz-çörək qəbul etdi və haziruna təvazö' edib buyurdular: – Ötədən bəri sülh üzrə dolanmaqda olan sıra iki qonşu, yə'ni erməni və müsəlmanlar ilə görüşməkdə çox şad oluram.

Abdullayev dedi ki, siz müsəlimə dost və sülhpərvər cənabları ziyarət etməklə müşərrəf olduğumuz kimi, tərəqqi etməklə bərabər xoşbəxtlik üzrə yaşamağımıza əmin oluruq.

Qubernator camaata xitabən: – Şəhərinizdə realni uşqol təşkili izni üçün popeçitələ yazdığım təsəvvüri-səvab dediyim cəhətinə sizləri təbşir eləyirəm.

Bu barədə hazırlaşırsınız təklifi eylədi.

Bu mətləbə sabiq dövlət duması üzvü Mirzə Məhəmmədtəqi Əliyev boylə xətm verdi: – Bu xüsusda siz cənablara ziyadəsincə təşəkküri-acizənə edirik və bu müqəddəs vəzifənin icrasında dəxi gümanca hazır olmuşuq.

Ə'dadi realni məktəbi məsələsini qurtardıqda, qubernator: – Seminariya barəsində dəxi ərizə veribsiniz, onun xərci çoxdur, öhdəsindən gələ bilərmisiniz? – deyib sordu.

Əliyev bu xüsusda: – Öz aramızda daha dir məsləhət edəcəyik, – deyib, xətm-kəlam eylədi. Sonra qubernator hazirunə xudahafiz edib, darülziyafəyə daxil oldular.

28 avqust. Cənab qubernator saat doqquzdan ərizəçiləri qəbul etdi.

Bə'd şəhər klubunun bağında şəhər tərəfindən kəşidə olunmuş ali bir məclisi-ziyafətə təşrifərma oldular.

Həman gün saat dördə faytona əyləşib, şəhəri təftiş edərək mənzilinə qayıtdılar.

* *

*

Avqustun 27-ci gecəsi şəhər xüsusunda olan zasedaniyadan – məclis in'iqadindən: Zəlzələ vaxtında Şamaxıya olunmuş ianə pullarından keçən fevral ayına qədər iyirmi min manatı mütəcaviz pul komitetdə qalır imiş. O

vəqtdən hal-hazıracən lalam olan bə'z azarxana (balnitsa) kimi yerlərə xərc və komitet əczalərinə donluq verilməkdə olub. Əl'anlıqda hazırda qalan puldan gələn fevral ayına qədər (balnitsa) azarxana xərci ki, – hər ayda yüz manata qədər olmuş ola, – həmin puldan dəf' edilir ki, fevraldan sonra azarxana da xəzinə xərci ilə dolansın. Və həmçinin min manat da şəhərin aşağı hissəsində su olmamağına görə azarxananın suyundan bir hissə aparılıb, məzkur yerdə bir bulaq düzəltməkdən ötrü vəz' olunur ki, əgər min manatdan ziyadə xərc olur isə, cəməət özləri sərf etsinlər.

İndi təmizəlbəqi pul ki, yeddi min iki yüz manat qalır, haman puldan Hacıağa Rəhim körpüsü tə'mir olunmağa qərar qoyulur. Və nə qədər haman puldan artıq qalır isə, məktəbi-ə'dadi (realni) uşqolun xeyrinə qalsın. Və komitet dəxi movquf olunur.

* *

*

29 avqustda Bakı qubernatoru Rusiyadan gəlmiş mühacirlərin yerlərinə dair məsələlər xüsusunda Qızmeşdan adlı malaqan kəndinə təşrifərma oldular. Sabah Mədrəsə adlı erməni kəndinə təşrif aparacaqlar.

MƏTBUAT

Əqvami-müxtəlifənin tərəqqi və tədənnisinə mətbutatın nisbətində qismi vardır. Boylən ki, bu gün əqsayi-ələmdə olan miləli-müxtəlifənin əhvalı tədqiq olunduqda mətbutatda tərəqqisi çox olan bir millətin mədəniyyətdə dəxi tərəqqisi o nisbətəndir və bil'əks, mətbutatda tərəqqisi olmayan millətin təməddün ələmindən geri qalmağı naqabili-inkar bir həqiqətdir. Bəs bu surətdə “əl-əhəmmü fələhəmm” bəbindən mətbutat əhəmiyyət verib, əvvəlü biləvvəl onun pişrəftinə çalısmalıyız, əfkar və hissiyyati-milliyəmizi oyatmaqda vəsaili-mütəəddidlər ittixaz etməliyiz. Amma çə faidə:

*“Kəriman-ra be dəst əndər dirəm nist,
Dirəmdaran-e ələm-ra kərəm nist”**

Ələmi-mətbutatın nizam və bəqasına, səbat və davamına yardımçı üç firqədən əlavə deyil: əvvəlinci, ruhani; 2-ci, ürəfə; 3-cü, sərmayədaran.

1-ci isə bir dəfə də olur isə bu tərəfə guşeyi-çəşmilə boylə bir nəzəri-e'tina etmiyorlar və etmək də istəmiyorlar.

2-ci isə ancaq əcnəbi mətbutatına əludə olduqlarından islam mətbutatına xidmət deyil, müsəlman nəşriyyatına qeyrət deyil, hətta ildə altı-yeddi manat verib əbunə qeyd olmaq ünvanilə bir-ikicə müsəlman qəzətinin yaşamasına kömək etmiyorlar. Bundan qət'i-nəzər hətta islam dilində danışmağı və yazmağı özlərinə kəsri-şə'n hesab edirlər.

3-cü isə kisə dust olduqlarından, “Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var?!” – deyib də, ancaq kəndi xeyirləri nərdə olur isə ümdə nəzərləri oradadır.

Ona görədir ki, bu gün qüvayi-milliyəmizi zə'f və kəsəlet istilə edib, kalbudi-ruhaniyyəmizi tərək etməyə məcbur olan ruhi-mə'nəvi “Həyat” kimi bir cərideyi-yovmiyyəmizin “əlvida, əlvida!” naleyicəngüdəzin eşidən günlərə qaldıqlı, eşidib də rəgi-milliyə, xüniislamiyə, qeyrəti-insaniyyəmizə əslə bir əsər də etmədi; bir cüz'i hadisə məsəbəsində oxunub bir əhəmiyyət verilməmiş vəz keçinildi.

---

* T ə r c ü m ə s i : Kərəmət sahibi olmuş dirəmsiz,
Dirəm sahibləri olmuş kərəmsiz.

Həmana hələ biz ətalət, bətalət, kəsalətlərdə novmişita mübtəlaləri kimi bir haləti-cümd və xümudda müstəğrəq qalmışlar imişiz.

Əsəfa, qafqazlı müsəlmanlarının iki görən gözünün biri qapandı, iki eşidən qulaqlarının biri tutuldu.

Bu ar bizə yetməzmi ki, bir milyondan əskik qonşumuz səkkiz-on qəzetə, jurnal saxlamağı bacara bilsinlər, yeddi milyona qədər biz himmətsiz Qafqaz müsəlmanları bildir iki ruznaməyə² malik olduğumuzda, bu il üç edə bilmədiyimiz bəs deyil, birin də itirib oturduq.

Guya bu dürrü-şadab və bu gövhəri-kəmyab bizim xəzineyi-ümmiyyəməzdən məfqud olmuyubmuş. Hala “Həyat”ın, ərseyi-vücutə qədəm qoyduğu iki il tamam deyil idi, bu qədər azca ömr etdiyi kifayə edərdimi? Tərəqqinin nəhayətinə çatdıqımı əcəba? Yoxsa, tərəqqiyimə³ kusə adət etmək istəyirik?

Ey qeyrətdən dəm vuran müsəlmanlar! Bir təsəvvür ediniz, gözünüz qonşularımız bizə zəbani-hal ilə bu misrayı xitab edərlər:

Xakət besər tərəqqiyi-mə⁴ kus kərdei .

Qeyrət, müsəlmanlar, qeyrət! Bu nəng və arə mütəhəmmil olmaq olarmı? Bəhər hal bunca müsəmiyə edib “Həyat”ı əlimizdən çıxartdıq isə də, bu gün aləmi-islamiyyətdə meydanı-rəqəbətdə tək və yalnız qalib sənəsiyə olan “İrşad”a qədrşünas olub, hər bir nəfərimiz bəqədrülvüs⁵ köməklik etməliyik ki, xudənəkərdə, hərəgah “İrşad”a bir sədəmə toxunur isə, biz Qafqaz müsəlmanları bir boylə müvəffəqiyyəyə əbədə bir daha nail ola bilməyəcəyimiz bədihidir.

Morad-e ma nəsihət bud goftim,
Həvalə bər xoda kərdim-o rəftim .[†]

---

* T ə r c ü m ə s i : İnkışaf eyləmişən, ay yazıq, ancaq geriye.

† T ə r c ü m ə s i : Nəsihətdi muradım xalqa, etdim,
Həvalə eylədim Allaha, getdim.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ REALNI UŞQOLA TƏŞKİLİNDƏN...]

Şəhərimizdə realni uşqola təşkilindən ötrü popeçitel cənabları teleqrafən boylə ittilə yazmışdır: “Yüz iyirmi nəfər mütəəllimlər üçün hələlikdə ev kirayə edilməklə bərabər, uşqolaya lazım olan mayəhtac hazır edilsin ki, oktyabrın əvvəlindən inspektor Leontiyevin təhti-nəzarətində dərsə şüru’ olunsun”.

Bu xüsusda mahi-hazirin 22-sində Şamaxı ə’yanları məclisi-intixabdə hazır olub, uşqoladan ötrü ev kirayə etməyə və mayəhtac hazırlamağa atiyəzzikr neçə zəvati-girami intixab etmişlərdir.

Müntəxəblər: Abdullayev, Yəhyayev, Veyisov, Dolyov, Ter-Avanesov cənablarıdır.

Ötədən bəri arzusunda olduğumuz realni uşqolanın izninə və şüruinə müvəffəqiyyətimizdən maəda ənqərib zamanda rusi və müsəlmani uşqola təşkilinə dəxi nailiyyətimizə mütməin olduğumuz üçün cəmaətimizin, ələlxüsus məarifməndanlarımızın fəvqə’adə məsərətlərindən naşi necə bir əhəmiyyətli əmrin icrasına himmət edilib, qeyrət göstərilməkdədir. Cümləsindən olaraq müsəlmanlar ittifaqı namında bir kitabxana və basmaxana şirkəti fikri-alisinə düşmüşlərdir.

İşbu kitabxananın binagüzarları inciner Zivər bəy Həmidbəyov və Məşədi Sultan Mustafayev cənablarıdır. Cəmaətimiz bu şirkətə ziyadəsincə rəğbət göstərirlər.

Əmin oluruq ki, bu ziyalı fikrin nəticəyi-məhsulu olan ittifaq şirkətinin qüvvədən fe’lə gəlməyinə bir an daha əvvəl mübaşir olub istehsalına lazımınca çalışacaqlar. Necə ki, bu xüsusda qubernatora ərizə verib icazə də istəmişlərdir. Əgərçi şimdiki halda boylə binagüzarlıqlar şayani-təqdir isə də, lakin ümidvar oluruq ki, millət pişrəftinə vəsileyi-nəcat olan ruhanilərimiz, ürəfalarımız, sərmayədarlarımız ancaq bunlara qənaət etməyib, hər cəhətlə ən geridə qalmış cəmaətimizi və məarifsizlikdən xarabəzarə dönən vətənimizi ciddən şərəfləndirəcək olan mərtəbeyi-əqsəlkəmalə dəxi isal etdirib, istiqbalımız¹ üçün daha parlaq vəsilələr ittixaz² etməklə bərabər həm övlad və əhfadlarımızın bəxtiyarənə yaşamaqlarına səbəb və həm özlərinin dünyada şöhrət və üqbada izzət qazanmaqlarına səi olacaqlar.

QEYRƏT

Bu gün aləmi-mətbuati-islamda nəşr olunan qəzetlərin hansı bir nömrəsidir ki, onda islamiyyətin tədənnisindən bəhs edilib tərəqqi və təalisinə milləti-islam tərğib və təhris olunmasın?

Zənni-acizanəmə görə bunca tərğib və təhrisdən murad islamın ancaq islamiyyət ilə bərabər edəcək olduğu tərəqqisidir ki, onun sayəsində hər cəhətlə qeyrəti-islam və namusi-millət mülahizə olunsun; nəinki daireyi-islamdan xaric tərəqqidir ki, onilə nə irzi-islam mühafizə və nə qeyrəti-millət mülahizə oluna bilər.

Hər halda adını tərəqqiyi-islam qoyduğumuz şu vəzifeyi-müqəddəsəni mətlub bir surətdə əncamə irişdirməkdən ötrü şüari-islamiyyəmin intişarına qeyrət və qeyrəti-milliyəmizin izdiyadına himmət etməliyiz, tainki ismi ilə müsəmması düz olub həqiqətdə tərəqqiyi-islam olmuş olsun və illa əksi surətdə edilən tərəqqiyə islam tərəqqisi denilməkdən məada, tədənni də deyil, hətta islamiyyətin və qeyrəti-islamiyyətin nistü nabüd olmağına aşkar bir səbəb olduğu həqiqətdən kənar deyil, zənn ediyorum.

Pəs boylə olan surətdə şəriəti-ğərrayi-Məhəmmədi göstərdiyi əvamiri əxz və nəvahini tərək edib hədisi-şərif “iza ləm yəğurrül-rəcul fəhuvə mənkusəl-qəlb”^{*} məzmununca qeyrətsizlikdən mənkuşəqəlb olmağa tənəzzül etməyib, irsi-islami mühafizə etməklə bərabər elmiislami təhsil edib, zəminində dəxi ülumi-dünyəviyyə və əlsinəyiəcənəbiyyəni əxz etməliyiz ki, həm dünya cəhətinə və həm axirət cəhətinə tərəqqi edib, mə'sud və bəxtiyar olaq.

---

* T ə r c ü m ə s i: Kişi ki, qürurlanmadı, demək, qəlbi sınıqdır.

[ŞAMAXININ QƏRBİNDƏ VAQE'...]

Şamaxının qərbində vaqe' Cıyanlu kənd malaqanları şamaxılı Sultan bəy Tərlənbəyovun iki yüz desatinə qədər çarəkdər adlı yerin qəsb və zəbt etdiklərinin və əmlaki-divanxanəsinin qət'i-teyyinə görə məzkur yeri kömürtəpə edib, Sultan bəyin ixtiyarına verməyə mə'mur olub gələn incinərə təərrüz edib hədələdiklərinin və naçalnik Fyodorov cənablarının müslihanə nəsihətinin qəbul etmədiklərinin sabiqdə "Həyat" nömrələrinin birində1 ittilə' vermişdik.

İkimci dəfə olaraq senat divanxanəsinin qət'i-teyyinə görə sentyabrın 27-sində naçalnik, agent, incinər həman yeri Sultan bəyin ixtiyarına verməkdən ötrü oraya getdiklərində yenə malaqanlar e'tiraz edib müxalifət göstərirlər. Naçalnik cənabları: – Padişahın qanununa müxalifət etməyin! – deyər etdiyi nəsihətlərinə cavabən özümüzü, övrətlərimizi ölümə verəcəyiz, yerdən əl çəkməyəcəyiz kimi sözlər deyirlər.

Ona görə sentyabrın 29-nda naçalnik mestni komanda nəfəratından yüz nəfər saldat, iki nəfər afitser, əlli nəfər kazak götürüb incinər ilə bərabər həman yerə azim olurlar.

Malaqanlar övzai boylə gördüklərində bir nəfər də olur isə boylə yerin üstünə gəlmiş. İncinər yeri asanlıq ilə kömürtəpə edib Sultan bəyin ixtiyarına verib şəhərə qayıdırlar.

* *
*

Qarasu qışlağında Padar elindən Nuru və İdris yer üstündə sözə gəlirlər. İdris tufəng ilə vurub Nurunu öldürübdir.

[ŞAMAXI REALNI UŞQOLASINA INSPEKTOR...]

Şamaxı realni uşqolasına inspektor tə'yin olub gələn Leontiyev cənabları oktyabrın altısında Şamaxıya varid oldu.

Şəhər uşqolasında oxuyan mütəlliblərin atalarını və sairini ayın səkkizində də'vət edib, atiyəz zikr fəqəratı bəyan etdikdən sonra cümlə şəhər əhlinə dəxi bildirməkdən ötrü nəşr etdirdiyi həmin e'lamnaməni eyni surətdə yazırıq:

1) Oktyabrın onundan on beşinə kimi başlanır realni uşqolaya qəbul olmaqdan ötrü imtahanlar yarımınıcı, birinci və ikinci klaslara;

2) İmtahan olunacaq şəhər uşqolasında hər gün saat ikidən sonra;

3) Ərizələri göndərmək olar oktyabrın on beşinə kimi şəhər uşqolasına poçt ilə və ya vermək olar inspektorun özünə;

4) Tə'yin olunmuş vaxtdə gəlməyən uşaqlar dəxi imtahan olunar

dərsə şüru' olunandan sonra;

5) Dərsə gələn uşaqlar özləri ilə bərabər gətirməlidirlər: qələm, kağız və çernil;

6) Uşaqların böyükləri ilə danışmaqdan ötrü vaxt tə'yin olunub hər gün sübh saat ondan on ikiyə qədər oktyabrın on beşinədək şəhər uşqolasında, ondan sonra realni uşqolada Mustafabəyovun evində (inspektor Leontiyev).

Oktyabrın 15-ci günündə realni uşqolanın rəsm-güşadı olacaqdır.

Bu günə kimi yetmiş nəfər mütəlliblər ərizə veriblər.

Lakin Şamaxıda sakin olan müsəlmanlar hər millətdən birə on, bəlkə də ziyadə olduqları halda uşqolaya ərizə verən müsəlman mütəlliblərinin ədədləri sairindən çox əskik oldu və halonki şəhərin bərcudur ki, hər ildə dörd min manat realni uşqolaya pul versin. Həmin pul təqsim olunduqda üç min manatdan ziyadəsini müsəlmanlar verəsidirlər.

Buna görə və həm müsəlman nüfusunun ziyadətinə görə lazım idi ki, müsəlman mütəllibləri üç dəfə sairindən daha ziyadə olaydı. Amma, xeyr, ziyadə deyil, hətta müsəvi də deyil, pək azdır.

Hər halda arzu edirik ki, bugünkü babalar boylə qiymətli zamanları qafilanə fövt etməyib, övladi-vətənin tə'lim və tərbiyəsini mənzurda tutmaqla gələcəkdə bəxtiyarənə yaşamalarına indiki haldan sə'y və təlaşda olub bəzli-himmət edəydilər.

[OKTYABRIN ONUNDA QOŞUNLU MAHALINDA...]

Oktyabrın onunda Qoşunlu mahalında Pirhəsənli cəmətinin Donqara adlı otlacağında olan qoyunlarına Gürjivan kənd ermənilərindən¹

Tertet oğlu deyilən bir nəfər oğurluğa gedir.

İtlər duyuxub hürdüklərindən qoyunda olan çoban Həsənəli Bədir oğlu ayılaraq qaraltı tərəfə hücum edir. Erməni Tertet oğlu isə macal verməyib həman dəqiqə tüfəng ilə vurub binəva çoban Həsənəlini öldürür.

* *

*

“İrşad”ın 246-cı nömrəsində xəbər verdiyimiz Pirhəsənli Həsənəli Bədir oğlun gürjivanlı erməni Tertet oğlu öldürdüyündən naşi oktyabrın 24-də Gürjivan yüzbaşısından naçalnikə boylə bir raport gəlmişdir: “Kürdəmirə çaxır aparən gürjivanlı ərradəçi ermənilər² Pirhəsənli qabağından keçərkən pirhəsənlilər tökülüb ərradəçiləri döyüb, çaxırlarını axıdıb və bir nəfəri də xəncər ilə məcruh edibdilər”.

Buna görə naçalnik öz böyük köməkçisi olan Afanasyevskini və Qoşunlu mahalının pristavı olan Yusif bəy Sultanovu o tərəfə göndərdi.

[NOYABRIN DÖRDÜNDƏ KÜRDƏMİR İLƏ AĞSU...]

Noyabrın dördündə Kürdəmir ilə Ağsu arasında olan Nazır çayından fayton ilə keçməkdə olan Şamaxı sakinləri Məshədi Ağahüseyn Məshədi Qədir oğlun, Kərbəlayı Nuru Kərbəlayı Zeynal oğlun və iki qardaş Hacı Mikayıl oğlanların sel aparıbdır. Kərbəlayı Nurunun yanında min manat pulu var imiş. Zəlzələ hadisəsindən varları yox olub Şamaxıda özlərinə bir kəsb yolu tapa bilmədikləri üçün qürbət vilayətlərdə kəmaliməşəqqət və mərarət ilə beş qəpik qara pul cəməvərlik edən və əziz bayram günlərində sevgili övladların sevindirməyə gələn zavallı müsafirlərimiz!

Əmin olunuz, siz neçə dəqiqə zəhmətdən sonra əbədi rahatlıya yetib bir daha dünya zəhməti görməzsiniz. Amma il uzunluğunu yollarınızı gözləyən əqvam və əşirənizə və övladınıza sizin bu müsibətiniz çox ağır olacaqdır! Allah olara səbr versin!

İştə, sair şəhərlər kimi, bizim vəqon yolumuz olmadığından qət'inəzər Şamaxıdan hər bir vilayətə getmək istədiyimizdə ancaq tək həman şosa yoluna möhtac olduğumuz halda Şamaxıdan Kürdəmirə, Kürdəmirdən Şamaxıya əzimət edən müsafirlərimiz bu çaydan keçincəyə qədər canlarından naümid olurlar. O gündən ki, bu çayın körpüsü dağılıb, hər ildə bizlərdən yüzlərcə can və minlərcə mal tələf etməkdədir. Əcəba, nə üçün hökumət müsamihə edərək körpünü tə'mir etməsin? Məgər biz Rusiya rəiyyəti deyilik və yaxud özlərimiz bu xüsusda lazım olan yerinə ərizələr göndərərək dərdimizi söyləmirik?

Məgər biz şamaxılılar əhd etmişik ki, heç vəqət öz dərdimizi arayıb dərmanımızı tapmıyaq? Hər halda istid'a edirik ki, baş bilənlərimiz bu barədə bir binagüzarlıq edib, lazım olan yerinə ərizə verməklə körpünü iadə etdirlərlər.

* *

*

Noyabrın birində, gecə əvvəl axşamdan¹ Novruz Kərbəlayı Əziz oğlunun evinə oğru gəlib əvvəl-axır malik olduğu bir qazan və bir dəst yorğan-döşəyin aparıbdır². İnsaf da dinin yarisidir. Oğru ol, insafını əldən vermə demişlər, oğru qardaş!

* *

*

Neçə gün bundan əqdəm uradnik Kərim bəy Məhəmmədov Şamaxı naçalniki Fyodorov tərəfindən tə'yin olunub bir dəstə kazak ilə Qabıstan mahalın təftiş etməyə getdiklərində əz qəza Sibiriyadan çoxdan qaçıb gəlmiş və qaçaqlığında pək bımürüvvət və biinsaf olan ləngəbizli məşhur qaçaq Mamaya rast gəldiklərində bir qədər atışmadan sonra mərqumu aciz edib, tutub şəhərə gətirdilər. Noyabrın üçündə həbsə alındı.

[BU İL ŞAMAXI ƏHLİ...]

Bu ilə Şamaxı əhli realni uşqolaya verəcək olduğu dörd min manat pul xüsusunda noyabrın yeddisində qiraətxanada olan erməni-müsəlman ictimaində çox-çox müzakirədən sonra boylə qərardad olundu ki, üç min üç yüz manat müsəlmanlar və yeddi yüz manat ermənilər versinlər. Hər iki tərəf buna razı qaldılar.

Həmin ictimai'də Nazır çayının körpüsüzlüyündən müzakirə edilib dəfəat ilə mal və can tələf etdiyi nəzərə alınıb, bu xüsusda sərdariəkrəm Voronsov-Daşkov cənablarına teleqrafən ərizə verib, körpünü tə'mir etdirmək istid'asın etdilər.

[QABİSTAN MAHALINDA ƏRƏBŞAHVERDİLİ...]

Qabıstan mahalında Ərəbşahverdili obasında kamil ixtiyar edib sakin olan İran əhli Qulamhüseyn malakan Mərəzəsi kəndində dükənçilik edən şamaxılı İsmayıl Hacı Sultan oğlunun mənzilində həmin noyabrın on beşində qonaq varid olub qalır.

Xain qonaq gecənin bir vətində məzkur İsmayıl rəxtxabda yatdığı halda beybud ilə on bir yerdən zəxmdar edib öldürür. Yanında olan altı yüz manata qədər pulu, bir qədər ətləs şal və iki gümüş kəməri götürüb gedir.

Bu gün dörd gündür ki, Qabıstan pristavı tərəfindən qatil axtarılır isə də, tapılmayıbdır.

İştə zavallı İsmayılın dəfəat ilə mənzilində qonaq qalıb, çayın içib, çörəyin yeyib, rahat yatan zalım qonaq nə dərəcədə nəməkbəhəram və nə payədə səngdil imiş.

[NOYABRIN 18-də ŞAMAXILI MALAQAN...]

Noyabrın 18-də şamaxılı malaqan Qurişinqovun dükəninin bərabərində satdıq maşın kotanına bağlanmış nəqaraxanalı bir nəfər zəngin malaqanın atı nasıl isə hürkəkərkə kotanı götürüb qaçdığında nəgah Şamaxı nücəbazadələrindən millətdust Ələkbər bəy Aşurov cənablarına toxunub, biçarəni başı üstə yerə çalır. Mərquumu bihuş bir halətdə evinə aparırlar. Haman gecə vəfat edir. Rəhmətüllah ileyh.

LƏBBEYK İCABƏT

Sevgili, yeganə “İrşad”ımızın 272-ci nömrəsində “Ümum müsəlmanlara!” sərlövhəli məqaləyi¹ oxuduqda şairi-həcvçu Əşrəfin² şu qit’əsi xatirimə gəldi:

*Ey vətən, ver əlini bir sıxayım,
Əlimizdən gediyorsun, adiyo!
Çeşmi-şəfqətlə baxıldıqca sana
Məni məhzun³ ediyorsun, adiyo!*

Qayəti-təhəssürümdən nə yapacağımı şaşırıb sərəsimə həmvətənlərim olan Şamaxı əhlinə təvəccöhümdə nə gördüm? Bütün şəhər əhli mütəəssir olub, ümumi bir pərişanhallıq ilə rəfiqim Səhhətin⁴ şu beyləri ilə mütərənnüm olmaq istəyirlər:

*Ey vətən, getmə ki, əldən gedəriz!
Biləriz fərz sənin xidmətini!
Nəqdi-can eşqinə isar edəriz,
İstəriz vəz’i-fələh hey’ətini!*

İştə “İrşad”a dadrəslik məqamında əl uzatmağa mayil olan həmvətənlərimdən tazə il üçün abunə olmağa iki yüzə qədər zəvati-giram kəməli-rəğbət ilə amadədirlər. Ancaq “İrşad” idarəsində abunə dəftərinin hələlikdə açılmayıb və açılması ədibi-mücahidimiz Ağayev cənablarının Qafqaza müsafirətindən sonraya qaldığına⁵ görə halhazırda abunə ola bilməyirlər. Ümidvarız ki, inşaallah, tamam Qafqaz müsəlmanları və sairin himmət edib, əl-ələ verib “İrşad”ın dəvam və bəqasına ifayi-himmət edəcəklər və bu mənbəi-feyzin qapanmasına millət naminə razı olmayacaqlar.

İştə, hamıya mə’lum olduğu kimi, biz Şamaxı əhli əksər biladi Qafqazdan fəqir və kəmtəvana olduğumuz halda, az da olur isə bu qədərcik “İrşad”a xidmət6 edəcəyik. Bizə nisbətən hər vilayət kömək edər isə “İrşad” qapanmaz güman edirəm.

*Milliyyəti yad eyləyin, ey ümməti-naci!
Pək təhlükəli xəstədir islam məzaci!*

[NEÇƏ GÜN BUNDAN ƏQDƏM BAKIDAN...]

Neçə gün bundan əqdəm Bakıdan Şamaxı sakini Setrak Yeğanov deputat Abdullayevə boylə bir kağız yazmışdı ki, Şamaxıya dəmir yol çəkilmək xüsusunda burada bir nəfər mənə təklif edir ki, Şamaxı əhli on dörd min manat verməyə mütəəhhid olsalar, bu babda onlar üçün vəsatət edərəm; boylə ki, məbləği-məzkurun nisfin dəmir yol alati yerin üzərinə töküldükdə və nisfin qatar hərəkət edəndə versinlər.

Dəfəat ilə bu kimi kağızlar Şamaxıya gəlməkdə olub axırda binəticə olduğuna görə, bu kağıza e'tina edilməyib, cavab verməyi lazım bilməmişdilər.

İştə noyabrın iyirmisində həmin xüsusda Şamaxı naçalniki Fyodorov cənabları Bakıdan Nadojin tərəfindən göndərilmiş və zeyldə eynən tərcüməsi dərc olunmuş həmin teleqramı aldı.

Tərcümə: “Dəmir yol xüsusunda Yeğanov deputat Abdullayevə yazdığı kağıza hənuz cavab yoxdur. Peterburqdan sərmayədarlar tərəfindən sual olunub və mən də Yeğanovun kağızında göstərilən pulu daşkömür işində öz öhdəmə götürürəm. Şamaxıdan xahiş etdiyim ancaq bir vəkalətnamədir ki, onilə ixtiyar alam.

Sakinəm Bakıda Metropol mehmanxanasında.

Nadojin”.

Buna görə Fyodorov cənabları Şamaxı rəisləri ilə məşvərət etdikdən sonra boylə cavab verdilər: Şamaxı əhli vəkalət verməyə hazırdırlar.

Ancaq özün gələsən ki, bu xususta bir müzakirə olunsun.

İxtar:

Həmin Nadojin Şamaxıda Əngəxaran kəndində yavuy vəqtlərdə tapılmış olan daşkömür mə'dənini icarə edən şəxs olsa gərəkdir.

TƏŞƏKKÜR

Bu il tamam Qafqaziyada ǵəlləcat bahalıǵı iqlimgir olduǵu kimi, Şamaxıda dəxi son dərəcədə hökmfərmədir. Boylə ki, Şamaxımız zatən bir kasıb vilayət olub, əhli əksəriyyətlə fəqir-füqərə və bitəvana olduqlarından nəhayət üsrət ilə güzəran etməkdədirlər.

İştə öz dindaşların bu fəlakətdə görə bilməyən rəuf, mehriban tacirlərimizdən on beş nəfər zati-giram bu xüsusda məclisi-müşavirədə bulunub, qərardad etdikləri üzrə filməclis beş min manat toplayıb, Əbdüləhəd İskəndərovu kassir tə'yin etmişlər.

Hələlikdə beş vaqon buǵda Bakıdan və üç vaqon un Rusiyadan alınıb; məramları isə ǵəlləcat Şamaxıya varid olan qiymətə, bəlkə də putda bir şahı, iki şahı əksiyinə satdırıb, fəqir və fütqəralara kömək etməkdir.

Tacirlərimizin bu himmətlərinə izhari-təşəkkür edib, əmsalının ziyadə olmasın dərgahi-həqdən ən səmimülqəlb istircə edirik.

[DEKABRIN 31-ci GÜNÜ...]

Dekabrın 31-ci günü “İrşad” vasitəsi ilə rizvancaygah Müzəffərəddin şah həzrətlərinin vəfatı xəbəri şəhərimizdə müntəzər oldu.

Üləmayi-ə'zəm və ə'yani-vilayət şəhərin mərkəzində vaqə' Hacı Məhəmməd Rza cami-şərifində binayi-əzadarlıq bərpa etdirib, qərar verdikləri üzrə çavuş və natiq qara ələmlər ilə süvarə küçə və məhəlləti dolanıb bu qəməfza xəbəri əhli-şəhərə yetirdilər.

Sabahı günü, yə'ni yanvarın birində Şamaxı müsəlmanları müttəfiqən dükanların açmayıb, ən səmimül-qəlb məclisi-əzayə hazır oldular. Cami'i-şərif ağır qiymətli xalılar ilə mərfuş olunub, bir tərəfdə daxi mütəəddid səndəlilər qoyulmuşdur.

Baniyani-məclisi-əza, silsileyi-cəlileyi-üləma qarşı tərəfində kəməli-inkisari-nəfs ilə əyləşmişdilər. Əhli-məclisə güləb və çay verilirdi.

Qarelər fərdən bə'd fərd gözəl ləhnlər ilə əşrxanlığa məşğul idilər.

Əcnəbilərdən sərəsələmətiyə gələnlər şəhər naçalniki Fyodorov cənabları sair polisiya əmələcatı ilə, şəhər həkimi Melikov, erməni keşişləri bir çox cəməati ilə hakəza, rus keşişi və sair sahibi-mənsəblər dəstə-dəstə gəlib, hər kəs bir nitq söyləyib, sərəsələməti verir idilər.

Cəvabən qəzavətrənahımız Hacı Əbdülməcidi əfəndi həzrətləri və fəzailməab Ağa Mir Mehdi ağa cənabları hər biri öz növbəsində münasib bir nitq söyləyir idilər.

İmamlı məscid məktəbinin mütəəllimləri öz müəllimləri Mir Bağır ilə bərabər məscidə daxil olub, Ə.Sabir Tahirzadənin məğfur Müzəffərəddin şah vəfatı münasibətincə inşa etdiyi:

*“Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!”*

– sürudini bir səs ilə axıra kimi oxudular. Bu ətfali-mə'sumların ləhniməhzunanələri hazıruni bəğayət mütəəssir etdi.

Sürud tamam olduqda Ə.Sabir Tahirzadə üləmadən mə'zun olub, minbər üzərində məktubən şah həzrətlərinin vəfatı münasibətincə hürriyyətə aid bir nitq oxudu.

Bə'dən rövzəxan Hacı Molla Əbdülsəlam xətm-i-Qur'an edib, fatihəxanlıqdan sonra minbərə çıxıb, şah-i-mərhumun vəfatına münasib zikri-müsibət edib, məclisə xitam verildi.

Həmin məclisdə atiyəzzikr teleqram Tehrana sədri-ə'zəm hüzurlarına Şamaxı müsəlmanları tərəfindən göndərildi.

Teleqramın tərcüməsi:

“Tehran, sədri-ə'zəm!

Biz, Şamaxı müsəlmanları böyük məscidə cəm olub, mərhum şahın ruhuna dualar edib, sizin cənabınızdan kəməli-ehtram ilə təvəqqe edirik ki, ə'lahəzrəti-şahənşahi-ə'zəmin qüdüminə bizim artıq dərəcədə olan əfsuslarımızı yetirəsiniz. Müzəffərəddin şahın vəfatı xüsusunda, hansı ki, öz məmləkətinə konstitusiya idarələrin ə'zəm olan rəhmətlərini mərhəmət etməklə özünə əbədi zindəlik kəsb etdi.

Şamaxı müsəlmanları”.

* *

*

Dekabrın 31-ci gecəsində şəhər klubunda tazə il bayramının istiqbalı üçün tərtib olunmuş muzikalı müsəmirəni İran şahının vəfat xəbərinə görə naçalnik Fyodorov cənabları mövquf etdirdi.

[YANVARIN 24-də GECƏ SAƏT...]

Yanvarın 24-də gecə saat on iki radələrində Əhməd Soltan Əsəd oğlu öz otaqlarında əhli-məhəllədən neçə nəfər ilə kitabxanlığa məşğul olduğu halda, küçə tərəfində olan akuşkadan açılan tapança ilə sol cınağının altından güllələnib dal tərəfdən çıxıb; hətta güllə divara da giribdir. Polis mə'murları bədəfkarın izini bir qədər apara bilibsə də, küçə bərk palçıqlıq olduğuna görə bir yana çıxara bilməyibdirlər.

Bu kimi mətləblərə dürüst diqqət ediləndə mə'lum olur ki, xəlqin cəhalətindən və əhəmiyyətsiz işlərdən naşi vəhşikaranə bir şeydir.

Lazım idi ki, bu günə işlərin pişbəndliyinə hər məhəllənin rəisləri və ağsaqqalları bir əlac edəydilər.

Necə ki, bakılılar nə dərəcədə zəhmətlər çəkib və nə qədər fədalar verib sudlar və akrujnoylar bərabərində, vəkillər qapılarında boyunları çiyinlərində xar və zəlilənə durub, pulların məsrəf edib, təngə gələndən sonra arayıb tapdıqları ən faydalı çarə həməən Hidayət məclisinin təşkilinə müvəffəq olublar və Bakının qan dəryasına dönən küçə və bazarların darül'əman dərəcəsinə yetiriblər.

Əfsus ki, bizim cəməət boylə bir əhəmiyyətli işə kəmə'tinalıq etdilər və edirlər də. Çox gözəl olardı ki, cəməətimiz və rüəsalarımız Hidayət məclisinin böyük faydaların nəzərdə tutub münadiyanimillətin "qumu, qumu, ya əyyühəl-qafilun"* sədələrinə əhali səmi'-e'tibar edəydilər.

Ya rəb, in arzu məra çe xoşəst,
To bə in arzu məra berəsan †.

---

* T ə r c ü m ə s i : Durun, durun, ey qafillər!

† Ya rəb, bu arzu mənim üçün nə xoşdur, sən məni bu arzuya çatdır.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ ŞİRKƏTLƏR, ZAVODLAR...]

Şəhərimizdə şirkətlər, zavodlar, böyük-böyük fabriklər olmayıb, hətta dəmir yollarından da uzaqda qaldığı halda yenə ticarət qismindən xalı, palas, ipək, ǵəlləcat və hər dürlü mütəəddid mağazalar, sənaye qismindən dəxi şərbafxanələr, rəngsaxxanələr, dəbbaǵxanələr və sairlərin mövcudiyətlərini nəzərə alıb mülahizə edilir isə, özünə görə böyük bir ticarət mərkəzi ədd oluna bilir, zənn edirəm.

Heyfa ki, ticarət mərkəzi denilməyə şayan olan şəhərimizin indiki ümuri-müamilatı zə'fi-qüvvəyi-iqtisadiyyəsindən dolayı bir heykəlimüqəvva, bir bədəni-biruh məsəbəsinə hərəkətsiz duruyor.

Əcəba, ruhsuz bədəndən nə fayda hasil ola bilir? Oylə isə hər bədənin mayeyi-zindəganlığı ruh olduǵu kimi, hər ticarətin də baisipişrəfti və səbəbi-tərəqqisi, zənni-acizanəmə görə, əqəllən (obşestvenni kredit) istiqrazi-ümumi olaraq bir bankdır; əvət, cümləyə mə'lum olduǵu üzrə bankdır; necə ki, əksər məmləkətlərdə olan bütün ticarətlər bu gün banklar müavinəti ilə kəsbi-e'tila ediyorlar.

Şimdi baxalım fəvqəzzikr banklar kimlərin təhti-himayələrində təşkil olunur?

Əlbəttə, bu kimi əmrlər əǵniya himmətləri sayəsində vücudə ǵəlməsi bədihidir.

Ona görə müşarileyhim həzərətının nəzəri-diqqətlərini ümum əhli-vətənə və xüsusən özlərinə dəxi mənfəətəbxşa olan belə mühüm bir əmrin lüzumiyyətinə cəlb edib və tə'avənu bil-bərri ayeyi-şərifəsinə itaətən öz vətəndaşlarına müavinətdə bulunmaqların təmənnə edirik.

ZƏMAN NƏ İSTƏYİR? AMMA BİZ...

Yəqin ki, sərlövhənin bu axırkı iki kəlmələri zamana ədəmi-mütəbiqətimizi eyham ediyor. Əcəba, boyləmi? Bəli! Müqtəzayi-zəmanə, müqtəzayi-halə ədəmi-müvafiqətimiz əzhəri minəş-şəmsdir.

Belə isə bu müddəanı isbata, izaha çalışmaq lüzumsuz qalıyor; daha bu müddəadan danışmağa, yazmağa ehtiyac qalmıyord. Belə deyilmi? Amma bizim millətimiz geridə qaldığından bu xüsusda nə qədər danışılır isə, nə qədər yazılır isə yenə azdır.

Binəən-əleyh mən də bu barədə öz biləcəyimi, anlayacağımı millətimə xidmət bilib də yazmaqdan geri durmuyorum və hər kəsi də bu yola çağırıram. Çün sözü, işi millət deyib işləməz, bəlkə milləti təşkil edən əfradi-millət deyib işlədər. Odur ki, mən də bir fərd olduğum üçün bəqədri-qüvvə öz bildiyimi yazıram.

Mə'lumdur ki, əfradi-insan başlıca üç sinfə təqsim olunur. Birinci sinfi uşaqlar, ikinci sinfi cəvanlar, üçüncü sinfi qocalardır.

Müləhizə buyurulsun, bu üç sinif insanların hansı birisi millətə, milliyətə kömək edə bilər? Hansı birisi tərəqqiyə, səadətə səbəb ola bilər? Əlbəttə, aşkardır ki, birinci sinif insanların dünyavü mafihadan hələ xəbərləri yoxdur. Oylə isə daha kömək qeyri-mənzurdur. Bil'əks onlara kömək.

Üçüncü sinif insanlar isə ömrlərinin axır vəqtləri olduğuyçün, həvəsləri getdikcə əksildiyiçin, hər bir işdə yorulduqları üçün onlardan da kömək xahiş etmək olmaz.

Anlaşıldı ki, millətin pişəftinə, səadətinə bais olan ikinci sinif – cəvanlardır.

Amma hansı cəvanlar? Burası böyük sualdır. Cavabına iczimi e'tiraf ilə bunu deyər bilərəm ki, o cəvanlar rahi-nicata, təriqi-səadətə dəlil, hədi ola bilər ki, oxumuş olalar, ali mədrəsələrdə təhsili-elm, təhsili-kəmalət etmiş olalar. Ana dillərindən, dini əmrlərindən ziyadəsincə də olmasa, kafi qədər xəbərdar olmuş olalar¹. Heyf ki, məəttəəssüf bunu söyləyə bilərəm ki, millətimizin avam cəvanları çoxoxdur.

Millətdən, milliyətdən bixəbər olanları daha çoxdur. Nə təəssüflü bir hal! Bundan daha böyük təəssüf olunacaq burasıdır ki, oxumuş cəvanlarımız dəxi əksəriyyət ilə ana dilindən, əqaidi-diniyələrindən lazımcına xəbərdar ola bilməyiblər. Əcəba, bu təqşir kimdədir, oxumuşlarımızdamı? Xeyr! Xeyr! Təqşir bizim məktəbsizliyi-

mizdədir. Zira, üsuli-cədid üzrə təşkil olunmuş müntəzəm məktəblərimiz olmuş olsaydı, məkatibi-ətiqin ömr zayeedici üsulundan qorxub, hələ ana dili bilməyən, əqaidi-diniyyəsindən xəbərdar olmayan övladlarımız, ümidi-istiqlalımız olan övladlarımız xarici məktəblərə verilib², ilminskilər təlif edən risalələrə mö'təqid olmaz idilər. Ey vah, nə qəmli halət, nə yaman rəzalət, aman Allah, bu girdablar bizi boğur, biz hələ qafil dururuq. Bu cəhalət bizi odlara yandırır, biz hələ bixəbər qalıyıq.

Halbuki daha o zamanlar keçdi, mədəniyyət, hürrüyyət zamanı gəldi.

Hər bir dərdin, illətin çarəsinə baxmaq zamanı yetişdi. Əcəba, bizim dərdimizin çarəsi varmı? Bəli! Bəli! Əfəndim, "liküllü gəmin fərəcün və liküllü dain dəvəün"^{*}. Bilirmisən çarəmiz nədir? Bəli, çarəmiz, ən böyük çarəsiz məktəbdir. Məktəb, yenə məktəb! Hələ isə hər şəhərdə, bacardıqca hər kənddə iştiaq ilə, ittifaq ilə məktəb açmalı, məktəbi-islamiyyə açmalı; islamin o mə'sum balaların saf qəlblərini islamiyyət nuri ilə tənvir etdikdən sonra əcnəbi dillərini də nə qədər oxunur-oxunsun, oxutmalı; övladi-vətəni tərəqqiyə, mədəniyyətə isal etməli, islamiyyət ilə bərabər tərəqqiyə isal etməli; əcnəbi tərəqqisinə islamiyyətə tərəqqisi demək olmaz; islam özü tərəqqi etməli³, bununçün də çalışmalı!

Amma kimlər çalışmalı? Ziyalı cəvanlar! Çünki islam millətində məktəbi pul açmaz, pullular da açmaz, nə tövr olsa da oxumuş, ziyalı cəvanlar açarlar. Zira, pullularımız əksəriyyətlə avam olduqları üçün məktəbin faydəsini, mənfəətini, xeyrini⁴ kəmalınca düşünməzlər. Düşünmədikləri üçündür ki, bu yolda sərfi-himmət edib pul da xərcləməzlər.

Amma oxumuş, qeyrətli cəvanlar o avam əğniyanı məarif yoluna təşviq, tərgib edib də məktəb açdıra bilərlər.

Pəh, pəh, nə böyük vəzifə, nə ali məqsəd! Ey millətimizin ziyalı cəvanları, bilsəniz ki, siz dünyalar qədəri olan bir vəzifə altında yaşayırınsız!

Budur, vətəni-əzizimizin gül, rəyahin bitirən torpaqları qardaşlarımızın mə'sum qanları ilə, elmsiz, tərbiyəsiz cəvanlarımızın vəhşikaranə, zalimanə hərəkətlərindən ağuşta olduğun görürsünüz!

Bu hərəkətlər elmsizlikdən, cəhalətdən naşi deyilmidir? Əfradi-millətiislam cəmiən rifahi-halları üçün, istiqbalda səadətləri üçün siz alicənablara göz dikməyiblərimi? Hərgah siz bu şanlı vəzifənizi layiqincə

---

* T ə r c ü m ə s i : Hər bir qəmin sonu və hər bir dərdin dərmanı vardır.

yerinə yetirsəniz, yəqin ki, yəqin ediniz ki⁵, zənciri-əsarətdə, qeydicəhalətdə boğulub qalmış millətdaşlarınızı qərq olduqları vərteyihələkətdən sahili-nicata çıxarda bilərsiniz. Məktəb açıdırın, məktəblər açıdırın, ta ki, nəticəsində o biz deyən oxumuş, böyük oxumuş, ana dilində əqaidi-diniyyəsindən xəbərdar olan cəvanlar sahəarayimeydani-tərəqqi olsunlar.

Bir də təqazayi-zəmanı mülahizə edib də iş görməli! Bilirmisiniz zəman nə istəyir? Amma biz...

[MƏRHUMÜL-MƏĞFUR HACI MƏCİD ƏFƏNDİ...]

Mərhumül-məğfur Hacı Məcid əfəndi həzrətlərinin vəfatından sonra Şamaxıda vəqə olan mərasimi-tə'ziyədarlıqlar xüsusunda bə'zi mə'lumat:

Tə'ziyədarlığın ²-ci günündə ki, tamam dükən-bazarlar bağlı və xəlq tamamən hərə bir haləti-yə's və kədərdə Hacı əfəndi həzrətlərinin imarəti olan küçədə durmuşdular və imarətin tamam otaqları əzadlar ilə malamal idi. Əşrxanlar, qarelər, tamam əlhani-hicaz ilən ayati-kərimələr təlavət etdilər.

Saat 10 radələrində Şamaxı realnı məktəbinin yuxarı sinif şagirdlərindən bir-bir hey'əti-xasə müəllimləri Mirzə Abbasqulu Mehdiyədə cənablarının təhti-nəzarətində gəldilər. Müəllim əfəndinin qabaqca yazıb ətfali-məktəbə tə'lim etdiyi xitabə növhələr oxunur. Əvvəl oxuyan Ağa Həsən Güləhmədov cənablarıdır:

– Aman Allah, nə fəlakət! Fələk bizi nə vaxtsız, gözlənilməyən müsibətə düçar etdi! Nə çarə ki, iradəti-ilahiyyə layətəğəyyərdir. Biz daima əvamiri-ilahiyyəyə inqiyad etməyə mə'mur olduğumuz kimi, şədaid və məsaibi-ruzigar qarşısında aciz qalıb, təhəmmül etməyə məcburuz.

Dünyada rahat və səadətin fūqdaninə inanmalıyıq. Bunu da bilməliyik ki, ibtilalərimizə səbəb həyatımıza irtikab etdiyimiz xətalərin olmasındır. Böylə olduğunda gəliniz günahlarımızdan tövbə edəlim və tələbi-məğfirət edib bu müsibətdə bərabər ağılialım. (Burada Ağa Hüseyn Nəzərov cənabları bir mərsiyə oxuyur).

Çıxmasınmı nəh səmayə naleyi-əfğanımız?
Getdi əldən ne'məti-həqdədeyi-ruhanımız.

Yetdi dövri-çərxdən bir nəgəhan matəm bizə,
Yüz veribdir, ey cəmaət, bir tükənməz qəm bizə.

Ağlamaq lazım olub hər saətü hər dəm bizə,
Çün batıbdır kəştiiyi-millət, qopub tufanımız.

Getdi ol kəs kim, olurdu daima qəmxarımız,
Bəs kimə olsun dəxi min bə'd istizharımız.

Yanmasınmı atəşi-ah ilə qəlbi-zarımız,
Yaqmasınmı göyləri ahi-dili-suzanımız.

Burada 2-ci natiq Qəzənfər Məhərrəmov cənabları xitabə oxuyur:

– Ağalar, əfəndilər! Kədərlərinizə hər tərəfdən edilən iştirak sizə mövcibi-təsliyə ol bilər. Qədərin qəlbimizə açdığı bu dərin yaraya təvəkkül ilə müqabilə etmək üçün təəssüfati-ümmümiyyədən hissədar olarıq.

Mərhum Hacı əfəndi həzrətlərinin fəzail və kəmalati-biintihasını düşünərkən və onun qoyduğu asari-xeyriyyələri nəzərə alırkən göz yaşlarımız yaralarımıza bir mərhəm kimi tə'sir edəcək. Mə'lumdur ki, ümüm Qafqaz müsəlmanları bu müsibətdə biz ilə şərikdir və bizim ilə bərabər matəm tutacaqlar. (Burada yenə mərsiyə oxuyan müdavimət ediyor).

Ol müqəddəs və'zi kim, ya ol mübarək sözləri
Xatirə düşdükcə, hər dəm ağladırsa sizləri,
Dağıdar etməkliyilə şan deyilmi bizləri,
Qəlbi-mə'sumanəmizlə didəyi-giryanımız.

Təsliyə verməkliyə yoxdursa iste'dadımız,
Tə'ziyə tutmaqda barı qoy deyilsin adımız;
Həzrəti-Hacı əfəndi mə'nəvi ustadımız,
Müstəfiz eylər sizi, əlbəttə, ey ə'yanımız.

Burada 3-cü natiq danışır. Ağababa Sadıqov cənablarıdır:

– Biz, məktəb şagirdləri atalarımız ilə bir müsibətdə şərik olduğumuzu zəbani-hal ilə deyil, bəlkə zəbani-məqal bəyan etməyə cəsarət edirdik. Fəqət burada bir deyəcəyim var, budur ki, bu cənabın ülviyyəti-rütbəsinə səbəb nə imiş? Mə'lum ki, alim olmağıdır; yə'ni onun elmidir ki, onu bu qədər əziz və möhtərəm etmiş idi.

Pəs lazım budur ki, elmin nə olduğunu düşünməli və onun üçün asan yollar aramalı və onun mühəssillərinə mümkün olan qədər yardım etməli, ta cəməətimizin gözü işıqlansın və bu qiylü qalımızın məsəlləri millətimizin arasında ziyad olsun. (Yenə mərsiyə oxuyan müdavimət edir).

Təpmişiq hazırda əlhəmd ol vücudi-qaibi,
İsmü rəsmi Mustafa olduqda vardır naibi,
İşlərə seyqəl verər əlbəttə fikri-saibi,
Dərdimiz çoxdursa, vardır şükr kim,
dərmanımız.

Lütf qılsın həzrəti-xaliq sizə əcri-cəzil,
Mərhəmət qılsın bütün övladına ömri-təvil,
Xanədani-pakə versin ol xuda səbri-cəmil,
Görməsin artıq müsibət bir daha Şirvanımız.

4-cü natiq Xəlilullah Əhmədov cənabları xitabə oxuyur:

– Bizim o həqiqi mə'nəvi atamız dindaranə və müstəğfiranə və məhəbbəti-ilahiyyə ilə xəbərdir olduğu halda gözlərini qapadı. O cənabın həyatı-dindaranəsi naili-ğüfran olduğuna bürhandır. Binaənəleyh dərgahi-həzrəti-əhədiyyətdən məs'ələt edirdik ki, o cənabın dərəcəti-aliyələrin mütaəli edib cümləmizə səbri-cəmil və əcri-cəzil əta buyursun. Və səmim qəlbədən hamımız üçün tofiq istərəm və bir sureyi-fatihə ilə kəlamımı xətm edərəm.

Burada hamı əfəndi cənabları şagirdani bir nitq ilə alqışladı. Bə'də şagirdan müraciət etdilər.

[ŞAMAXI UYEZDİ BAKI QUBERNİYASININ...]

Şamaxı uyezdi Bakı quberniyasının sair nahiyələrinə nisbətən abhəva və mülkiyyət cəhətinə müstəid və məhsulavər bir yer olduğundan məhsulatinın firavanlıq üzrə yetişdiyi şayani-təqdirdir. Bununla belə, neçə illərdən bəri öz mənfəəti-şəxsiyyətlərin füyqarayı-kasibənin acliğında tapan kəmfürsət möhtəkiirlərin bu nainsafanə ticarətlərindən naşi xərmən vəqtində xalvarı iyirmi manata satılan buğdanın qiyməti bir ay keçməmiş qırx manat, bəlkə də artıq bir məzənnə kəsb edib və durur.

Şəhərli olsun, kəndli olsun, hər həftə azuqə almaqdan ötrü həftə günlərində zəhmət ilə qazanıb və qənaət ilə yığdıqları pulu, bir əlinə dağarcıgəzın alıb, ürək parçalayan bir hal-iztirarda əllaflar dükənlərinin qabağında və qapan küncələrində boyun-boyuna çatıb durmaqların nəzəri-diqqətə alan qeyrətməndani-vətənin həmiyyəti-füyqarəpərvəranələri cünbüşə gəlib bir ovniyyə şirkəti təşkil etmək təşəbbüsündə bulunmaqla iyirmi nəfərdən ibarət zəvəti-giram səkkiz min manatdan artıq bir sərmayə cəmləyib şəhərin özündə və ətrafında olan anbarlardan və sair şəhərlərdən artıq qiymətə taxıl aldırıb xalvarda səkkiz-doqquz manat zərərinə həftədə bir dəfə olaraq cümə günündə səkkiz yüz putdan¹ artıq satmaqla füyqarayı-kasibinə köməklik etməkdədilər.

Şirkəti-ovniyyənin möhtərəm üzvləri bu işi özlərinə məxsus müqəddəs bir vəzifə bildiklərindən icrasında hər cür zəhəmatdan yorulmaqsızın səmimi² bir fəaliyyətdə olurlar.

Bunların bu təşəbbüsi-xüdəpəsəndanələri sayəsində şəhərimizin kəmtəvana kasıbları, dul və yetimdar övrətləri bir növ ilə qışın taqətfərsa olan məşəqqətindən xilas olub, özlərin bahara yetirib və gözlərini xərmənin tez gəlməyinə dikiblər.

İndi ikinci ildir ki, həmin şirkəti-ovniyyə hər ildə oktyabr ayından başlayıb iyul ayının axırına kimi davam edir.

Keçən il şirkətin əsl sərmayəsi sahiblərinə təslim olunduqda hər səhmə altmış manat zərəş aid olmuşdu. Bu il isə daha ziyadə olacağı zənn olunur. Mənə qalır isə şirkəti-ovniyyəyə təşəkkürati-səmimanəmin ərzi bə'dində³ bərvəchi-ati bir ixtarda bulunmaq istəyirəm.

Belə ki, həmin sərmayəni eyni ilə saxlayıb xərmən vəqtində ki, Şa-

maxıda hər ildə buğdanın xalvarı iyirmidən başlayıb iyirmi beş manatdan ziyadə qiymətə olmur, bu qiymətlərə buğda cəm edilib payız və qış fəsillərində hər putun altı abbasıya satarlar isə həm fığqərə ucuz qiymətə taxıl almış olurlar və həm əsl sərmayə mənfəətbərdər olur.

Zənnimcə, bu qərar ilə müdavimətdə bulunurlar isə bir neçə ildən sonra əsl sərmayə təmamiyyət üzrə sahiblərinə aid olub da bir mayeyitəvəkkül dəxi fığqəranın ehtiyacatın rəf etməkdən ötrü əldə olar.

Buraya qədər yazdıqlarım vətənimizin fığqərayi-kasibəsinin ehtiyacati-cismaniyyəsi rəf'inə dair olub, ümdə məqsədim isə bundan daha əhəmm və bundan daha⁴ əlzəm olan övladi-vətənin bilkülliyyə ehtiyacati-ruhaniyyələrinə aid bir neçə kəlmə möhtərəm vətəndaşlarıma ərz etməkdən ibarət olacaqdır.

Əgərçi bizim şəhərdə məktəbin və fayidati-məktəbin nə olduğun bilməyənlər çoxdur isə, hətta üsuli-cədid üzrə⁵ tədrisin adından belə qorxanlar daha ziyadədirlər isə də, həmd olsun, bu kimi təşəbbüsətin əsri-hazırımızda nə dərəcədə əlzəm və əvcəb olduğunu bilən qeyrətli və himmətli rüesamız az deyildir. Ancaq bu aralıq bə'zən ərbabi-qəzəzlər, yə'ni kisədustlar, xudpərəstlər, – məktəb açılır isə kisələrinə pul alınır, – qorxusundan üsuli-cədidəni əvamünnasın nəzərlərinə bir əmri-qəbih və bir əməli-naməşru' kimi göstərirlər.

Odur ki, il yarım bundan əqdəm təşəbbüsündə olduğumuz məktəbi-milliyəmiz bu hala kimi əlacpəzir oluna bilməyir. Hər vaxt iqdamat olunur isə insafa yaraşmayan bir şeyə buraxılıb⁶, öz kisələrini mühafizə etmək üçün övladi-vətəni, elm və tərbiyə aqları olan övladivətəni acından öldürüb məhv və nabud etmək istəyirlər. Bu da insafmı?..

İndi mənim kisədustlara deyəcək bir sözüüm yoxdur. Qoy onlar bu ləamət ilə mühafizə etdikləri kisələrin qəbrlərinə aparsınlar. Qoy onlar millət övladı deyil, öz övladların da oxutmasınlar. Mənim bir təvəqqüm, bir xahişim var isə – islamiyyət qədri, insaniyyət rütbəsi, milliyət şə'ni, məarif dərəcəsi tanıyan qeyrətməndani-vətənimizdəndir.

Ona görə də kəməli-inkisar ilə cənablarından rica edirik ki, bundan artıq övladi-vətənin fəlakətinə və özlərinin məs'uliyət altında qalmalarına razı olmuyub, bu müqəddəs vəzifəni əncamə gətirməkdə bəzli-himmət buyursunlar ki, inşaallah indəllah və indəlrəsul⁷, ərləri zayə olmaz yəqin edirəm.

[QƏDİMA ŞAMAXI ŞƏHƏRİNİN...]

Qədimə Şamaxı şəhərinin məxsusiyyatından olan Miraxur bulağı ki, sabiqən firavan suyu ilə şəhərin bir çox hissəsini dolandırırmiş, asari-xeyri zayə olmağa qoymayan zəvati-əxyarın ədəmi-vücutundanmı¹, ya nədənmi, bilməm, faqət müəxxərən gələ-gələ əksiləb cüz'i bir surətdə qaldığı halında dəxi cəməət pişrövlərinin müsəməhəkərlıqlərindən bilistifadə bir zat həmin suyu özünə məxsus bilir imiş.

Şamaxı uyezdinin naçalniki Fyodorov cənabları şəhərimizə hakim tə'yin olunan gündən bu halə² qədər şəhərimizin pişrəfti üçün bir çox iqdamatda olduğı kimi, bu dəfə dəxi məzkur bulağın tə'sisin nəzərə alıb qubernatordan hasil etdiyi izn mövcübincə, şəhərin məxsusi pulundan min manata qədər xərc etməklə bərabər suyun mənbəyindən bulağa qədər xarab olmuş yolların, azmış və qəsb olunmuş suları cəm edib bulağı³ əvvəlki yerində tazadən tə'mir etdirib və bulağın nəhayət dərəcədə nəhəmvər olub xəndəklər təşkil etmiş olan küçəsin düzəldib, ənqərib daş ilə dəxi döşədəcəkdir. Hali-hazırda bulağın sabiqdəki miqdar suyu olmaqla belə cəməəti sirab etməkdədir.

Lakin bu firavanlıqda suyun ayağı şəhərin sair hissələrində ziyadəsincə lazım olduğı halda, heyflər olsun ki, bütün-bütünə çirkab kürəbəndlərindən təkülüb hədəre getməkdədir.

Mə'lumdur ki, zəlzələ hadisəsindən sonra Şamaxı tə'miratının çox hissəsi ağac və təxtədən qayırılıbdır, bu isə hər halda yanqılara uğrayacağı bədihidir. Necə ki, bu bir-iki ildən bəri neçə yanqılar ittifaq düşübdür ki, ədəmi-alati-itfaiyyə cəhətinə söndürmək mümkün olmayıb, ali imarətlər və dükənlər yanıb tələf olubdurlar.

Binəən-əleyh, naçalnik cənabları bu mülahizəti nəzəri-diqqətə alıb da belə bir niyyəti-mərhəmətkaranədə olubdur ki, məzkur bulağın ayağın dəmir turbalar ilə müstəqimən rastəbazar içərisindən apardırib hər korpusda bir məhfəzədən əlavə, yuxarı və aşağı meydanlarda hovuzlar təşkil etdirsən.

Və zəlzələ vəqtində ianə komitetdən⁴ qalmış alati-itfaiyyə ki, bütün şəhərin malıdır və bu halda Şamaxının yuxarı hissəsində saxlanır, onun dəxi nisfini aşağıda saxlamaqdan ötəri meydanların birində itfaxanə qayıtdırsın, tainki yanqı ittifaqatında kara gəlsin.

Və bu xüsusda öz əfkarın dəfəət ilə cəməəte mə'lum edib, icrası xərcinə dəxi onlardan himmət istəmişdir. Cəməət qəbul etmişlərsə də,

eşitdiyimizə görə, bə'zi mülkədarlar belə bir əhəmiyyətli işə rə'y vermək istəməyirlər. Əcəba, əgər bu söz doğru isə zəhi müsəməhəkərlıq deyilmı?

Əminiz ki, mülkədar həzərətı bu azca xərcı verməkədə imtına göstərməyib, həm öz mülklərin və həm kirayənişinlərin malın yanqı atəşindən mühafizə edərlər. Zira, fövqədə ərz olunan kimi, indiki tə'miratımızın hər halda yanqıdan nə dərəcədə qorxusu olduđu mə'lumdur.

Xudanəkərdə, bir bədbəxtlik üz verər isə, sonra peşimançılıq fayda verməz. Əlac-e vaqəə piş əz vüqu' bayəd kərd!*

[BU AXIR VƏQTLƏRDƏ ŞAMAXIDAN...]

Bu axır vəqtlərdə Şamaxıdan yazılmış bə'z məqalələr bir para imzalar ilə məhəlli qəzetələrə göndərilib də dərc olunub-olunmadıđı gözə çarpişır. Yahu! Belə namə'qulanə hərəkətlər nə dərəcədə insanı heyrətə buraxır; çünki o imzalar ilə müsəmma olan əşxas əbədən Şamaxıda belə yoxdur.

Ələxüsus Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov ismli Şamaxıda bir zat olmadıđı kimi, yazdıđı böhtandanı dəxi bir əsər olsun eşitməmişik və görməmişik. Heç vəqt Şamaxı üləması ittifaq və ittihadə bər'əks bir hərəkətdə bulunmuyublar. Bəlkə də onlar hər halda ittifaq və ittihad tərəfdarlarıdır.

Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov pərdəsinin dalında gizlənən vücudimübarəki öz vicdanına and verib, islamıyyətin buralarına toxunmamasın rica edib də, minbə'd Şamaxıya dair göndərilən məqalələrə və məktublara ziyadə diqqət olunub, xassə şəxsiyyətdə və ittihadə toxunan məqalələrin mühərrirlərin kəmalınca tanınamış dərcinə müsəidə buyurmamaqların qəzetələrimiz müdirilərindən acizənə istirham edirik.

---

* T ə r c ü m ə s i: Hədisə üz verməzdən əvvəl qarşısı alınmalıdır.

[PADAR KÖÇƏRİLƏRİ ŞAMAXI UYEZDİNİN...]

Padar köçəriləri Şamaxı uyezdinin elatı arasında hər cəhətcə ən sərvətli bir taifə olduqlarındanmı, ya nədənmi, bilmirəm, fəqət, yaylaqda olsun, qışlaqda olsun, qaliba, mücadilə, müqatilədə olub, xassə köç etdikləri zəmanda aralarında olan qətlü qarətlər vüquunda hər dəfə eşitdiyimiz kimi, bu dəfə dəxi təfsili-zeyl üzrə şayə olmuş bir xəbəri eşitdik.

Padar rüəsasından olub və bildir öz əlində öz tufəngi açılmaqla məqtul olan İbad namın oğlu Ağalar həmin may ayının yeddinci günündə əğnam və məvaşisi ilə bərabər sakit olduqları binalarından hərəkət edib yaylağa əzimat edərəkən Küduri düzü denilən yerdə gecələyib qalır.

Bu xəbəri yenə Padar rüəsasından Saday namın oğulları eşitdiklərində, məzkurun köçün orada saxlatmaq və öz köçlərini qabağa salmaq qəsdı ilə haman yerə azim olmaq istədiklərində ataları olan Saday övladının bu gedişindən bir hadisə törənməsin deyə, onlara mane olub, haman gecə özü rakibən Ağaların köçünə gəlib də orada tövqif etməyi müşarileyhə təklif edir. Ağalar isə qəbul etməyib, işləri davaya, atışmaya müncərr olduqda Saday məqtul və bir çox qoyunlar tələf olur.

Budur bizim Padar rəislərinin ittixazl etdikləri məsləki-cəhalətkaranə!..

Ah!.. ah!.. Vətəni-əzizimin zavallı övladı cəhalət qurbanları olmaqdadırlar, olduqca da halaldan, haramdan qazanılmış pullar imanlı şahidlərin, insafılı vəkillərin, daha kimlər və kimlərin ciblərinə doldurulub abruyi-islamiyyəimiz dəxi əcnəbilər qapılarında tökülməkdədir...

İnsaf...

Bundan da betər olurmu zillət?!

Qardaşlarım, eyləyin bir ibrət!

[VƏSAİTİ-MƏ'LUMƏ İLƏ E'MALİ-FİKR...]

Vəsaiti-mə'lumə ilə e'mali-fikr sayəsində ixtira olunmuş dəmir yollar və paraxodlar küreyi-əzrdə vəqə olan bütün məmləkətləri, şəhərləri, hətta bə'z qəryələri biri-birinə rəbt və vəsl etdiyi bir əsrdə, bədbəxt Şamaxı, bilcümlə lətafəti-zahirə və batinədən məhrum olduğu kimi, bilkülliyyə ölkələrdən də ayrılıb sürüdən geri qalmış bir quzuya bənzəyir ki, səhrayı-nisyanə atılıb qalmışdır. Belədirmi?

Yox! yox! Quzu isə onda bir mələmək hissi, bir də ana məhəbbəti vardır. Şamaxı bunlardan dəxi məhrumdur. Bəlkə də qanqren (mövtiüzvi) olmuş bir üzvə şəbihdir ki, təbiblər təcvi zi ilə kəsilib atılmışdır?

Səyyaleyi-mədəniyyəti bədəni-ələmdə cari etməkdə ürüq mənziləsində olan dəmir yolların şəhərimizdən kəsildiği üçündür ki, bu gündən sevgili vətənimiz büsbütün ruhsuz, hissiz belə qalmışdır.

Şamaxıdan Kürdəmir mövqəfinə qədər yetmiş iki verstlik məsafədə olan bircə şosa yolumuz var isə, onun dəxi dördədən bir hissəsi dağ və təpələr olduğundan maədə, Ağsu denilən böyük bir qəsəbənin yanında şiddəti-seylan ilə cərəyan edib yolumuzu kəsən bir nəhr vardır ki, neçə illərdən bəri körpüsüz qaldığı cəhətinə əhaliyə və müsafirinə malən və nüfusən hər ildə ziyadəsincə xəsərət yetirməkdədir.

Müddətlərcə qürbətdə qalıb vətən həsrəti çəkən zavallı müsafirlərimiz hini-övdətlərində həmin nəhrdən keçincəyə qədər vətənlərinə gələ biləcəklərinə mütməin ola bilməyirlər.

Vaxtilə bu nəhrə qurban olanlar dəxi az olmuyubdur.

Hasili-kəlam, bütün qitəati-xəməseyi-ərzi istirahət və əmniyyət ilə gəzmək mümkün olduğu bu əsri-hazırda Kürdəmirdən Şamaxıya, Şamaxıdan Kürdəmirə əzimet edəcək olan müsafirlər bu nəhrdən əmin ola bilməyirlər.

Zira, bu nəhrdə qorxu yalnız sel cəhətinə deyil, bəlkə də bu seylixürüşanın içində yuvarlanmaqla gəlməkdə olan daşların cəhətinədir ki, insan deyil, filə də toxunur isə həlak edəsidir.

Hansı tacir və müsafirdir ki, bu nəhrdən az və ya çox zərəridə olmuyublar? Hansı ildir ki, əhali malən və nüfusən bu nəhrə qurbanlar verməyiblər?

Nili-mübarək hər sənə misirlilərdən bir qurban almaqla qənaət¹ edirmiş isə də, bu namübarək nəhr ildə bizdən yüzlərcə qurbanlar alır da qane olmur.

Misirliləri ildə bir qurban vermədən müstəğni edən həzrəti-Ömər² rəziyallahü ənh idi. Lakin bizləri ildə yüzlərcə qurban vermədən təxlisi-griban etməyə həzrətlərin neçə-neçə peyrəvilərinə ehtiyacımız olduğu halda, əsəfən bir nəfər də olsun tapa biləcəyikmi? Yə'ni

Ağsu cəməatindən olsun, Şamaxı əhlindən³ olsun, elə zəvati-möhtərəmə tapılacaqdırmı ki, bu xüsusda lazım olan yerinə ərizə verib həmin nəhrin üzərində bir körpü tə'mir etdirməyi hökumətdən xahiş etsinlər? Heyhat!

Hələ təəccüb burasıdır ki, bu nəhrdən hansı birimiz zərərdidə oluruq isə, qəzadən belə varmış, – deyə təsəlli alıb da sakit otururuq⁴.

Canım, qəzadə nə təqsir? Qədərdə nə günah?! Təqsir və günah isə bizim deyil də, kimindir? Nəhrin üzərində körpü olur, körpüdən də səlamət keçilir.

Bunu bildikdən sonra, aqlamayan uşağa məmə verməzlər, – deyə bir həqiqətin meydanda olduğunu düşünüb də bu xüsusda bir tədbir etməyimiz lazım deyilmi?

Ah! Mən bu sözləri kimlərə deyirəm, yaxud kimlər eşidəcək? Ey Şamaxı əhli!⁵ Ey eşitdikcə müsamihə edən vətəndaşlar! Qorxmayın!

Bu dəfə sizə məktəbi-milli açın demirəm ki, insafa yaraşmayan şeyiələrlə övladi-vətən təkfir oluna. Mən bu dəfə sizə⁶ Ağsu çayının üzərində körpü tə'miri üçün hökumətə ərizə verin, deyə rica edirəm.

* *
*

Bu gün mayın 12-ci günü şəhərimizə poçt vürudu günü olduğu halda Ağsu çayında suların daşmasından tə'xir edib gəlmədi.

* *
*

Mayın onunda Şirvan yaylaqlarında külək və çovğun ilə bərabər yağan⁷ şiddətli qarlardan köçərilərə bir çox zərər isabət edibdir. Uzaq yaylaqlardan hələlik xəbərimiz yoxdur isə də, şəhərin təqribən on beş verstliyində olan Kürdəmiç, Avaxıl və Nağaraxana yaylaqlarında at, inək və ulaq tələfatından əlavə, təxminən iki yüzə qədər qoyun həlak olubdur.

[BAHARDAN İKİ AY YARIM KEÇİR...]

Bahardan iki ay yarım keçir isə də, bu il Şamaxı və ətrafına qaliba yağmaqda olan yağmurların cəhətinə iki gün də olur isə mütəaqib gün üzü görməyib, bir xoş havayı ziyarət edə bilməmişik. Hələ qış libasından çıxma bilmədiyimizdən qət'i-nəzər, bə'zən qoca kişilər dükanlarında manqal qoyub atəşə qızındıqları dəxi gözə çarpır. Bundan qiyas olunsun ki, qışın məşəqqətindən xilas olub yazı çıxmaqla sevincək olan füyqərayi-kasibin nə dərəcədə fəlakət ilə güzəran etməkdədirlər...

.....
.....

Güzəştə əz in¹ şəhərimizin şərq, qərb və cənub cəhətlərində olan Pirsəid, Rus, Zoğalabad çaylarının bu axır günlərdə aşib-daşması əhaliyə və köçərilərə hər gün minlərcə zərər yetirməkdədir.

Gün keçməz ki, bu çayların birinin yaxud üçünün də əhaliyə yetirdiyi zərərlərdən bir xəbər eşidilməsin.

İllərdən bəri belə xəbərləri eşitməklə qulaqlarımız dolan biz cəmaətdə dəxi bu kimi mühüm vüquata əhəmiyyət verməyib, sakit oturmaq adət deyil, təbiət olub getmişdir. Ən gərəklisi bir məsələdən ötrü bə'zən bir müzakirədə olurıq isə də, nəticəyə-kar həməən binətəcəlikdən maəda bir şey olub qalır da; necə ki, sabiqdə eşidirdik ki, zəlzələ vaxtında sair şəhərlərdən ianə ünvanilə yığılıb göndərilən pullardan bir məbləğ ayrılıb ki, onunla Zoğalabad çayının üzərində mərhum Hacı Ağa Rəhim bəyin binakərdəsi olub bu gün şikəstə-bəstə qalan körpü tə'mir olunsun. Olundumu?.. Hansı ki, bu körpü yalnız

Şamaxı əhlinin deyil, bəlkə də ümum köçərilərimizin və bütün əhli-dəhatamızın bədənində ruh mənəzələsində kimi lazımlisi tək bircə yolumuzdur.

Əgər həmin şikəstə-bəstə dediyimiz körpü şiddətlə hücumavər olan bu ilki sellərdən səlamət qala bilməz isə, əmvati-müslimini dəfn üçün qəbristanı çayın selindən keçə bilmədiyimizdə nə edəcəyik, bilmirəm...

Bu fəqəratı yazmaqdan ümdə məqsədim Şamaxı uyezdində olan çayların bə'zisinin bu axır günlərdə əhaliyə yetirdiyi xəsarəti ərz etməkdir. Hər tərəfdən çox xəbərlər eşidirik isə də inandığımız bunlardır: Girdman çayı bir neçə qaramal apardığından maəda, lahıç Hacı Teymur namın dəxi evin aparıbdır.

Ağsu çayının nəhayət dərəcədə cərəyan edən şiddətli selindən tələf olan heyvanatdan başqa zərərli olan bağlar nə qədər isə, bizə yetişən xəbərə görə Ağsa İsa bəy, Məşədi Həmid, Xəlilullah və Məşədi Əhmədın bağlarıdır və bir də Davar bağıdır ki, onu sel bittənam aparıbdır. Mayın 19-cu günü Şamaxı tüccari-mö'təbərindən Məşədi Məhəmmədsadıq Güləhmədov Kürdəmirdən Şamaxıya gəlirkən Ağsu çayının kənarına varid olur, çayda artıq sel olduğuna görə keçməyib, çayın qərb tərəfində olan Şıx Məcid kəndində mirab Məşədi Əbdüləzizin evində gecələyib qalır, səbh suyun əqəllən bir arşın azaldığın mülahizə etmələrinə görə faytonçusu olan Məhəmməd namın faytonunda əyləşib çaya daxil olurlar. Az getməmiş sel faytonu çevirir. Məşədi Məhəmmədsadıq isə özü ilə bərabər gətirdiyi qanovuz tayından əl çəkib, faytonun içindən çıxır; bərekət versin ki, faytonu su çevirdikcə, yuvarladıqca fayton üzərində özün mühafizə etməyə müqtədir ola bilir. Bu əsnada Ağsu yüzbaşısı həmiyyətli Əliövsət və məzkur Məşədi Əbdüləziz rəkiyə özünü yetirib müşarileyhi və faytonçunu xilas edir. Qanovuz tayın sel bir qədər apardıqdan sonra² onu dəxi tutarlar. Çamadanı və mabaqi əşyası axıb gedər və gedən şeylərdən bu vaxt qədər bir xəbər yoxdur və faytonu yarım tələf halda çıxardırlar.

CÜMƏ

Sərlövhamizdə olan “Cümə” kəlməsi bu günə qədər hər kəsə mə'lum imiş kimi sayılır idisə də, lakin bu mə'lumiyyət səthi və zahiri olub əsil həqiqəti və mahiyyəti bu günün cümə adı ilə təsmiyyəsinin vəchi naməlum bir halda qalırdı.

Bu axır illərdə qəzetə və jurnalların aləmi-islamda müntəşir olmasından müsəlmanlar da fi əl cümlədə olur isə bu təqəza pəsəndidə olub bir para əmrlərə girişmək və şüari-islam olan bə'zi şeylərin əhyasına təşəbbüs olunduqda cümə günləri dükan və bazarları bağlamaq adəti dəxi onların sırasına keçdi.

Hər nə qədər dükanları bağlamaq cümə günləri görülmək əməllərin müqəddiməsi olub yavaş-yavaş əsil mətləblərə girişmək ümidi-əbəslə olur idisə də, lakin bizlər bu müqəddimə ilə kifayətlənib əsil mətləbi büsbütün xatirdən çıxartmış olduq.

Demək istəyirəm ki, qəbul-ül islami ürfiyyədə denilib əyyamisəadətə cümə adı ilə təsmiyə olunan bu yövmi-mübarəki ancaq iki ildən bəri tanıya bilmişik isə də, bu da keçmişdə olduğu kimi, genə səthi bir surətdə olub bilkülliyyə zahiriyyətdən çıxmamışdır.

Sami bəy mərhum Qamusi Türkisində yazır: Cümə həftənin altıncı günü ki, cəmaət ilə qılınır bir namazi-məxsusi olub, cəmaəti-müsliminin cəm olduğu gün olmaqla böylə təsmiyə olunmuşdur: Cümə günü Cümə namazı. Bəli, cümə günü!? Cümə namazı!? Yox, yox, canım! Bu bizcə böylə degil. Cümə günündə hava xoş olur isə diltövr avı, qırğı avı, seyrü siyahət, kef, ixtilat, sazəndə, nəvazəndə, zurnaqaaval, tapançabazlıq...

Hava xoş olmaz isə bəza dükanların bir qapısını açıb, bir qapısını aralı qoymaqla gizli-gizli vürüş etmək, yaxud laübalı boş-boşuna gəzmək və hərzədarlıq etmək, u u u u u.

Müsəlmanların məhz ictimai və ibadətləri üçün və'z olunan belə mübarək günü pərişançılıq və üşyançılıq ilə əncama yetirmək. Bizcə, cümə bunlardan ibarətdir. Degilmi?

Şəhərimizdə gözəlcə qıraətəxanamız olduğu halda əhlimiz tərəfindən boykot olunmuş kimi olduğu üçün hələ sair günləri demirəm, hətta cümə günündə dəxi iki nəfər adam oraya getmir. Güman olunmasın ki, qıraətəxanəni guya boykot edənlər məscidə gediyorlar. Xeyr!

Xeyr! Əgər böylə olmuş olsaydı, bizim bu məqaləni yazmağa ixtiyarımız ola bilməzdi.

Əhli-sünnət və əl-cümlə ilə cəmiyyəyə məxsus Cameyi şərbafımızda hələ şah da bilir ki, şərəfə sənəmmənzərdir məsəli meydanda olduğu halda cümə namazında qırx-əlli nəfər hazır olmuyurlar. (Əzancaranda və Zəncamanda). Biz şamaxılılar nə axirətimizi təhsil üçün məscidlərimizə cəm oluruq ki, əqəllən cəmaət ilə bir yerdə iki rük'ət namaz qılmaq feyzini dərk edək. "Kim nə bilsin, bəlkə də Şıxminaz məhləsi əhli dəxi həmin mülahizə ilə məscidlərinə pişnamaz götürmürlər".

Və nə dünyamız pişrəfti üçün bir ictimamiz olur ki, minlərə baliğ olan ehtiyacatımızın laməhalə birin müzakirəyə qoyub bir tədbir axtaraq.

İbadət ki etmirik ictimamiz isə də fəqət seyd üçün təşkil olunan ictimamələrdir ki, o da hər halda min günə iftiraqlara səbəb olur. Xassə, cavanlarımızın ictimamə seyriyyələri, bəli, cavanlarımızın ictimamə şeyriyyələri!

Mən qətiyyəni seyrə gedilməsin, demirəm. Baharın lətəfətəbiəyi olduğundan hər kəscə mətlub və bilatəbii insanın qəlbi ona məczub olduğun bilmiyənlərdənəm. Bahar məfrəhruh insaniyyət və məhrəkhisss adəmiyyət olduğu üçün seyrinə insaniyyət ruhu və adəmiyyət hissi ilə getməli. Və irfaq izharından dəxi:

"Bərq derəxtən səbz dər nəzər huşyar

Hər fərəqəş dəftərist mərifət kərdkar"*

– beyti-ürfanməzaqımızın mütaləə etməlidir, nəinki bizim xanlarımız kimi ki, əksəriyyə seyrələri qumar, şərab və axşama kimi tapança atmaqdan ibarətdir. Hələ onlardan sual etməlidir ki, canım, boş-boş havaya bu tapança atmaqdan nə həzz alırsınız? Yox! Yox! Bu sualları onlardan etməyə haqlı ola bilmərik. Zira biz onları tərbiyə etmədik, məktəbdə oxutmadıq, onların səadətinə, əxlaqına, hasil-kəlam, onların islamiyyətinə belə xidmət qılmadıq. Ata olub da onların barəsində atalıq həqqin ifa etmədik. Bəhraxırı onları aq oluruq. Biz bu sualları özlərimizə verməliyik ki, neyçün övladımız haqqında bunca cəfaları

---

* T ə r c ü m ə s i : Ağacın yaşıl yarpağı gözə işıq verir,
Dəftərin hər vərəqindən mərifət yüksəlir.

rəva görürük? Və nə səbəbə onların zayə olmasına razı oluruq? Və yenə onlar üçün məktəbi-milli açıb tə'lim etdirmirik? Və halonki məktəbi-milli bədəni-millətdə ruh məsəbəsinə olan bir üzvi-şərifdir ki, onsuz bütün üzvlərin məhkum-fəna olması bədihidir, ona görə də dübarə və səhharə olaraq şəhərimiz üləmə, rüəsa və tüccarından rica edirik ki, vətəni-əzizimizin laməhalə indiki mə'sum balalarına tərəhhüm edib də iki ildən bəri təşkil niyyətində olduğumuz məktəbimilliyəmiz xüsusunda ənqərib bir binagüzərlıqlə bu mübarək əsası tə'sis etsinlər. Yaşasın övladi-vətən ətləsinə, insaniyyət və islamiyyət əhyasına, məarif və məktəb icrasına bəzl-himmət və sərfi-həmiyyət edən zəvati-möhtərəmə!

MÜHƏRRƏRAT

Fikrimcə:

137-ci nömrənidə “Həfteyi-ədəbi” ünvanı altında nəşr etdirdiyimiz məqaleyi-müfiddəyi oxuduq. “Şimdi gələcək həfteyi-ədəbi üçün bir sual irad ediyoruz ilax...” məfəidinə gəlincə, qəzetənizin fəqət Bakı şəhəri üçün olmayıb, Qafqazımızın mahali-bəidəsinə şümüli olduğu mə'lumunuzdur. Binaən-əleyh bir həftə müddətində uzaq vilayətlər ilə mürasilat üçün zaman kifayət edəməyəcəyindən, bu müddətin on beş gün olmasını müqərrər etsəniz, daha münasib olur zənnimi arayı-müsibəniyə ərz ediyorum.

XAQANI

Ulularımızdan eşitdiyim

Şirvan xaqanlarından, – xaqani-kəbir Mənuçöhr! olsa gərək, – bir gün erkən ova getdiyi əsnədə Şamaxının şimal-qərbində, ən yavıq bir məhəldə vaqe Məlhəm kəndi kənarından keçərkən, pişvazı üçün kənd əhlindən bir kimsənin gəldiyini görmədiyi halda ancaq çıpırtı yığmaqla məşğul gördüyü bir uşağı yanına çağırıb demiş ki:

– Oğlum, sizin kənddə ən böyük kimdir?

– Əmi, bizim kənddə ən böyük gamuşdur.

– Oğlum, mən oylə böyük demədim. Bunu demək istədim ki, sizing kənddə adam qabağına çıxan kimdir?

– Əmi, bizim kənddə adam qabağına çıxan itdir!

– Yox, canım, yə'ni ağsaqqal adam kimdir?

– Əmi, adam istəsən mən, saqqal istərsən bilməm.

Şah gülərək:

– Oğlum, söylə baxayım, sən burada nə yapırsan?

– Əmi, mən burada çör-çöp toplayıram!

– Oğlum, çöp mə'lum, çör nədir, əcəba?

– Əmi, çöp ayaqda duran, çör isə yerə yıxılmış çıpırtı deməkdir!

Uşağın bu sözləri xaqanın xoşuna gedər, bir qızıl çıxarır:

– Al, oğlum!

– Nədir o?

– Bir qızıldır, sənə bağışlıyıram.

– Sağ ol, əmi! Mən istəməm!

– Nəyə?

– İstəməm, çünki anam məni çör-çöp yığmağa göndərmiş, bu qızılı göstərsəm sorar ki, nerədən buldun? Şübhələnilir də, sonra sənə acıqlanar.

– Oğlum, mən Şirvanın şahı xaqanam. Anana söylə ki, qızılı mənə xaqan verdi.

Uşaq tə'zim edər:

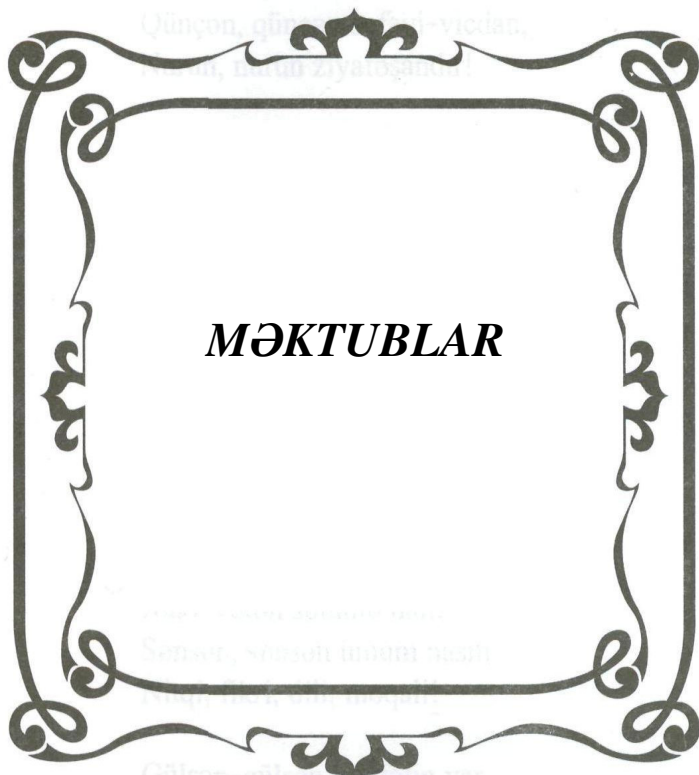
– Şahım, oylə isə heç alamam, çünki padşah adama ehsan edər, bir qızıl verməz ki!..

Çox... çox versin gərək! Anam da deyər ki, gərək sənə padşah çox versin, sən bu pulun qalanını nə yapdın?

Kiçik bir uşaqda bu böyük iste'dadı görən xaqan uşağın oxursa, şübhəsiz, gələcəkdə böyük fazil bir şəxs olacağına əmin olduğu cəhətlə, uşağın atasını ehzar etdirib onun oxuma məsarifinə kəfil² olacağını və'd ilə uşağın bir alim zatın təhti-tərbiyəsinə verilməsini vüzərayə əmr edər.

Əvət, oxumaq bərəkəti sayəsindədir ki, məlhəmli dülğar Əli kişinin oğlu Şirvan şahlarının sərmayeyi-təfaxürü olan "Xaqan" ləqəbini onlardan almağa kəsbi-ləyaqət edib. Xaqani Şirvani kimi bir şöhrəti-əbədiyə nail olur ki, bu gün bütün üdəba, şüərə və füzəla indində şayani-təqdir olmaqla biz şirvanlılar, xassə biz Şirvan şairləri onunla təfaxür etməkdə haqlı qalıyoruz. İştə, oxumanın bəxş etdiyi fayda budur!

I

Müdir əfəndim!

Mətbuat aləminə qədəmgüzar olan möhtərəm “Bəhlul” jurnalımızı mən səmimülqəlb təbrik, dəvam və bəqasını həqqdən təmənna ediyorum. Məlfufənizdə əxbar, əş’ar və müştəri təmənnasında bulunduğunuzdan dolayı ərz edirəm üç-dörd ay olur ki, dükən açıb kəsbkara məşğul olduğumdan, idarələrə mə’lum olduğu kimi, əxbarnəvisliyi bilkülliyə tərk etməyə məcburəm.

Və kəza müştəri aramağa daha kəsəti-məşəğildən vəqtim qalmadığı üçün cənablarınızdan münfəiləm.

Ancaq həyati-milliyəmizə dair şe’r yazmaq ilə müavinətinizdə bulunmaqda olacağımı, yazdığım şe’rləri imzasız dərc etmənin şərtilə və’d ediyorum.

Ələkbər Sabir Tahirzadə Şirvani

Bə’d-əttəhrir. Əfəndim! İnsafsız adamlar az deyildir; bəsa ola bilər ki, bir şəxsən, ya bir əmrin əleyhində mənim əqidəmin bər’əksi olan qərəzi-şəxsiyyə, xahişi-nəfsaniyyələr sayəsində məktublar yazılsın, sizi inandırmaqdan ötrü mənim adım ilə imzalıyıb göndərlsin, siz də aldanasınız. Ona görə lazım gətirir ki, əvvələ, mənim şivəyixəttimə diqqət buyurub tanıyasınız və saniyə, minbə’d sizə göndərəcək olduğum kağızda imza qoymuyub, əvəzində sizin poçta nömrənizi yazacağam (248).

II

Fi 17 yanvar 1908

Şamaxıdan

Qoridə maarifpərvər Sultan Məcid Qənizadə hüurlərinə!

Bə’d-əssəlam, himmətədə pərvəranələri sayəsində yazdıqları məktubi-ali rəsidiyə-dəsti-minnətdarımız oldu İxtar: kəndi alış-verişimə dair rusca danışmaq, imza etmək və paketlər ünvanı yazmaq kimi şeylərə müqtədirəm. Rusca qələmə alınmış yazıları layiqincə oxuya bilmirəmsə də, çap olunan kitabları bir əndazəyə qədər oxuram.

Vəqt müsəidə edər isə mütəliatda, mükəlimatda bulunduğumca, əmri-

mə kafi dərəcədə rusca yazmağa, oxumağa və danışmağa müvəffəq ola biləcəyim bədihi olsa gərək.

Metrik şəhadətnaməsi hazırdır isə də, Şamaxı şüə qazisi uyezdnı olduğundan qanun mövcubincə attestat şəhadətnaməsi Bakıda qubernski qazidən alınmalıdır. Ona dəxi müvəffəq olmağım vasitə ilə olur isə

Bakıda çox zəvat tapa bilərəm...

Məktubumun üzərində olan paketin rusca yazısı kəndi xəttimdir.

Baği ixlas və məhəbbət, əfəndim.

Həqiqi dostum Firidunbəy1 cənablarına müxlisənə salam edirəm.

Müxlisiniz Ələkbər Sabir Tahirzadə Şamaxı.

Bə'd-əttəhrir:

Bu gündən e'tibarən naçalnikə ərizə verib əxlaq şəhadətnaməsi

almağa mübadirət etdim. Şəhadətnaməni alandan sonra Bakıya imtəhandan

ötrü getməliyəm. Çarçəşm intizar ilə cəvabınıza müntəzirəm.

Ə.S.

III

Fi 27 yanvar 1908.

Şamaxıdan.

Qoridə dusti-dirin və bəradəri-sədaqətayinim Sultan Məcid hüzişəriflərinə!

Məktubi-məvəddətüslubunuzu ikinci dəfə olaraq dəsti-şükranə aldım. Həqqi-acizanəmdə ibzal buyurduqları təvəccöhü-alilərinə qarşı təşəkkürdən acizəm.

Ünum əbnayi-vətən uğrunda bəslədikləri hissiyyati-millətpərvəranələri ərzi-təşəkkürə mövcib ikən acizləri kəminin qələmi-şikəstərəqəmi o təşəkküratın ifasından aciz olduğu təbiidir.

Asari-naçizanəm cəhətinə təşviq və təhris babindən tövsif və təcridimdə yazdıqları bəyanati-alilərinə izhari-itminan edərək üdəbə və şüərayi-əsrimizin rəhleyi-tədrisində feyzi-ifadələri ilə müstəfiz olmağa çox müştəqəm.

Hissiyati-sədaqətpərvəranələri ilə acizlərini məarifə xidmət və müəllimlər sırasına cəlb etməyə iqdām buyurduqları də'vətnamələri bir səmimi məhəbbətdən nəş'ət etdiyin dərk edirəm. Yoxsa o rütbeyiüzmayə ədəmi-ləyaqətimi kəndim gözəlcə hiss edirəm.

Bəli!

Didey-e pak in çenin binəd,
Nazənin comle nazənin binəd *

Bari şimdilik lazım olan şəhadətnamələri hazırlamışam. Bir neçə gündən sonra Bakıya getmək xəyalında varam. Həqiqətən siz buyuran kimi sabun və cızlaq tiyanının qırağından qurtarıb, bir neçə dəqiqə ömrümdə insan kimi asudə nəfəs çəkib, ehtiramati-mövhibeyi-viddaniyyəmi sevgili millətimin tərəqqi və təalisi yolunda ərseyi-şühudə qoymaqlığımı bargahi-həzrəti-qaziyül-hacatdən müstəməndanə niyaz edirəm.

Hələlik imtəhan məsələləri ilə dolaşmaqdayam. Bu əqəbəyi keçdikdən sonra vəqtim müsaidə etdikcə rusca öyrənməyə sə'y edəcəyəm.

Baqi ixlas və məhəbbət.

Əli Sabir Tahirzadə Şirvani

IV

Fəzilətli Sultan Məcid Qənizadə hüzzuri-şəriflərinə!

İxtar:

Mənim imtəhanım xüsusunda Bakı qubernski məclisin təyin etdiyi gün ki, həmin aprelin 11-ci günü idi, Bakıda olub camii-şərifdə imtəhan verdim. Attestatım isə ənqərib şeyxülislam idarəsindən gələsindir.

Aprelin səkkizində Tiflisdə idim. Çox istərdim ki, oradan xidmətlərinizə gəlib, sizi və qaibənə dost dutduğum Firidunbəy cənablarını ziyarət edəm. Bəxtin ədəmi-müsaidətindən, vəqtin tənqliyindən

Bakıya qayıtmağa məcbur oldum. Ona görə də çox təəssüf edirəm.

Müşarileyh cənablarına müştəqənə səlam edir, feyzi-ziyarətinə nail olmağımı dərgahi-həqdən niyaz edirəm. Baqi ixlas və məhəbbət.

*Şamaxıdan Ələkbər Sabir Tahirzadə
23 aprel 1908*

---

* T ə r c ü m ə s i : Pak görür pak görən nəzər hamını,
Nazənin-nazənin görür hamını.

V

Maarifpərvəri-möhtərəm Sultan Məcid Qənizadə hüzeni-alilərinə!
Rüf'ətli bəy əfəndim!

Sabiqdə məhəlli qəzetlər vasitəsilə nəşr olunan mənsəbiniz dənəzliniz xəbəri-hüznəvərinə hər nə qədər qəzetə idarələri təkzib edirlər idisə də, bilikülliyə əmniyyəti-qəlb hasil olmuyordu. Binaənəleyh bu xəbəri-küdurətəngiz Şamaxıda olan dostlarınız üçün bir mayeyi-alam, bir məbdəi-əkdar olmuşdu.

Bunu mütəəqib dusti-həqiqimiz Mahmudbəy¹ cənablarına və nuriçəşmi

Məhəmmədətəqi² bəradərimizə tərəfi-aliləridən irsal buyurulan məktublara o sözlərin əsassız olduğunu yazmış olduğunuzu bilmişdik.

Bilmişdik isə də, yenə rahat olamuyorduk. Ta ki, qəzetələrdə təbdili-mənsəb xəbəri-məsərrətbəxşələrini oxumaqla mafövqülhədd məmnun olduq.

Bu mənsəbi-alilərin təbrik ilə zati-ədibanələrinin yövmənfəyövmən tərfi'i-rütbə etməkləri ilə millətə xidmətdə paydar və bərqərar olmaların cənab həqdən ən səmimülqəlb niyaz edirəm.

Acizlərinə gəlincə, bu vaxtə qədər çarçəşmi-intizar ilə yolunuzu gözləyənlərin ən birincisi mən idim. Zira zati-fəzilətməabləri ilə məvasilətmizi arzu edirdim. Həm də kəndi əfkari-məxsusəmi şifahi olaraq ərz edəcəkdik.

Nə edəyim ki, Şamaxını ədəmi-təşrifinizlə bu məqsədimə müvəffəq olamadım³.

Şimdi müsaidsə edər isəniz burada olsun kəndi halımdan bir qədər yazmaq istəyirəm.

Əvvələn, Şamaxının halı sizə mə'lumdur. Siz də bilirsiniz ki, bura mənim kimilər üçün bir zindani-fələkətsümuludur. Odur ki, getdikcə məişətim tənəzzül ediyor. Əvət, bu tənəzzüllü mən də sevirəm; çünki iştiyaq və məhəbbətim elm və məarifədir. Boylə olduğu üçündür ki, beş ay olur ki, mədari-məişətim olan dükancığazımı furixt edib, üsulitədrisin əməli olaraq qanun və qəvaidin təhsil üçün fəzilətməab Əbdülxalıq əfəndinin məktəbinə getməklə bərabər, məktəbə lazımı olan ülumə də kəsbi-bələdiyyət etmişəm.

Hala iki aydan ziyadədir ki, o məktəbdə uşaqlara tə'lim edirəm.

Həm də tə'limimi təqdir ediyorlar.

Şimdi əcəba nə ediyim? Bir yer yox ki, oraya tə'yin olunub da vəzifəmi icra edəyim.

İki ay bundan müqəddəm “Tazə həyat”da⁴ Bakıdakı “Səadət” məktəbinə iki nəfər müəllimin lüzumi bəbində bir e’lan⁵ var idi. Bu e’lanı görərək mən də oraya bir ərizə verdim.

Bu anə qədər bir xəbərim yox. Bilmirəm nasıl oldu?

Bunlara o qədər əmniyyətim yoxdur. Yalnız ümidim sizədir ki, təhri-idarənizdə və ya başqa yerlərdə məhlul bir yer bulunar isə orasını acizləri üçün qazanmağa çalışacaqsınız.

Hər halda mövqei düşdükdə bəndələrini fəramuşi-xatir etməyib, məmnun edəcəyinizə əminəm. Baqi ixlas və məhəbbət.

*Əli Sabir Tahirzadə Şamaxı
17 avqust 1908*

VI

Sultan Məcid hüzüri-şəriflərinə!
Davərim, əfəndim!

Ke dəst-e teşne migirəd bər abi?
Xodavəndane fəzl axər səvabi!*

Keçən sənə öz həmvətənlərimə xidmət etməyə himmət bağladım.

Lakin bu xidmətlərə qarşı onlardan mükafat əvəzinə aldığı mükəzatlara da pək ağladım... Daha taqətim, taq və səbrim başa gəlibdir.

Yusifl kimi ixvan əlində əsir qalmışam. Birisi silli ilə üzümə urur; ağuşi-məhəbbət açıb o birisi tərəfə yönəldikdə yumuruğun başıma zolluyur; ondan rüğərdən olub başqasına mütəvəccəh olduqda döşümdən itəliyir, ağzıma urur; ona dal çevirəndə digəri dalımdan urur, ağzı üstə yıxılıram...

Halım fəna, güzəranım bir qəmli faciə mənziləsindədir...

---

* T ə r c ü m ə s i : Təşnələrə əl tutar kim bir qaşiq su ilə?
Fəzilət əhli, axır səvabə hümmət eylə!

Bir daha Şamaxıda qalmağa tabü təvanım qalmıyıbdır. Bir nəfər həvadar və qəmxaırım yoxdur. Yenə sizə ümidvar olub da dərdlər verməyə cəsərət edirəm.

Baz amədəm be dərgəhe to ilticakonan,
Gər hacətəm rəva nəkoni ru koca konəm?*

Acizənə istida edirəm bundan artıq mənim burada “katorqa” cəzasına məhkum olub qalmağıma razı olmuyasınız. Lütf və mərhəmət əlinizi mənim tərəfimə uzadıb, bu cəhənnəmdən məni xilas edəsiniz.

Baqi ixlas və məhəbbət.

Ələkbər Sabir Tahirzadə Şirvani.

21 nömrəli “Zənbur” məcmuəsinin² poçta qutusunda “Rəhm qıl, Sabir!” ünvanlı bir beyt³ var idi. Şamaxılılar məni zənn etdilər və halonki mən deyiləm. O dəxi məndən ötrü tə’sirbəxşi-su’i-zənn oldu...

Təvəkkül bəxuda!

VII

Məktubi-məxsusi
Möhtərəm əfəndim!

İki həftə bundan qabaq xüsusi məktubumla bərabər keçənlərimdə “İrşad”da çap olunmuş şe’rlərimdən bir danə göndərmişdim. Və keçən həftə Səmədovlara¹ yazdığım xüsusi bir məktub ilə bərabər “Məmdəlinin”² haqqında yeni dediyim bir şe’ri dəxi göndərmişdim ki, sizə yetirsinlər. Ümmid ki, vüsul olmuşdurlar. Budur, bu gün də bir şe’er göndəriyorum.

Əfəndim! Yavaş-yavaş dirçəlirəm. Ümidvaram ki, çox şe’r yazam. Baqi məhəbbət.

Dostunuz Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani.

16 yanvar. 25 məhərrəm.

---

* T ə r c ü m ə s i : Gəldim hüzuruna, sənə mən bir rica edim,
Rədd cəyləsən, de, onda qapından hara gedim?

VIII

Ruhum, canım, Şərifzadə!

Bu gün bir həftədir Tiflisdəyəm. Şamaxı əhlindən bir namünasib yoldaşım dəxi var idi ki, onun işinə Tiflisdə surət verməyə aramızda olan qohumluq məni məcbur etmişdi. İşini bitiririk. Şimdi üç gündür ki özü də getdi.

Faiq əfəndil məni artıq düşdüyüm mənzildə qoymayıb evə, yə'ni Mirzə Cəlil bəradərimgilə gətirdi. Üç gündür Mirzəgildəyəm. Sidqizadədən² və məxdumunuz Əbdüləzizdən ziyadəsincə razıyam.

Bəradər! Sentyabrın birindən bu günə qədər xəstəyəm. Üç ay Bakıda doktorlar qapısında, iki ay da Şamaxıda moqtorlar qapısında təz'yii-həyat etdim. Dərdimə əlac bulamadım. Axır laələc olub, müalicə üçün Tiflisə gəlmişəm. Görəyim burada sağala biləcəkmiyəm?!

Doktor Rudnikovdan dava yeyirəm. Xəstəliyim qara ciyərimin böyüməsindən nəş'ət etmiş.

Şamaxıda ikən Mirzə Cəlildən məktub almışdım. Yazmışdı ki, fevralın on beşinə qədər Tiflisə gedəcəyik. Hələ bu vəqtə qədər gəlməyiblər.

Və Faiq əfəndi iki gündür ki, kəndə getdi.

Sizi arzu ediyorum. Tiflis soyuqdur, peçin qırağından ayrılmayıram.

Siz də kürsüdən çıxma bilməzsiniz zənn ediyorum. Pəs nasıl görüşəcəyiz, sağlıq olsun. Faiq əfəndi gedərkən mənə söylədi ki, Şərifzadəyə məktub yazdıqda məndən dua yaz və zimmən ixtar et ki, onun məktubuna cavab yazmaz isəm qiyamətmi qopar?

Baқи аfiyəт və səlamətlik üzrə yaşamanızı niyaz edərək xətmikəlam ediyorum.

Qaraladığım sətirlərdən halım sizə mə'lum olar zənn ediyorum.

Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani
Fevral 6, ruzi-yekşənbə, 1911

Cavab yazasınız rica ediyorum.

Arizi-qəmlər əlindən ki, başım şişmiş idi,
Zənn edərdim ona bəlkə edə çarə ciyərim;
Bəxti-mənhusimi gör, mən bu təmənnədə ikən
Başladı şişməyə imdi üzü qarə ciyərim.
Ə.S.

IX

Qardaşım Səhhət!

Müalicədən ötrü Tiflisə gəldikdən sonra sənə məktub yazmamışam; zira ki, halım müsaid olmayıbdir. Mirzə Cəlil və Həmidə xanım cənablarından çox razıyam. Bilmirsən mənə nə qədər ehtiram edirlər! Bu neçə müddətdə təmam məxaricimi və zəhəmatımı mütəhəmmil olmuşlar. Məni mehmanxana ya xəstəxanada yatmağa razı olmadılar, öz evlərində mənzil vermişlər. Xülasə, bilmirəm nə dil ilə təşəkkür edim, rəbbi-təala həzrətləri əvəz versin. Bu qədər bil ki, öz evimdən artıq mənə pərəstartış edirlər. Doktorları cəm' edib, konsultasiya yaptılar; doktorların bəzisi operasiya, yə'ni əməliyyatı-cərrahiyyə icra etmək lazım bildi. Mənə təklif etdilər ki, ciyərindəki illət kəmalınca bizə mə'lum və müşəxxəs deyildir; razı olsan əməliyyatı-cərrahiyyə yaparıq; ciyərlərindən kəsmək lazım isə, kəsərik, yox, lazım deyilsə, yenə kəsdiyimiz yeri tikib, əlac edərik.

Dedim:

– Bağışlıyısınız, doktor əfəndilər! Mənim qarnım portmanat, kisə deyil ki, istədiyiniz kimi açıb, qapayasınız. Bəlkə kəsdiniz, sonar əmələ gəlmədi?!

Mənim bu sözüüm həkimlərin çox xoşuna getdi, gülüşdülər. Və buradakı əhibba da doktorların qət'i söz vermədiyinə görə əməliyyat icrasına razı olmadılar. Hələlik daxili müalicə ilə müdara edirəm. Doktor Kasparyans mənə müalicə edir.

Mövlə görəlüm neylər. Neylərsə, gözəl eylər.

Baqi ixlas və iradətd.

Qardaşım Ə.Sabir.

15 iyun 1911.

X

Qardaşım Səhhət!

Məktubun yetişdi. Evdən, uşaqlardan bir əndazəyəcən nigəranlığım rəf' oldu.

Qaldı ki, mənim əhvalım, sabiqdə sənə məktub yazdığım halda indiki haldan min dəfə yaxşıraq idi; özüm öz bədbəxtliyimə bais oldum. Doğrusu, Mirzə Cəlil və Həmidə xanım cənablarının həddən artıq iltifatlarından xəcalət çəkdiyimə görə çalışdım ki, bəlkə bir az tez səhhət tapım; daha da xəstəliyim şiddət elədi. Böylə ki, burada bir nəfər Qandəmirov adlı doktor var, – İran konsulunun məxsusi həkimidir, Rusiyada və Yevropada təhsil etmişdir, osmanlı türkcəsilə də gözəlcə danışır, – getdim onun yanına. Məni müayinə etdi, soruşdu ki, kimdən əlac edirsiniz. Dedim:

– Doktor Kasparyansdan.

Dedi:

– Kasparyans eyi bir doktordur, lakin bir qədər ixtiyarlaşmış.

Doğrusu, onun bu ibarəsi gəyətdə mənim xoşuma getdi. Türklərə məhəbbətimin kəsərindən xəyal etdim ki, bu adamın danışığı yalnız mənə əlacdır.

Ondan əlac istədim. Mənə bir həb və bir içmə dərman yazdı.

Dedi ki:

– Bu həbdən gecələr yatan vaxtda iki danə atarsan, o içmə dərmandan da iki saatda bir xörək qaşığı içərsən. Bir az vaxtda bütünbütünə səhhətyab olarsan, şişmanlaşarsan. Vətəninə gedib, qəzetlərdə məni mədh edərsən.

Bu adamın yazdığı davaları Mirzə Cəlil cənablarına məsləhət etməmiş, aldım. Çünki bilirdim ona məsləhət etsəydim, razı olmayacaqdı. Həkim iki həb demişdisə, mən gecə bir danə həb atdım. O qədər məni ishala apardı ki, daha taqətim qalmamışdır. Xəcalətimdən əhvalatı Mirzə Cəlil cənablarına deməyə utanıram. Yənə də doktor Kasparyansa ricu' etmişəmsə də, lakin həyatımdan bilikülliyə qət'i-ümidəm. Axır nəfəslərim olduğun dərk edib də, bu məktubla sənə əhvalımı xəbər verirəm. Bir qədər babət olar isəm Şamaxıya qayıdacağam. Məndən

Mahmudbəyə səlam et. Mehdibəy Hacinski¹ cənablarına ayrı məktub yazmaq fikrindəyəm. Lakin əlim daha qələm tutmayıf. Əhli-

əyalımı sizə, sizi də Allaha tapşırıram. Ölürsəm, qəm etmərəm; çünki bilirəm siz mənim asarımı təb' etdirərsiniz. Baqi vəssəlam.

*Qardaşın Ə.Sabir
27 iyun 1911*

XI

[Məktubdan bir parça]

...Dünyadən, həyatimdən bizarəm. Bəradər, yəqin et ki, şər'ən məs'ul olmaseydim, özümü məsmum edərdim. Bir dəfə dünyanın əzabindən xilas olurdum. Lakin nə etməli, tərbiyəyi-ibtidaiyyənin tə'sirindənmi, dindarlıqdanmıdır ki, buna vicdanən razı olamıyoram. Nə qədər cismən narahət...

İZAH VƏ ŞƏRHLƏR

İzahlarda “Hophopnamə”nin 1912-ci il çapı “birinci nəşr”, 1914-cü il çapı “ikinci nəşr”, 1922-ci il çapı “üçüncü nəşr”, 1934-cü ildə buraxılan “Bütün əsərlər” “dördüncü nəşr”, “Hophopnamə”nin 1948-ci il çapı “beşinci nəşr” 1954-cü il çapı isə “altıncı nəşr” deyə qeyd olunur.

SATİRALAR

1911

SUAL

(“Eyb ikən şaxsə görə nəfsini öymək, acəba”)

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (2 yanvar 1911, № 1) imzasız çap olunmuşdur. Yalnız son üç nəşrə daxil edilmişdir.

[LƏ'NƏT SƏNƏ, EY CƏHL, NƏ BIDAD EDİYORSAN!]

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (4 yanvar 1911, № 3) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Habil və Qabil – Din tarixində Adəm peyğəmbərin oğulları sayılır.

Qabil paxıllığından və qısqançlıqdan öz qardaşı Habili öldürmüşdür. Bu qan tarixdə ilk cinayət sayılır. Şe’rdə həmin əfsanəvi hadisəyə işarə olunur.

² Dördüncü nəşrdə ilə əvəzinə: elə.

[QAFİL YAŞAMAQDANSA GÖZƏL KARDIR ÖLMƏK]

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (10 yanvar 1911, № 8), az sonra isə Həştərxanda çıxan “Bürhani-tərəqqi” qəzetində (21 yanvar 1911, № 131) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə qəflətlə əvəzinə: qəflətdə.

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ

(“Nasirülmülk, sənə boylə gümanım yox idi”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (13 yanvar 1911, № 11) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Nasirülmülk – İranda Qacar sülaləsinin son hökmdarı, az yaşlı Əhməd şahın hakimiyyəti dövründə (1909–1925) naibüssəltənə olmuşdur.

² Məhəmmədli şah taxtdan salındıqdan sonra Odessaya, oradan da Berlinə gedir. Berlinə Nasirülmülk ilə görüşmək istədikdə, Nasirülmülk onu rədd edir. Həmin əhvalata işarə olunur.

NASİRÜLMÜLK BAKIDAN İRANA AZİM OLDUQDA

(“Məncə, İrana əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 yanvar 1911, № 12) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

MÜXBİRÜSSƏLTƏNƏYƏ

(“Yapdığın hiyləni hər günkü qəzetdə oxudum”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 yanvar 1911, № 12) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrdə “Təbriz hakimi Müxbirüssəltənəyə” adı ilə verilmişdir.

¹ Müxbirüssəltənə – Təbriz hakimi, məşrutə uğrundakı mübarizənin əleyhdarlarından biri idi.

[ƏCDADINA ÇƏKDİ, PƏDƏRİN MÜTLƏQ UNUTDU]

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (17 yanvar 1911, № 14) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə taziyanədən əvvəl şairin belə bir qeydi vardır: “İranda məclisiməb’usan topa tutulan vəqt demişdim”.

¹ Zöhhak – Qədim İranın əfsanəvi padşahlarıdır. Guya çiyinlərinə iki ilan yapışmış imiş, bu ilanlar ona əzab verməsin deyə bunlara gündə iki uşağın beynini yedirəmiş. Tarixdə ən zalım padşahlardan biri kimi məşhurdur.

² Cingizxan (1155–1227) – Monqol xanı və sərkərdəsi idi. 1206-cı ildə xaqan elan edilmişdi. Onun hakimiyyəti dövründə (1206–1227) Monqol dövləti təşkil olunmuşdur. Qonşu dövlətlərin feodal dağıntılığından istifadə edərək Şimali Çinə, Şərqi Türkünstan, Xarəzm dövləti və başqa ölkələrə bir sıra işğalçı yürüşlər etmişdir. 1220-ci ildə Çingizxanın süvari dəstələri İrana, sonra isə Azərbaycana soxulmuş, Təbriz, Marağa, Gəncə, Şamaxı və s. şəhərləri çapıb talamışdı.

MÜHABİRƏ

(“– Qafqaz əhli üç il ərzində nə e’mal eylədi?”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (18 yanvar 1911, № 15) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

[MİLLƏTİNİN HALI PƏRİŞAN OLA]

(Səh.9)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (18 yanvar 1911, № 3) “(.....)”imzası ilə çap olunmuşdur. Bu satira şair Əliqulu Qəmküsarin 1959-cu ildə Azərnəşr tərəfindən buraxılmış “Seçilmiş əsərləri”nə salınmışdır. “Hophopnamə” yə ilk dəfə daxil edilən bu ş’er nə üçün Qəmküsarin yox, məhz Sabirindir?

Əvvələn, ona görə ki, “(.....)” imzası 1910–1911-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” jurnalında yalnız Sabirin işlətdiyi gizli imza idi və bu imza ilə çıxan satiraların 24-ü “Hophopnamə”nin Abbas Səhhət tərəfindən hazırlanmış ilk nəşrlərindən başlayaraq Sabir külliyyatının bütün sonrakı çaplarına daxil edilmişdir.

Əliqulu Qəmküsarin isə bu imza ilə nəşr olunmuş başqa bir əsəri elm aləminə məlum deyildir. İkincisi, 1911-ci ilin mart ayında xəstəliyinin şiddətlənməsi ilə əlaqədar olaraq Sabir “Molla Nəsrəddin”dən ayrıldığı zaman həmin imza da xalq şairi ilə birlikdə jurnalın səhifələrini tərk etmişdir. Əliqulu Qəmküsar isə yaşayırdı, Sabirin vəfatından sonra o, bir satirik şair kimi daha qızğın fəaliyyət göstərir, bir müddət hətta “Molla Nəsrəddin”in redaktorlarından biri olur. Həmin imza Əliqulu Qəmküsarin olmuş olsaydı, jurnalın səhifələrindən tamamilə çıxmazdı. Nəhayət, əsərin dili, üslubu ilə xalq şairinin satirik ifadə tərzisi arasındakı sıx əlaqə də bu şerin məhz Sabir qə-

ləminə məxsus olduğunu bir daha təsdiq edir. O da maraqlıdır ki, son vaxtlara qədər tədqiqatçılar həmin şeirdən adətən Əliqulu Qəmküsarin Sabiranə şeirlərindən biri kimi danışmış və bu şe'r üzərində böyük şairin "Səbr elə" satirasının "aydın təsirini" qeyd etmişlər.

1 Çakər – Xalqı cənnət vədi ilə sakit etməyə çalışsan yarı şair, yarı ruhani bir adam idi.

2 Jurnalda bu söziün üzərinə çıxış əlaməti qoyulub, "Məşədi Məhəmməd Kələntərov" deyə izah verilmişdir.

MÜXABİRƏ

("Məmdəli: Sevgili sultan babam, söylə, sənin halın nədir?")

(Səh.10)

İran şahı Məhəmmədəli ilə Türkiyə sultanı II Əbdülhəmidin söhbəti şəklində yazılan bu satira ilk dəfə "Molla Nəsrəddin" jurnalında (18 yanvar 1911, № 3) imzasız çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci nəşrdə sərlövhasız, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə "Məmdəli və Həmid" adı ilə verilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə halın əvəzinə: fikrin.

² Jurnalda gözib əvəzinə: bütün.

ABBAS AĞA DEYİR Kİ

("Can verib millətə, ali, əbədi nam alırtz")

(Səh.13)

İlk dəfə "Günəş" qəzetində (19 yanvar 1911, № 16) "Ə.S." imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Abbas ağa – Təbriz mücahidlərindən idi. İranın baş naziri Mirzə Ələsgər xan (Atabəy Əzəmi) öldürmüşdür.

² Dördüncü nəşrdə kam əvəzinə: can.

³ Dördüncü nəşrdə yeni əvəzinə: iki.

DREPER DEYİR Kİ

("Elm olduğu yerdə olamaz dinü dəyanət")

(Səh.13)

İlk dəfə "Yeni həqiqət" qəzetində (23 yanvar 1911, № 2) "Ə.S." imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Dreper, Con Uilyam (1811–1882) – Amerikan kimyaçısı və fizioloqudur.

“Avropanın əqli inkişafının tarixi” (1867–1870), “Din və elm arasındakı münaqişənin tarixi” (1874) və bir sıra başqa əsərləri ilə geniş şöhrət qazanmışdır.

² Əhməd Məhdət (1845–1913) – Məşhur türk yazıçısıdır. Bir sıra tarixi və məişət romanlarının, hekayə və oçerklərin müəllifidir. Avropa ədəbiyyatından çoxlu tərcümələr etmişdir. “Xaceyi-əvvəl” (Birinci müəllim) ləqəbi ilə məşhurdur.

³ Bu bənd son iki nəşrdə verilməmişdir.

AVROPADA MƏMDƏLİNİN EŞQBAZLIĞI

(“*Məmdəli: Rəhm et mənə, can madmazel!*”)

(Səh.14)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (25 yanvar 1911, № 4) imzasız çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Gəl mənə! – Gəlmənəm!..” adı ilə verilmişdir.

Məhəmmədəli şah taxtdan salındıqdan sonra Odessada yaşayırdı. Bir aktrisyaya vurulmuş, ondan rədd cavabı almış, lakin dalınca Avropaya qədər getmişdi.

“Günəş”də (29 noyabr 1910) çap edilən “Bizim Məhəmmədəli eşqbazlıq edirmiş” başlıqlı yazıda keçmiş İran şahı Məhəmmədəli Mirzənin başına gələn macərələr haqda deyilirdi. “...Məhəmmədəli Mirzənin Odessadan Avropaya getməsi siyasətçiləri narahat edib. Odur ki, Tehran hökuməti onun dalınca adam salıb, öyrənib ki, keçmiş şah 19 yaşlı bir irlandiyalı rəqqasəyə bənd olub. Rəqqasə onu rədd edib, Avstriyaya – Vyanaya gedib. Məhəmmədəli Mirzə qıza orda da evlənməyi təklif edib. Qız yenə rədd cavabı verib. İndi şah onu şəhərbəşəhər izləyir”.

Sabirin bir neçə satirasında Məhəmmədəli Mirzənin mənəvi, siyasi eybəcərlikləri, milli xəyanət və etinasızlığı tənqid edilmişdi. Həmin xəbərin təsiri ilə qələmə alıb “Molla Nəsrəddin” jurnalına göndərdiyi “Avropada Məmdəlinin eşqbazlığı” satirasında keçmiş İran şahının mənəvi kasıblığı və əxlaqi düşkünlüyü həm onun öz dili, həm də adi bir kişi kimi belə dəyərsizliyi rəqqasə madmazelin dili ilə ifadə olunurdu:

Məmdəli

Rəhm et mənə, can madmazel!

.....”

¹ Şəddad – Yəmənün qədim hökmdarlarındanır. Əfsanəyə görə, Hut peyğəmbərin dövründə yaşamış, lakin onun peyğəmbərliyini təsdiq etməyib kafir qalmış və öz tərəfdarları ilə birlikdə guya Cəbrailin seyhəsi (çığırtısı) ilə məhv olmuşdur.

² Nəmrud – Qədim Babil şəhərini tikdirmiş bir hökmdardır. Təxminən 4600 il bundan əvvəl yaşamışdır. İmansızlığı, İbrahim Xəlil peyğəmbəri oda atıb yandırmaq istəməsi ilə məşhurdur. Qədim dünyanın ən zalım hökmdarlarından biri sayılır.

YUXU

(“Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsün”)

(Səh.16)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (28 yanvar 1911, № 7) “Palanduz” səhifəsinin 4-cü nömrəsində “Nizədar” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Sabirin “Palanduz” səhifəsi üçün və onun müdirinə xitabən Şamaxıdan yazıb göndərdiyi: “Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsün” mısrası ilə başlanan “Yuxu” adlı satirası təkcə öz müəllifinin çar üsul-idarəsinə atəş açan, duma seçkilərindəki qanunsuzluğu, hiylə və rüsvətخورluğu rüsvay edən məzmunca dolğun satiralarından biri olmaqla qalmayıb, eyni zamanda, Nizədar ilə qələm dostu – məzhəkə səhifəsinin müdiri Heyvərə arasındakı ədəbi əlaqələrin xarakteri və istiqaməti barəsində də az-çox müəyyən təsəvvür doğurur.

Satira məzmunca biri-digərini davam etdirib tamamlayan iki hissədən ibarətdir. “Yuxu” adı altında verilmiş birinci hissədə Nizədar öz qələm dostu Heyvərəyə müraciət edərək ondan gördüyü yuxunu yozmasını xahiş edir. Şair yuxusunda görür ki, yenə Bakı şəhərindədir. Şəhərin mərkəzdən uzaq küçələrində böyük bir canlanma var. Əvvəllər gediş-gəliş nə olduğunu bilməyən, zülmət gecələrin tərkində ətalət yuxusuna dalan tozlu-palçıqlı küçələr indi tamam başqa bir rəngə boyanmış, işığa qərq olmuşdur. Ömründə bu tərəflərə ayağı dəyməmiş əyanlar, şan-şöhrət sahibləri indi qapıları bir-bir döyür, ev sahibləri ilə tanış olub, onların bəzisinə pul təklif edir, bəzisinə yağlı vədlər verir... Yuxudan qəfil oyanan şair bu hadisənin mahiyyətini, alış-verişin səbəbini bilmək istəyir və Heyvərəyə müraciətlə deyir:

*İndi, ey Heyvərə, varınsa hünər,
Söylə tə'birini bilirsən əgər?!
O soyaqlar, o şəxslər, yahu,
Kimdir aya, nədir, nə işdir bu?*

Əsərin əsas məqsədi, satiranın ideya məzmunu bunun ardınca gələn və hadisənin məntiqi davamı olan ikinci hissədə açılır. “Tə’bir” adı altında gedən həmin hissə Heyvərin dilindən Nizədara müraciət şəklində yazılmışdır.

Heyvərə dostunun yuxusunu belə yozur:

*Nizədara, edib yuxun tə'sir,
Guş ver, mən edim onu tə'bir:
Gördüyündür Bakı qlasnları
Ki, təmizlətdilər kuçə-bazarı;
Gecələr gəşt edib yığırlar “səs”,
Arifə bir işarə olmuş bəs!..*

“Yuxu” satirasının digər əks-sədası “Palanduz”un elə həmin nömrəsində çıxan “Qlasnılıq məsələsi” felyetonundan gəlir. “Palanduz” satira məclisinin bayraqdarının – Nizədarın yeri yaman görünürmüş ki, onun əsəri məclisə daxil olan kimi, şairin qələmdaşlarına ilham və mövzu vermişdir. “Qlasnılıq məsələsi” felyetonunda da duma seçkilərinin eybəcərliklərinin digər çalarları açılır.

Həmin felyetonun ideya-bədii dəyərini və oxucular üçün maraqlı olacağını nəzərə alıb, burada bütövlükdə verməyi lazım bilirik:

“A kişi, hərdənbir mənim fikrimə belə gəlir ki, nə oldu qlasnılığa özümü sala bilmədim. Nə qədər bu barədə fikir edirəm, xəyallaşırım, bu barədə heç bir tədbir qura bilmirəm. O idi ki, bir gün bir nimdaş qlasnını yanladım. Dedim, aşna, iyirmi ildir ki, sən bizim dum şoqəribdə qlasnılıq edirsən. Bircə mənə de görüm ki, necə edim ki, mən də bu cənəzəni dumaya birtəhər salım.

Bu sözü nimdaş qlasnı məndən eşidən kimi dedi:

– Adə, üst-başından Quba meydanında köhnə paltar satana oxşayırsan.

Bu ağıznan da gör nə fikirlərə düşübsən. Bir də, balam, sən bu ağız ilə orada nə danışacaqsan?

– A kişi, məgər bizim qlasnılar danışmaq üçün oraya seçiliblər? Onlar millətin heykəlləridir dumada oturublar. Allah eləməmişkən, bunların haqqında bir şey deyilsə, o saat durub cavab verərlər. Yoxsa ki, nə lazımdır boş yerə laqıldamaq. Bir də, ey qlasnı, bəs nədən altı il bundan qabaq məktəblərdə süpürgəçilik edən bizim Nəstə xanımın oğlu bu həvəsə düşüb? Sabah, biri gün ona şar yeşiyi qoyulacaqdır. Ona heç bir söz deyənlə yoxdur. Hələ bir gözün məni görür.

Dedi ki, sən uzun danışma, onun Ömər-ibn As kimi bir tərəfdarı var.

Bu sözü o cənabdan eşidən kimi dedim:

– Haqqın var, Məşədi. Sən deyəndir ki, sən deyən!!

Qərəz nə başını ağrıdım, mən burada söhbəti dəyişdirdim. Dedim ki, aşna, indi ki bu qlasnılıq mənə müyəssər olmadı, heç olmasa, mənə qlasnılığın sifətlərini bir-bir degilən.

– Oğlum, əvvəla budur ki, qılsını oldun, böyük-böyük adamlarla tanış olarsan. Bu bir. Kartoçkada da yazarsan: Məsəl: “Lal Şirvani, yamkı neft makleri, flankəs qılsını Bakınski dum”. Hər yerə getdin əlüstü cibindən əbulçəni çıxarıb pridstavit eylərsən. Bir də gördün ki, səni bir yerə tə'yin etdilər.

Onda ki lap vur-çatlasın. Bunlardan əlavə, qardaş oğlu, qılsını olduqda, şəksiz, evin birə on dəfə ucuz qiymət ediləcəkdir. İndi ki, oğlum, sən qılsınılıq həvəsindəsən, ikicə ədəd yol örgədim. Əvvəla, gələn seçki üçün bir az üstbaşuvı qıvraqla, bir az da pul sazla. Rəştdən də bir neçə kisə düyü yazdır. İndi arıfsən məsələni başa düş. Vallah, qorxuram...

Qüvvət fükərası!

Balta Bizoviç Nizədarov”.

Göründüyü kimi, “Yuxu” şeri ilə mövzu və ideyaca üzvi vəhdət təşkil edən felyeton imzalanarkən Sabirin istifadə etdiyi gizli imza, familiya yerində işlənmişdir. İmzadan sonra isə belə bir qeyd verilmişdir: “Hər kəs bizim imzamıza e'tiraz etsə, təvəqqə edirik qəzetəmizi diqqətlə oxusun”.

¹ Heyvərə – “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” adlı həftəlik məzhəkə səhifəsinin müdiri tərəfindən işlədilən gizli imza idi.

² Nizədar – M.Ə.Sabirin “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” səhifəsində istifadə etdiyi gizli imzadır.

AY CAN!..

(“Müftinin rə'yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan”)

(Səh.17)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (29 yanvar 1911, № 5) imzasız çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

İkinci, beşinci və altıncı nəşrlərdə sərlövhisiz, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə “İki mə'na” adı ilə verilmişdir.

Bu satiranın materialı Ömər Faiq Nemanzadənin “Molla Nəsrəddin” jurnalında (25 yanvar 1911, № 4) çap olunmuş “Təşəkkür” adlı məqaləsindən götürülmüşdür. Həmin məqaləni aşağıda eyni ilə veririk:

“İndiki islam üləması arasında münaziəli, şəkkli bəhslərdən biri də hicab məsələsidir.

Bu oylə əhəmiyyətli bir məsələdir ki, həyati-ictimaiyyə və mədəniyyəməiz hər zaman bunun təhti-tə'sirində bulunmuş və əl'an da bulunmaqdadır.

Bu məsələnin bir kərə qət' olunub qurtulmasını, hər sahibi-məarif kimi, mən də arzu edərdim. Lakin bunun üçün cəsərətli, elmlı, nüfuzlu bir fazilin vücudu

lazımdır. Hərçənd bir çox mollalar təkliddə “sətr”in şə’ri olmadığını, məarif və tərəqqimizə zərər vurduğunu söyləyirdi, amma heç kəs meydana çıxıb aşkar deməyə cəsarət etməiyordu.

Həmd olsun ki, Qafqaz müftisi Hüseyn əfəndi həzrətləri “Səda”nın 10, 11, 12, 13-cü nömrələrindəki alimənə nəşriyyatı ilə “sətr”in şə’ri olmadığını, yə’ni müsəlman arvadlarının üzü açıq gəzə biləcəklərini möhkəm və şə’ri dəlillər ilə isbat və bəyan edib, məqami-fətvapənahidən bu çətin məsələyə nəhayət verdi.

Bu münasibətlə müfti əfəndi həzrətlərinə tərəqqiyi-milliyəmizə naminə ərzi-təşəkkür elərim”.

¹ “Molla Nəsrəddin” jurnalının əməkdaşı Ömər Faiq Nemanzadə nəzərdə tutulur.

² Jurnalda və ikinci nəşrdə o cümbüş nə idi əvəzinə: o nə cümbüş idi.

³ Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə fən əvəzinə: fənd.

[EL ÇƏKİR NAMİMİ MİN LƏ’NƏT İLƏ]

(Səh.18)

Məhəmmədəli şahın dilindən yazılmış bu taziyanə ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (29 yanvar 1911, № 5) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur.

Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə namımı əvəzinə: namını.

TƏBRİZ MÜXBİRİNƏ

(*“Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yənə?!”*)

(Səh.18)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (30 yanvar 1911, № 8) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Son iki nəşrdə “Yekə taziyanə” adı ilə verilmişdir.

EŞİDİRİZ Kİ

(*“O zəmandan ki, Rəhim xan yetişib Təbrizə”*)

(Səh.19)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (1 fevral 1911, № 10) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Rəhim xan – İranın iri feodallarından biri idi. 1905-ci il inqilabı dövründə Təbriz zəhmətkeşləri üsyan bayrağı qaldırdığı vaxt Məhəmmədəli şahın göstərişinə əsasən əksinqilabçılara kömək üçün böyük bir atlı qüvvəsi ilə

Təbrizə gəlmiş, kəndləri qarət etmiş, bir çox adamı “inqilabçı” adı ilə tutub həbsə atmışdır. Bu təziyanə o münasibətlə yazılmışdır.

MENŞİKOV DEYİR Kİ

(*“Məktəbə düşmənlər olan bə’z müqəddəs (?) üləmə”*)

(Səh.19)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (2 fevral 1911, № 11) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Menşikov – Peterburqda çıxan mürəcə “Novoye vremya” qəzetinin (1868–1917) fəal mühərrirlərindən biri idi.

ƏZRAİLİN İSTE’FASI

(*“Əzrail ərz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...”*)

(Səh.19)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (7 fevral 1911, № 6) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İkinci nəşrdə olsan əvəzinə: olsun.

[AĞLADIQCA KİŞİ QEYRƏTSİZ OLUR]

(Səh.20)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (9 fevral 1911, № 16) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Son dörd nəşrdə “İran niyə viran oldu?” adı ilə verilmişdir.

¹ Belə sözü qəzetdə nə bir, ikinci nəşrdə isə bir şəkildə getmişdir.

² Sam və Nəriman – Firdovsinin “Şahnamə” dastanının qəhrəmanlarındandır.

[ÇOX DA DEMƏ SƏRVƏTÜ SAMANLIYAM, EY FİLAN!]

(Səh.23)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Bir utan!” adı ilə verilmişdir.

¹ İkinci və üçüncü nəşrlərdə neçə əvəzinə: necə.

DÖRD DİLLİ QIRMANC

(“Kəşfi-vəch etmək deyil övrətlərə şər’an hərəm”)

(Səh.24)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) imzasız çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Dörd mə’na” adı ilə verilmişdir.

¹ “İşıq” – 1911-1912-ci illərdə Bakıda çıxan “tərbiyyəyi-ətfala, ədəbiyyata, təbabət və evdarlığa dair” həftəlik qadın jurnalı idi. İlk nömrəsi 1911-ci ilin 22 yanvarında buraxılmışdır. Redaktoru Xədicə xanım Əlibəyova, naşiri isə Mustafa bəy Əlibəyov idi. Müəlliflərinin çoxu qadınlardan ibarət olan bu jurnalda H.Cavid, M.Hadi, Ə.Müznib, R.Əfəndiyev və başqaları kimi şair və yazıçılar da fəal iştirak etmişlər.

² Dördüncü nəşrdə söylə əvəzinə: söylə

[BÜTÜN AVROPADA KƏMYAB İKƏN, AMMA BAKIDA]

(Səh.24)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bu taziyanə o zamanlar Şamaxıda müəllimlik edən Hafiz əfəndi Şeyxzadə üçün keçirilən yubiley münasibəti ilə yazılmışdır.

¹ Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə oldu əvəzinə: keçdi.

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ

(“Rusiyyə diplomasyasına bağladım ümid”)

(Səh.25)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (13 fevral 1911, № 19) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Potsdam – Almaniyanın Berlin yaxınlığında, yaşillıq içindəki şəhərlərindən biridir. Bir çox beynəlxalq görüşlər burada olmuşdur. Son iki nəşrdə bu şəhərin adı səhv olaraq Rottsdam getmişdir.

² Frankfurt – Almaniyanın cənub-qərbində böyük şəhərdir.

ƏRDƏBİL HAKİMİ RƏŞİDÜLMÜLKƏ

(“*Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar*”)

(Səh.25)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (17 fevral 1911, № 22) “Mütərcim Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Müslihiddin Sə'diyi-Şirazi (1184-1291) – Şərqi dahi klassiklərindən biri, böyük fars şairi, məşhur “Bustan” (1257) və “Gülüstən”ın (1258) müəllifidir.

[MOLLA ƏRƏSZADƏNİN... VAY, YENƏ MA'BƏDİ VAR!]

(Səh.25)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Molla Məhəmmədətaği Ərəszadə – Zaqafqaziya ruhani idarəsinin üzvü idi. O zamankı mətbuatda dini moizələrdən ibarət uzun-uzadı məqalələr çap etdirər, axırında isə həmişə “ma'bədi var” sözlərini yazardı.

ƏQVALE HƏKİMANE

(“*Əz “Səda” qarein bezar ayəd*”)

(Səh.26)

1911-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) imzasız çap olunmuşdur. S.M.Qənizadə və Ə.Müznibin xatirələrinə əsasən Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

1909–1911-ci illərdə Haşimbəy Vəzirov nəşr etdiyi “Səda” qəzeti səhifələrində “Molla Nəsrəddin” jurnalına və M.Ə.Sabirə qarşı qərəzli dolu hücumlar edirdi. Onun səsinə səs verən mühərrirlərdən biri də müəllim və yazıçı Cəfər Bünyadzadə idi. C.Bünyadzadə hər gün “Səda” qəzetində uzunuzadı, boş, yeknəsəq, məqalələr yazır, “millət əldən getdi” deyər bağırırdı.

Bu satıra onlara cavab olaraq yazılmışdır.

TƏBRİZDƏN “MOLLA NƏSRƏDDİN”Ə GÖNDƏRİLƏN
KAĞIZLARIN MÜFƏTTİŞİNƏ

(“Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox”)

(Səh.26)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

BALACA SƏHNƏ

(“Səd şükr ki, oldu nur-baran”)

(Səh.29)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (27 fevral 1911, № 30) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

İkinci nəşrdə “Balaca felyeton” adı ilə verilmişdir.

Qəzetdə sərlövhədən sonra “Nəsimi-Şimal” qəzetəsindən məalən tərcümə” qeydi vardır.

¹Son dörd nəşrdə mə’ murlarından əvəzinə: tərəfindən.

² Son dörd nəşrdə başladılar əvəzinə: başlayırlar.

MÜHƏRRİRLƏRƏ

(“Tə’limə dair odlu yazılmış məqalələr”)

(Səh.31)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (1 mart 1911, №32) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

VAQİEYİ-YUBİLEYKARANƏ

(“Girdim yerimə başımda qayğü”)

(Səh.32)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “Gözü yuxulu” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Xaqani Şirvani (1120-1199) – XII əsrdə yaşayıb yaratmış böyük Azərbaycan şairidir. Şamaxı şəhərinin yaxınlığında olan Məlhəm kəndində doğulmuşdur.

² Zülfüqar Şirvani (1190-?) – Şamaxıda doğulmuş Azərbaycan şairlərindən biridir. XIV əsrin əvvəllərində Təbrizdə vəfat eimiş və məşhur Sürxab qəbristanında basdırılmışdır.

³ Həsənbəy Məlikov Zərdabi (1837-1907) – XIX-XX əsrlər Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, milli teatr və mətbuatın banisi, jurnalist, darvinist alim və böyük ictimai xadim idi. Nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzeti (1875-1877) ilə Azərbaycan mətbuatının əsasını qoymuşdur.

Təbiyyat və kənd təsərrüfatına, maarif, dil, ədəbiyyat, incəsənət, teatr və elmin bir sıra başqa sahələrinə dair onlarca əsərlərin müəllifidir.

⁴ “Kəşkül” – 1883-cü ilin yanvarından Tiflisdə nəşrə başlayan jurnal idi.

1884-cü ilin mart ayından qəzetə çevrilmişdi. Redaktoru “Ziya” qəzetinin müdiri Səid Ünsizadənin qardaşı Cəlal Ünsizadə idi. “Kəşkül” öz ətrafına qabaqcıl ziyalılardan ibarət ədəbi qüvvələr toplamışdı. Əsasən “Əkinçi” qəzetinin yolu ilə gedən “Kəşkül”ün səhifələrində dil, ədəbiyyat, incəsənət, elm, maarif məsələlərinə dair məqalələr, bədii əsərlər, rus, Avropa və Şərq ədəbiyyatından tərcümələr çap olunmuşdur.

⁵ Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) – XIX əsr Azərbaycan şerinin görkəmli simalarından biridir. Maarifçi şeirləri və satıraları ilə dövrünün realist sənətkarı kimi tanınmış, aşiqanə-lirik qəzəllərində isə Füzuli ənənələrini davam etdirmişdir. Şamaxıda doğulmuş və orada da yaşayıb yaratmışdır.

⁶ Sultan Məcid Qənizadə (1866–1938) – Maarifpərvər yazıçı və pedaqoq idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1887-ci ildə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunu bitirmişdir. Ömrünün çox hissəsini müəllimliyə, məktəb-maarif xadimliyinə həsr etmiş, bir sıra elmi-metodik və ədəbi-bədii əsərlər yazmışdır.

⁷ Bu beyt son iki nəşrdə verilmişdir.

⁸ Həbibbəy Mahmudbəyov (1864-1928) – Tanınmış müəllim və ictimai xadim idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1883-1887-ci illərdə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunda oxumuşdur. Ömrünün 40 ildən artığını xalq maarifinə həsr etmiş, ibtidai məktəb müəllimliyindən başlamış məktəb direktoru və maarif orqanlarında bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

⁹ “Rəhbər” – 1906-1907-ci illərdə Bakıda nəşr olunan, ümumiyyətlə, Qafqazın, Rusiyanın, xüsusilə müsəlmanların məişətindən, “ədəbiyyatdan, üsulitəlim və tərbiyədən bəhs edən” jurnal idi. İlk nömrəsi sentyabrın 24-də çıxmışdır.

Redaktor və naşiri müəllim Mahmudbəy Mahmudbəyov idi. Jurnalda Bakı müəllimləri ilə yanaşı F.Köçərli, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, R.Əfəndizadə,

S.M.Qənizadə və başqaları kimi görkəmli yazıçı və ictimai xadimlər fəal iştirak etmişlər.

¹⁰ Jurnalda və ikinci nəşrdə pəlid sözünün əvəzinə nöqtələr qoyulmuş, bu söz ilk dəfə üçüncü nəşrdə bərpa edilmişdir.

¹¹ İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə belə niyaz əvəzinə: heç nəmaz.

¹² Axırını iki beyt son iki nəşrdə verilməmişdir.

¹³ Hafiz əfəndi Şeyxzadə – Yarı din təbliğatçısı, əfəndi, yarı müəllim tipli bir adam idi. Şamaxıda məktəb açıb müəllimlik edirdi.

İkinci nəşrdə bu misra verilməmiş, yerinə nöqtələr qoyulmuş, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə Əlhafiz əfəndi əvəzinə: əllamayi-dəhr.

¹⁴ Bu misra Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasıdır.

[EY PULLULARIN SƏFASI, NOVRUZ!]

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)”imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və dördüncü nəşrlərdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

BAYRAM TÖHFƏSİ

(“Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!”)

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)”imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

[OYLƏ BİR TƏRCÜMƏ KİM, RUHI-ŞEKSPİR GÖRCƏK]

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız ikinci, beşinci və altıncı nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bu təziyanə Həşimbəy Vəzirov tərəfindən Şekspirin “Otello” əsərinin qəliz, savadsız bir dildə azərbaycancaya tərcüməsi ilə əlaqədar yazılmışdır.

¹ Vilyam Şekspir (1564–1616) – Dahi ingilis şairi, dünya ədəbiyyatında dramaturgiyanın klassik ustalarından biri, məşhur “Hamlet”, “Maqbet”, “Otello”, “Kral Lir” və bir çox başqa əsərlərin müəllifidir.

² Otello – V.Şekspirin məşhur “Otello” faciəsinin qəhrəmanıdır.

[ƏŞHƏDÜ BİLLAHİ ƏLİYYÜL ƏZİM]

(Səh.35)

Bu əsərin ilk bəndi şairin ölümündən sonra “Mə'lumat” qəzetində (29 iyul, 1911, № 25) “Mərhum Ə.Sabirin axırıncı günlərində dediyi kəlamlarından” qeydi ilə çap olunmuşdur. Bütünlükdə isə ilk dəfə “Yeni İrşad” qəzetində (6 sentyabr 1911, № 7) şairin vəfatı münasibəti ilə A.Səhhətin çap etdirdiyi “Sabir” adlı məqaləsinə daxil edilmişdir.

Şair A.Səhhət “Hophopnamə”yə müqəddiməsində bu şerin yazılma tarixini belə izah edir: “...Bundan sonra Sabirin həvəsi ilə şöhrəti getdikcə artır, gözəl-gözəl nəzmlər inşad edib qəzetələrə göndərir və tutduğu məsləkində həmsöhbəti olduğu xüskə mö'minlərin və riyakar mollaünmələrin əhvaliruhiyyələrinə kəmalınca vaqif olduğu üçün onların əf'al və ə'malın çox şirin məzmunlar ilə, zərif kinayələr ilə zəmm və təqbihə başlayır. O qədər keçmir ki, qara camaatın lə'nət və töhmətlərinə nişanə olur. Bununla belə kəmalimətanət ilə öz əzmində səbat edib, sevgili millətindən gördüyü əza və cəfadən, yağış kimi üstünə yağın təkfir və təhqirlərdən əsla geri getməyib, öz məsləkində davam edir və mülayimənə dillərlə cühhal firqəsini bu növ anlatmağa çalışır:

Əşhədü billahi əliyyül əzim
.....”

[HƏMDÜLİLLAH KI, BU GÜN BƏXTƏVƏR OLDU BAŞIMIZ]

(Səh.36)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin hamısına “İşarət-müsibət” adı ilə daxil edilmişdir.

A.Səhhət əsəri çapa hazırlayarkən belə bir qeyd vermişdir: “Bu şəri mərhum xəstə olduğu zaman ömrünün axır çağlarında yazdığından yarımçıq qalmışdır”.

¹Zərdüşt – Azərbaycanlıların qədim peyğəmbəri, atəşpərəstliyin banisidir.

Novruz bayramının əsası Zərdüştün peyğəmbərliyi və Cəmşidi-Cəmin padşahlığı dövründə qoyulmuşdur.

²Cəm (Cəmşidi-Cəm) – İranın və Midiyanın əfsanəvi padşahlarındandır.

SATİRİK PARÇALAR
[TUTDUM ORUCU İRƏMƏZANDA]

(Səh.37)

Bu şeir Sabirin ilk, məlum satirik parçalarındandır. İlk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A.Səhhət şeirin nə münasibətlə yazıldığını belə izah edir: “8 yaşında məktəbə gedib oxuduğunu, yazmağa həvəsinin olduğundan mollası tərəfindən afərin əvəzinə döyüldünü uşaq dili ilə bu səyaq nəzm etmişdir və rəsm-xətti də boyləcə imiş:

Tutdum orucu irəməzanda
.....“

[BABAM SÜNNİ, NƏNƏM ŞİƏ, DÜRƏK MƏN]

(Səh.37)

Bu parça S.M.Qənzadənin xatirələri (“Ədəbiyyat qəzeti”, 16 iyul 1936, № 18) əsasında çap olunur. Xatirədə deyildiyinə görə, şeiri Sabir 1875-ci ildə S.Ə.Şirvaninin “Üsuli-cədid” məktəbində oxuyarkən yazmışdır.

[HƏMƏDANDA QONAĞIMDAN XƏBƏR ALDIM, KEY ŞEYX]

(Səh.37)

XIX əsrin axırlarında deyilmiş bu satirik parça ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət bu şeirin yazılması tarixini belə izah edir: “...Bir neçə vəqt Şamaxıda qaldıqdan sonra Kərbəla ziyarətinə azim olur. Ətəbatı-aliyatda bir çox növə və dübeytlər yazmış, o cümlədən Həmədanda dediyi bir rübaisi budur:

Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx
.....”

[TANRI HƏR YERDƏ PULU BİR ÜRƏYİ SƏXTƏ VERƏR]

(Səh.38)

Yazılma tarixi dəqiq məlum olmayan bu parça S.M.Qənizadənin Sabir haqqındakı xatirələri əsasında kitaba daxil edilir. Mətn professor Cəfər Xəndanın “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kitabı (1955) üzrə verilir.

[MOLLA, SƏMAVARINDAN DƏRDA, HƏZAR DƏRDA]

(Səh.38)

Bu beyt “Molla Nəsrəddin” jurnalı əməkdaşlarının xatirələri (“Revolysiya və kultura” jurnalı, 1937, №1) əsasında kitaba daxil edilir. Xatirələrdə deyildiyinə görə, “Molla Nəsrəddin” redaksiyasında çay masasının başında oturan çox olarmış. Redaksiyadakı samavar isə balaca imiş. Hərə bir stəkan içəndən sonra samavara yenidən su tökülər və od salınarmış. 1911-ci ildə müalicə üçün Tiflisə gedən Sabir bir dəfə redaksiyada çay içərkən həmin beyti demişdir.

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

[MƏN XƏLİLÜLLAH-E ƏSRƏM, PEDƏRƏM ÇON AZƏR]

(Səh.41)

XIX əsrin axırlarında yazılmış bu parça Sabirin ilk, məlum qələm təcrübələrindəndir. İlk dəfə 1912-ci ildə Abbas Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Son nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A. Səhhət şerin nə münasibətlə yazıldığını belə izah edir: “Bir-iki il məktəbə (Seyid Əzim Şirvaninin Şamaxıda açdığı məktəb nəzərdə tutulur – tərtibçinin qeydi) davam etdikdən sonra cüz’i farsca, türkcə oxuyub öyrəndiyinə atası iktifa etmiş, bir daha məktəbə getməyə riza verməyib, özü ilə bərabər dükana aparır. Sabir isə iste’dadi-fitrisi mocibincə dükanda olduğu halda yenə kitabət və qıraətə məşğul olur. Alış-verişdən ziyadə oxuyub yazmağa həvəsnak olduğundan atası diltəng olub, onu məzəmmət edirmiş, hətta bir dəfə şe’r kitabını da çırılmış. Bu isə Sabirin təb’inə nagüvara gəlib Şamaxıdan qaçmağa müsəmməm olub boylə bir qəsidə yazmış:

Mən Xəlilullah-e əsrəm, pedərəm çon Azər

.....”

¹ Xəlilüllah – İbrahim Xəlil peyğəmbərin ləqəblərindəndir, Allahın dostu deməkdir. Dini əsətirə görə, Qurban bayramının əsasını qoymuşdur.

² Azər – İbrahim Xəlil peyğəmbərin atasıdır. Dini rəvayətə görə, peyğəmbərlik iddiasına düşən oğlunun ən kəskin əleyhdarlarından biri olmuşdur.

³ Burada müəyyən tarixi əfsanə nəzərdə tutulur. Dini əsətirə görə, Babil şəhərinin əsasını qoyan və hökmranlıq edən Nəmrud büt-pərəst imiş. Guya İbrahim Xəlil peyğəmbər büt-pərəstlik əleyhinə təbliğat apardığı üçün Nəmrud onu oda atıb yandırmaq istəmişdir. Şeyrdə həmin hadisəyə işarə edilir.

[XÜMSİ-ŞƏRABİ SEYYİDƏ SAQİ VERİB DEDİ]

(Səh.41)

XIX əsrin axırlarına aid olan bu beyt Sabirin bədahətən dediyi ilk şeir parçalarındandır. İlk dəfə 1912-ci ildə A. Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A. Səhhət bu beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “...Nəməki danışmağı, şux, zərif və hazırcavablığı səbəbindən az zamanda üləma və ə’yanın yanında mə’ruf və məşhur olur və ümumin məhəbbətini cəlb edir.

Xüsüsən ustadı mərhum Hacı Seyid Əzimin mənzuri-nəzəri olur. Bir vəqt Seyid ilə bərabər səfərdən gəlmiş bir nəfər şəxsin görüşünə gedirlər. Müsafir çamadanından on dənə lumu çıxarıb, iki dənəsin Seyidə, bir dənəsin Sabirə verib, buna münasib Sabirdən bədahətən bir şe’r istər. Sabir bir az fikirdən sonra deyir:

Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi:

Sabir fəqirdir, yetər ancaq zəkət ona.

Mərhum Seyid də:

Seyyiddir ustad mənə nəzmü nəsrə,
Möhtaci-istifadədədir kainat ona –

beytin deyib, həman şe’rə iltihəqın Sabirə təklif edir”.

¹ Müsəlmanlar hər il öz qazanclarından “xüms” və “zəkət” adı ilə iki qisim dini vergi verməli idilər. Xüms qazancın beşdə bir, zəkət isə onda bir hissəsi olurdu. Xüms seyidlərə, zəkət isə yoxsullara, fəqirlərə verilərdi. On lumnun ikisi – xüms, yəni beşdə biri, birisi – zəkət, yəni onda biri olur. Şeyrdə həmin hadisəyə işarə edilir.

[ŞE'R BİR GÖVHƏRİ-YEKDANEYİ-ZİQİYMƏTDİR]

(Səh.41)

Şairin gənclik illərində qələmə aldığı bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət bu şeirin yazılma tarixçəsindən danışarkən göstərir: “Zatən qəsidə deyib bə'z ə'yanı tə'rif etməyə heç mail olmamışdır. Qəsidə yazmaqda ədəmiiqtidarımı göstərən əşxasə dediyi bu idi: “Puldan ötrü yalan mədihələr yazmaqda iqtidarım yox isə də, doğru həcv yazmaqda çox hünərliyəm”, – deyə bu qit'ə ilə iftixar edərdi:

Şe'r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir
.....”

[SƏN PİRİ-CƏHANDİDƏSƏN, EY SEYYİDİ-SƏRKAR]

(Səh.42)

XIX əsrin axırlarında qələmə alınmış bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A. Səhhətin dediyinə görə, bu şeir Seyid Əzim Şirvaninin:

“Ey məh, bilirəm fitneyi-dövrən olacaqsan,
Ey qaşı hilalım, məhi-taban olacaqsan” –

beyti ilə başlanan qəzəlinə cavab yazılmışdır.

[SABİRİ-ŞEYDA Kİ, TƏRKİ-ŞƏHRİ-ŞİRVAN EYLƏDİ]

(Səh.42)

XIX əsrin 80-ci illərində şairin Xorasan səyahəti vaxtı dediyi bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Hicri tarixə görə, illərin hər biri bürclərlə əlaqədar olaraq guya müəyyən bir heyvan (siçan, öküz, pələng, dovşan, balıq, ilan, at, qoyun, meymun,

quş, it və donuz) üstündə təhvil olur. “Meymun ili” dedikdə şair həmin hadisəni nəzərdə tutur.

[ÜÇ YÜZ ON DOQQUZ İDİ BƏ'D HƏZAR]

(Səh.43)

1902-ci ildə Şamaxıda vəqə olan zəzələ münasibətilə yazılmış bu mənzumə ilk dəfə 1948-ci ildə çap olunmuşdur. Yalnız son iki nəşrə daxil edilmişdir.

“Hophopnamə”nin 1948-ci il çapının tərtibçisi H. Səmədzadənin yazdığına görə, “bu şe’ri Bakı müəllimlərindən Şirali Rzabəyli yoldaş öz atasının arxivindən tapmışdır. Rzabəylinin atası Əlisoltan o zaman Fərqanədə məhkəmə dilmancı vəzifəsində işləyirmiş. Zəlzələ zamanı Şamaxıda yaşayan Mir Murtuza adlı bir qohumu Şamaxının vəziyyəti haqqında Fərqanəyə, Əlisoltana yazdığı məktuba bu şe’ri də əlavə etmişdir”.

Əlyazmasında şeirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “Şamaxı təzəlzülətinin xüsusunda Şamaxı şüəralarından Sabir təxəllüs Ağa Məşədi Ələkbər Tahirovun əş’ari-şirin təranələrindən bir hədiyyeyi-acizənə və təşəkkürənəsidir”.

¹ Tur – əfsanəvi dağdır. Guya Musa peyğəmbər həmin dağın üstünə çıxıb, Allahla danışırmış. Şair Şirvanın əzəmətini Tur dağına bənzədir. Tur dağının Şirvana qibtə etdiyini göstərir.

² “Nəfxeyi-sur” dedikdə, şair müəyyən dini-əfsanəvi hadisəyə işarə edir.

Guya qiyamət günü İsrail öz surunu (şeypurunu) çalacaq və qiyamət bərpa olacaqmış.

³ Əlyazmasında bu misra düzgün yazılmadığından mənə və vəzn pozulmuşdur.

⁴ Son nəşrdə qalib əvəzinə: qalib.

⁵ Bu beytdə müəyyən dini-əfsanəvi hadisə nəzərdə tutulur. Guya Yəqub peyğəmbər öz istəklili oğlu Yusifi itirdikdən sonra həmişə onu axtarar, göz yaşı tökmüş. “Piri-Kən’an” – Yəqub peyğəmbərə işarədir. Qardaşlarının xəyanəti nəticəsində Yusif Kən’andan Misirə aparılmışdır.

⁶ Şərqdə geniş yayılmış Xosrov və Şirin əhvalatına işarə olunur.

⁷ Məlikov, Həsənbəy Zərdabi (1837–1907) – Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, milli teatr və mətbuatın banisi, jurnalist, darvinist alim və böyük ictimai xadim idi. Nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzeti (1875–1877) ilə Azərbaycan mətbuatının əsasını qoymuşdur. Təbiyyat və kənd təsərrüfatına, maarif, dil, ədəbiyyat, incəsənət, teatr və elmin bir sıra başqa sahələrinə dair çoxlu əsərlərin müəllifidir.

[ŞÜKR LİLLAH Kİ, AFİTABİ-SÜXƏN]

(Səh.48)

İlk dəfə “Şərqi-Rus” qəzetində (27 iyun 1903, № 37) “Ələkbər Tahirov” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son üç nəşrə daxil edilmişdir. Dördüncü nəşrdə “Ədəbiyyat” adı ilə verilmişdir. Bu mənzumə Sabirin ilk məlum mətbu şəridir.

Qəzetdə şeirdən əvvəl redaksiyanın belə bir qeydi vardır: “Şamaxılı Əli Əzimov bəradərimizin idarəmizə göndərdiyi xeyirxahanə məktubunun ləffindəki “Sabir” təxəllüslü bir şairin kəlamıdır”.

¹ “Şərqi-Rus” – 1903–1905-ci illərdə Tiflisdə Azərbaycan dilində “cəmiyyət işlərinə və ədəbiyyata” dair nəşr olunan qəzet idi. İlk nömrəsi martın 30-da buraxılan bu qəzetin səhifələrində rəsmi hökumət xəbərlərindən əlavə, ictimai-siyasi və mədəni həyatın bir çox cəhətlərini işıqlandıran məqalə, felyeton, hekayə, pyes və s. çap olunmuşdur. Qəzetdə C.Məmmədquluzadə, Ömər Faiq, F.Köçərli, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, M.S.Orubadi, R.Əfəndiyev və bir sıra başqa yazıçı və ictimai xadimlər iştirak etmişlər.

² Məhəmmədəğa Şahtaxtı (1848–1930) – “Şərqi-Rus” qəzetinin nəşir və redaktoru, görkəmli jurnalist və ictimai xadim idi. Naxçıvanın Şahtaxtı kəndində doğulmuş, uzun müddət Peterburq, Moskva, Paris, İstanbul və başqa şəhərlərdə yaşamış, ərəb, fars, alman, fransız, ingilis dillərini öyrənmişdi.

Onlarca ədəbi-elmi əsərlərin müəllifi kimi tanınmışdır.

³ Qəzetdə bu günün əvəzinə: bu gün.

⁴ Axırıncı dörd beyt son iki nəşrdə verilməmişdir.

⁵ Dördüncü nəşrdə ömri-pürmayəmiş ifadəsi əvəzinə: ömrümüz, mayəmiş.

⁶ Ola sözü dördüncü nəşrdə olan, son iki nəşrdə isə olar şəklində getmişdir.

MÜSƏLMAN VƏ ERMƏNİ VƏTƏNDAŞLARIMIZA

(“Əsrimiz xahiş edərkən ittifaqı ittihad”)

(Səh.50)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (1 iyul 1905, № 19) “M. Ələkbər Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Son dörd nəşrdə “Beynəlmiləl” adı ilə verilmişdir.

Şəri çap üçün “Həyat” qəzeti redaksiyasına göndərən Sabir əsərin axırında belə bir qeyd vermişdir: “Həyat” qəzetinin 10-cu nömrəsində maarifdost

M.Həsən Tahirov həzrətlərinin ruhəfza məqaləsinin əvaxirində oxudum: həmin “hər birimiz şu qəzetəni oxuyub istiqbalmız üçün iş görməliyiz” kəlimatixeyirxahanəsinə peyrəvi olaraq təqazayi-zəmanəmizcə bər’əks ittifaq düşən ərəminə və müslimin ziddiyyətinin islahında fəvqəzzikr bir neçə qit’ənin tənzimini ənsəb və əlzəm gördüm. Başqa dəfələr də həm əhvali-ümmümə dair mətləbləri öz qabiliyyətim qədərincə nəzm etməyə müştəqəm. Və belə xüdəmati-çəkəranələri vətən qardaşlarımızın yolunda özümüzə vacib biliriz.

Əgər təşviq babindən təb’ edəcək olursanız məmnun qalırız”.

Mirzə Həsən Tahirov (1887–1939) – Şəkidə doğulmuş, əvvəlcə molla yanında oxumuş, sonra üsuli-cədid məktəbində təhsil almışdır. Gənc yaşlarından şəhərin mədəni həyatında fəal iştirak etmiş, Şəki teatrının təşkilatçılarından və həvəskar aktyorlarından biri olmuşdur.

Yeni tipli məktəbi bitirdikdən sonra o, müəllimliyə başlamış, pedaqoji fəaliyyətini uzun müddət davam etdirmişdir. Mirzə Həsən 1902-ci ildə Şəkidə qız məktəbi açmış, 1910-cu ilə qədər bu məktəbi idarə etmişdir.

1905-ci ildən sonra Azərbaycan dilində qəzet və jurnallar nəşrə başladıqda o, dövrü mətbuatda yaxından iştirak etmişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalındakı “Dərdimənd” imzası da M.H.Tahirova məxsusdur. Müasirlərinin dediklərinə görə, o, C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabirlə dostluq etmiş, onlarla məktublaşmışdır.

M. Həsən Tahirov “Həyat” qəzetinin Şəki üzrə müxbiri idi. Onun “Maarifimiz baharı” adlı məqaləsi “Həyat” qəzetinin nəşri münasibətilə yazılmış və qəzetin 1905-ci il 17 iyun tarixli 10-cu nömrəsində çap olunmuşdur.

Həmin məqalə bu sözlərlə qurtarırdı: “Hər birimiz şu qəzetəni oxuyub istiqbalmız üçün iş görməliyiz. Şu qəzetə bizim üçün çox iş görəcək. Hər məsələmiz onda həll olunacaq. Daha o məqamı tövsif və tərifə hacət görməyiriz.

Ünvanı olan “Həyat” kəlməsindən hər şey bəlli olur. “Həyat” dediyimizdə “bahar” təsəvvür olunacaqdır. İştə maarifimizin baharı bundan ibarətdir. qardaşlarım!”

“Həyat” qəzeti redaksiyasının Sabirin şəri haqqında belə bir qeydi vardır:

“Şe’rinizdə türkcəyə müxalif bə’zi əlfaz və cümlələrlə bərabər qəvaidi-əruzə dəxi müğayir bə’z misralar və kəza mütəəddid imalələrə rast gəldiyimizdən təshihə lüzum gördük. Zatən qəzetəmizin hər nüsxəsi başında təshihə xüsusunda muxtar bulunduğumuz e’lan olunmuşdur”.

Şərin əlyazması itib-batdığından redaksiyanın hansı “əlfaz və cümlələri”, əruz vəzninin qayda-qanunları ilə uyuşmayan hansı misraları dəyişdirdiyini və necə “təshih” etdiyini müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

“Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza” şerinin yaranması tarixçəsindən danışarkən elmi həqiqət naminə bir faktı qeyd etməliyik. “Həyat” qəzetində sülh və əmin-amanlığa çağırış ruhlu ilk şəri qəzetin baş mühərriri

Əlibəy Hüseynzadə dərc etdirmişdir (7 iyun 1905). Məzmunu və istiqaməti etibarilə müəllifin sonrakı əsərlərindən seçilən həmin şeirdə deyilirdi:

*Pəncələşmək müqtəza bu narəva halat ilə,
Keçməsin əyyamımız bihudə bir heyhat ilə,
Cəhli-xəlqi eyləyək bərbad İrşadat ilə,
Baği-mülki eyləyək abad İrşadat ilə,
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin ta ki sevinsin kainat,
Sülh içində sən'ətü elmü hünər bulsun nicat,
Sülh ilə qabil ikən şanlı dirəxşan ahiyat,
Ümmətə lazım deyil boylə şərəfsiz bir məmat:
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!
Daima feyzü rifah eylər təvəlliüd sülhdən,
Hər tərəfdə bir vifaqə daimi mümkün ikən,
Bir nifaq içrə vətən layiqmi olsun naləzən,
Bax nə söylər aləmə qarşı bütün əhli-süixən:
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!*

Çarizmin millətçilik siyasəti əleyhinə çevrilmiş məşhur şerini qələmə alarkən Sabirin bu əsərdən xəbəri olmamış deyildi. Yuxarıda bir parçasını misal gətirdiyimiz məktuba əsasən demək olar ki, şair “Həyat” qəzetini diqqətlə izləmiş, onun səhifələrində çap olunan materialları mütaliə etmişdir.

Həmin əsərlə Sabir şeri arasındakı səsleşmə, istər mövzu, ideya məzmunu, istərsə vəzn, ahəng əlaqəsi də, görünür, buradan irəli gəlmişdir.

Xalq şairi haqqında ilk rəyi, mətbu sözü də burjua mühərriri Əlibəy Hüseynzadə söyləmişdir. “Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza” şerinin nəşrindən dörd gün sonra “Həyat” qəzetində dərc etdirdiyi (5 iyul 1905) məqalələrinin birində Əlibəy Hüseynzadə Sabirin poetik iste'dadına yüksək qiymət vermiş, dostluq və beynəlmilətçilik ideyasını tərənnüm edən bu məşhur şeirdən ayrıca bəhs etmişdir. Məqalə müəllifi “sülh və vifaqə dair şövqavər mənzumələr vücudə gətirənlərin” sırasında Sabirin adını birinci çəkmiş, erməni ziyalılarının, yazıçı və mühərrirlərinin diqqətini Sabir şerinin ideya məzmununa cəlb edərək yazmışdır:

“Üç-dörd gün müqəddəm qəzetəmizin sütunlarında deyilmi idi ki, növrəsidəğan şüəramızdan Ələkbər Sabir bu büğz və ədavətin və bu nifağın və bunlardan irəli gələn nəhb və qarətin, qətl və qitalın bir cəhl və qəflət, bir zəlalət nəticəsi olduğunu xəlqə bildirmək üçün fəryad edib duruyordu. Erməni qəzetələri və qəzetə mühərrirləri buna diqqət etdilərmi? Erməni süxəndanları Ələkbər Sabirin mənzuməsində nəqərat olub təkrar edən:

*“Ey süxəndanən, bu günlər bir hidayət vəqtidir,
Ülfətü ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir”*

– beyti-mə'nadarından ibrət alıb, o yolda qələm oynatdılarımı? Bir şe'r və ya bir məqalə yazdılarımı? Yazdılsa bildirsinlər, biz onları tərcümə edib, sülh və vifaqi məyələninin ikitərəfli olduğunu cəmaətimizə böyük bir məmnuniyyət və məsərrətlə bildirməyə hazırıq”.

¹ Son iki nəşrdə almaq əvəzinə: olmaq.

² Fitneyi-iblisi-məl'un dedikdə, şair çar hökumətini və onun Qafqazda yeritdiyi fitnəkar milli qırğın siyasətini nəzərdə tutur.

³ Dördüncü nəşrdə qəryə əvəzinə: dünya.

⁴ Son iki nəşrdə dəf'ində əvəzinə: dəf'inə.

ŞİMDİ FÜRSƏT VAR İKƏN BİR İŞ GÖR İSTİQBAL ÜÇÜN!

(“Qılma, ey mün'im, təcahüd kəsəti-əmval üçün”)

(Səh.51)

İlk dəfə “Rəhbər” jurnalında (24 sentyabr 1906, № 1) imzasız çap olunmuşdur.

Yalnız son üç nəşrə daxil edilmişdir. Hər üç nəşrdə “İstiqbal üçün” adı ilə verilmişdir.

¹ Hər üç nəşrdə fursət əvəzinə: vüs'ət.

² Hər üç nəşrdə halınca əvəzinə: fikrincə.

³ Bu misra hər üç nəşrdə belə getmişdir: Dünkü dərvəşi bu gün gör mün'imi-təqdircə bax.

⁴ Hər üç nəşrdə bilməzəm əvəzinə: bilmirəm.

⁵ Bu misra heç bir nəşrdə verilməmişdir.

⁶ Hər üç nəşrdə izzət əvəzinə: millət.

⁷ Hər üç nəşrdə millət əvəzinə: izzət.

⁸ Hər üç nəşrdə dərs əvəzinə: təhsil.

SÖZ

“Ey söz, nola dersəm sənə xurşidi-səməvat”

(Səh.53)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (18 dekabr 1906, № 5) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son dörd nəşrə daxil edilmişdir.

[QƏRİNİ-MƏĞFİRƏT QIL, YA İLAHİ]

(Səh.54)

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu şeir ilk dəfə “İrşad” qəzetində (11 yanvar 1907, № 8) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur.

“Dua” adı ilə yalnız ikinci nəşrə daxil edilmişdir.

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibətilə qələmə alınmış və həmin günlərdə təziyə məclisində oxunmuş şeir güclü təsir doğurmuşdur. 1907-ci ilin yanvarında çap olunmuş bir məqalə bu cəhətdən diqqətə layiqdir (“İrşad” qəzeti, 11 yanvar 1907, № 8).

Müzəffərəddin şahın vəfatı ilə əlaqədar Şamaxıda təşkil olunmuş təziyə məclisinin geniş təsvirini verən həmin məqalədə oxuyuruq:

“İmamlı məscid məktəbinin mütəəllimləri öz müəllimləri Mir Bağır ilə bərabər məscidə daxil olub, Ə.Sabir Tahirzadənin məğfur Müzəffərəddin şah vəfatı münasibətinə inşə etdiyi:

*“Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfatı padşahi” –*

sürudunu bir səs ilə axıra kimi oxudular. Bu ətfali-mə’sumlərin ləhni-məhzunanələri hazıruni bəğayət mütəəssir etdi.

Sürud tamam olduqda Ə.Sabir Tahirzadə üləmədən mə’zun olub, minbər üzərində məktubən şah həzrətlərinin vəfatı münasibətinə hüriyyəyə aid bir nitq oxudu”.

İstər lirik, istərsə satirik şeirlərində azadlıq və istiqbal motivlərini dönədənə tərənnüm edən böyük şair, görünür, Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibətilə söylədiyi həmin nitqində də eyni motivləri ön plana çəkmişdir. Təəssüf ki, şairin “hüriyyəyə aid oxuduğu” bu yazılı nitqinin mətni bizə gəlib çatmamışdır.

¹ Müzəffərəddin şah (1853–1906) – 1896–1906-cı illərdə İran şahı olmuşdur.

Onun sağlığı dövründə xarici imperialistlər İranı yarımüstəmləkə-

yə çevirmişlər. XX əsrin əvvəllərində genişlənən xalq hərəkatının güclü təzyiqi altında Müzəffərəddin şah 1906-cı ilin avqustunda konstitusiyaya verilməsi və milli məclisin çağırılması haqqında fərman vermək məcburiyyətində qaldı. 1906-cı ilin dekabrında konstitusiyanın birinci hissəsini imzaladı.

² Məhəmmədəli Mirzə (1872–1925) – 1907–1909-cu illərdə İran şahı olmuşdur.

Atası Müzəffərəddin şahın vəfatından sonra taxta çıxmış və qısa müddətli şahlığı dövründə iri torpaq sahiblərinin, feodalların mənafeyini müdafiə edərək inqilab əleyhinə qızğın mübarizə aparmışdır. Müzəffərəddin şahın verdiyi konstitusiyamı geri almış, milli məclisə qarşı mübarizəni davam etdirib, 1908-ci ilin iyun ayında məclisi qovmuşdur.

M.Ə.Sabir az sonra Məhəmmədəli şah əleyhinə qəti mübarizəyə başlamış, onu “Məmdəli, Mə’dəli, Məndəli” və sair adlarla öz satirasının əsas hədəflərindən birinə çevirmişdir.

ABDULLA CÖVDƏTİN ƏŞ’ARİNİ TƏXMİS

(*“Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən”*)

(Səh.55)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (12 yanvar 1907, № 7) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü, beşinci və altıncı nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü nəşrdə “Təxmis” adı ilə verilmişdir.

Bu şeir türk şairi Abdulla Cövdətin 1906-cı ildə “Füyuzat” jurnalının 26 noyabr tarixli 3-cü nömrəsində çap olunmuş bir qit’əsindən təxmisdır.

Həmin qit’ə belədir:

*“Yolunda bin həqiqət verdiyim bir şanlı rö’yadən
Qalan pişəniyi-ömrüdə bir nabud kövkəbdir;
Tənəffürlər, tərəhhümlər, təxəttürlərlə dünyadən
Güzarim zəxmdari-vəsl bir hicri-mükövkəbdir”.*

NÖVHEYİ-MİLLİ

(*“Vahəsrətə!.. ki, bərhəm oldu tifaqi-millət!”*)

(Səh.56)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (15 fevral 1907, № 26) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

TƏHƏSSÜR

(“Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında”)

(Səh.57)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (22 fevral 1907, № 31), sonra isə Peterburqda çıxan “Ülfət” qəzetində (8 mart 1907, № 63) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

“Ülfət” qəzetində M.Ə.Sabirin şe’rindən əvvəl “Ədəbiyyat aləmi” adlı bir məqalə verilmişdir. Redaktor tərəfindən yazılmış həmin məqalənin bir yerində deyilirdi: “Qafqaz zətən şair yatağıdır. Orada pək böyük şairlər yetişmişdir.

Hazırda bir çox təbiəti-şe’riyyə sahibləri bulduğu “İrşad” və “Füyuzat” kimi məhəlli cəridələrdə dərc edilmiş şe’rlərindən görülür... Biz gərək Qafqaz, gərək Qazanda zühur edən yeni şairlərimizin əsərlərini qeyri qəzetələrdə gördükcə nəql edib, “Ülfət” oxucularını dəxi ləzzətyab eləməkdən kəndimizi alamıyoruz. Bu dəfə “İrşad” rəfiqimizdən “Təhəssür” ismli şe’ri nəql etdik...

Məqsədimiz qarelərimizi hər şeydən hissədar etməkdir. Əgər yeni şair qardaşlarımız a’sari-əliyyələrini doğrudan-doğruya idarəmizə göndərərlərsə, məəlmənnuniyyə dərc edəriz”.

EYDİ-MÖVLUDİ-NƏBİ

(“Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda”)

(Səh.59)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (13 aprel 1907, № 18) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Bu şeir Füzulinin:

*“Əşrəqət min fələkil-bəhcəti şəmsün və biha,
Mələl-aləmə nurən və sürürən və bəha”*

– beyti ilə başlanan qəzəлиндən təzmindir.

TƏRANEYİ-ŞAİRANƏ

(“Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?”)

(Səh.60)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (6 iyun 1907, № 47) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şeyrdən sonra “Ə.S.T. zadə” imzası ilə belə bir “İxtar” verilmişdir:

“Şişədə, Bakıda, Ərdəbildə şair təxəllüsdəşlərimizə olduqca təşəkkür edəcəyiz. Fəqət, təşxisdən ötrü bacardıqca və bəhri-şə'rə müsaidə etdikcəyə qədər əsil adımızdan olan “Əli” kəlməsi ilə bərabər təxəllüsümüz olan “Sabir” kəlməsin bir misraya yerləşdirmək sə'yində olmağa məcburuz”.

O zaman Bakı qəzetlərində “Sabir” imzası ilə şeir yazan çox olduğundan böyük şair belə bir qeydi verməyi lazım və vacib bilmişdir.

¹ Bu misra qəzetdə və ikinci nəşrdə belə getmişdir: Qulami-himmət ol, şairi-qəzəlxanım.

İLTIHABI-TƏƏSSÜRATIMDAN YENƏ BİR
ŞÖ'LEYİ-CƏHANSUZUM

(“Əl'əman, ey şahi-Yəsrib mədfənü Məkki vətən”)

(Səh.62)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (3 avqust 1907, № 89) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Təəssüratım” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü nəşrdə bulmaz əvəzinə: olmaz.

ŞƏKİBAİ

(“Yar getdikə təhəssür dili-şeydadə durar”)

(Səh.64)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (16 avqust 1907, № 98) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şerin sonunda M.Ə.Sabirin belə bir qeydi var: “Bu qəzəlin məqtəiməzmunun Xaqani Şirvaninin:

Çinan istadəəm pişo pəsə-tə'n
Ki, istadə əlifhayi-ətə'na

– beytindən iqtibas etdiyimizi acizənə ixtar edirik”.

¹ Son üç nəşrdə dağ adı olan Bisütun sözü büsbütün şəkildə verildiyindən beytin mənası və məzmunu təhrif edilmişdir.

² Ərəb əlifbasında “ət'əna” sözü belə yazılır: ( ) Bu sözün kökü “tə'n” hər iki tərəfdən əliflə əhatə olunmuşdur. Beytdə buna işarə edilir.

ƏNİN

(“Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!”)

(Səh.65)

Həsənbəy Zərdabinin vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu şeir ilk dəfə “İrşad” qəzetində (19 yanvar 1908, № 9) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Qəzetdə və ikinci nəşrdə savuldun sözünə saqımb bir tərəfə çəkilmək deyə izah verilmişdir.

² Həsənbəy Zərdabinin nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzetinə (1875–1877) işarə olunur.

³ Cühələ xabgahidir əl’an misrası əvəzinə qəzetdə: Bir daha doğmaz oldu əhli-lisan misrası verilmişdir.

NÖVHƏ

(“Ərseyi-aləmin yenə vəz’i bəlalı görsənir!”)

(Səh.66)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (30 yanvar 1908, № 25) “Ələkbər Tahirzadə Şamaxı” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Nuh – dini əfsanəyə görə, peyğəmbərlərdən biridir. “Nuh tufanı” haqqındakı əsatirdə tufandan sonrakı insanlığın ilk nümayəndəsi kimi göstərilmişdir.

² Fərat – İraqda çay adıdır.

[ÇÜNKİ VÜCUDİ-ALİM BİR NE’MƏTİ-XUDADIR]

(Səh.67)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (29 fevral 1908, № 49) Şamaxıdan yazılmış müxbir məktubunun içərisində çap olunmuşdur.

Bu və bundan sonrakı şeir şamaxılı quberniya qazısı Hacı Əbdülməcidi əfəndi Əfəndizadənin vəfatı münasibəti ilə yazılmışdır. Hacı Məcidi əfəndi 1908-ci il fevralın 21-də vəfat etmişdir.

Matəm mərasimini geniş təsvir edən müxbir, məktubunun bir yerində yazır:

“Minlərcə hazirun əfəndi həzrətlərinə iqtida edərək namaza şüru’ olundu.

Namaz xitam bulduqda səflər pozulmaqsızın cəməat kəməli-aramiyyətlə durub, püştəbədə növhə oxumağa amadə duran, məşhur xoşavazlar Ağa Xəlil və Seyfullahın oxuyacaq olduqları növhəni gözləyirdilər. Bu əsnada müşariləyhlər həməhəng olaraq Ə.Sabir Tahirzadə cənabları, əfəndi mərhəmətin vəfatı münasibətində inşad etdiyi atiyəzzikr növhəni oxuyub hazırni ağılatdılar...

Çünki bu cür alim bir ne'məti-xudadır

.....”

¹ Qəzetdə vücuti-alim ifadəsi əvəzinə: bu cür alim.

[EY MÜSİBƏTZƏDƏ DİNDƏŞLƏRİM, ETDİKCƏ NƏZƏR]

(Səh.68)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (8 mart 1908, № 29) A. Səhhətın Hacı Məcid əfəndinin vəfatına dair yazdığı məqalənin içərisində çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

Hacı Məcid əfəndinin vəfatına dair yazdığı və həmin günlərdə təziyə məclislərində oxunub, “Tazə həyat” və “İrşad” qəzetlərində (29 fevral, 8 mart 1908) dərc edilmiş:

*“Ey müsibətzədə dindəşlərim, etdikcə nəzər,
Görürəm mən sizi bir başqa müsibətdə bu gün!”*

*“Çünki vücuti-alim bir ne'məti-xudadır,
Ne'mət ki, getdi əldən qan ağlamaq rəvandır!” –*

beytləri ilə başlanan növhələrində Sabir dünyagörüşü və dini xadimlərinə münasibətindəki məhdudiyətlə əlaqədar olaraq quberniya qazısını “alimihəqiqi”, “pədəri-mə'nəviyi-əhli-vətən” – deyə qələmə verir, onun vəfatını xalq üçün böyük itki sayırdı.

Matəm mərasiminin təsvirinə həsr etdiyi publisist məqaləsində isə Sabir deyirdi: “Aman Allah, nə fəlakət! Fəlak bizi nə vaxtsız, gözlənilməyən müsibətə düşər etdi... Mərhəmə Hacı əfəndi həzrətlərinin fəzail və kəməlatibiintihəsini düşünərkən və onun qoyduğu asari-xeyriyyələri nəzərə alırkən göz yaşlarımız yarılarımızı bir məlhəm kimi tə'sir edəcək. Mə'lumdur ki, ümum Qafqaz müsəlmanları bu müsibətdə biz ilə şərikdir və bizim ilə bərabər matəm tutacaqlar” (“İrşad” qəzeti, 8 mart 1908).

İnqilabçı satirikin din xadimlərinə münasibət məsələsində axıradək ardıcıl, prinsipial mövqe tutmaması, bəzən dini təsirə qapılaraq ruhanilərə güzəştə getməsi Cəlil Məmmədquluzadə kimi qabaqcıl sənətkarı təəssüfləndirib narahat etməyə bilməzdi. Məhz buna görədir ki, Sabirin yuxarıda adları çəkilən əsərlərinin nəşrindən bir neçə gün sonra ədib “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Təəssüf” adlı bir felyetonla çıxış etmişdir (1908, № 13). İndiyə qədər istər Cəlil Məmmədquluzadə, istərsə Sabir tədqiqatçıların diqqətindən kənar qalmış həmin felyetonda yazıçı qələm dostunun məqaləsindəki bir beyti misal gətirərək özünəməxsus kəskin satira dili ilə deyirdi:

“Ey vay, islamın dirəyi yıxıldı, göylər töküldü, mələklərin fəryad və fəğanı ərşi-ə’layı titrətdi. Fəni dünyanın ziynəti getdi. Cəmi müsəlmanın təkə olən ümidgahı zaval buldu. Dəxi bu gündən sonra dünya müsəlmanlara zindan olacaq, dəxi bu gündən sonra Şamaxı şəhərindəki mütənəzzim üsulicədidə mədrəsələri qapanacaq, əllidən artıq müddərisləri, iki mindən ziyadə tələbəsi dağılacaq... Şamaxı uyezində açılan cəmiyyəti-xeyriyyələr, yetimxanalar viran olacaq... kəndlərdə açılan cəmi üsuli-cədidə milli məktəbləri qapanacaq. Müsəlmanlar üçün hökumətdən minbir zəhmətlə alınan cəmi milli ixtiyarat əldən çıxacaq. Müsəlmanların uca və hörmətli başları aşağı düşəcək.

İndiki müsəlmanların geri qalmağını və səlamət yollarını göstərən ali əsərlər, təza kitablar yarıda qalacaq... Xülasə, gecə-gündüz çalışıb çöpə dönməyi ilə ələ gətirilən mə’rifət binaləri, tərəqqi əsərləri, ittihad cəmiyyətləri başsız qalacaq. Ey vah:

Çıxmasınmı nöh səmayə naleyi-əfğanımız?
Çün batıbdır kəştیی-millət, qopub tufanımız!

Ey vah, bu il cəmi müsəlmanlar üçün müsibət ildir; həqiqət, bu 1908-ci il cəmi dünya üçün bəla və fəlakət ildir”.

İnqilabi-satirik şeirləri ilə geniş oxucu kütlələrinin qəlbinə yol tapan xalq şairinin xırda burjuva mətbuatında çap etdirdiyi dini məzmunlu əsərləri Cəlil Məmmədquluzadəni bütün ömrü boyu düşündürmüş, bu felyetondan sonra da ədib dəfələrlə həmin məsələyə qayıtmışdır. 1929-cu ildə Sabir barəsində yazdığı xatirətində da, şair Əliqulu Qəmküsəra həsr etdiyi məqaləsində də böyük sənətkar bu mövzuya toxunmuşdur. Əliqulu Qəmküsərin həyat və fəaliyyətindən bəhs edərkən dediyi: “Molla Nəsrəddin”də iştirak edən şairlər cərgəsində “Cüvəllaği” yoldaşımız fikir açıqlığı və dini mövhumata qarşı şiddətli tənqid və çıxışları ilə hətta Sabiri də qabaqlamışdı”, – sözləri də ədibin məhz həmin düşüncələri ilə bağlı idi.

Şairin dini mahiyyət daşıyan şeirlərinin “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrinə daxil edildiyini gördükdə Cəlil Məmmədquluzadə dərinədən təəssüflənmiş,

Sabir barəsindəki xatirətində illərdən bəri onu narahat edən bu məsələyə dair öz düşüncələrini belə yekunlaşdırmışdır:

“Sabir – bu təcəllüs altında bizim şairimiz deyil; Sabir eyni səbr və təhəmmül sahibi, dindar bir şairin təcəllüsüdür ki, dünyanın cövr və cəfasına, insanların günah və mə'siyətinə mütəhəmmil olub, yaxşı dünyanın intizarında qalır ki, bu da iman və e'tiqad əhlinin qismətidir.

Biz, necə ki, ərz olunub, Mirzə Ələkbər Sabir təcəllüslü şair bilmirdik.

Onun üçün də “Hophopnamə” kitabında Sabirin “Sabir” təcəllüsü altında yazılarının dərcini görəndə ona əfsus etdik ki, “Daş qəlblı insanları neylərdin, ilahi” kimi bir mənzuməylə (səhifə 174) Hacı Məcid Əfəndizadənin vəfatı münasibəti ilə Sabirin çox yanıqlı və mütəəssir qəsidəsi dərc olunub (313-cü səhifə).

Onun üçün mən həməvəqt “Sabir” ləfzini bir yanda görəndə və eşidəndə belə bir xəyalata cumuram: nə üçün dünya belə qurulubdur ki, gün ləkəsiz olmur və qızıl gül tikansız bitmir. Və bəlkə həmin dünya qanununun tə'sirindəndir ki, “Hop-hop” kimi ən qiymətli və nadir bir şairimizin gülxarlığının içinə dindarlıq sarmaşıqları da gəlib qarışaydı gərəkdir”.

Göründüyü üzrə, Sabirin dini görüşlərə liberal münasibəti C.Məmmədquluzadə tərəfindən tənqidlə qarşılanmışdır. “Demək, mollaşərəddinçilərin rəhbəri və atası sayılan Cəlil Məmmədquluzadə Sabiri dahi şair kimi qiymətləndirib onun sənətinə pərəstiş etməklə bərabər, onun öləri səhvlərinə də laqeyd qalmamışdır, “sevdiyinin nöqsanlarına göz yummamışdır” (Məmməd Cəfər).

¹ Dördüncü nəşrdə beyti-ibadətdə əvəzinə: beyti-imamətdə.

RƏHGÜZARI-MƏXLUQATDA BİR MÖHTACI-MƏSARIF

(“Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!”)

(Səh.70)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1908, № 10) imzasız çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü nəşrdə “Möhtaciməsarif”, dördüncü nəşrdə isə “Möhtaci-məarif” adı ilə verilmişdir.

Bu şeir Məhəmməd Hədinin 1908-ci ildə “Tazə həyat” qəzetinin 10 və 11 mart tarixli 32 və 33-cü nömrələrində çap olunmuş “Rəhgüzari-mətbuatda bir şükufeyi-məarif” adlı əsərinə nəzirdir. Həmin əsərin ilk bəndi belədir:

*“Ey iktisabi-elmə şitaban olan çocuq!
Ey talibi-şükufeyi-irfan olan çocuq!
Bir tərzi-dilrubalə xuraman olan çocuq!
Ağuşı-məktəbi-ədəbə can atan çocuq!
Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq!
Ey cənnəti-sadətə rizvan olan çocuq!..”*

NƏ YAZIM?

(“Şairəm, çünki vəzifəm budur əş’ar yazım”)

(Səh.72)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (13 oktyabr 1908, № 41) “Əbunəsr Şeybani” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Pisi pis ifadəsi əvəzinə ikinci nəşrdə: kəci kəc, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə: bədi bəd.

² İlk dörd nəşrdə üstümə əvəzinə: üzümə.

³ Bütün nəşrlərdə istəmirsən əvəzinə: istəməzsən.

⁴ Son üç nəşrdə eymən əvəzinə: qadir.

⁵ Eymən deyiləm ifadəsi ikinci və üçüncü nəşrlərdə verilməmiş, bunun əvəzinə sonrakı misranın həm əhli-qələm sözləri təkrar çap olunmuşdur.

SƏTTARXANA

(“Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir”)

(Səh.73)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (20 oktyabr 1908, № 42) “Məczub” imzası ilə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Jurnalda, birinci və ikinci nəşrlərdə “Xana” adı ilə verilmişdir.

1908-ci ilin oktyabrında Səttarxanın rəhbərlik etdiyi fədai dəstələri şah qoşunlarını darmadağın etdi və Rəhim xanın quldur dəstəsini Təbrizdən qovub çıxartdı. Əksinqilabi qüvvələr üzərində çalınan bu mühüm tarixi qələbə münasibətilə oktyabrın 6-da Cəlil Məmmədquluzadə Səttarxanın igidliyi haqqında jurnalda həcmcə kiçik, cəmi iki-üç cümlədən ibarət, məna və məzmununa səhifələr həsr edilməyə layiq bir yazı çap etdirmişdir.

“Yaşa” adı altında dərc etdiyi həmin yazıda ədib deyirdi:

“İnsan həddindən artıq bir şeyə sevinəndə çox vəqt dili tutulan kimi olar və əvvəl vəqt bilməz ki, nə desin və nə danışsın.

Şahın namərd qoşunlarının basılmağını eşidib ancaq bunu deyə bilərik: –

Yaşa, Səttarxan!”

Oktyabrın 20-də isə jurnalda Sabirin Səttarxana həsr edilmiş məşhur şeri çap olundu. İnkilab sərkərdəsi və xalq qəhrəmanının şərinə qoşduğu bu şerində Sabir sanki “Molla Nəsrəddin” mühərririnin sevincini, şadlığını qəlbən bölüşür, məslək dostunun yığcam şəkildə dediyi “Yaşa, Səttarxan!” sözlərinin məna və məzmununu poetik boyalarla, coşqun, hərəətli bir dillə açıb

səciyyəvləndirməyi şair-vətəndaş kimi özünə borc bilir, buna kəskin daxili ehtiyac hiss edirdi.

İnqilabi satiralar ustası kimi tanınan Sabir “Səttarxana” şerini ciddi, lirik planda yazmışdır. Əsərin mövzusunə və ideyaya məzmununa uyğun olaraq burada xalq şairi öz adından çıxış edir. İnqilabi mübarizələr tarixinə parlaq səhifələr yazan Səttarxan haqqında həərətli danışır, onun xidmətlərini bir-bir sayıb alqışlayır. Şeirdə lirik təsvirin, alqış nidalarının ön plana keçməsi, təsdiq və tərənnümün əsas xüsusiyyət təşkil etməsi də buradan irəli gəlir.

¹ Səttarxan (?–1914) – cəsur xalq qəhrəmanı, Cənubi Azərbaycandakı inqilabi hərəkatın rəhbəri idi. Qaracadağ rayonunda kəndli ailəsində doğulmuşdur.

Uzun müddət Zaqafqaziyanın sənaye mərkəzlərində çalışmış, fəhlə hərəkatında iştirak etmiş, sosial-demokrat “Hümmət” təşkilatının üzvü olmuşdur.

1905–1911-ci illərin İran inqilabı dövründə şah hakimiyyəti və yerli feodallara qarşı, konstitusiyanın bərpası uğrunda mübarizələrə rəhbərlik etmişdir.

Şeir çap olunarkən çar senzurası “Səttar” adının nəşrinə icazə verməmiş, ona görə də həm jurnalda, həm də “Hophopnamə”nin inqilabdan əvvəlki nəşrlərində adın yerinə nöqtələr qoyulmuşdur. Beləliklə, “Səttar” adı ilk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci çapında mətnə daxil edilmişdir.

² Qacarilər – 1794-1925-ci illərdə İranda hakimiyyət sürmüş sülalənin adıdır. Bu sülaləyə mənsub olan şahların (Ağa Məhəmməd şah, Nəsrəddin şah, Müzəffərəddin şah, Məhəmmədəli şah və b.) hakimiyyəti dövründə İranda ictimai-iqtisadi münasibətlər sahəsində və siyasi quruluşda orta əsr feodal qaydaları saxlanmış və İran xarici kapitalistlərin yarımmüstəmləkəsinə çevrilmişdir.

³ Zöhhak – qədim İranın əfsanəvi padşahlarından. Guya çiyirlərinə iki ilan yapışmış imiş; bu ilanlar ona əzab verməsin deyə bunlara gündə iki uşağın beynini yedirərmiş. Tarixdə ən zalım padşahlardan biri kimi məşhurdur.

⁴ Bu söz birinci, ikinci və üçüncü nəşrlərdə mətndən düşmüşdür.

⁵ Şair burada Eynüddövləyə işarə edir. Eynüddövlə Təbrizə hücum edən və Səttarxanla vuruşan şah qoşunları sərkərdəsinin ləqəbi idi.

[YAŞADIQCA XƏRABƏ ŞİRVANDA]

(Səh.75)

1910-cu ilin yanvar ayında yazılmış bu şeir ilk dəfə “Revolyusiya və kultura” jurnalında (1939, № 5) əlyazmasına əsasən “Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son iki nəşrə daxil edilmişdir.

Jurnalda əsər aşağıdakı qeydlə nəşr olunmuşdur: “Sabirin burada dərc etdiyimiz şe’ri ilk dəfə nəşr olunur. Sabirin oğlu Məmmədsəlim Tahirzadə tərəfindən əldə edilib redaksiyamıza verilmiş bu şe’r Sabir Bakıda olduğu

zamanlar yazılmışdır. Şe'r, Bakıya gələrkən yazıçıya hörmət və yardım etmiş adamlara, xüsusilə Sabirin həmvətəni Əliqulu adlı bir adama müraciətlə yazılmış olsa da, yazıçının tərcümeyi-halının bəzi cəhətlərini aydınlaşdırdığı və xüsusilə Şamaxıda keçirdiyi ağır günlərin təsvirini verdiyi üçün böyük ədəbi qiymətə malikdir. Şerinin imlasına və dilinə toxunulmamışdır”.

¹ Jurnalda vətəndən əvəzinə: vətənimdən.

² Jurnalda pak əvəzinə: ta ki.

ƏQVALİ-HİKƏMİYYƏDƏN MÜQTƏBİS BİR MƏNZUM

(“Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir”)

(Səh.79)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (7 fevral 1910, № 31) “Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü nəşrdə “Əqvali-hikəmiyyə”, dördüncü nəşrdə isə “Hikmətli sözlər” adı ilə verilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə kəc əvəzinə: gec.

² Son üç nəşrdə tə'zir əvəzinə: tə'sir.

TƏBAƏT

(“ – Sərmayeyi-irfanı nasıl kəsb edər insan?”)

(Səh.80)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (3 iyun 1910, № 127) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Hutenberg, İohann (1400–1468) – alman ixtiraçısıdır. 1440-ci ilin ortalarında kitab çapının Avropa üsulunu yaratmışdır.

[İDRAKDİR MÜSİBƏTƏ MİYZAN, ƏVƏT, ƏVƏT]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (12 oktyabr 1910, № 39) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Dördüncü nəşrdə səhvən “Millət deyir ki” adı ilə getmişdir.

[DƏRDİM OLDUR Kİ, MƏNƏ ARİZ OLAN DƏRDLƏRİN]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (13 oktyabr 1910, № 40) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[BİR ƏZMDƏ SƏBAT EDƏMƏZ ƏHLİ-EHTİYAC]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 oktyabr 1910, № 41) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[EY DİLBƏRİ-HÜRRİYYƏT, OLANDAN BƏRİ AŞIQ]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (15 dekabr 1910, № 92) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

BƏNZƏTMƏ

(“Sövdayi-məvəddətdən”)

(Səh.82)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (19 dekabr 1910, № 95) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

RUHUM!..

(“Ruhum, ey şahbazi-ülviyyət”)

(Səh.83)

İlk dəfə “Yeni füyuzat” jurnalında (28 dekabr 1910, № 11) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bir tərəfdən xəstəliyinin getdikcə şiddətlənməsi, digər tərəfdən də haqsız hücumlarla əlaqədar olaraq şair bəzən kədərli anlar da keçirirdi. Belə

anlarda qələmə aldığı əsərlərə həzin, lirik notlarla yanaşı, bəzi bioqrafik cəhətlər də daxil olurdu. Sabir sanki öz həyat yoluna bir də nəzər salır, yalnız vətən və xalq naminə yazıb-yaratması ilə təsəlli tapırdı.

“Ruhum!..” şerindəki:

Ölməyimlə sevinməsin əğyar, –

Aləm olduqca mən dəxi duraram!

– misraları məhz həmin qənaətin məhsulu idi, şairin əhval-ruhiyyəsini, gələcəyə bəslədiyi dərin inamı çox yaxşı əks etdirirdi.

Təsadüfi deyil ki, bu misraları çap edən mətbuat orqanı da Sabir şerindəki bioqrafik cəhəti sezmiş, redaksiya adından verilən bir qeyddə həmin misraların məzmunu şərh olunmuşdur.

Jurnalda şeyrdən sonra redaksiyanın belə bir qeydi var: “Sabir, böyüklüyün ən böyük sifəti səbrdir. İştə sən də bu sifətlə mövsum və mövsufsan. Əzizim, səni incidənlərə həmpa olmamaq üçün sabir ol, sən ölmə! Sən ölürsən, ölümünlə sevinəcək qədər binəşib insaniyyət təsəvvür edəməm. A Sabir!.. Sana da əğyar olacaq qədər tədənniyi-əxlaqəmi düşdün?..

Fələk hər dürlü əsbabi-cəfasın toplansın, gəlsin,

Dönərsək, alçağız millət yolunda bir əzimətdən!”

¹ Son üç nəşrdə etmə əvəzinə: tutma.

² Jurnalda və “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində bu və bundan sonra gələn misradakı hüriyyət sözünün çapına çar senzurası icazə vermədiyindən əvəzinə nöqtələr qoyulmuşdur. Bu söz yalnız “Hophopnamə”nin inqilabdan sonrakı nəşrlərində mətnə daxil edilmişdir.

TƏRBİYƏ

(“Ümmətin rəhnüması tərbiyədir”)

(Səh.84)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (29 dekabr 1910, № 104) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[DƏHR BİR MÜDDƏT OLDU MƏNZİLİMİZ]

(Səh.84)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (16 yanvar 1911, № 13) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ANALAR BƏZƏYİ

(“Gər olsa nisadə elmü irfan”)

(Səh.85)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (20 yanvar 1911, № 17) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Elmlı və elmsiz ana” adı ilə verilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə o yolda əvəzinə: bu yolda.

ANALAR BƏZƏYİ

(“Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil”)

(Səh.85)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (25 yanvar 1911, № 4) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bu misra ikinci və üçüncü nəşrlərdə verilməmişdir. Üçüncü nəşrdə isə bu barədə belə bir qeyd vardır: “Bu beytin birinci misrası əldəki nüsxədə yox idi və bulunması mümkün olmadı”.

NİTQƏ XİTAB

(“Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!”)

(Səh.86)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (28 yanvar 1911, № 7) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

HƏVƏS

(“Həvəs sövq eylər insanı həyata”)

(Səh.87)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (16 fevral 1911, № 21) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[TƏRK EDƏR KİM Kİ, ŞÜKRI-NE'MƏTI-NAS]

(Səh.88)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində çap olunmuş, sonra isə yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

[NOLA ƏRBABİ-KƏMAL EYLƏYƏ TƏHSİN MƏNƏ KİM]

(Səh.89)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

Kitabda şeyrdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “Mərhum Sabirin dəsti-xəttilə yazılmış əsil nüsxəsi Sabir kitabxanasında məhfuzdur”.

¹ Süleyman – rəvayətə görə, həm peyğəmbər, həm də qənaətcilliyi sayəsində böyük var-dövlət sahibi bir padşah olmuşdur.

[YARAN, MƏGƏR Kİ, MAHİ-ƏZA İBTİDA OLUR]

(Səh.90)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

Kitabda şeyrdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “Sabirin dəsti-xəttilə yazılmış əsil nüsxəsi Sabir kitabxanasında məhfuzdur”.

[NƏGƏRDƏD KƏZ ƏCƏL POŞTƏM XOMİDE]

(Səh.91)

Bu beyt Sultan Məcid Qənizadənin “Ədəbiyyat qəzeti”ndə (31 oktyabr 1936, № 26) çap olunmuş xatirələri əsasında kitaba daxil edilir.

Xatirə müəllifi beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “1911-ci il iyul ayında mən Bakıdaydım. Orada qaldığım bir neçə gün ərzində, Sabiri yoxlamağa tez-tez gedirdim. Tbilisidə keçirdiyi müalicədən sorduqda, Həmidə xanımdan razılıqlar söyləyib, ömrü olursa onun xələtindən çıxmağı arzu edirdi:

Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xomidə

.....”

276

¹ Həmidə xanım (1873–1955) – Azərbaycanın ilk maarifpərvər qadınlarından biri, Cəlil Məmmədquluzadənin həyat yoldaşı idi. Sovet dövründə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqının üzvü olmuş, rus ədəbiyyatından tərcümələr

etmiş, C. Məmmədquluzadə haqqında müfəssəl xatirat yazmışdır.

[İSTƏRƏM ÖLMƏYİ MƏN, LEYK QAÇIR MƏNDƏN ƏCƏL]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (4 iyul 1911, № 3) H.I.Qasimovun xatirəsi içərisində, 1912-ci ildə A. Səhhətın “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “...Mərəzi etdikcə şiddət edir. Daha Bakıda qala bilməyib, Şamaxıya qayıdır və oradan Tiflisə müalicə üçün gedir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının hey’əti-təhririyyəsi maddi cəhətdən çox müavinət edirsə də, heyfa ki, müalicəsi faydabəxş olmayıb, bilaxirə Şamaxıya qayıdır və daha mərəzin zəhmətindən xilas olmaqçın ölmək arzu edib bu şe’ri deyir:

İstərəm ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl
.....”

¹ Qəzetdə istərəm əvəzinə: razıyam.

[ARIZI-QƏMLƏR ƏLİNDƏN ÜRƏYİM ŞİŞMİŞ İDİ]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (29 iyul 1911, № 25) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şeir “Mərhum Sabirin axırıncı günlərində dediyi kəlamlarından” qeydi ilə verilmişdir.

¹ Qəzetdə arizi qəmlər ifadəsi əvəzinə: arizi dərdlər.

² Qəzetdə ona əvəzinə: buna.

³ Şairin Qurbanəli Şərifzadəyə yazdığı məktubunda bu beyt belədir:

“Arizi qəmlər əlindən ki, başım şişmiş idi,
Zənn edərdim ona bəlkə edə çarə ciyərim”.

⁴ Məktubda bəxti-mənhusimə bax əvəzinə: bəxti-mənhusimi gör.

[MƏNƏ BƏD KEÇDİ ŞƏHRİ-ŞİRVANDA]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (10 avqust 1911, № 35) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

Qəzetdə şeirdən əvvəl “Şairi-mərhum Sabirin axıncı kəlamlarından biri” qeydi vardır.

[RAHƏM BEDƏHİD, RU BERAH AMƏDƏƏM]

(Səh.92)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (21 iyul 1911, № 18) Əli Fəhminin şairin vəfatı münasibəti ilə yazdığı “Vəq’eyi-dilsuz” adlı məqalənin içərisində çap olunmuşdur. İlk dörd nəşrin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A. Səhhətin yazdığına görə, şair bu rübaini “axır nəfəslərində” demişdir.

QƏZƏLLƏR

[QOYMA GƏLƏ, SAQIYA, ZAHIDI MEYXANƏYƏ]

(Səh.95)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (31 aprel 1907, № 15) “Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə yoxsa qoyub ifadəsi əvəzinə: qoydu məgər.

² İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə bu beyt ilə sonrakı beytin yeri dəyişik getmişdir.

³ “Şimdi ki, üzdün əlin zülfi-pərişandən” və “Şəm’i də yaxmaqdadır atəşisevdayi-eşq” misraları ilə başlanan beytlər ikinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə belə verilmişdir:

*“Çünki üzüldü əlin zülfi-pərişandən,
Dərdini bari söylə, xəstə könül, şanəyə.
Aşiqi mə’şuq ilə yandırır eşq atəşi,
Xəssə müəssirdi bu şəm’ ilə pərvanəyə”.*

⁴ Adəm – dini əfsanəyə görə, arvadı Həvvə ilə birlikdə qırx gün cənnətdə yaşayan, guya Allahın əmrini pozub qadağan olunmuş meyvəni yediyi üçün cənnətdən qovulan, insanlığın ilk nümayəndəsidir.

[HƏR SƏRİ-MUYDƏ MIN AŞIQI-NALANIN VAR]

(Səh.96)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Leyli və Qeys – Şərqdə geniş yayılmış aşiqanə “Leyli və Məcnun” əfsanəsinin qəhrəmanlarıdır.

[VİRANƏ ŞƏMAXIDƏ MƏNƏ GƏNC TAPILMAZ]

(Səh.97)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İlk nəşrdə sən əvəzinə: mən.

[MƏFTUNİ-SƏRİ-ZÜLFÜNƏ QÜLLAB GƏRƏKMƏZ]

(Səh.98)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

[KUYİNİ XUNABEYİ-ÇEŞMİMLƏ NƏMNAK EYLƏRƏM]

(Səh.99)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İlk nəşrdə cəhanda əvəzinə: cəhan.

² Dörd mənasında olan “cəhar” sözünün xəfifləşdirilmiş şəkli.

[GƏR İSTƏSƏN Kİ, FİTNEYİ-ALƏM OYANMASIN]

(Səh.100)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bu misradakı təşbihin mənası budur: guya ay (qəmər) əqrəb bürcündə olanda üzünə kölgə düşür. Şair gözəlin üzünü aya, saçını (zülfünü) isə əqrəbə bənzədir.

[İSTƏSƏN KÖNLÜM KİMİ ZÜLFÜN PƏRİŞAN OLMASIN]

(Səh.101)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Əhrimən – zərdüştilikdə şər allahı və divlər padşahı sayılır. “Əhrimənlər” sözü şeirdə bədxah, fitnə və fəsad törədən adamlar mənasında işlənmişdir.

[EY DİL, AMANDI, SİRRİNİ BİGANƏ BİLMƏSİN!]

(Səh.102)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

[EY ŞUX, YENƏ HƏMDƏM OLUB KAKILƏ ZÜLFÜN]

(Səh.103)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Harut – dini rəvayətə görə, mələk imiş, guya qadına məhəbbət bəslədiyinə görə cənnətdən qovulmuş və işlədiyi günahın müqabilində Babil qülləsindəki bir quyuda başıaşağı asılmışdır.

[XOSROVI-HÜSNÜN, ƏZİZİM, SƏN İMİŞSƏN TACI]

(Səh.104)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə kəc nikahilə əvəzinə: kəc nigarilə.

[QƏMİNDƏ ÇƏRXI-ÇARÜMDƏN KEÇƏN FƏRYADÜ AHİM VAR]

(Səh.104)

İlk dəfə “Qurtuluş” jurnalında (1 oktyabr 1915, № 1) “Mərhum Sabirin təb’ olunmamış bir qəzəli” adı altında dərc edilmişdir. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ İsa – rəvayətə görə, peyğəmbərlərdən biri və xristian dininin banisidir.

Guya miladi tarixin ilk ilində Fələstində dünyaya gəlmişdir.

UŞAQLARA HƏDİYYƏ
MƏKTƏB ŞƏRQISI

(“*Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən*”)

(Səh.107)

İlk dəfə “Dəbistan” jurnalında (20 dekabr 1906, № 17) “Ə.Sabir Tahirzadə Şamaxı” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə təfərrücdən əvəzinə: təfərrücdə.

MƏKTƏBƏ TƏRĞİB

(“*Mənim bağım, baharım!*”)

(Səh.108)

İlk dəfə “Milli nəğmələr” məcmuəsində (1907) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ELMƏ TƏRĞİB

(“*Elmin izzəti payidar olur*”)

(Səh.110)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (31 avqust 1907, № 109) Şamaxıdan yazılmış bir müxbir məktubunun içərisində çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir.

Şerin yazılma tarixçəsini və Sabirin Şamaxıdakı teatr tamaşaları ilə əlaqəsini aydınlaşdırmaq üçün əhəmiyyətli olan “Teatr nədir?” adlı həmin müxbir məktubunu aşağıda eyni ilə veririk:

“Ədibi-məşhur, şairi-mə’ruf Kamal Namiq həzrətləri demiş ki, teatr bir ayineyi-geytinümadır ki, orada hər kəs öz eybini görür.

Bəli, teatr bir ayineyi-ibrət, bir binayi-xeyir, bir məhəlli-təyəqqüz olduğunu hamı təsdiq ediyor. Qafqaz müsəlmanları da təsdiq ediyor. Amma indi, neçə-neçə illərdən bəri tərtib olunmuş komediyalarımız, faciələrimiz, Tiflis, Bakı müstəsna olduğu halda, indi meydana çıxır. Çıxdığı üçündür ki, bu az zaman içində teatr görmüş hər bir kəsdə bir oyanıqlıq, bir huşyarlıq hiss olunmaqdadır. Daha o zülməti-cəhalət, qəflət aləmləri keçdi. O qara pərdəli mazi çıxıb getdi. İndi gələcəyimizi düşünüb övladi-millətin bəxtiyaranə yaşaması üçün lazımı tədabirə təşəbbüs zamanı gəldi. İndi əsbabi-səadəti dərdəst edib də məktəblərimizi daha islah, teatrlarımızı daha rəvnəqli meydanitəməşaya vəz’ etmək vaxtı gəldi. Odur ki, ömrümüzdə görmədiyimiz əməli komediyaları, faciələri iki ildən bəri nadirül-vüqu’ olaraq üç-dörd dəfə gördük.

Cəmətimizin dəxi mütənəsseh, mütənəbbəh olduqları aşkar hiss olunur.

Ələlxüsus həmin avqust ayının 17-sində Salamovların evində yetim uşaqların mənfəəti üçün möhtərəm Nəcəfbəy Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəyi-ələmi-ıştimalları ziyalı cavanlarımız tərəfindən oynanıldı. Ziyadə ibrətamiz bir faciə olduğunu hər kəs görüb də mütəəssir olduqları bədiheyimə’lum olurdu.

Oynayanlar isə bəhadiranə hər biri öz rolunda böyük bir məharət göstərirdi. Çünki cümləni heyrətə gətirəcək dərəcədə hazır olmuş idilər. Əlavə olaraq hər pərdənin arasında məktəb uşaqları məşhur şair Şirvani Sabir əfəndinin müxtəlif ahəngdə olan mütəəddid tərəneyi-milliyələrini həməvaz olub oxuyurdular. Həqiqətdə o uşaqlar ağzından eşidilən, məarifə, tərəqqiyə, milliliyyətə dair olan əbyat cümləni tərənnümeyi-təşşüqə gətirirdi. Nümunə olmaq üçün bu pür mə’na əş’arın bir qismini yazıram, budur:

Elmin izzəti payidar olur.

Cəhlin nikbəti canşikar olur

.....

Belə-belə şeyləri gördükcə, əlhəmdülillah, cəmətimizin dəxi teatra rəğbəti getdikcə kəsbi-qüvvət etməkdədir. Daha “teatra gedən kafirdir” qövli-naməşruini fəramuş edib, təriqi-nicatə vasil olmaqdadırlar. Burasına təşəkkür olunar. Təəssüf olunacaq bir eybimiz var isə, o da biletləri aşağı mərtəbədə olanların xilafı-qaidə yuxarı mərtəbədə oturmaları idi. Oylə isə bir söz ziyalı cavanlara, bir söz də əfradi-cəmətə kəstəxanə ərz edəcəyəm.

Şəhv edir isəm, bağışlasınlar. Vallah, caygir olmasını təmənnə edirəm.

Ey ziyalı cavanlar! Bu yolda sə'y və ictimadınızı daha da artırın! Dörd ayda bir olmayub, ayda, laməhalə, iki ayda bir dəfə meydana çıxmalı! İncirazə, izmehlalə üz çevirmiş avam cəmaəti ihyədə həzrət İsa olmalı! Qoyun sizi təkfir, təkzib etsinlər, çünki təkzib olunmaq ənbiya sifətidir.

Əlkəlamu yəcürül kəlami, ikinci bir söz daha deyəcəyəm. Bilet qiymətlərin ucuz etməli ki, hər kəs gələ bilib də ibrət alsın. Ümdə mətləb pul olmayub, bəlkə avam cəmaətin daha da həvəsini artırmaq və teatrlarda nə tövr rəftar etmək qaidəsini öyrətmək olsun. Yaşayın, cavanlar! Yaşayın da, millət adına, vətən adına xidmətdə qüsurluq etməyin!

Keçəlim cəmaətə: Ey bə'z əğniyalar, kömək etməkdə təkahül, təkasül edirsiniz, daha etməyin! Çünki naşər' iş görmürsünüz, bəlkə düşmüşlərin əlindən yapışırsınız, atasızları atalı edirsiniz, ölmüşləri dirildirsiniz. Hansı ki, millətin xoşbəxtliyi pişrəfti bir tərəfdən də siz cənablara vabəstədir. Bir tərəfdən deyirəm, xeyr, bəlkə bu əmrin rükni-ə' zəmi olub da təriqi-nicatə vasil olmaq siz ilə qaimdir.

Qaldı ki, avam cəmaətlərə deyəcəyim budur ki, oyun vaxtında hər kəs öz yerində oturub, ibrət alsınlar. Burada ermənilərin səliqəli teatrları yadıma düşdü. Xatirlərə kəlal gəlməsin deyə qareini-kiram hüzurinə ərdən ictimad edirəm".

UŞAQ VƏ BUZ

("Dərsə gedən bir uşaq")

(Səh.111)

İlk dəfə "Birinci il" dərsliyində (1907) "Mənzumeyi-Sabir" imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

YAZ GÜNLƏRİ

("Gəl, gəl, a yaz günləri!")

(Səh.112)

İlk dəfə "Birinci il" dərsliyində (1907) "Mənzumeyi-Sabir" imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

AĞAQLARIN BƏHSİ

(*“Alma, palıd, şam ağacı hal ilə”*)

(Səh.113)

İlk dəfə “İkinci il” dərsliyində (1908) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə yetişir əvəzinə: yetişə.

CÜTÇÜ

(*“Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə”*)

(Səh.115)

İlk dəfə “Yeni məktəb” “Üçüncü il” dərsliyində (1909) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə tarlasını əvəzinə: tarlaları.

QARĞA VƏ TÜLKÜ

(*“Pendir ağzında bir qara qarğa”*)

(Səh.116)

İlk dəfə “Yeni məktəb” “Üçüncü il” dərsliyində (1909) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Şərin sonunda “(Krilovdan tərcümə)” qeydi verilmişdir.

MƏKTƏB UŞAQLARINA TÖHFƏ

(*“Doğar insan ata ocağında”*)

(Səh.117)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (14 fevral 1910, № 37) “Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Ata və ana hörməti” adı ilə verilmişdir.

¹ İstər qəzetdə, istərsə ikinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə ocağında əvəzinə: otağında.

² İkinci nəşrdə sorulım əvəzinə: sevəlim.

MƏKTƏB ŞAGİRD LƏRİNƏ TÖHFƏ

(“Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı”)

(Səh.119)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (25 fevral 1910, № 46) “Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə sərlövhasız verilmişdir.

¹ Sərfəraz sözü əvəzinə qəzetdə: səzavar, dördüncü nəşrdə isə: sərfəraz.

TƏBİB İLƏ XƏSTƏ

(“Bir təbibə gedib də bir bimar”)

(Səh.120)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (18 iyun 1910, № 138) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə sərlövhnənin altında belə bir qeyd vardır: “Həftəyi-ədəbi üçün”.

1910-cu ilin iyun ayında Sabir “Həqiqət” qəzetində çıxış etməyə başladıqdan sonra qəzetin əbədi-bədii səviyyəsini yüksəltmək üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Şairin iştirak etdiyi gündən – 13 iyun tarixli 133-cü nömrədən etibarən qəzetdə “Həftəyi-fənni” və “Həftəyi-ədəbi” adı altında xüsusi guşələr ayrılır. Növbəti nömrələrin birində baş mühərrir “Həftəyi-ədəbi” adlı məqaləsində həmin guşələrin məzmun və istiqamətini səciyələndirərək yazırdı:

“Hər həftə, bazar günü “Həftəyi-fənni” və pəncşənbə günü “Həftəyi-ədəbi” insanlar altında bir qismi-məxsus açıyoz. “Həftəyi-fənnidə dünyada yeni-yeni kəşf olunan əsərlərdən, istatistikalardan, qəraibi-həvaiyyədən hasili fənnin nəzəri-kəşfinə isabət etmiş olan əhvaldan bəhs ediləcəkdir. Həftəyi-ədəbidə isə bir həftə içində nəşr olunan a’sari-ədəbiyyə ilə yeni nəşr olunmuş kitablar və teatrlar haqqında bəyani-mütaliə olunacağı kibi, bir həftə içində həftəyi-ədəbimizə irsal olunan şe’rlərdən birinciliyi qazanan təbrikən

həftəyi-ədəbiyə idxal ediləcəkdir. Bütün həftələrə xaricdən göndərilən əsərlər də məəlməmnuniyyə qəbul olunur...” (17 iyun 1910, № 137).

Həftəyi-ədəbi üçün qoyulan suallar da çox aydın və maraqlı olurdu:

“– Oxuduğunuz şe’rlər içində ən ziyadə təqdir etdiyiniz misra hansı misradır?

– Oxuduğunuz əş’ar içində ən çox xoşunuza gələn bir beyti göndəriniz!

– Eşitdiyiniz zərbi-məsəllər içində ən ziyadə xoşunuza gələn hansıdır?”

(17, 25 iyun, 15 iyul 1910, № 137, 149, 161).

Müsabiqədə mükafata layiq yerləri tutan müəlliflərin seçdikləri şeir parçaları, atalar sözü və məsəllər onların öz imzaları ilə qəzetdə müntəzəm surətdə dərc edilirdi. Üç dəfə birinci yeri tutan müəllifə isə qəzetin altı aylıq abunəsi hədiyyə verilirdi.

Bundan başqa, ədəbi həftə üçün yeni yazılmış, orijinal şeirlər də göndərilirdi.

Bu şeirlərdə gənc nəslin təlim və tərbiyəsi məsələləri başlıca yer tutur, nəcib əxlaqi sifətlər, vətənpərvərlik, humanizm, əməyə məhəbbət kimi bəşəri ideyalar təbliğ və tərənnüm olunurdu.

M.Ə.Sabir istər ədəbi, istərsə elmi müsabiqənin ən fəal iştirakçısı olmuşdur.

Şairin “Təbib ilə xəstə”, “Qarınca” və bir sıra başqa əsərləri “Həftəyi-ədəbi” üçün yazılmış, müsabiqədə birinci yeri tutaraq mükafata layiq görülmüşdür.

QOCA BAĞBAN

(“Bir taqım gənc yol kənarından”)

(Səh.121)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (21 iyun 1910, № 140) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

QARINCA

(“Gördülər bir qarınca bir mələxi”)

(Səh.122)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (23 iyun 1910, № 142) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

MOLLA NƏSRƏDDİNİN YORĞANI

(“*Gecə yatmaq zamanı çatmış idi*”)

(Səh.123)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (23 noyabr 1910, № 75) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə aldılar yorğanı ifadəsi əvəzinə: yorğanı qapdılar.

UŞAQ VƏ PUL

(“*Kuçədən bir çocuq yüyürdü evə*”)

(Səh.124)

İlk dəfə “Yeni füyuzat” jurnalında (23 noyabr 1910, № 6) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Görərək sözü jurnalda görək şəklində getmişdir.

İSKƏNDƏR VƏ FƏQİR

(“*Gün önündə bir acizü müztər*”)

(Səh.126)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (20 dekabr 1910, № 96) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İskəndər (y.e.ə. 356–323) – qədim dünyanın məşhur sərkərdəsi və dövlət xadimi idi. 336-cı ildən etibarən Makedoniya hökmdarı olmuşdur. On il davam edən işğalçı müharibələr nəticəsində Hind çayından Dunay çayına qədər geniş ərazini əhatə edən güdrətli dövlət yaratmışdır.

AZARLI KƏNDÇİ

(“*Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan*”)

(Səh.128)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (21 dekabr 1910, № 97) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

CAMUŞÇU VƏ SEL

(“Bir kişi saxlayırdı bir camuş”)

(Səh.130)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (26 dekabr 1910, № 101) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Bütün nəşrlərdə “Camuş və sel” adı ilə getmişdir.

MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ OĞRU

(“Mollanın börkünü çalıb oğru”)

(Səh.131)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (2 yanvar 1911, № 1) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ÖRÜMÇƏK VƏ İPƏK QURDU

(“Bir örümçək özün öyüb durdu”)

(Səh.132)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (10 yanvar 1911, № 8) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə öyüb əvəzinə: çəkib.

² Son iki nəşrdə görək əvəzinə: görüm.

ARTIQ ALIB, ƏSKİK SATAN TACİR

(“Bir nəfər tacir öz dükənində”)

(Səh.133)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (3 fevral 1911, № 96) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki beyt heç bir nəşrdə verilməmişdir.

YALANÇI ÇOBAN

(“Bir çoban bir gün etdi dağda haray”)

(Səh.135)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (11 fevral 1911, № 18) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

TƏRCÜMƏLƏR

“ŞAHNAMƏ”DƏN TƏRCÜMƏ

(“Belə nəql edir möbidi-huşyar”)

(Səh.139)

İlk dəfə “Rəhbər” jurnalında (31 oktyabr, 1, 23 dekabr 1906; 17, 30 yanvar 1907, № 2, 3, 4, 5, 6) “Sabir” və “Sabir Tahirzadə” imzaları ilə çap olunmuşdur.

Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Son dörd nəşrdə “Firdovsinin “Şahnamə”sindən” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü nəşrdə gətirmələri əvəzinə: götürmələri.

² Dördüncü nəşrdə gətirdim əvəzinə: götürdüm.

³ Firidun – İranın qədim və əfsanəvi şahlarından biri, Pişdadilər sülaləsinin altıncı padşahı Cəmşidin nəvəsidir.

⁴ Son üç nəşrdə biədəd əvəzinə: bir ədəd.

⁵ Son nəşrdə təxti-ac ifadəsi təxti-tac şəklində getdiyindən misranın mənası təhrif olunmuşdur.

⁶ Təhəmtən – əfsanəvi pəhlivan Rüstəmi-Zalın ləqəbi; Zabil – İran şəhərlərindən biri; Rəxs – Rüstəmi-Zalın məşhur atının adıdır.

⁷ Bütün nəşrlərdə xəbər birlə əvəzinə: xəbərlərlə.

⁸ Son dörd nəşrdə e’zazü ikramlə əvəzinə: e’zamü ikramlə.

⁹ Dördüncü nəşrdə məcməri-udlə ifadəsi əvəzinə: məcməri-sudlə.

¹⁰ “İzdiyad” adı altında verilən parça Sabir tərəfindən dastana əlavə edilmişdir.

¹¹ İkinci nəşrdə tərcümənin sonunda belə bir qeyd vardır: “İşbu mənzumə dəxi natamam qalmışdır”.

TƏRCÜMEYİ-QÖVLƏL-MÜFTİ

(“*Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağıldımı*”)

(Səh.154)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (16 iyul 1907, № 22) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir.

“Füyuzat” jurnalının 1907-ci il 23 iyun tarixli 20-ci nömrəsində çap olunmuş “Qövləl-müfti hey-nül-əhtizar” adlı yazıda deyilirdi: “Diyari-Misriyyə müftiyi-sabiqi üləmayi-şəhir Şeyx Məhəmməd Əbdə mərhumun vəfatından bir qaç saət müqəddəm ağlaya-ağlaya söyləmiş olduğu bir qaç beyti-dilsuzdur ki, məali aləmi-islamın əhvali-hazirəsinə daırdır. Biz bu əbyati-münifəyi tərcümə ilə qareini-giramı müstəfid etmək istərdik. Lakin lisani-cəlilərəbiyə bizdən ziyadə vaqif olan alimlərimizin himmətinə müraciətlə onlardan tərcüməsini rica etməyi ula gördük. Ümidimiz pürkəməldir ki, üləmayigiram gələcək nüsxəyə qədər bu şe’rin tərcüməsini bizə göndərməklə ümumə bir xidməti-müftəxirə əda edərlər”.

Bu yazıdan sonra jurnal Şeyx Məhəmməd Əbdənin ərəb dilindəki şerini çap etmişdir. Sabir həmin şeri tərcümə edib, jurnala göndərmişdir.

[GÖRDÜM NEÇƏ DƏSTƏ TAZƏ GÜLLƏR]

(Səh.154)

M.Ə.Sabirin Şərq ədəbiyyatından ilk, məlum tərcüməsidir. Şairin məktəbdə oxuduğu illərdə edilmiş bu tərcümə ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət şerin tərcümə tarixçəsini belə izah edir: “On iki sinnə yetişdikdə mərhum Hacı Seyid Əzimin məktəbinə daxil olmuş. Seyid onda hissişairanə gördüyü üçün dərs verdiyi mənzum farsı hekayələrin türkcə mənzum tərcüməsini Sabirdən istəmiş. O cümlədən “Gülüstən”da:

“Didəm güli-tazə çənd dəstə

Bər günbədi əz giyah bəstə”

– hekayəsini türkcəyə boylə nəzmən tərcümə etmişdir:

Gördüm neçə dəstə tazə güllər

.....”

ŞE'R TƏRCÜMƏSİ

(*"Tapşırma sirrini məgər əhli-kərəmlərə"*)

(Səh.154)

İlk dəfə "Füyuzat" jurnalında (8 sentyabr 1907, № 26) "Əli Sabir Tahirzadə Şirvani" imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir. Dördüncü və beşinci nəşrlərdə "Ərəbcə bir qit'ənin tərcüməsi" adı ilə verilmişdir.

Jurnal 25-ci nömrəsindəki (15 avqust 1907) "Mətlubumuz" adlı müraciətində deyirdi: "Diyari-Misriyyə müftisi Şeyx Məhəmməd Əbdə mərhumun şe'ri nəsren və nəzmən tərcümə ilə idarəmişə irsal buyuran əshabihimmətə təşəkkür edir və Imam Əli kərəməllahi-vəchə həzrətlərinin əş'ariatisinin də tərcümə və irsalını ərbabi-himmət və iqtidardan rica edirik".

Sabir həmin şe'ri də tərcümə etmiş və tərcümədən əvvəl "Füyuzat" jurnalında şe'rin ərəbcəsi təkrar çap olunmuşdur. Ərəbcəsi belədir:

*"La tövdəissirrə illa ində zi kərəmin,
Vəssirrü ində kiraminnasi məktumün,
Vəssirrü indi fibeytin ləhu ğələqün
Qəd zaə miftahəhu vəlbeytü məxtumün".*

¹ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə yanında əvəzinə: yanında.

LƏFFAZLIQ

(*"Məxlis" qəzetəsindən tərcümə"*)

(Səh.155)

İlk dəfə "Həqiqət" qəzetində (2, 4 iyul 1910, № 150, 151) "Ə.Sabir" imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda tutub əvəzinə: qoyub.

² Dörd ayağa ifadəsi kitabda dörd ayaq şəklində verilmişdir.

³ Heyhat sözü kitabda səhvən həyat şəklində getmişdir.

⁴ Kitabda ola bilməz ifadəsi əvəzinə: olmasın.

⁵ Kitabda yüz min tümən əvəzinə: yüz bir tümən.

⁶ Söhbən Vail – VIII əsrdə xəlifə Harunərrəşid zamanında yaşamış, dil və üslubunun gözəlliyi, zənginliyi sayəsində şöhrət qazanan məşhur ərəb natiqi

olmuşdur. Ş. Saminin yazdığına görə, “fəşahət və bəlağətdə ismi zərbi-məsəl hökmünə keçmiş”dir.

Söhbən Vailin adı mənbədən düzgün oxunmadığına görə “Hophopnamə” nin 1948-ci nəşrində sö’ban və iblisi şəklində getmişdir.

⁷ Yəğma (1782–1860) – görkəmli fars şairi, satirik və lirik əsərlər müəllifidir.

⁸ Ənvəri – XII əsrdə yaşamış fars şairidir. Sultan Səncərin saray şairlərindən biri olmuşdur. Qəsidələr ustası kimi tanınmışdır.

⁹ Qəzəblərini sözü kitabda qəzetlərini şəklində getdiyindən cümlənin məna və məzmunu tamam təhrif olunmuşdur.

¹⁰ İnşad etdikləri ifadəsi kitabda mətndən düşmüşdür.

¹¹ Sonuncu cümlə kitabda verilməmişdir.

¹² Kitabda min dürlü əvəzinə: bir dürlü.

HEKAYƏ VƏ FELYETONLAR MEYDANA ÇIKIYOR...

(Səh.161)

Hekayə ilk dəfə “Həqiqət” qəzetində (17–18 iyun 1910, № 137–138) “Bəha Səid” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Hekayənin Sabir tərəfindən yazılıb-yazılmaması haqqında son illərdə mətbuatda mübahisə və müzakirə getmişdir. (Bu xüsusda təfsilatı ilə bax: M.Məmmədov. Sabir və mətbuat. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 1974, səh. 150–161).

HAMISIN TAPA BİLİRƏM, BİRİN TAPA BİLMİRƏM

(Səh.165)

İlk dəfə “Bəhlul” jurnalında (14 iyul 1907, № 5) “Acizləri qıgıldıyan” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və altıncı nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə “Tapmaca” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə gərək əvəzinə: görə.

² Bütün nəşrlərdə dediyin əvəzinə: deyilən.

³ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə bilsəm əvəzinə: bilməsəm.

ŞİRVANDA MÜHÜM HƏVADİS

(Səh.167)

İlk dəfə “Bəhlul” jurnalında (7 oktyabr 1907, № 7) “Laübalı” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Bu ifadə kitabda mətdən düşmüşdür.

² “Bürhani-tərəqqi” – 1906-1911-ci illərdə Həştərxanda müəyyən fasilələrlə nəşr olunan gündəlik qəzet idi. İlk nömrəsi 1906-cı il iyul ayının 8-də çıxmışdır. Naşiri və redaktoru Mustafa Lütfi İsmayilov Şirvanski idi. Qəzetdə yerli müəlliflərlə yanaşı, Nəriman Nərimanov da iştirak etmiş, “elmi və fənni” mövzularda bir sıra məqalələr (“Tibb və islam” və s.) dərc etdirmişdir.

Burada habelə M.Ə.Sabir, M.Hadi və başqalarının da bəzi əsərləri çap olunmuşdur.

³ “Bəhlul” – 1907-ci ildə Bakıda “Molla Nəsrəddin”in təsiri ilə nəşrə başlayan, ayda iki dəfə çıxan “məzhəkə səyağında siyasi, fənni, ədəbi, iqtisadi və ictimai” jurnal idi. İlk nömrəsi may ayının 19-da, son 9-cu nömrəsi isə noyabrın 4-də çıxmışdır. Redaktoru bolşevik Ələsgər Əliyev idi. Jurnalda M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, S.Hüseyn, H.I.Qasimov və başqaları fəal iştirak etmişlər.

⁴ Bu söz kitabda mətdən düşmüşdür.

⁵ “İrşad” – 1906-1908-ci illərdə Bakıda nəşr olunan gündəlik ictimaiyyəti qəzet idi. İlk nömrəsi 1905-ci il dekabrın 17-də, son nömrəsi isə 1908-ci il iyun ayının 25-də çıxmışdır. Redaktoru Əhmədboy Ağayev (bir müddət müvəqqəti redaktoru Haşimbəy Vəzirov olmuşdur), naşiri isə İsabəy Aşurbəyov (sonralar Bəşirbəy Aşurbəyovla birlikdə) idi. Qəzetdə burjua mühərrirlərindən əlavə, N.Nərimanov, M.Ə.Sabir, S.M.Əfəndiyev, Ü.Hacıbəyov, A.Səhhət, F.Köçərli, Ə.Qəmküsar, S.M.Qənizadə, R.Əfəndizadə və başqaları iştirak etmişlər.

⁶ Kitabda onu əvəzinə: mən

⁷ Son iki cümlə kitabda verilməmişdir.

⁸ Jurnalda felyetonun axırında “Hələ var” sözləri yazılmışsa da, növbəti nömrələrdə məbədi çap olunmamışdır.

YADİGAR

(Səh.169)

Həsənbəy Zərdabinin vəfatı ilə əlaqədar yazılmış bu felyeton ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (13 yanvar 1908, № 2) “Müxlisiniz Malxulacı” imzası ilə çap olunmuşdur. Altıncı nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə üstümüzə əvəzinə: üstünə.

² Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərdə danışıqlar, danışıqlaz əvəzinə: danışarlar.

³ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə olan əvəzinə: uyezdni.

⁴ Bu söz bütün nəşrlərdə mətndən düşmüşdür.

⁵ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə zəbani-ərz edərəm ifadəsi əvəzinə: zəbani-təfsilən ərz edərəm.

MƏQALƏLƏR VƏ MÜXBİR YAZILARI

M.Ə.Sabir “Həyat”, “İrşad” və “Tazə həyat” qəzetlərinin Şamaxı üzrə xüsusi müxbiri olmuş, həmin qəzetlərdə müntəzəm surətdə çıxış etmişdir.

Şairin müxbirliyinə dair qəzetlərdə müəyyən məlumat da vardır. “İrşad” qəzetində beş-altı nəfər şagirdin imzası ilə Şamaxıdan göndərilib dərc olunmuş bir məktubun sonunda redaksiyanın verdiyi qeyd bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Şamaxı məktəbində təlim və tərbiyə məsələləri ilə əlaqədar qəzetdə çap olunmuş sorğuya şagirdlərin cavabını dərc etdikdən sonra redaksiya bildirdi ki: “Bu cavabın məzmununa mütabiq bir cavab da xüsusi müxbirimiz Ə.Sabir cənablarından gəlmişdi” (5 fevral 1907, № 18).

Şairin publisist məqalələri və müxbir məktubları qəzetlərdə açıq imza ilə, “Şamaxıdan”, “Şamaxı xəbərləri”, “Şamaxı müxbirimizdən” və s. bu kimi ümumi başlıqlar altında çap olunurdu. Bu yazılarla lap ilk, öləri tanışlıq göstərir ki, Sabir Şamaxıda cərəyan edən adi, kiçik əhvalatlardan başlamış mühüm ictimai-siyasi və mədəni hadisələrə qədər, – hər şeyi diqqətlə izləmiş, ciddi surətdə saf-çürük etmiş, oxucularının fikrini həmişə düzgün istiqamətləndirməyə çalışmışdır.

Sabirin “Həyat”, “İrşad” və “Tazə həyat” qəzetlərindəki publisist fəaliyyəti təkcə Şamaxı əhvalatları ilə məhdudlaşmır. Yazıçı habelə o zaman bütün ictimaiyyəti düşündürən 1905-ci il inqilabı və ziyalıların qarşısında duran vəzifələr haqqında, çarizmin milli qırğın siyasətini ifşa və beynəlmiləçilik ideyalarını təbliğ edən, xalq kütlələrini birliyə, qardaşlığa çağıran publicist əsərlər də yazıb çap etdirmişdir. Bundan başqa, böyük şairin mətbuat, teatr, məktəb, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi və s. mövzularda da bir sıra məqalələri vardır.

Sabirin məqalələri bizi mütəfəkkir şairin dünyagörüşü ilə, inqilabi-demokratik ideyaları ilə yaxından tanış edir. Alovlu vətənpərvər və mübariz publisist qələminin məhsulu olan bu məqalələrdə zamanın, 1905–1907-ci illər inqilabı dövrünün mühüm tələblərindən, vətənin, millətin böyük ictimai-siyasi dərdlərindən bəhs olunur; xalqın kəskin maddi və mənəvi ehtiyaclarından, yoxsulların ağır güzəranından, məktəbsizlikdən ürək yangısı ilə danışıqlar: varlıqların, möhtəkirlərin tufeyli həyatı, məişətdəki ətalət, bayağılıq, oğru-

əyriilik tənqid atəşinə tutulur... Müəllif sadə həqiqətlərdən bəhs açsa da, ilk baxışda adi görünən həmin məsələləri yüksək, prinsipial səviyyəyə qaldırır, kəskin nəticələr çıxarırdı. Odur ki, Sabirin məqalələri və müxbir məktubları həm dolğun məzmun, qabaqcıl, mütərəqqi ideya, həm də hadisələrə fəal münasibət nöqtəyi-nəzərindən diqqəti cəlb edir.

VƏFAT XƏBƏRİ

(Səh.173)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (18 fevral 1906, № 49) “M. Ələkbər Sabir Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

İSLAMİYYƏTİN İNSANİYYƏTPƏRVƏRLİYİ

(Səh.174)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (18 iyul 1906, № 157) “M. Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[QABİSTAN MAHALININ PRİSTAVI...]

(Səh.175)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (18 iyul 1906, № 157) “M. Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir* .

[BU GÜN QAFQAZIYA MƏMLƏKƏTİNDƏ...]

(Səh.176)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (24 iyul 1906, № 162) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[QARABAĞ DAVASI QƏT”İ XÜSUSUNDA...]

(Səh.178)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (6 avqust 1906, № 173) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

295

---

* Bu müxbir yazısını, həmçinin “Cümə” adlı məqaləni Alxan Bayramoğlu çap etdirmişdir (“Ədəbiyyat qəzeti”, 28 may 2004, № 21).

¹ Voronsov-Daşkov (1837–1916) – çarizmin dövlət xadimlərindən biri, 1905–1915-ci illərdə Qafqaz canişini olmuşdur. Qafqazdakı fəaliyyətini yerli burjuaziyaya istinad edərək inqilabi hərəkatı boğmağa doğru yönəlmişdir.

² Qoloşapov – o zaman Şuşa şəhərinin general-qubernatoru idi. Milli qırğın vaxtı fitnəkarlıq etmişdir.

[AVQUSTUN 3-DƏ SALAMOVLARIN EVİNDƏ...]

(Səh.179)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (10 avqust 1906, № 177) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ Sultan Məcid Qənizadə (1866–1938) – maarifpərvər yazıçı və pedaqoq idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1887-ci ildə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunu bitirmişdir. Ömrünün çox hissəsini müəllimliyə, maarifin tərəqqisinə həsr etmiş, bir sıra elmi-metodik və ədəbibədii əsərlər yazmışdır.

[ŞAMAXI TÜCCARI-MÖ'TƏBƏRANINDƏN...]

(Səh.181)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (13 avqust 1906, № 179) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[HƏMD OLSUN, O GÜNDƏN Kİ...]

(Səh.182)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (17 avqust 1906, № 183) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[HƏMD OLSUN, ŞAMAXIDA BUGÜNKÜ...]

(Səh.184)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (24 avqust 1906, № 189) “M.Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[KÜRDƏMİR MAHALINDA QARASAQQALLI KƏNDİNDƏN...]

(Səh.185)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (31 avqust 1906, № 192) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda cinayətlərə əvəzinə: cinayətə.

[27 AVQUST, BAKI...]

(Səh.186)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (3 sentyabr 1906, № 194) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

MƏTBUAT

(Səh.188)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (26 sentyabr 1906, № 226) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Həyat” qəzetinin bağlanması ilə əlaqədar olaraq. Son nömrəsi 1906-cı il sentyabrın 3-də buraxılmışdır. “Həyat” bağlandıqdan sonra əvəzinə “Füyuzat” jurnalı (1906–1907) nəşrə başlamışdır.

² “Həyat” və “İrşad” qəzetləri nəzərdə tutulur.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ REALNI UŞQOLA TƏŞKİLİNDƏN...]

(Səh.190)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (9 oktyabr 1906, № 237) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda istiqbalımız əvəzinə: istiqlalımız.

² Kitabda ittixaz əvəzinə: intixab.

QEYRƏT

(Səh.191)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (13 oktyabr 1906, № 241) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[ŞAMAXININ QƏRBİNDƏ VAQE' ...]

(Səh.192)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (13 oktyabr 1906, № 241) “Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ Həmin məqalə 1906-cı ildə “Həyat”ın 17 avqust tarixli 183-cü nömrəsində dərc olunmuşdur.

[ŞAMAXI REALNI UŞQOLASINA İNSPEKTOR...]

(Səh.193)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (16 oktyabr 1906, № 243) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[OKTYABRIN ONUNDA QOŞUNLU MAHALINDA...]

(Səh.194)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (19, 31 oktyabr 1906, № 246, 254) “Sabir” və “S.” imzaları ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda ermənilərindən əvəzinə: sakini.

² Kitabda ərradəçi ermənilər əvəzinə: ərəbəcilər.

[NOYABRIN DÖRDÜNDƏ KÜRDƏMİR İLƏ AĞSU...]

(Səh.195)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (12 noyabr 1906, № 262) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Axırıncı iki söz kitabda verilməmişdir.

² Kitabda aparıbdır əvəzinə: aparıblar.

[BU İL ŞAMAXI ƏHLİ...]

(Səh.196)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (17 noyabr 1906, № 266) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[QABISTAN MAHALINDA ƏRƏBŞAHVERDİLİ...]

(Səh.197)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (24 noyabr 1906, № 271) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[NOYABRIN 18-DƏ ŞAMAXILI MALAQAN...]

(Səh.197)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (26 noyabr 1906, № 272) “Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

LƏBBEYK İCABƏT

(Səh.198)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (5 dekabr 1906, № 278) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ “İrşad” qəzeti bağlanmaq təhlükəsi qarşısında qaldığı vaxt redactor Əhmədbəy Ağayev qəzetin əməkdaşları adından “Ümum müsəlmanlara!” müraciət şəklində yazdığı bir məqalə ilə çıxış etmişdir. Qəzetin 1906-cı il 26 noyabr tarixli 272-ci nömrəsində dərc olunmuş həmin müraciət belə başlanırdı:

“İrşad” fövt eləyir!

Bu sözləri demək, yazmaq, çap edib aləmin, yar və əğyarın ənzarına atmaq nə dərəcədə ağır olduğunu hər bir sahibi-zövq və bəsirət, hər bir ərbabiqeyrət və namus, hər bir millət və vətən dostu asanlıqla düşünə bilər...”

Sabir həmin məqaləni nəzərdə tutur.

² Əşrəf, Məhəmməd əfəndi (1845–1912) – M.Ə.Sabirlə bir vaxtda yaşamış görkəmli türk satirik şairidir.

³ Kitabda məhzun əvəzinə: məhrum.

⁴ Abbas Səhhət (1874–1918) – M.Ə.Sabirin müasiri və qələm dostu, görkəmli şair və mütərcim idi. Rus və Qərb şairlərindən tərcümə edib, “Məğrib günəşləri” adı ilə çap etdirdiyi (1912) şeirləri toplusu məşhurdur.

⁵ “və açılması...” ifadəsindən buraya qədər olan parça kitabda verilməmişdir.

⁶ Kitabda xidmət əvəzinə: kömək.

[NEÇƏ GÜN BUNDAN ƏQDƏM BAKIDAN...]

(Səh.199)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (19 dekabr 1906, № 288) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

TƏŞƏKKÜR

(Səh.200)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (21 dekabr 1906, № 290) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[DEKABRIN 31-ci GÜNÜ...]

(Səh.201)

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu məqalə ilk dəfə “İrşad” qəzetində (11 yanvar 1907, № 8) “Ə.S.T.-zadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[YANVARIN 24-də GECƏ SAƏT...]

(Səh.203)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (12 fevral 1907, № 23) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ ŞİRKƏTLƏR, ZAVODLAR...]

(Səh.204)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (15 iyun 1907, № 112) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

ZƏMAN NƏ İSTƏYİR? AMMA BİZ...

(Səh.205)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (19 sentyabr 1907, № 124) “Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. “Zəman nə istəyir?” adı ilə yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Bu cümlə kitabda mətndən düşmüşdür.

² Kitabda verilib əvəzinə: verib.

³ “Məktəbi-islamiyyə” ifadəsindən buraya qədər olan hissə kitabda verilməmişdir.

⁴ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁵ Yəqin ediniz ki ifadəsi kitabda getməmişdir.

[MƏRHUMÜL-MƏĞFUR HACI MƏCID ƏFƏNDİ...]

(Səh.208)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (8 mart 1908, № 29) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[ŞAMAXI UYEZDI BAKI QUBERNİYASININ...]

(Səh.211)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (6 may 1908, № 101) “Ələkbər Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda səkkiz yüz putdan əvəzinə: yüz putdan.

² Kitabda bu söz mətndən düşmüşdür.

³ Ərzi bə'dində sözləri kitabda verilməmişdir.

⁴ Sonuncu iki söz kitabda getməmişdir.

⁵ Qəzetdə üzrə sözü orada şəklinə getmişdir.

⁶ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁷ Sonuncu iki söz kitabda verilməmişdir.

[QƏDİMA ŞAMAXI ŞƏHƏRİNİN...]

(Səh.213)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (8 may 1908, № 103) “Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Zəvati-əxyarın ədəmi-vücudundanmı ifadəsi kitabda belə getmişdir:

zəvatin ədəmi-vücudumu.

² Kitabda bu halə əvəzinə: bu anə.

³ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁴ Kitabda komitədən əvəzinə: komitetinin.

[BU AXIR VƏQTLƏRDƏ ŞAMAXIDAN...]

(Səh.214)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (8 may 1908, № 103) “Ə.S.T.-zadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov” imzası ilə Şamaxıdan göndərilmiş “Müxtəsər bir ixtar” adlı məqalə “Tazə həyat” qəzetinin 1908-ci il 27 aprel tarixli 94-cü nömrəsində dərc edilmişdir. Həmin yazını aşağıda eyni ilə veririk:

“Ay müsəlman qardaşlar! Hacı Məcid əfəndi mərhum aləmi-islamə böyük-böyük xidmətlər etməklə cümlə müsəlmanın öhdəsinə əvəz olunmayacaq minnətlər qoymuşdur. Canları ilə, dilləri ilə bu dairədə fədakarlıqlar edibdir. Bu cəhətlərdən mələzül-mö’minin və məlcəül-müslimin olubdur.

Biz, şiələr o mərhumun məsləki daima ittihad olmağını bilir idik; yə’ni cümləmizi bir göz ilə görürdü. Ona binaən indiki Şamaxı uləmamızdan təvəqqe edirik o mərhumun məsləki ilə getsinlər; yə’ni qardaş deyək, can eşidək. Bu barədə şamaxılı müsəlman qardaşlarımızdan ziyadə minnətimiz var”.

[PADAR KÖÇƏRİLƏRİ ŞAMAXI UYEZDİNİN...]

(Səh.215)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (15 may 1908, № 109) “Əli Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda ittixaz əvəzinə: iftixar.

[VƏSAITI-MƏ’LUMƏ İLƏ E’MALI-FIKR...]

(Səh.216)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (20 may 1908, № 113) “Ə.S.T.-zadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda qənaət əvəzinə: kifayət.

² Ömər – Əbubəkrdən sonra xilafət taxtında əyləşən ikinci xəlifədir. Onun hakimiyyəti dövründə (634–644) ərəblər qonşu ölkələrə, o cümlədən İrana basqın etmiş və bu basqın Azərbaycanı da təhlükə altına almışdı. Girdman hökmdarı Cavanşir başda olmaqla alban dəstələri bir neçə il ərəblərə qarşı mərdliklə mübarizə aparmışlar.

³ Kitabda əhlindən əvəzinə: əhalisindən.

⁴ Kitabda oturuq əvəzinə: oluruq.

⁵ Ey Şamaxı əhli sözləri kitabda getməmişdir.

⁶ Kitabda sizə əvəzinə: sizdən.

⁷ Bu söz kitabda mətnədən düşmüşdür.

[BAHARDAN İKİ AY YARIM KEÇİR...]

(Səh.218)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (27 may 1908, № 119) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Güzəştə əz in ifadəsi kitabda verilməmişdir.

² Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

CÜMƏ

(Səh.220)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində 2 iyun 1908, № 119) “Ə.Sabir Tahirzadə Şamaxı” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

MÜHƏRRƏRAT

(Səh.222)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (21 iyun 1910, № 140) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Həqiqət” qəzetinin 1910-cu il 17 iyun tarixli 137-ci nömrəsində baş mühərrir “Həfteyi-ədəbi” və “Həfteyi-fənni” adlı bir məqalə ilə çıxış etmişdi.

Qəzetdə “Həfteyi-ədəbi” adı altında ayrılmış guşələrin məqsəd və vəzifələrini izah edən, Sabirin məqaləsi ilə bağlı olan həmin yazıda deyilirdi:

“...hər həftə bazar günü “Həfteyi-fənni” və pəncşənbə günü “Həfteyi-ədəbi” ünvanları altında bir qismi-məxsus açıyoruz. Həfteyi-fənnidə dünyada yeniyeni kəşf olunan əsərlərdən, istatisqalardan, gəraibi-həvaiyyədən – hasili fənn nəzəri-kəşfinə isabət etmiş olan əhvaldan bəhs ediləcəkdir. Həfteyi-ədəbidə isə bir həftə içində nəşr olunan asari-ədəbiyyə ilə yeni nəşr olunmuş kitablar və teatrlar haqqında bəyani-mütaliə olunacağı kibi, bir həftə içində “Həfteyi-ədəbi” mizə irsal olunan şe’rlərdən birinciliyi qazanan təbrikən “Həfteyi-ədəbi”yə idxal ediləcəkdir. Bu həftələrə xaricdən göndərilən əsərlər də məəlməmnuniyyə qəbul olunur.

Şimdi gələcək həftəki “Həfteyi-ədəbi” üçün bir sual irad ediyoruz:

– Oxuduğunuz şe’rlər içində ən ziyadə təqdir etdiyiniz misra hanki misradır?

Bunu yazıb göndərənlərin içində birinciliyi qazananın öz imzası və intixab elədiyi misra təqdirən “Həfteyi-ədəbi”yə idxal olunacaqdır”.

“Həqiqət” qəzetinin bu maraqlı tədbiri Sabirin yaxından iştirakı ilə həyata keçirilirdi. Xalq şairi ədəbi həftənin elan olunan müddəti ilə razılaşmamış və həmin vaxtın uzadılması barəsində ayrıca təklif də vermişdi.

Sabir öz fikrində tamamilə haqlı idi. Qəzetin həyata keçirdiyi mədəni tədbirdə həm ərazi, həm də sayca daha geniş oxucu kütləsinin iştirakını təmin etmək məqsədilə vaxtında irəli sürülmüş ağıllı və faydalı təklif idi. Müsabiqənin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsi bir çox cəhətdən də xalq şairinin məsləhətinə əməl edilib-edilməməsindən asılı olacaqdı. Təsadüfi deyil ki, Sabirin bu maraqlı və əməli xarakter daşıyan təklifi istər redaksiya, istərsə ədəbi ictimaiyyət tərəfindən dərhal bəyənilmiş və işdə əsas alınmışdır. Qəzetdə bilavasitə bu məsələyə dair çap olunmuş məlumatda oxuyuruq:

“Bundan sonra uzaq yerlərə vəqt qazandırmaq üçün həftəyi-ədəbi komissiyası on beş gündə bir dəfə ictimai edəcəkdir. Yə’ni on beş gün zərfində göndərilən cavablar gün-gününə qəzetəmizdə dərc olunub, on beşinci gün komissiya tərəfindən birinci, ikinci, üçüncü dərəcəni qazanan cavablar seçiləcəkdir” (28 iyun 1910, № 146).

Xalq şairinin təklifi bəyənildikdən sonra müsabiqənin əhatə dairəsi, tədbirin miqyası daha da genişləndi. Təkcə Bakı və onun ətraf kəndlərindən deyil, Zaqafqaziya və Orta Asiyanın müxtəlif guşələrindən bu müsabiqədə fəal iştirak etməyə meyl və maraq göstərən oxucuların, müəlliflərin sayı gün-gündən artdı. “Həftəyi-ədəbi” rubrikası altında həyata keçirilən həmin tədbir istər bir sıra orijinal əsərlərin meydana çıxması, istərsə xalq ədəbiyyatı nümunələrinin, atalar sözü və məsələlərin toplanması və nəşri işində əhəmiyyətli rol oynadı.

XAQANI

(Ulularımızdan eşitdiyim)

(Səh.223)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (6 iyul 1910, № 153) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Mənuçöhr – Səlcuq dövlətinin süqutundan sonra hakimiyyət başına keçən Kəsrənilər sülaləsinə mənsub Şirvanşahlardan biridir. Onun hakimiyyəti dövründə (1120–1149) Şirvan dövləti xeyli güclənmiş və Azərbaycanın istiqlaliyyəti uğrunda mübarizənin mərkəzinə çevrilmişdir.

² Kitabda kəfil əvəzinə: vəkil.

MƏKTUBLAR

M.Ə.Sabir öz dövründə müasirləri və qələm dostları olan Cəlil Məmmədquluzadə, Abbas Səhhət, Firidunbəy Köçərli, Sultan Məcid Qənizadə, Əlisgəndər Cəfərzadə və başqaları ilə müntəzəm məktublaşmış, fikir mübadiləsi etmişdir. Ədəbiyyat, mətbuat, məktəb, maarif məsələlərinə dair böyük şairin bir sıra qəzet və jurnal redaktorları, mühərrirləri ilə (Ələsgər Əliyev, Mehdibəy Hacinski və b.) yazışdığı da məlumdur. Lakin bu məktubların çoxu bizə gəlib çatmamışdır. Görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas F. Köçərli M.Ə.Sabirin vəfatı münasibəti ilə “Məlumat” qəzetində (3 avqust 1911, № 29) çap etdirdiyi məqaləsində şairin tərcümeyi-halı və əsərləri haqqında oxuculara geniş məlumat verəcəyini vəd etdikdən sonra deyirdi: “Onun məndə bir çox nəzmən və nəsrən yazılmış məktubları var ki, cümləsi mənim məhəlli iqamətim olan Qori şəhərində qalıbdır...”

M.Ə.Sabirin məktublarından az bir hissəsi qalmışdır. Söz yox, gələcək tədqiqat və axtarışlar şairin əldə olmayan məktublarının müəyyən hissəsini meydana çıxaracaqdır. Sabirin məlum məktublarının bir neçəsi ilk dəfə “Hophopnamə” nin əvvəlki çaplarına (1914, 1922) daxil edilmiş, bəzisi də indiyə qədər heç bir kitabına salınmamışdır. Şairin həyatını, ədəbi-ictimai və pedaqoji fəaliyyətini öyrənmək üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti olan həmin məktubları bu nəşrə daxil edilir.

I

MÜDİR ƏFƏNDİM!

(Səh.227)

1907-ci ilin mayında nəşrə başlayan “Bəhlul” jurnalının redaktoru Ələsgər Əliyevin ünvanına yazılmışdır. Sonralar əldə edilmiş bu məktub “Revolusiya və kultura” jurnalında (1937, № 1) çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

II

QORİDƏ MAARİFPƏRVƏR SULTAN MƏCİD
QƏNİZADƏ HÜZURLƏRİNƏ!

(Səh.227)

S.M.Qənizadənin şəxsi arxivində saxlanan əlyazması əsasında ilk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

“Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində S.M.Qənizadənin ünvanına yazılmış bu və bundan sonrakı məktublara belə bir qeydlə verilmişdir:

“Mərhum Sabir öz dəsti-xətilə S.M.Qənizadəyə yazdığı beş toğra məktub zeylə dərc olunur. Bu məktublara nəş’əti böylədir: Qənizadə mərhum Sabirə Qori şəhərindən kağız yazıb Zaqafqaziya darülmüəllimininin türk şö’bəsinə müəllimlik vəzifəsinə də’vət etmişmiş. Bu xüsusda mürasilət başlandıqda mərhum Sabir müəllimlik vəzifəsinə hazırlaşmaq təəddüdündə bulunaraq Qənizadəyə atıdki məktubları yazır. Nəhayət, Qənizadənin vəsatəti ilə Bakı “Nəşri-məarif” cəmiyyətinin təhri-idarəsində bulunan Balaxana zükur ibtidai məktəbində müəllimlik vəzifəsinə nail olur”.

¹ Firidunbəy Köçərli (1863–1920) – görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası və tənqidçisidir. Uzun müddət Qori seminariyasında müəllimlik edən Köçərli Mirzə Cəlil və Sabirin dostu, məsləkdaşı idi. Onlarca ədəbi-tənqidi və publisist məqalənin, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair sanballı elmi əsərin müəllifi kimi tanınmışdır.

III

QORIDƏ DUSTI-DIRIN VƏ BƏRADƏRI-SƏDAQƏT AYINIM SULTAN MƏCID HÜZURI-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.228)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

IV

FƏZİLƏTLİ SULTAN MƏCID QƏNİZADƏ HÜZURI-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.229)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

V

MAARİFPƏRVƏRI-MÖHTƏRƏM SULTAN MƏCID QƏNİZADƏ HÜZURI-ALİLƏRİNƏ!

(Səh.230)

Bu məktubun bir hissəsi 1922-ci ildə “Hophopnamə”də dərc edilmişdir. Məktubu Sabirin Respublika əlyazmaları İnstitutunda saxlanan avtoqrafı

əsasında bütöv şəkildə ilk dəfə “Azərbaycan” jurnalında (1962, № 3) çap etdirmişik.

¹ Mahmudbəy Mahmudbəyov (1863–1923) – M.Ə.Sabirin müasiri və yaxın dostu, görkəmli müəllim olmuşdur. Qəri seminariyasını bitirdikdən sonar uzun müddət rayon məktəblərində və Bakıda dərs demiş, uşaqlara məxsus “Rəhbər” jurnalını (1906–1907) nəşr etmiş, milli məktəblər üçün bir sıra dərsliklər və dərs vəsaitləri yazmışdır. “Hophopnamə”nin nəşrində yaxından iştirak etmişdir.

² Məhəmmədtəqi – Şamaxının maarifpərvər ziyalılarından biri, M.Ə.Sabirin dostu idi.

³ “Sabiqdə məhəlli qəzetlər...” ifadəsindən buraya qədər olan hissə Sabir killiyyatına ilk dəfə daxil edilir.

⁴ “Tazə həyat” – 1907–1908-ci illərdə Bakıda gündəlik nəşr olunan “ədəbi, siyasi, fənni, iqtisadi və ictimai” qəzet idi. İlk nömrəsi 1907-ci il aprelin 1-də, son 230-cu nömrəsi isə 1908-ci il oktyabr ayının 7-də çıxmışdır. Qəzetin nəşri Hacı Zeynalabdin Tağıyev, redaktoru isə Həşimbəy Vəzirov idi. Qəzətdə M.Hadi, S.Hüseyn, M.Ə.Sabir, Ə.Müznib, M.S.Ordubadi, H.İ.Qasımov və başqaları iştirak etmişlər. “Tazə həyat” bağlandıqdan sonra onun yerinə “İttifaq” qəzeti (1908–1909) nəşrə başlamışdır.

⁵ Həmin elan “Tazə həyat” qəzetinin 1908-ci il 18 iyun tarixli nömrəsində dərc edilmişdir.

VI

SULTAN MƏCİD HÜZURİ-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.231)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

¹ Yusif – dini rəvayətə görə, Yəqub peyğəmbərin kiçik oğludur. Fövqəladə gözəlliyi ilə seçilən Yusifi guya atası o biri oğullarından çox istəmiş.

Buna paxıllıq edən qardaşları Yusifi aldadıb çölə aparmış, çox əziyyət verəndən sonra onu quyuya salmışlar. Məktubda Sabir həmyerlilərindən gördüyü zülmü Yusifin qardaşlarından gördüyü zülmə müqayisə edir.

² “Zənbur” – 1909-1910-cu illərdə Bakıda “Molla Nəsrəddin”in təsiri ilə nəşr edilən həftəlik satıra jurnalı idi. İlk nömrəsi 1909-cu il martın 13-də çıxmışdır. Nəşri həkim və yazıçı Əbdülxalıq Axundov, redaktoru əvvəlcə Rzabəy Səlimxanov, sonra Əzim Əzimzadə və nəhayət, knyaz Murtuzabəy Palavandov olmuşdur. Jurnalda M.Ə.Sabir, Ə.Nəzmi, A.Səhhət, Ə.Müznib və başqaları fəal iştirak etmişlər.

³ “Zənbür” jurnalının 1909-cu il 31 iyul tarixli 21-ci nömrəsində çap olunmuş həmin beyt budur:

“Rəhm qıl, Sabir, bu qədri əzmə şe’rün başını;
Zaye etmə gözlərin, gər pak edirsən qaşını”.

VII

MƏKTUBİ-MƏXSUSİ

(Səh.232)

“Molla Nəsrəddin” jurnalı redaktorunun ünvanına yazılan bu məktubu Respublika Əlyazmaları İnstitutunda C.Məmmədquluzadənin arxivində saxlanan avtoqraf əsasında “Azərbaycan” jurnalında (1962, № 3) çap etdirmişik.

Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ Hacı Əbdürrəhim Səmədov (1841–1921) – Şamaxının maarifpərvər tacirlərindən biri idi. C. Məmmədquluzadə onu “məşhur və möhtərəm tacirlərimizdən” biri kimi qiymətləndirmişdir. M.Ə.Sabir ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalı arasındakı işgüzar əlaqələrdə müəyyən rol oynamışdır.

² Məhəmmədəli şah nəzərdə tutulur.

VIII

RUHUM, CANIM, ŞƏRİFZADƏ!

(Səh.233)

“Molla Nəsrəddin” jurnalının fəal əməkdaşlarından olan Qurbanəli Şərifzadəyə yazılmış bu məktubun orijinalı professor Əziz Şərifin şəxsi arxivindədir.

Məktub külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ Ömər Faiq Nəmanzadə (1872–1937) – inqilabdan əvvəlki Azərbaycan dövrü mətbuatında fəal iştirak edən, “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri tarixində xüsusi xidməti olan mühərrirlərdən biridir.

² Məmmədəli Sıdqi (1888–1956) – M.Ə.Sabiri şəxsən tanıyan ziyalılardan biri, maarifpərvər müəllim və şair Məmmədağa Sıdqinin oğludur. 1910-cu ilin noyabrından 1911-ci ilin martına kimi “Molla Nəsrəddin” jurnalının müvəqqəti redaktoru olmuş, inqilabdan sonra sovet mətbuatında fəal işləmişdir.

IX

QARDAŞIM SƏHHƏT!

(Səh.234)

İlk dəfə 1914-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonralar yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

Bu və bundan sonrakı məktub “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində:

“Mərhum Sabir əfəndinin naxoş olduğu halda Tiflisdən rəfiqi Səhhətə yazdığı axırıncı məktubları” qeydi ilə verilmişdir.

X

QARDIŞIM SƏHHƏT!

(Səh.235)

İlk dəfə 1914-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonralar yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Mehdibəy Hacinski (1879–1941) – XX əsr Azərbaycan mətbuatında mühərrir kimi iştirak edən, “Hophopnamə”nin nəşri tarixində müəyyən xidməti olan ziyalılardan biridir.

XI

[MƏKTUBDAN BİR PARÇA]

(Səh.236)

İlk dəfə 1912-ci ildə “Hophopnamə”nin titul səhifəsində: “Milli şairimiz mərhum Sabirin bir rəfiqinə öz xəttilə yazdığı şikayətnaməsindən bir nəbzə” qeydi ilə verilmişdir. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

“Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrinin titul səhifəsində isə məktubdan parça belə bir qeydlə verilmişdir: “Sabir Tahirzadə öz dəsti-xəttilə yoldaşı Abbas Səhhətə yazdığı məktubdan”.

LÜĞƏT

A

- A b a – atalar, ata-baba.
A b a d i – abadanlıq, abad etmə.
A b d a r – parlaq, parlayan.
A b ə k i-ş u r – balaca, şor su. Xəzər dənizi nəzərdə tutulur.
A c – fil sümüyü; t ə x t i-a c – fil sümüyündən qayrılmış təxt.
A d a b – ədəblər, tərbiyə, əxlaq.
A d a t – adətlər.
A d i – adət edən, alışıb.
A f a q – üfüqlər, aləm, dünya.
A f ə t – bəla, müsibət, məc. gözəl.
A f i t a b – Günəş.
A f i y ə t – cansağlıq.
A ğ a z – başlama; a ğ a z i-k ə l a m – sözə başlama.
A h ə n – dəmir.
A x t a x a n a – Şamaxı dağlarında danaların yeyib böyüdüğü bir bitki.
A l – nəsil, ailə; a l i-ə b a – peyğəmbərin ailəsi (Məhəmməd, Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin).
A l a m – ələmlər, dərdlər; m a y e y i-a l a m – əməllər mənbəyi.
A l a t – alətlər, vəsait.
A l ə m i-m ə' n a – mənəvi dünya, ruhani aləm.
A l u – sarı gavalı.
A l u d ə – bulaşmış, giriftar.
A m a c – hədəf, nişanə.
A m a d ə – hazır.
A m i l – tacirin inandığı və işini aparan adam.
A m i r – rəis, əmr edən.
A r i – təmizlik; uzaq.
A r i y ə – müvəqqəti, qaytarmaq şərti ilə alınan şey.
A r i z – yanaq; a r i z i-a l –alyanaq.
A r i z o l m a q – üz vermək, baş vermək.
A r i z i – başa gələn, üz verən; a r i z i-q ə m l ə r – günün, zamanın qəmləri, dərdləri.
A s a r – əsərlər; hadisələr.
A s i m a n i – göylərə məxsus olan şey, çox təmiz və dəyərlı.
A s i t a n – saray qapısı, saray yolu.
A s u d ə x ə y a l – arxayın olan.
A ş i q k ü ş – aşıq öldürən.
A ş i y a n – yuva, məskən.
A ş ü f t ə – vurğun, aşıq.
A t ə ş b a r – od yağdırın, yandırır-yaxan; t a z i y a n e y i-a t ə ş b a r –

kəskin həcv.

A t ə ş i n d ə m – od nəfəslı, yandırıcı.

A v a n – anlar, dəqiqələr.

A y a t – Quran ayələri.

A y i n – dini nümayiş, dini adət, ibadət.

A z i m – əzm edən, bir məqsədlə bir yerə gedən.

B

B a b ə t – cür, cürə, növ, dürlü.

B a b u n ə – çobanyastığı, mollabaşı, yaxud ağkirpik gülü – bundan sinəni yumşaltmaq üçün içmə dərman hazırlanır.

B a d – külək, yel, rüzgar.

B a d p a – külək sürəti ilə gedən.

B a f a i d ə – faydalı, xeyirli.

B a h i r – parlaq, gözəl; hər kəsə məlum.

B a k – qorxu, xovf, təhlükə.

B a l – qanad, qol.

B a l a – yuxarı; bir şeyin yuxarısı, üstü, yüksəkliyi.

B a l ü p ə r – qol-qanad.

B a n u h ə r ə m – xanım arvad, ağa arvad.

B a r – yük, ağırlıq; b a r i - m ö h n ə t – qəm yükü.

B a r a n – yağış, yağma; n u r - b a r a n – işıq yağışı, məc. azadlıq elanı.

B a r g a h – saray, padşahın evi.

B a r i , b a r – Allah, xuda; b a r i x u d a y a , b a r x u d a y a – ey böyük Allah.

B a r i q ə – şimşək.

B a t i n i - ş u m – pis ürək.

B a v ə r (etmək) – inanmaq, etibar etmək, güman etmək.

B a - v ü c u d i n k i – buna görədir ki, belə olduğu üçündür ki.

B a z i ç ə – oyancaq, əyləncə vasitəsi.

B e h c ə t a v ə r – sevinc gətirən, kef açan, zövq verən.

B e y t – ev.

B e y t ü l m a l – dövlət xəzinəsi; vərəsesiz ölənlərin mal-mülkü və bu cürə ümumi mal-dövləti saxlayan idarə.

B ə b r b i y a n , y a x u d b ə b r – qaplandan böyük yırtıcı heyvandır, Hindistanda və Afrikada olur.

B ə d a y e – bədiələr, gözəl şeylər, gözəlliklər.

B ə d ə f k a r – sui-qəsdçi, cinayətkar.

B ə d ə s t u r – təlimata görə.

B ə d i ə p ə r d a z – bədi sözlər yaradan, gözəl fikirlər söyləyən.

B ə d i h ə – düşünülmədən, dərhal söylənilən gözəl söz.

B ə d i h i – aşkar, şübhəsiz, aydın.

B ə d i i - ə f l a k – göyləri yaradan.

- B ə d i - k ə l a m – bədii söz ustası, gözəl əsərlər yaradıcısı.
B ə ə z m – məqsədlə, niyyətlə; b ə ə z m i - ş i k a r – ovlamaq qəsdilə.
B ə h a i m – heyvanlar, dördayaqlılar.
B ə h r – hasil, məhsul; pay, hissə; dəniz, dərya.
B ə q a – daimilik, əbədilik; m ü l k i - b ə q a – daimi aləm.
B ə l' – udma, sürətlə yemə.
B ə l d ə – şəhər, qəsəbə.
B ə l i l ə – qarnı qəbiz edən dərman.
B ə l i y y a t – bəlalalar, müsibətlər.
B ə l l ə' t ü – uddum.
B ə n d – bağlama, azadlığını alma.
B ə n i n ö v' – öz növündən olan, həmcins.
B ə r l – bar, meyvə, yemiş.
B ə r 2 – çox zaman azərbaycanca yönülük və yerlik hal şəkildələrinin mənasını verir.
B ə r 3 – köks, sinə; d ö v r ü b ə r – ətraf, yan-yörə.
B ə r d u ş – çiyinə, çiyin üstə, çiyinə çəkmə.
B ə r' ə k s – əksinə, tərsinə.
B ə r f ə r z – tutaq ki.
B ə r g – yarpaq; b ə r g i - s ə b z – göy yarpaq.
B ə r h ə m o l d u – pozuldu, dağıldı.
B ə r i n – yüksək, əla.
B ə r q ə r a r – qərarlı, davamlı.
B ə r m ə l a – aşkar, görünən.
B ə s a – çox, xeyli, artıq.
B ə s k i – o qədər, o qədər ki.
B ə s i r ə t – görmə və anlama qabiliyyəti; b ə s i r ə t g ö z ü – həqiqəti görən göz.
B ə s t – pənah aparılan yer, sığınacaq, toxunulmaz yer; İranda canilərin məsuliyyətdən, həbs və cəzadan qaçıb gizləndikləri xilas evi, məkanı.
B ə s t ə r – yataq, yorğan-döşək.
B ə ş a ş ə t – sevinc, şadlıq; gülərüzlülük.
B i d a d – zülm, amansızlıq.
B i d a r (olmaq) – ayıq olmaq, xəbərdar olmaq, yatmamaq, oyanmaq.
B i d' ə t – din, şəriət adı, şəriət əleyhinə iş, söz.
B i h i m m ə t – qeyrətsiz, səysiz, qayğısız.
B i h u d ə – boş, əbəs; faydasız.
B i x a r – tikansız.
B i x u d – özünü itirmiş, özündən getmiş, huşunu itirmiş.
B i l c ü m l ə – bütün, hamı, cəmi.
B i l x e y r – xeyrlə; b i l x e y r ü v ə s s ə l a m ə t – xeyir və salamatlıqla.
B i l i n t i x a b – seçməklə.
B i l i s t i n a d – istinad etməklə, söykənməklə
B i l i z a f ə t – artıqlaması ilə, daha çox.

B i l m ə r r ə – bütünü, tamamilə, dibindən.
B i l m ə s ə r r ə t – şadlıqla, sevinclə.
B i l ü m u m – ümumiyyətlə.
B i m ü h a b a – çəkinmədən, qorxusuz, çalışıb-çabalamadan.
B i s ü k u n – sakin olmayan, rahatsız.
B i t t ə m a m – hamısı, bütün, tamamilə.
B i v ə – dul.
B i y ş – Çində və Hindistanda bitən öldürücü zəhərli bitkidir.
B i z z i y a d ə t – artıqlaması ilə.
B u (y) – iy, qoxu.
B u ç u q – yarım.
B u x a r ə n d a z – bağlanan, buğ verən.
B u m – yurd, yer, torpaq, mülk.
B u s e d i l m ə k – öpülmək.
B ü ğ z – kin, ədavət, düşmənlik.
B ü x l – paxıllıq, həsəd.
B ü l ə h a – əbləhlər, axmaqlar.
B ü r r a n – kəskin, kəsicisi, iti (qılınc).
B ü t l a n – haqsızlıq, batil və boş, bihudəlik.

C

C a d ə – yol, böyük yol, prospekt.
C a h – mənsəb, yüksək rütbə, böyük mövqe.
C a h i l i y y ə t – cahillik, nadanlıq, avamlıq.
C a i z – icazə verilmiş, rüsxət verilmiş.
C a i z ə c u l u q – şəirin birinə təqdim etdiyi şey müqabilində pul və ya şey istəməsi.
C a l i b – cəlb edən.
C a m – qədəh, piyalə; c a m i-C ə m – əfsanəvi Cəmşid padşahın qədəhi.
C a m ə – paltar, geyim.
C a n ğ ü d a z – əzabverici, ürək yandırıcı.
C a n s i p ə r – özünü qurban edən, canını fəda edən; aşıq, məftun.
C a n s u z – ürək yandıran.
C a n ş i k a r – can ovlayan, can alan.
C a r i – axan, axmaqda olan.
C a v i d a n ı – əbədi, daimi.
C a y (c a) – yer, məkan; s a y i-m ə l a l – qəm-qüssə yeri.
C a y ğ i r – yerinə düşən, təsir bağışlayan.
C e y – cızıq, hədd.
C e y ş – ordu, qoşun.
C ə b b a r – zalım; s u l t a n i-c ə b b a r – zalım padşah.
C ə d d – baba, atanın və ananın atası.
C ə d ə l – çəkişmə, didişmə, qovğa.

- C ə d i d, – yeni; t ə r z i - c ə d i d – yeni üsul, yeni tədris üsulu.
C ə d v a r – Hindiyovşanı (zəhərə qarşı dərman kimi işlədilən bir bitki)
C ə h a n d a r – dünyaya sahib olan, böyük hökmdar.
C ə h a n d a r l ı q – dünya tutma, mal-dövlət yığma.
C ə h a n d i d ə – dünyagörmüş, təcrübəli.
C ə h a n g i r a n ə – dünyanı fəth edənlərə yaraşan tərzdə.
C ə h a n n ü m a – dünyanı göstərən; a y i n e y i - c ə h a n n ü m a – hər yeri göstərən güzgü.
C ə h i m – cəhənnəm.
C ə i m – bayram, şadyanalıq, təntənə.
C ə l a l ə f z a – cəlal artıran, daha da cəlallı, hörmətli edən.
C ə l i l – böyük, cəlallı, yüksək, zəngin; l i s a n i - c ə l i l i ə r ə b – ərəbin zəngin dili.
C ə l i l ə – cəlallı, böyük.
C ə m a d – cansız cisim, şey.
C ə m a d a t – cansız cisimlər, qaz və mayelərdən başqa cansız şeylər.
C ə m a v ə r l i k e t m ə – yığma, yığıb toplama.
C ə m i l ə – gözəl.
C ə m i ü l c i h a t – hər tərəfdən; hər cəhətdən.
C ə m i y y ə t – toplama, cəm etmə, yığma; c ə m i y y ə t - ə s q a l – müxəlləfat, ev şeyləri toplama.
C ə n a b ə t – qüslü lazım olan napaklıq.
C ə n g c u – hərbcı, müharibə tərəfdarı.
C ə n g ə l – meşə.
C ə n n ə t m ə k a n – yeri cənnətdə olan, cənnətlik.
C ə n n ə t r ü x – çox gözəl üzlü, dilbər yanaqlı.
C ə r a h ə t – yaralılıq, yara.
C ə r a i d – cəridələr, qəzetlər, jurnallar.
C ə r ə y a n e t m ə – axma, sel, su axını.
C ə r i – cürətli, qoçaq.
C ə r i d ə – qəzet; c ə r i d e y i - ö v m i y y ə – gündəlik qəzet.
C ə v a l – çox fəal.
C ə v a n b ə x t – xoşbəxt, işi uğurlu olan.
C ə v a n m ə r d – kərəmli, səxavətli; alicənab.
C i b d u s t – pulpərəst, rüşvətxor.
C i b i l l i – təbii, yaradılışda olan xassə.
C i d a – mizraq, süngü.
C i d a l – müharibə, qovğa, vuruşma.
C i d d – çalışıb-çabalama, cəhd və səy etmə.
C i n a n – cənnət, behişt.
C i s m a n i – maddi; e t i y a c a t i - c i s m a n i y y ə – maddi ehtiyaclar.
C i v a r – qonşu, yaxın yer.
C i y ə r g u ş a – əziz bala, istəkli övlad.
C o v q ə – dəstə, qrup; c o v q ə y a p d ı n – dəstə, qrup düzəltidin.

C ö v f – iç; boşluq.
C u d – səxavət, əliaçıqlıq.
C u l f a – toxucu.
C u ş i ş b a r – coşan, coşub qaynayan, coşub daşan.
C u ş ü x ü r u ş – coşma, qaynama, coşqun hərəkət.
C u y – axar su, arx, çay.
C u y a n o l m a q – axtarmaq.
C ü h ə l a – cahillər, nadanlar.
C ü h h a l – cahillər, nadanlar, fanatiklər.
C ü m l ə – hamı, hamısı.
C ü m u d – donma, hərəkətsizlik.
C ü n b ü ş – hərəkət, tərpəniş.
C ü r m – 1. cinayət, günah; 2. planet, ulduz, göy cismi; c ü r m i-ə r z – Yer kürəsi.
C ü s t – cəld, tez tərpənən, sürətlə hərəkət edən.

Ç

Ç a k e t m ə k – yarmaq, yırtmaq.
Ç a k o l m a q – yırtılmaq, yarılmaq.
Ç a k ə r – nökr.
Ç a k ə r a n – nökrələr.
Ç a r (ç ə h a r) – dörd; ç a r (ç ə h a r) ü n s ü r – dörd ünsür: su, od, torpaq, hava.
Ç a r ç ə ş m – dörd gözlə, çox maraqla.
Ç a r ə s a z – qarə edən; ç a r ə s a z i s ü l h o l m a q – barışığa yol tapmaq.
Ç e ş m – göz.
Ç e ş m a n – gözlər; n u r i-ç e ş m a n ı m – gözlərimin işığı.
Ç e ş m i-q e y r ə t – qeyrət gözü; namus, mərdlik.
Ç e t – dördə bir; azacıq.
Ç ə r ə k ə – balaca kitab kimi dəftər, dərs dəftəri.
Ç ə r x – kainat, fələk; göy; dünya, zamanə; bəxt, tale.
Ç ə r x ə ç i – cəhrə əyirən; xəbərçi, çuğul.
Ç ə r x i-ç a r ü m – göyün dördüncü təbəqəsi.
Ç ə r x i-f ə l ə k – dövran, zamanənin gedişi.
Ç i d ə – tərtib; ç i d ə e t d i y i – düzəltdiyi, tərtib etdiyi.
Ç i n g ə n ə – qaraçı qızı.
Ç i r ə z ə b a n – gözəl danışan, iti dilli.
Ç ö h r ə – üz, sima; ç ö h r e y i-s i y a h – qara üz; alçaq adam.
Ç ö h r ə t ə r a ş – üzünü qırxdıran, bığ-saqqal qoymayan, məc. mömin olmayan.
Ç u – elə ki; ç u K a v u s g ö r d ü – elə ki Kavus gördü...
Ç u b – ağac, çubuq.
Ç ü – o zaman ki, elə ki.

D

- D a d – kömək, yardım, ədalət, həqiqət.
D a d a n a q – dadanan, əl çəkməyə.
D a d x a h – birinin hüququnu müdafiə edən, ədalət tələb edən.
D a d r ə s – köməkçi, dada çatan.
D a d ü s i t ə d – alver.
D a i r – dövr edən, dolanan; d a i r ü m u r i d ö v l ə t – hökumət işləri dövr etməkdə, getməkdədir.
D a m – tor, tələ.
D a m a d – kürəkən.
D a n a – bilici, alim.
D a r – ev, bina, müəssisə; məkan, yer.
D a r i -ş ə f a – xəstəxana, müalicəxana.
D a r u – dava, dərman.
D a r ü l c ü n u n – dəlixana, dəlillər evi.
D a r ü l ə m a n – təhlükəsiz yer.
D a r ü l i r f a n – elm və mədəniyyət evi; ali məktəb.
D a r ü l m ü s a l i m ə t – salamatlıq yeri.
D a r ü l t ə h s i l – təhsil alınan yer, məktəb, institut.
D a r ü l ü q b a – axirət, o dünya.
D a r ü l z i y a f ə – qonaqlıq evi.
D a r ü z z ə f ə r – zəfər evi, qalibiyyət evi.
D a v ə r – ədalətli hakim, hökmdar; Allah.
D ə f ə a t i l ə – dəfərlə.
D ə h a t – kəndlər.
D ə h ə n – ağız; q ö n ç ə d ə h a n – qönçə ağızlı, gözəl.
D ə h r – dünya, aləm; dövr, əsr.
D ə h y e k – onda bir.
D ə x a l ə t – bir işə qarışma, müdaxilə etmə.
D ə x l – girmə, girişmə, qarışma, müdaxilə etmə.
D ə x l i -k ə l a m – sözə, söhbətə qarışmaq.
D ə k k ə t – paralanma, yarıлма, qırılma; d ə k k ə t ü l - ə r z – yer üzünün zəlzələdən yarıılması, paralanması.
D ə q ə l – biclik, hiylə, kələkbazlıq, fırıldaq.
D ə l a l ə t – aparma, yol göstərmə, bələdçilik etmə.
D ə l v – dolça, vedrə; Günəş sistemindəki on iki bürcdən biri.
D ə l i l – yol göstərən, rəhbər.
D ə m g ü z a r – vaxt keçirən.
D ə m i d ə – çalınmış, üfürülmüş.
D ə m s a z – dost, yaxın yoldaş, həmdəm; uyğun.
D ə n i – alçaq, zəlil.
D ə r – qapı.
D ə r a ğ u ş – qucaqlama.

- D ə r b ə n d e t m ə k – bağlamaq, aradan götürmək, yox etmək.
D ə r c i b e t m ə k – cibə qoymaq, cibdə gizlətmək.
D ə r d a – dərd olsun!
D ə r d ə s t e t m ə k – əldə etmək, ələ almaq.
D ə r ə c a t – dərəcələr, rütbələr; d ə r ə c a y i - a l i y ə – yüksək dərəcələr.
D ə r ə k – uçurumun dibi; cəhənnəmin ən dərin yeri.
D ə r g a h (d ə r g ə h) – ev, saray qapısının qabağı.
D ə r g u ş q ı l m a q – yadda saxlamaq, xatırlamaq.
D ə r h ə q i q ə t – həqiqətən, doğrudan da.
D ə r h ə m – qarışıq, dolaşiq.
D ə r i - g ə n c – xəzinə qapısı.
D ə r i - q ə s r – saray qapısı.
D ə r k a r – işdə, aşkar, göz qabağında.
D ə r m i y a n e t m ə k – ortaya qoymaq, araya çəkmək.
D ə r - z a m a n – öz vaxtında.
D ə s t – əl.
D ə s t g i r – əsir.
D ə ş t – çöl, səhra, biyaban.
D ə ' v a – hüquq müdafiəsi üçün məhkəmə işi; müharibə, vuruşma, dava.
D ə v a n – yüyürməkdə, qaçmaqda olan, yüyürən, qaçan.
D ə y m i n ə t – dindarlıq, dini tələblərə düzgün riayət.
D i d o l u n m a q – görüşünə gədmək.
D i d a r – üz, sifət.
D i d ə – göz; d i d e y i - ş ə h l a – ala gözlər; d i d e y i - x u d b i n – ancaq özünü sevən, eqoist.
D i d ə n ə m – gözüyaşlı.
D i d u b u s – görüşüb öpüşmək.
D i k k ə – səki, skamya.
D i l a r a – ürək bəzəyən, könül oxşayan, gözəl dilbər.
D i l a r a m – ürək sakit edən, fərəh verən.
D i l a z a r – qəlb incidən, ürək sındıran.
D i l d a r – yar, sevgili, cavan.
D i l d a d ə – aşıq, vurgun, mübtəla; ürəyini, qəlbini həsr etmiş olan.
D i l f i r i b – könül aldadan; çox gözəl.
D i l g ü ş a – könül açan.
D i l i - z a r – inləyən qəlb.
D i l k ə b a b – qəlbə yanmış, çox əzab çəkmiş, çox zülm görmüş.
D i l n ə v a z – könül oxşayan.
D i l p ə z i r – ürəkalan, cazibəli.
D i l r ü b a – ürəkçəkən, cazibəli, gözəl.
D i l s u z – qəlbə yanan; ürək yandıran; v a q i e y i - d i l s u z – ürək yandıran, fəlakətli hadisə.
D i l ş a d – sevinən, qəlbə şad.
D i n a r – qızıl pul.

D i r a z – uzun.
D i r ə x ş ə n b ə – parlaq.
D i r ə m – gümüş pul.
D i r i ğ e t m ə k – əsirgəmək, qıymamaq.
D i r i n – köhnə, qədim; d u s t i - d i r i n – köhnə dost.
D i ş r ə – bayıra, xaricə, dışarı.
D i v a n ə s ə r – dəli; vurğun, məftun.
D ö v l ə t s ə r a (y) – hökumət sarayı, dövlət binası.
D ö v r e y i - t ə h s i l – təhsil illəri.
D ö v r i - q ə z a – tale, qəza-qədər, bəxt.
D u d ə – his, tüstü; məc. cəhalət.
D u d m a n – xanədan, sülalə; böyük ailə, nəsil.
D u m (d u m a) – çar Rusiyasında qanunverici, yaxud inzibati vəzifə daşıyan nümayəndələr məclisi.
D u n – alçaq.
D u r b i n – uzaqgörən.
D ü ç a r a n – düçar olanlar, giriftar olanlar.
D ü ç e ş m – iki göz; n u r i - d ü ç e ş m i m – iki gözümlün işığı,
D ü n i m ə – iki yarım, ikiyə parçalanmış.
D ü r r i - Ə d ə n – Ədən incisi. (Ədən – Yəməndə bir şəhərin adıdır, dürləri ilə məşhurdur).
D ü v ə l – dövlətlər, hökumətlər.

E

E c a z – möcüzə.
E h m a l e y l ə m ə k – etinasızlıq, əhəmiyyət verməmək.
E h t i k a r – taxıl və ya başqa məhsulu saxlayıb sonra baha qiymətə satma.
E l a m – məlum etmə, bildirmə.
E ş ş ə k x i s a l – eşşək təbiətli.
E t i d a l – orta hal, mötədillik.
E t i l a – yüksəliş, tərəqqi, irəliləyiş.
E t i n a – çox diqqət, əhəmiyyət vermə; n ə z ə r i - e t i n a – çox fikir verib çalışma.
E y (eyi) – yaxşı, daha yaxşı.
E y b c u – eyib axtaran.
E y d – bayram.
E y m ə n – arxayın.
E y n – göz.
E y t a m – yetimlər.
E ' z a z – əzizləmə, hörmət etmə.

Ə

Ə b a – ruhanilərin, mömin adamların geydikləri uzun üst geyimi.
Ə b a-q ə b a – ruhanilərin geydikləri uzun paltarlar.
Ə b a b i l – dağ qaranquşu.
Ə b c ə d – bax: səfəs.
Ə b d – qul.
Ə b d a l – sufizm təriqətlərindən biri; dərviştəbiət adam.
Ə b ə d a – əsla; heç vaxt, qətiyyən.
Ə b ə v e y n – atalar, ata-baba.
Ə b n a – oğullar.
Ə b r – bulud.
Ə b r i-s i y ə h – qara bulud.
Ə c a m i r – qaragüruh, avam xalq.
Ə c ə m – fars.
Ə c i b – təəccüblü, qəribə.
Ə c r a m – cisimlər, kainatda olan kürələr, ulduzlar.
Ə c s a m – cisimlər.
Ə d d – sayma.
Ə d ə b i s t a n – ədəb yeri, elm, bilik yeri.
Ə d l – ədalət, həqiqət tərəfdarı olma; bərabərlik.
Ə d n a – çox dəni, ən alçaq, rəzil.
Ə f k a r – fikirlər, niyyətlər.
Ə f s u n – bax: füsün.
Ə f s ü r d ə – xarab olmuş, solmuş.
Ə ğ l ə b – çoxluq, əksəriyyət.
Ə ğ n i y a – dövlətlilər.
Ə h b a b – dostlar.
Ə h f a d – nəvələr, övlad, nəsil.
Ə h k a m – hökmlər, əmrlər; qüvvət, nüfuz.
Ə h l – xalq.
Ə h l i-d i y a r – bir ölkədə yaşayanlar, bir vətən əhli.
Ə h l i-n ə z ə r – baxan, görün, göz yetirən.
Ə h l i-z a h i r – dünya adamı, ancaq gördüyünə inanan və bununla da yaşayan.
Ə h m ə z – ən qüvvətli, ən möhkəm.
Ə h m ə z i-q a ə t – çox itaət, çox ibadət.
Ə h r a r – hüriyyətçilər, hüriyyətərpərvərlər.
Ə h z a n – hüznlər, qəmlər, kədərler.
Ə x b a r – xəbərler.
Ə x v a n – qardaşlar.
Ə x z (etmək) – almaq, əldə etmək, mənimsəmək.
Ə k b ə r – böyük, dəstəbaşı.
Ə k l – yemək.
Ə k v a n – kövnlər, varlıqlar; dünya.
Ə q d ə s – ən müqəddəs, ən qiymətli.

Ə q l i - s ə l i m – sağlam ağıl, dürüst, doğru, düşünən baş.
Ə q s a (y) – uzaqda olan, ən uzaq; ə q s a y i - Ş ə r q – Uzaq Şərq.
Ə q v a l – qövlər, sözlər.
Ə q v a l i - h ə k i m a n ə – alimənə, filosofanə sözlər.
Ə q v a m – qövmələr, tayfalar, millətlər.
Ə l a i q – əlaqələr, rəbblər.
Ə l a m a n – amandır, kömək edin!
Ə l a m a t – əlamətlər, nişanlar.
Ə l a n – indi.
Ə l ə m – bayraq.
Ə l f i r a q – ayrılıq, ittihadın əksi.
Ə l h ə q – həqiqətdə, doğrusu.
Ə l h ə z ə r – həzər olsun, uzaq olsun.
Ə l q a b – ləqəblər, müxtəlif titul adları.
Ə l q i s s ə – xülasə, qisası.
Ə l m i n n ə t ü l l i l l a h – şükür Allaha.
Ə l y ö v m – bu gün, indi.
Ə l z ə m – çox lazımlı, zəruri.
Ə m d ə n – qəsdən, bilə-bilə, qərəzlə.
Ə m i q – dərin.
Ə m n – əminlik, arxayınlıq, rahatlıq, qorxusuzluq. Çox vaxt “aman” sözü ilə birlikdə işlənir.
Ə m n i y ə t f ə z a – əminlik artıran.
Ə m r – iş.
Ə m r ə d – hələ bığı-saqqalı çıxmamış gənc.
Ə m r i - m ə a ş – məişət işi, dolanacaq vasitəsi.
Ə m s a l – misllər, bənzərlər.
Ə n a m – xalq, camaat.
Ə n a r – nar.
Ə n c a m – son, axır, aqibət.
Ə n c ü m a n – məclis, şura; konqres; cəmiyyət.
Ə n d u h – qəm, qüssə.
Ə n f a s – nəfəslər; dua kimi bir şey oxuyub üfürmə.
Ə n h a r – nəhrlər, çaylar.
Ə n i s – dost, yoldaş.
Ə n k ə h t ü – nikahlayıram.
Ə n q ə r i b – yaxında, tezliklə.
Ə n v a – növlər, növbənöv.
Ə n z a r – nəzərlər.
Ə r b a b – əhl, sahib, bir işin və ya şeyin əhli, peşəkəri.
Ə r b a b i - h ə v ə s – həvəslilər.
Ə r ə r – ardıc ağacı, dağ sərvə (gözəllərin boy-buxununa təşbeh edilir).
Ə r ə z – təbii olmayan, müvəqqəti, keçici hal.
Ə r k a n – hökumətin baş adamları, nazirlər, əyan.

- Ə r k a n – rüklər, baş üzvlər; ə r k a n i-d ö v l ə t – dövlət başçıları
Ə r k a n l ı – dalı bağlı olan, qüvvətli, möhkəm, dayaqlı.
Ə r r a d ə – araba, top arabası.
Ə r s – paslı dəmir döyülərkən tökülən çürük qırıntı.
Ə r s ə – meydan; vuruş meydanı; dünya; boş geniş sahə.
Ə r ş i-m ü ə l l a – dini etiqada görə göyün doqquzuncu təbəqəsi.
Ə r v a h – ruhlar.
Ə r z-1. müddət; ü ç i l ə r z i n d ə. 2. bildirmə, söyləmə, şikayət etmə;
göstərmə.
Ə r z a n – ucuz.
Ə r z ə n – darı.
Ə s b a b – səbəblər.
Ə s ə f – acıma, təəssüf etmə.
Ə s h a b – sahiblər, ağalar, böyüklər; ə s h a b i-g i r a m – kəramətli, şərəfli
böyüklər.
Ə s i r i-q e y d i-f ə q r – yoxsulluq zəncirinin əsiri.
Ə s k ə r a n – əsgərlər, döyüşçülər.
Ə s k i n a s – kağız pul.
Ə s q a l – ağır şeylər, ağırlıq.
Ə s n a f – sənətkarlar, peşəçilər.
Ə s r i-h a l – bu əsr, bu dövr, indiki zamanə.
Ə s v a b – paltarlar, geyimlər.
Ə s ə f – təəssüf ki, heyf ki.
Ə s n a f – sənətkarlar, peşə sahibləri.
Ə s r a r – sirlər, gizli sözlər; ə s r a r i-r u h i y y ə – ürək sirləri.
Ə ş h ə d ü b i l l a h i ə l i y y ü l ə z i m – Allahın böyüklüyünə, əzəmətinə
şəhadət edirəm.
Ə ş x a s – şəxslər; abırlı, hörmətli adamlar.
Ə ş y a x – şeylər.
Ə ş k – göz yaşı; ə ş k i-b ə ş a ş ə t – sevinc yaşları.
Ə ş k a l – şəkillər, surətlər.
Ə ş r a f – şərəfətli, hörmətli adamlar.
Ə ş r a r – şərirlər, fəsadçılar, yaramaz adamlar.
Ə t a b ə t – ziyarətgahlar; ə t ə b a t i-a l i y a t – imamların məqbərələri olan
yerlər.
Ə t f – döndərmə, başqa tərəfə dönmə, çevirmə.
Ə t f a l – uşaqlar.
Ə t r a k – türklər.
Ə t v a r – hal, əda, hərəkət tərz; təhər-töhür.
Ə v a m ü n n a s – avam camaat.
Ə y a – ey (xitab).
Ə y a i – burjuva və feodal hökumətlərində məmləkətin mötəbər, varlı adamları.
Ə y a l – ailə, arvad-uşaq, külfət.
Ə y a n – cəmiyyətin və ya millətin böyükləri.

Ə y y a m i - s ə l ə f – keçmiş zamanlar, ata-babalar dövrü.
Ə y y a r – kələkbaz, aldadıcı.
Ə y y a r ə l i k – əyyarlıq, aldadıcılıq, hiyləgərlik; oğurluq.
Ə y y a ş – eys-ışrət sağibi, sərxoş.
Ə z – ...dən; ə z i s l a m – islamdan.
Ə'z a – əziyyət, cəfa, cövr.
Ə z ə m i y y ə t – böyüklük.
Ə z m – qəti niyyət, bir məqsədlə yola düşmə.
Ə z v a y – sabur bitkisindən hazırlanan acı dərman, aloye.

F

F a c i a t – faciələr.
F a i q – üstün.
F a x i r – fəxr edən.
F a q ə – ehtiyac, zərurət, yoxsulluq.
F a n i – puç, sonu olmayan, çürüyüb yox olan şey.
F a n u s – fənər.
F a s i d – fəsad törədən, fitnəkar.
F a s i q – pis işlər sahibi; əclaf.
F a y i d a t – faydalar.
F a z i l – fəzilətli.
F e l ə n – işdə, əməldə.
F e y z – yaxşılıq; nemət, bərəkət.
F e y z a b a d – feyz və bərəkət yurdu, nemət ehsan ölkəsi.
F e y z a f e y z – çox tərəqqi, sürətlə, irəliləyiş.
F e y z i - t ə h s i l – təhsil, irəliləmə, tərəqqi etmə.
F ə x a r ə t – iftixar.
F ə x u r a n ə – iftixarla, öyünərək.
F ə q ə r a t – fəqərələr; epizodlar.
F ə l a h – qurtuluş, nicat.
F ə l a k ə t ş ü m ü l – fəlakətli, bəla və müsibət yeri.
F ə n n – hiylə, kələk, fənd.
F ə r – əsas olmayan, mühüm olmayan, ikinci dərəcəli; f ə r i - k a r – az əhəmiyyətli iş.
F ə r a h ə m – yığma, toplama, mənimsəmə.
F ə r a m u ş – unutma, yaddan çıxarma.
F ə r a r – qaçma, gizli qoyub qaçma.
F ə r d – tək, yeganə, misilsiz; f ə r d i - c ə h a n – dünyada tək olan.
F ə r d a – sabah.
F ə r d ə n b ə d f ə r d – tək-tək, bir-birinin dalınca.
F ə r ə h b i z – fərəhləndirən, xoşlandırən.
F ə r ə h ə f z a – fərəh artıran, sevinc gətirən.
F ə r ə h ə n g i z – fərəhverici, sevindirici.

F ə r ə h f ə z a – çox fərəhverici, çox sevindirici.
F ə r x ü n d ə – xoşbəxt, uğurlu, mübarək.
F ə r x ü n d ə k a m – xoşbəxt.
F ə r m a n r ə v a – hakim, hökmrən.
F ə r r a r i l i k – tez qaça bilmə.
F ə r r a ş – icraçı hökumət, məhkəmə qərarının icraçısı.
F ə r s u d ə – əskimiş, solmuş, pozulmuş.
F ə r ş – yer, yer üstü; döşəmə, sərmə.
F ə r t – artıqlıq, çoxluq, həddən ziyadəlik; f ə r t i - q e y r ə t l ə – artıq
F ə r y a d r ə s – fəryada çatan, köməyə gələn.
F ə r z a n ə – ağıllı, müdrik.
F ə r z i n – şahmat oyununda vəzir.
F ə s a d i y y u n – fəsadçılar, araqarışdıranlar.
F ə s s a d – qan alan, qan çəkən, cərrah, dəllək (həcəmətçi).
F ə t t a n – fitnəçi, fəsad salan.
F ə v a y i d – faydalar.
F ə z a i l m ə a b – fəzilətlər, gözəl sifətlər sahibi.
F ə z i l ə t – mərifət, hünər, əxlaq gözəlliyi.
F ə z i l ə t m ə a b – fəzilətlər sahibi.
F ə z l – kamal, mərifət.
F i k a r – yaraş, dərddi; h a l i - f i k a r i m i z – müsibətimiz.
F i l f ö v r – dərhal, o saat.
F i l m ə s ə l – misal üçün, tutaq ki.
F i l ü k ə f i l ü l - h ə r a m – sənin işin haramdır.
F i r d ö v s – bağça, cənnət bağçası.
F i r ə n g – Avropa; avropalı; m ü l k i - f i r ə n g – Avropa torpağı.
F i r i s t a d ə – göndərilən, elçi.
F i r q ə – dəstə, qrup.
F i r q ə t – ayrılıq.
F i r u z e y i - ç e ş m – gözün firuzəsi, məc. mavi gözlər.
F i s k – pis iş, əxlaqsızlıq.
F i t a d ə – düşmüş, f i t a d ə - b ə k i l – torpağa düşmüş.
F i t r ə t – yaradılmış; r u z i - f i t r ə t d ə n – yaradılan gündən.
F i t r i – təbii; v ə d i e y i - f i t r i – təbiətin verdiyi şey, qabiliyyət, məharət.
F ö h ş – söyüş, ədəbdən kənar hərəkət, əxlaqa zidd işlər.
F ö v c – bölük.
F ö v q – yuxarı, üst.
F ö v q ə z z i k r – yuxarıda deyilən.
F ö v t – məhv olma, yox olma.
F u a d – ürək, qəlb, könül.
F u l a d – polad.
F ü c c a r – əxlaqsız, tərbiyəsiz, cəmiyyətə zidd iş sahibləri.
F ü q d a n (f i q d a n) – yoxluq, olmama.
F ü q ə r a p ə r v ə r a n ə – kasıbların qayğısına qalma.

F ü l u s – xırda mis pul.
F ü n u n – fənlər.
F ü r u x t e t m ə – satma.
F ü r u q – işıq, şölə, nur.
F ü r u m a y ə – alçaq, nacins; z a t i-f ü r u m a y ə – alçaq, nacins adam.
F ü r u ş – satma; satış.
F ü r u z a n – parlayan.
F ü s ə h a – fəsih danışanlar, bir dildə üslubiyyat qaydalarına uğun danışanlar.
F ü s u n – cadu, sehr; hiylə.
F ü s u n k a r – cadugər; hiyləgər.
F ü t ü v v ə t – comərdlik, səxavət; mərdlik, igidlik.
F ü y u z (f ü y u z a t) – feyzlər, bərəkətlər, mənəvi zövqlər.
F ü z ə l a – fəzil adamlar.
F ü z u n – çox, artıq.

G

G a v-s ə r – başı öküz başına bənzər əsa; hökmdarlara məxsus ikibuynuzlu, yaxud ikidişli əsa.
G ə b r – atəşpərəst, Zərdüşt dilindən olan.
G ə l u b ə n d – boyunbağı, həmayil.
G ə n c – xəzinə, dəfinə.
G ə n d ü m – buğda
G ə r – əgər, hərgah.
G ə r d – toz.
G ə r d ə n f ə r a z – məğrur, mütəkəbbir.
G ə r d ə n k ə ş a n – heç kəsə tabe olmayanlar, boyun əyməyənlər.
G ə r m – isti.
G ə r m a b ə – hamam.
G i r a m i – dəyərlı, qiymətli, əziz.
G i r a n l ı q – bahalıq.
G i r a n m a y ə – qiymətli, əziz.
G i r e h – düyün.
G i r ə m – tutaq ki.
G i r i b a n – yaxa.
G i r i ş m ə – naz, şivə, qaş-göz ilə işarələr.
G i r i z a n – qaçmış, getmiş, yox olmuş.
G i r ü b ə n d – tutub-bağlama; güləsmə; ş i v e y i-g i r ü b ə n d – güləş qaydası.
G i r y ə – ağlayış.
G i y a h – ot.
G i y t i n ü m a – dünyanı göstərən; xarici aləmi özündə əks edən.
G ö f t g u – danışiq.
G u n ə – növ, cür, çeşid.

G u ş – qulaq; g u ş e y l ə m ə k – dinləmək.
G u ş e y i - ç e ş m – göz ucu.
G ü f t a r – danışmaq, danışma, söz, mübahisə.
G ü h ə r – gövhər, mirvari.
G ü l ü z a r – gülyanaqlı, gözəl, dilbər, sevimli.
G ü m n a m – adı batmış, yaddan çıxmış, unudulmuş.
G ü m r a h – azğın, düz yoldan sarpmış.
G ü r g – qurd, canavar; g ü r g a n – qurdlar, canavarlar.
G ü r g i - ə c ə l – əcəl qurdu, qatıl, qaniçən.
G ü v a h – şahid.
G ü v a r a – xoşa gələn, ürəyə yatan; boğazdan asanlıqla keçən.
G ü z ə r – keçmə, keçib getmə.
G ü z ə ş t ə ə z i n – bundan keçək; bu bir yana qalsın.

Ğ

Ğ a y ə – son, axır, nəhayət, son məqsəd; ğ a y e y i - a m a l – əməllərin
nəhayəti, sonuncusu, ən mühümü.
Ğ ə b ğ ə b – buxaq; ğ ə b ğ ə b i - d i l b ə r – gözəlin buxağı
Ğ ə r a i b – qəribə şeylər.
Ğ ə r r a – parlaq.
Ğ ə z a – yemək.
Ğ i f r a n – əfv, günahlı bağışlama; n a i l i - q ü f r a n – günahları bağışlanan.
Ğ i n a – qənilik, zənginlik; ğ i n a ə h l i – dövlətlilər, sərvətlilər.
Ğ ü r a b – qarğa.
Ğ ü r r a n – bağırən, hayıran, nərə vuran.

H

H a d i – doğru yol göstərən.
H a d i s o l m a q – baş vermək.
H a d i s a t – hadisələr, əhvalatlar.
H a i z – sahib olma, malik olma.
H a k ə z ə – habelə, həmçinin.
H a l – dərd, kədər, müşkülət.
H a l a – indi, bu gün, bu saat.
H a l ə t i - t ə h s i l – təhsil zamanı.
H a l i – anlaşılan; sevilən.
H a l i y a – indi, bu saat.
H a l o n k i (v ə h a l o n k i) – halbuki, əslində.
H a m i y a n – hamilər, himayə edənlər.
H a s i d – paxıl.
H a s i l – məhsul, əkilən şeydən bitən.
H a t i f – qeybdən gələn səs.

- H a y ı m – mat, heyran qalan.
H a z a k ü f ü r – bu küfrdür, bu kafirlikdir.
H a z i r a n – hazır olanlar, indikilər, hal-hazırda yaşayanlar.
H e y ə t e l m i – astronomiya.
H e y ə t i - t ə h r i r i y ə – mətbuat orqanının redaksiyası.
H e y k ə l – cindən, həmzaddan və bədnəzərdən qorumaq üçün uşaqların boynuna asılan dualı, muncuqlu asqı.
H ə b a – boş şey; əbəs, bihudə.
H ə b b ə – dən, dənə; b i r h ə b b ə s i m – gümüş dənəsi; ən kiçik gümüş pul.
H ə b b i - s ə l a t i n – bitki, dərman bitkisi, kinə otu.
H ə b i b – dost.
H ə c c – Məkkəyə gedib Kəbəni ziyarət etmə.
H ə c ə r – daş; Kəbə divarında olan məşhur qara daş.
H ə c v g u – həcv yazan, həcv deyən.
H ə d i s – Məhəmmədin və ya imamların işləri və dedikləri haqqında rəvayət.
H ə k i m – filosof, alim; h ə k i m i - k a m i l – kamala yetişmiş, tam inkişaf etmiş alim.
H ə q a i q ə d a – həqiqətçi, həqiqət söyləyən.
H ə q b i n – həqiqəti görənlər, haqqı görənlər.
H ə q d a d ə – Allahın verdiyi; n e m ə t i - h ə q d a d e y i - r u h a n i m i z – haqqın bizə vermiş olduğu mənəvi nemət.
H ə q q a – həqiqətənlər, doğrudan da.
H ə q q ü l f ü q ə r a – kasıbların, fəqirlərin haqqı, payı.
H ə q q ü l - ə m ə l – iş haqqı, zəhmət haqqı.
H ə q g u – doğru deyən, həqiqət söyləyən.
H ə l a k ə t – həlak olma.
H ə l a v ə t – şirinlik.
H ə l i l ə – toxumlarından dərman hazırlanan bitki.
H ə l h ə l ə – "urra-urra", hoydu-hoydu.
H ə m a ğ u ş – bir-birini qucaqlamış.
H ə m a q ə t – axmaqlıq, əbləhlik.
H ə m a n a – aşkar, aydın, məlum; sanki, elə bil ki.
H ə m a y i l – boyundan asılan dua; çiyindən aşırma.
H ə m c i v a r – qonşu.
H ə m d ə m – dost, yaxın yoldaş; h ə m d ə m i - r a z – sirdaş.
H ə m d ü l l i l a h – Allaha şükür.
H ə m ə f k a r – bir fikirdə, bir rəydə, fikirdəş.
H ə m ə l – Quzu bircü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
H ə m i y ə t – qeyrət, şərəf və namusu mühafizə və müdafiə etməkdə cəhd göstərmə.
H ə m i y a n – birgə gedən, süvari yoldaş.
H ə m y a n – cib, pulqabı; qayıq qurşaq şəklində olan qızıl pul kisəsi.
H ə m n i ş i n o l m a q – bir yerdə oturmaq, həmsöhbət olmaq.
H ə m r ə v i ş – həmhərəkət, bir cür tərpənmə.

- H ə m s ə r – həyat yoldaşı, arvad, h ə m s ə r i - m ə z l m u m ə – zülm olunan yazıq arvad.
- H ə m s i n n – yaşlı, yaddaş.
- H ə m ş i r ə – bacı.
- H ə m v a r ə – həmişə, hər zaman, daima.
- H ə m z a d – avamların inanınca, uşaq doğulanda onunla bərabər doğulan cin; o hər vaxt uşağa ziyan vurmağa çalışır.
- H ə m z ə b a n – dilbir; həmsöhbət.
- H ə m z ə l – it xiyarı, acı xiyar.
- H ə n ə k – zarafat.
- H ə n g a m – vaxt, zaman.
- H ə n g a m ə – zaman, bir hadisənin baş verdiyi vaxt.
- H ə n u z – hələ, hələlik.
- H ə r c a y i – avara, sərgərdan, veyl.
- H ə r ə c – günah, qəbahət.
- H ə r ə k a t – işlər, hərəkətlər.
- H ə r i m – hərəm evi.
- H ə r i m i – hərəmxanada yaşayan, hərəm əhli.
- H ə r g i z – heç vaxt.
- H ə s ə b – adamın dəyəri, öz qədr-qiyəti; h ə s ə b v ə n ə s ə b – özü və ata-babaları.
- H ə s ə b ü l x a h i ş – arzusu üzrə istədiyi kimi.
- H ə s r ə t k ə ş a n – həsrət çəkənlər, həsrətdə qalanlar.
- H ə ş ə m – qulluqçular; şahın və başqa böyüklərin ətrafında, xidmətində olanlar.
- H ə ş r – qiyamət; ə r z i - ş u r i ş i - h ə ş r e y l ə r ə m – qiyamət qopararam.
- H ə v a m – həşərat, sürünən heyvancıqlar.
- H ə v a d i s – hadisələr, vəqislər.
- H ə v ə s n a k – həvəsli.
- H ə v v ə z – ərəb əlifbasında olan iki “h”dən birinin adı: ha-yi-həvvəz.
- H ə z a r – min; b ə d h ə z a r – min (ildən) sonra.
- H ə z a r ə – bülbül.
- H ə z ə n – hüzn, qəm, kədər.
- H ə z ə r – qorxu, çəkinmə.
- H ə z ə r a t – həzrətlər, möhtərəmlər; h ə z ə r a t i - ü l ə m a – üləma həzrətləri.
- H ə z m i - r a b e d ə n ö t ü r m ə k – mənimsəmək.
- H ə y a h a (y) – gurultu, mərəkə, uca səslər.
- H i d a y ə t – doğru yolu axtarma, doğru yola girmə, doğru yol.
- H i c a b – pərdə, utanma.
- H i c a z – Ərəbistan yarımadasının şimali-qərbi; müsəlmanların ziyarətgahı. Məkkə və Mədinə şəhərlərinin olduğu ölkə.
- H i c a z i – hicazlı, ərəbistanlı; hacı.
- H i k a y ə t – hekayələr, nağıllar.
- H i k m ə t – 1. fizika; fəlsəfə. 2. gizli sirr, anlaşılmaz, bilinməz səbəb.
- H i k m ə t ə d a – çox mənalı, həkimanə, filosofanə.

H i k ə m i y y ə – hikmətə, fəlsəfəyə mənsub.
H i l a l – aypara.
H i l m – yumşaqlıq, qəlbi incəlik.
H i m a r i y y u n – (himar – eşşək) eşşəklik, heyvaelıq yolu ilə gedənlər, axmaqlar.
H i m ə m – himmətlər, səy, qeyrət, ictimai faydalı işdə fəal çalışma.
H i m m ə t – qeyrət, səy.
H i r m a n – şiddətli arzu, tamah.
H i n – vaxt, zaman, saat, dəqiqə; h i n i - z ə v a l – zail olma, yox olma, əldən getmə vaxtı.
H i r s – şiddətli arzu, tamah.
H i r z – tilsim.
H i s s ə d a r – pay alan; bir işdə iştirak edən.
H i y ə l – hiylələr.
H i y l ə t – hiylə, məkr.
H i y n – vaxt, zaman; h i y n i - z ə v a l – məhv olmaq vaxtı.
H o q q a – köhnə mədrəsələrdə, mollaxanalarda quru mürəkkəb lüləsi.
H ö c c ə t – dəlil, sübut, şahid.
H ö k m f ə r m a – hökm edən, hökm sürən; hakim.
H u ç ə k m ə k – Allahı çağırmaq, “ya Allah!” demək.
H u ş y a r – huşu özündə olan, ayıq.
H u r – 1. cənnət qızları, hurilər; 2. Günəş.
H u t – Balıq bürcü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
H ü b b – sevgi, məhəbbət.
H ü d a – həqiqət yolu, doğru yol.
H ü d u s – baş vermə.
H ü c c a c – hacılar.
H ü c c ə – oxunanı hecalara ayırma, hüccələmə, qiraətin mollaxana üsulu.
H ü c c ə t (h ö c c ə t) – sübut, dəlil.
H ü c r ə – otaq; h ü c r e y i - t ə h t ə l t ü r a b – torpaq altında olan otaq, padval otağı.
H ü c u m a v ə r – hücumedici, şiddətlə axıb gələn.
H ü k ə m a – həkimlər, filosoflar, alimlər.
H ü m a (y) – cənnət quşu, dövlət quşu.
H ü m a y u n – şahənə, mübarək, n a m i h ü m a y u n – mübarək ad.
H ü n ə r m ə n d – hünərli, bacarıqlı, məharətli.
H ü r r – azad, sərbəst.
H ü r r i y y ə t ş ü a r – hürriyyət sevən.
H ü r u f a t – hərfilər, əlifba.
H ü s n i - s i y y ə t – əxlaq gözəlliyi, qəlb təmizliyi.
H ü s n ü q ü b h – gözəllik-çirkinlik, yaxşı-yaman.
H ü t t i – ərəb əlifbasında olan iki “h”dən birinin adı: hayi-hütti.
H ü z n a v ə r – qəm gətirən; x ə b ə r i - h ü z n a v ə r – kədərli xəbər.
H ü z n i y e t i m a n ə – yetimlərə məxsus qəm, qüssə.

H ü z u r – bir yerdə hazır olma, var olma; ön, qabaq; rahatlıq, asudəlik.

H ü z z a r – hazır olanlar, məclisdə olan adamlar.

X

X a b – yuxu; x a b i-q ə f l ə t – qəflət yuxusu; x a b i-s a d i q – doğru yuxu.

X a b g a h – yataq yeri.

X a c ə – ağa, seyid; müəllim, müdərri.

X a h – istər.

X a h a n – tələbkar, istəyib axtaran.

X a h ə r – bacı.

X a h i ş i-n ə f s ə n i y ə – şəxsi arzular; bədxahlıqlar.

X a k – torpaq; mülk, dövlət.

X a k d a n – yer, dünya, ərz.

X a l i – boş.

X a l i s ə – xüsusi əmlak.

X a m ə – qələm, yazı aləti.

X a m t ə m ə – tamahda xamlıq edən, yersiz tamaha düşən.

X a m u ş (etmək) – sakit etmək, susdurmaq; söndürmək.

X a n ə – ev; x a n e y i-v i r a n – dağılmış, xarabaya dönmüş ev; x a n e y i

“Z ə n b u r” – “Zənbur” jurnalının idarəsi.

X a n ə d a n – böyük və əsil ailə, nəsil; x a n ə d a n i-p a k – təmiz, hörmətli ailə.

X a n ə x ə r a b – evi dağılmış, bədbəxt.

X a n ə m a n x ə r a b – evi, ailəsi dağılmış, bədbəxt.

X a n ə s u z – ev yandıran, ev dağıdan.

X a n i-x ü l d a ş i y a n – evləri cənnət olan xan.

X a n i m a n s u z a n ə – evləri xaraba qoyucu, ev dağıdıcı.

X a r – 1. həqir, zəlif. 2. tikan; x a r i-m ü ğ i l a n – tikanlı kol.

X a r i c b ə l ə d – şəhərdən çıxarılmış, qovulmuş.

X a r i c i-i m k a n – mümkün olmayan, imkansız; dözülməz.

X a s – xalis, təmiz, saf.

X a s a n – xaslar, böyüklər, seçmə şəxslər.

X a s s – məxsus, yalnız birinə aid olan, xüsusi.

X a s s ə – xüsusilə, ələlxüsus; h e y ə t i-x a s s ə – xüsusi heyət.

X a s ü a m – hamı, bütün xalq.

X a t ə m – üzük, möhür, möhürlü üzük.

X a t i m ə b ə x ş – nəticəli, sonu xeyirli.

X a t u n – qadın, xanım.

X a ş a k – çör-çöp.

X a v ə r – şərq.

X e y l – süvari, süvarilər, atlılar; ilxı, sürü.

X a z i n – xəzinəçi, xəzinədar; x ə z i n i-n i y r a n – cəhənnəm qarovulçusu.

X ə b a i s – xəbis işlər, pis, yaramaz hərəkətlər.

X ə d ə m – xidmətçilər, qulluqçular.

- X ə d ə n g – ox.
X ə f a – gizlilik.
X ə f f a ş s i f ə t – bayquşa bənzəyən, işıqdan qorxan, işığı sevməyən, elm və mədəniyyət düşməni.
X ə f i – gizli.
X ə l – təxtdən salma, padşahlıqdan çıxarma.
X ə l ə f – övlad, atanın yerini tutan.
X ə l'ə t – rüsvət.
X ə l q ü l l a h – Allah bəndələri, camaat.
X ə m – əyri, bükük.
X ə m s ə – beş; q ə t a ə t i-x ə m s ə – beş qitə.
X ə n d ə n a k – gülən, sevinən.
X ə r – eşşək, uzunqulaq.
X ə r g a h – böyük adamların çadırı.
X ə r i d – alma, satın alma.
X ə s a r ə t – ziyan, itki.
X ə s a r ə t d i d ə – ziyan görmüş.
X ə s m – düşmən, yağı.
X ə t ə r n a k – qorxulu, xatalı.
X ə t m – bitirmə, sona çatdırma.
X ə t m i – bitki, dərman bitkisi, gülxətmi.
X ə t m i-k ə l a m – sözü bitirmə.
X ə t m i-Q u'r a n – Quran oxumaq, Quranı oxuyub bitirmək.
X ə t t i-x a m – bişməmiş, formalaşmamış xətt, kəmsavad adamın xətti, yazısı.
X ə z a y i n – xəzinələr.
X ə z a n ə – xəzinə.
X ə z ə f – gildən qayrılmış qab-qacaq.
X ı s – tərə, yaş.
X i d a r ə t – tənbəllik, kahallıq.
X i d ə m a t – xitmətlər.
X i d i v (x ə d i v) – hakim, hökmdar.
X i d m ə t g ü z a r – qulluqçu, xidmət edən.
X i c l ə t – xəcalət çəkmə, xəcillik, utanma.
X i l q ə t – yaradılmış, yaradılma, v a s i t e y i-x i l q ə t i – yaranmasına, doğulmasına vasitə, səbəb.
X i r ə s a z – bulandıran, çaşıdın.
X i s a l – xislətlər, təbiət, xasiyyət.
X i t a b ə – nitq, camaata xitab olunan sözlər.
X i t a b ə t – natiqlik, xalqa müraciət.
X i t t ə – məmləkət, ölkə, yer; x i t t e y i-Ş i r v a n – Şirvan ölkəsi.
X i y ş – özü; x i y ş ü t ə b a r – özü və nəsl.
X i z l a n – köməksiz, adamsız qalma, bədbəxtliyə düçar olma, qara günə düşmə.
X o s r o v – şah, hökmdar; x o s r o v i-X a v ə r – Şərqi şahı; Günəş;
x o s r o v i- h ü s n – gözəllik sultanı, gözəllər padşahı.

- X o ş b ə y a n – şirin dilli.
X o ş l i q a – gözəl sifətli, üzlü.
X o ş n i ş a n – gözəl görünüşlü, qəşəng.
X ö v f – qorxu.
X u b – yaxşı.
X u b ç e h r – gözəl, gözəllüzlü (qız).
X u b r u – gözəl üzlü, gözəl şimalı.
X u d – özü, məhz.
X u d a n ə k ə r d ə – Allah eləməmiş.
X u d a p ə s ə n d a n ə – Allaha xoş gedən.
X u d k a m i – inad, inadkarlıq, özbaşınalıq.
X u d s ə r – özbaşına, öz bildiyini edən.
X u n – qan; q ə r q i-d ə r y a y i-x u n – qan dənizinə batmaq və ya batırmaq.
X u n a b, x u n a b i-t ə r – qanlı su; qanlı göz yaşı.
X u n x a r – qaniçən, vəhşi.
X u n i n – qanlı, qana bulaşmış.
X u n i n d i l – dərddli, həsrətli, ürəyi qanlı.
X u n i n c i y ə r – ciyəri qana dönmüş, məc. aşıq, vurulmuş.
X u r a m – sallana-sallana gəzmə, naz ilə yerimə.
X u r a m a n – naz ilə sallanaraq yürüyən; dilbər, sevgili.
X u r d – yenə, yemək; x u r d ü x a b – yeyib yatmaq.
X u r ş i d – Günəş.
X ü f t ə – yatmış; qaranlıq.
X ü l d – cənnət; x ü l d i b ə r i n – behişt.
X ü l q ə n – əxlaqca.
X ü l d a ş i y a n – yeri, məskəni cənnət olan.
X ü l d z a r – cənnət; məc. gözəllər ölkəsi.
X ü l u s – təmizlik, saflıq; x ü l u s i-q ə l b – təmiz ürəklik.
X ü m s – beşdə bir.
X ü m u d – sönük, sönüklük.
X ü r a m – nazvə əda ilə yerimə.
X ü r r ə m – şad, sevincli.
X ü r s ə n d – razı salma, qane etmə; xoşnud etmə.
X ü r u c – zühur etmə, çıxıb görünmə.
X ü r u ş a n – bağırılı, gurlayıcı.
X ü s r – ziyan.
X ü s u m ə t – düşmənlik; d ə f i-x ü s u m ə t – düşmənliliyi aradan qaldırmaq.
X ü ş k – quru.
X ü ş k ə – qulluqçununun yeməksiz, paltarsız, ancaq quru muzdu; xüşkə möminlik – təmənnasız, öz xərcinə möminlik etmə.
X ü ş u – alçaq könüllülük, təvazö.
X ü t ə n – Çində şəhərdir; gözəl qadınları, əla mişki və gözəl gözlü ceyranları ilə məşhur olmuşdur.
X ü z u – təvazö, tabelik, itaət.

İ

- İ a d ə – qaytarma; təkrar etmə; dağılmış, yox olmuş bir şeyi yenidən düzəltmə.
İ a n ə – kömək, yardım.
İ b a – qəbul etməmə, narazılıq.
İ b a r ə t – 1. ibarəli sözlər. 2. kəlam, atalar sözü.
İ b q a – əbədləşdirmə, daimi etmə.
İ b t i d a l ə n m ə k – mübtəla olma, düçar olma.
İ b t i s a m – təbəssüm, gülüş.
İ b z a l – əsirgəməmə, istənilən qədər sərf etmə.
İ d b a r – bədbəxtlik, taleyin dönüklüyü.
İ d r a k – dərk etmə, anlama.
İ c a b – lazım olma, vacib olma; v ə q t i-c a b ı n d a – lazım olan vaxtda.
İ c a b ə t – bir yerə dəvəti qəbul edib gəlmə.
İ c r a y i-ə m ə l – iş görmək.
İ c t i m a – cəmiyyət, qorxma, ehtiyat etmə.
İ c t i h a d – səy və qeyrət.
İ c t i n a b – çəkinmə, pəhriz etmə.
İ f a d a t – ifadələr, i f a d a t i-r ə ş i q ə – nəfis, bədii parlaq ifadələr.
İ f h a m – anlaşma; i f h a m e t m ə k – anlatmaq, başa salmaq.
İ f n a – yox etmə, məhv etmə.
İ f r i f s i y ə r – ifrit sifətində olan, ifritə bənzəyən (ifrit – cinlərin çox zərərli və qorxunc bir cinsi sayılır).
İ f t a d ə – düşgün, yıxılmış, biçarə.
İ ğ f a l – aldatma, azdırma, yoldan çıxartma.
İ ğ v a – azdırma, yoldan çıxartma.
İ h a n ə t – bir şey haqqında şübhə yaratma, tərəddüdə salma.
İ h y a – diriltmə, çanlandırma.
İ x l a s – səmimiyyət, qərəzsiz məhəbbət, saf və dərin hörmət.
İ x t a r – xatırlatma; i x t a r d a b u l u n m a q – söyləmək, bildirmək.
İ x t i l a l – qarışıqlıq, pozğunluq; i x t i l a l i-z e h n i – fikir qarışıqlığı.
İ x t i r a a t – ixtiralar, icadlar.
İ x v a n – dostlar, məsləkdaşlar; qardaşlar.
İ k m a l – tamamlama, bitirmə, bir başa çatdırma, mükəmməl şəkklə salma.
İ k r a h – iyrənmə, nifrət.
İ k r a h r ə s a n – iyrənc, mənfur, nifrət oyadan.
İ k r a m – hörmət, əzizlənmə, ehtiram.
İ k s i r – orta əsrlərdə yalançı kimya ilə məşğul olanların fəvqəladə bir qüvvə və təsirə malik olduğunu zənn etdikləri xəyali bir cisim.
İ k t i s a d – kəsb etmə, qazanma; i k t i s a b i-i z z ə t i-n a m e t d i – böyük hörmət və ad qazandı.
İ q b a l – taleyin gülməsi, bəxtin açılması; yaxşı bəxt.
İ q d a m (etmək) – məqsədə çatmağa çalışmaq, iştdiyini əldə etməyə səy etmək.

İ q t i d a r – qüvvət, güc, qüdrət.
İ q t i z a – zalım olma, zəruri olma, tələb olunma.
İ q t i z h a r –yardım və himayə üçün xahiş.
İ l a – yüksəltmə, ucaltma.
İ l h a h – imamlıq; i m a m – dini rəhbər.
İ l l a – məgər ki, ...dən başqa, ...dən özgə.
İ l l ə t – xəstəlik, azar.
İ l t i h a d – alovlanma, alışıb yanma.
İ l t i h a q – qoşma, əlavə etmə.
İ m ' a n – diqqətlə baxma, əhəmiyyət verib diqqət etmə.
İ m a n o l m a q – baxılmaq, əhəmiyyət verilmək, diqqət edilmək.
İ m d a d – kömək, yardım.
İ m h a – məhv, məhv etmə.
İ m r a n – abadanlıq, tərəqqi, rifah.
İ m r a r i - h ə y a t – yaşama, ömür keçirmə.
İ m t i d a d e t m ə k – uzanmaq, davam etmək.
İ m t i n a n – minnətdarlıq, təşəkkür.
İ n a n – cilov, yüyən.
İ n a y ə t – kömək, yardım.
İ n b i s a t – sevinmə, şadlanma.
İ n d ə s s ə l a t – namaz üstündə, namaz qılarkən.
İ n d i r a z – dağılma, aradan çıxma.
İ n c i z a b – cəzb olunma; rığınluq.
İ n f a q – xərc, xərcləmə, sərf etmə.
İ n f i a l – acılıq, iztirab.
İ n f i r a t – ayrılıq, təfriqə.
İ n i q a b – rəbitə, birləşmə,
İ n k i s a r – qəlbi sınıqlıq, ruh düşkünlüyü.
İ n q i l a b i y u n – inqilabçılar.
İ n q i y a d – itaət, boyun əymə, tabe olma.
İ n s a n x a r – adamyeyən, yırtıcı.
İ n t i f a – söndürmə, yangını ləğv etmə.
İ n t i h a – son, son dərəcə, sonadək; q ü r u r i - i n t i h a s ı n d a n – artıq
dərəcədə qürunundan, quduğanlığından.
İ n t i x a b t a p m a q – seçilmək, seçilib ayrılmaq.
İ n t i s a b – mənsub olma.
İ n t i ş a r – yayma, hər kəsə bildirmə, ağızlara salma.
İ n ş a – vücuda gətirmə, tikmə, yaratma.
İ r a d – gətirmə, nəql etmə, söyləmə.
İ r a d ə t – arzu, istək, razılıq.
İ r a n i n i j a d – əsli-nəsəbi iranlı olan.
İ r f a n – bilik, mərifət.
İ r s a l ə – “risalə” sözünün xalq dilində tələffüzü; elmə, fənnə və dini
məsələlərə aid kitabça.

İ r t i h a l – ölmə, dünyadan köçmə.
İ r t i k a b – pis iş görmə, günah işləmə.
İ r ş a d – doğru yolu göstərmə, doğru yola aparma, yönəltmə.
I r z – həya, namus, qeyrət.
İ s a b ə t – məqsədə, hədəfə doğru getmə, öz yerinə düşmə.
İ s a l – irişdirmə, çatdırma, vəsl etmə.
İ s a r – qurban etmə, fəda etmə.
İ s l a m y a n – müsəlmanlar.
İ s m ə t – namus, həyalılıq, qadınlıq pərdəsi.
İ s m ü r ə s m – ad-san.
İ s t i d a – xahiş.
İ s t a d ə – dayanmış, yerində möhkəm durmuş.
İ s t i c a b ə t – duanın qəbul olunması.
İ s t i c a l – bir işin tez olmasını istəmə, tələsmə.
İ s t i ğ a s ə – yalvarış.
İ s t i ğ n a – ehtiyacsızlıq, qənaət, heç kəsə və heç şeyə ehtiyacı olmamaq.
İ s t i ğ r a r – günahın bağışlanmasını istəmə, tövbə etmə.
İ s t i ğ r a t – bir şeyin içinə batıb qərq olma; dalgınlıq.
İ s t i h q a r ə n – hədarətlə, hörmətsizliklə.
İ s t i k r a h – nifrət, ikrah etmə, iyrənmə.
İ s t i q l a l – azadlıq, müstəqillik.
İ s t i m d a d – kömək istəmək.
İ s t i r c a – istəyib rıca etmə, ürəkdən istəmə.
İ s t i r h a m – xahiş, rıca.
İ s t i ş m a m e t m ə k – iyini almaq, duymaq, anlamaq.
İ ş a n – ruhani.
İ ş a r ə n – söyləyərək, xəbər verərək; yazılı surətdə bildirərək.
İ ş t i b a h – şübhə.
İ ş t i k a – şikayət.
İ t f a i y ə – yanğın söndürməyə məxsus; a l a t i t f a i y ə – yanğın
sondurmə alətləri.
İ t h a m – töhmət, məzəmmət, tədsirləndirmə.
İ t l a q – ad, ad verilmə, adlandırılma.
İ t t i l a – məlumat, xəbər.
İ t t i f a q a t – təsadüflər, ittifaqlar.
İ t t i h a d – birlik, ittifaq.
İ t t i x a z e t m ə k – bir şeyi və ya bir işi seçib qəbul etmək.
İ y m a – işarə ilə bildirmə, anlatma.
İ z a – əziyyət vermə, incitmə.
İ z ' a n – itaət etmə, boyun əymə, ürəkdən tabe olma; fərasət.
İ z d i y a d – artırma, çoxaltma.
İ z l a l – azdırma, döğru yoldan çıxartma, pis yola salma.
İ z t i r a r – ehtiyac, zərurət, çarısızlık.
İ z z – şərəf, izzət.

İ z z ə t – əzizlik.

J

J a l ə ç ə k a n – şeh çəkmiş; yaş, göz yaşı, ağlar.

K

K a h i l – ağırtərpənən, qayğısız, fərsiz.

K a l a – sərmayə, dövlət, zənginlik; k a l a y i-s ü x ə n – söz xəzinəsinin sahibi.

K a l b ü d – qəlib; bədən, qəfəs.

K a m r a n – məqsədinə catan, xoşbəxt, bəxtiyar.

K a n – mädən, mädən yeri.

K a r – iş, hərəkət, əməl.

K a r g ə r – fəhlə, işçi.

K e y – ki ey.

“K e y f ə m a y ə ş a” – neçə kefi iştəyir; özbaşınalıq.

K e y l-k e y l – çanaq-çanaq.

K e y s u (g e y s u) – saç.

K ə b – nərd zəri.

K ə b ə – Məkkə şəhərində müsəlmanların ziyarət yeri olan məşhur bina.

K ə b i r – böyük; yaşlı.

K ə c m ə d a r – tərs dönən, nəhs.

K ə f a l ə t – zamin olma, məsuliyyətini öhdəsinə alma.

K ə h v a r ə – beşik; k ə h v a r e y i-n a z – uşaqların əzizlənilib, oxşanıb yatdıqları beşik.

K ə l a l – qüssə, qəm, sıxıntı.

K ə l i m a t – sözlər, kəlmələr, ifadələr.

K ə m a l a t – kamallar, mərifətlər, elm və hünər; ə r b a b i-k ə m a l a t – elm, hünər sabibləri.

K ə m a l i-y ə's (ilə) – böyük qəm, kədər içində.

K ə m a h i – haqqılə, haqqı olan kimi.

K ə m b ə h a – ucuz, dəyərsiz.

K ə m i n – aciz, həqir.

K ə m q ə r a r – zəif, qorxaq.

K ə m y a b – aztapılan, qiymətli.

K ə n d i – özü; k ə n d i m ə – özümə.

K ə n i s a – kilsə; ə r b a b i-k ə n i s a – kilsə sabibləri, ruhanilər.

K ə n z – xəzinə, dəfinə; k ə n z i-l ö l ö-r a z – sirr incilərinin xəzinəsi.

K ə r a h ə t – iyrənclik, mənfurluq.

K ə r ə m – əsillik, alicənablıq, səxavət; ə h l i-k ə r ə m – kərəm sahibi.

K ə r ə m k a r a n ə – lütf və kərəmlə, səxavət və comərdliklə.

K ə r i m a – ey kəramətli, böyük Allah!

K ə r r ü f ə r r – hücum-dönüş, irəli-geri, alma-vermə; hiylə.
K ə s b – qazanma, əldə etmə.
K ə s b i-k a r – işləmə, işləyib qazanma; iş-peşə.
K ə s r a – Qədim və orta əsr İran hökmdarlarının ümumi adı; Xosrov.
K ə s r ə t – çoxluq; k ə s r ə t i-ə m v a l – mal-dövlət çoxluğu.
K ə s r i-ş ə n – alçalma, alçaqlıq.
K ə ş f – açma; k ə ş f i-v ü c u h i-n i s v a n – qadınların üzünü açması.
K ə ş t i – gəmi.
K ə ş t i b a n – gəmiçi, gəmi sahibi.
K ə v a k i b – ulduzlar.
K ə y a n – keylər; qədim İran şahlarının ümumi adı.
K ə z a – habelə, həmçinin.
K i b r i y a – böyüklük, əzəmət, cəlal.
K i f a y ə – qabiliyyət, bacarıq.
K i n ə v ə r – ədavətli, düşmən, intiqam almaq istəyən.
K i r a m – alicənab, cəmərđ olanlar.
K i s ə d u s t – cib dostu, pul dostu.
K i ş t z a r – tarla, zəmi.
K i ş v ə r – vilayət, ölkə, şəhər, məmləkət.
K i z b – yalan.
K ö s t ə x a n a – sırtıqcasına, həyasızcasına.
K ö v k ə b – ulduz.
K ö v n – varlıq, aləm; k ö v n ü m ə k a n – yer-göy, kainat.
K ö v s ə r – dini etiqada görə cənnət suyu.
K u (y) – kənd, məntəqə, yaşayış yeri; h ə r k u d ə b i z z i y a d ə t – hər kənddə, hər yerdə çoxluqla.
K u b ə k i – bu kənddən o kəndə, hər yeri, hər yerə.
K u f i y a n – kufəlilər, Kifə camaatı.
K u h k ə n – dağ yaran; Fərhad.
K u r – kor.
K u s – böyük baraban.
K ü d u r ə t – məhzunluq, qüسسə, qəm.
K ü f r a n – küfrlər; nankorluq, naşükürlük.
K ü f f a r – kafirlər.
K ü f r ş i y ə m – bax: şiyəm.
K ü h s a r – dağlıq, dağlar.
K ü l a h – papaq.
K ü l l – bütün, cəmi, hər şey; x a l i q i-k ü l l – hər şeyi yaradan.
K ü l l i-ə s a s – hər şeyin binası, kökü, əsli.
K ü l l i y y ə t ə n – hamı, hamılıqla.
K ü n-f ə y ə k u n – alt-üst, darmadağın.
K ü r n i ş – baş əymə, baş endirib salam vermə.
K ü r u r – beş yüz min.
K ü t ü b – kitablar.

Q

- Q a b i l i - ə r z – ərz olunmağa, söylənməyə layiq.
Q a ç – neçə.
Q a i b (etmək) – itirmək.
Q a i l – deyənlər, razılığını bildirən, etiraf edən.
Q a l – söz, danışmaq.
Q a l i b a – çox ehtimal ki; çox ola bilsin ki.
Q a l i y ə m u – qarasaçlı; saçlarına müşk və ənbər sürtülmüş gözəl.
Q a r e i n – oxucular; q a r e i n i - k i r a m – hörmətli oxusular.
Q a s i b – qəsb edən.
Q a s i r – qüsurlu; bacarıqsız.
Q a s t i n – mehmanxana; g u ş e y i - q a s t i n – mehmanxana nömrəsi.
Q a y ə t – bir işin, bir halın son dərəcəsi; q a y ə t i - t ə h ə s s ü r – son dərəcə həsrət çəkib təəssüf etmə.
Q a y ə t d ə – çox, son dərəcə, lap.
Q e y d – ip, zəncir; b ə n d ə l i k q e y d i n q ı r ı b – qulluq zəncirini qırıb, azad olub.
Q e y r ə t m ə n d a n – qeyrət sahibləri.
Q ə b l ə l v ü q u – bir işin baş verməsindən qabaq; h i s s i - q ə b l ə l v ü q u – hadisə baş vermədən qabaq onun duyulması.
Q ə b z ə – pəncə, ovuc; xəncər, qılınc kimi silahların dəstəsi.
Q ə d ə m g ü z a r – qədəm qoyan, girişən, işə başlayan.
Q ə d ə r – tale, bəxt, qəza-qədər; d ö v r i - q ə d ə r – bəxtin, taleyin gedişi.
Q ə d r d a n – qəbirbilən, qiymət bilən.
Q ə f a – qafa, baş, kəllə.
Q ə f f a l – çilingər; kələkbaz, adam aldadan.
Q ə f f a r – əfv edən, günahdan keçən (Allah).
Q ə h r – kədər; məhv olma, ümidin ruça çıxması.
Q ə h t – qıt-qəhətlik.
Q ə l b ş i k ə n – qəlb qıran, ürək sındıran.
Q ə n d a b – şərbət.
Q ə n ə m – qoyun.
Q ə n i – dövlətli.
Q ə r i b ü l f ə h m – mənalı, ağıla girən; təsir edən.
Q ə r i h ə – istedad.
Q ə r i n – yaxın; q ə r i n i - m ə ğ f i r ə t – əfv olunmağa, günahlarından keçilməyə layiq.
Q ə r q i - x u n – daha batmış, qanda boğulan, məhv edilən.
Q ə r y ə – böyük kənd, kiçik şəhər.
Q ə s b – qapma, zorla almaq, zəbt etmə.
Q ə s d – niyyət, istək, arzu, məqsəd.
Q ə s ə m – and.
Q ə s i r – qısa, məhdud; ə q l i - q ə s i r – dar düşüncə.

- Q ə s v ə t ə n g i z – qəm gətirən, cansızıcı.
Q ə t – kəsmə, qırma; q ə t i - r a h – yol kəsmə; q ə t i - ə l a i q – əlaqələri kəsmək.
Q ə t a r i - f i ş ə n g – patrondaş.
Q ə t i - t e y y – qərar, təbdir, sərəncam.
Q ə v i ə q l – çox ağıllı, dərin düşünən.
Q ə v i ş ö v k ə t – qüvvətli və şövkətli.
Q ə y u r – qeyrətli, namuslu.
Q i l m a n – cənnət oğlanları.
Q i n a – sərət, dövlət; ə r b a b i - q i n a – dövlətliklər.
Q i s s ə – əhvalat, hekayə.
Q i t ə a t – qitələr, yerin qitələri.
Q i y a m – qalxışma, təşəbbüs.
Q l a s n ı – nümayəndə, deputat.
Q ö v l – söz, vədə.
Q ö v s e y n – qövsələr, yaylar; məc: qaşlar.
Q u f r a v a t – saçları dalğa-dalğa qıvrımlamaq (kökü fransızca “qaufrer”-dən alınmışdır, rusca “qofrirovatğ”)
Q u l l a b ı – haramzada, adam aldadan, saxtakarlıq.
Q u l i - b i y a b a n – qulyabanı.
Q u r b a n g a h – qurban kəsilən yer.
Q ü b a r – toz; dərd; tutqunluq, qaranlıq.
Q ü b h – pis iş, çirkin hərəkət, bədəməl.
Q ü d d u s i y a n – müqəddəslər.
Q ü d u m – qədəm, addımlar, gəlmə.
Q ü f r a n – əfv, rəhmət, mərhəmət.
Q ü r u n – əsrlər, zamanlar, qərinələr.
Q ü s l – ölüni dini qaydalarla yuma; murdarlıqdan sonra yuyunma.
Q ü t t a i - t ə r i q – yol kəsənlər, quldurlar.
Q ü v a – qüvvələr; q ü v a y i - m i l l i y y ə – milli qüvvələr.
Q ü v v e y i - n i z a m i y y ə – hərbi qüvvə; milis dəstəsi.
Q ü y u d a t – qeydlər; bağlar, bəndlər, zəncirlər.

L

- L a ə q ə l – azından, ən azı, heç olmasa.
L a f – söz; boş söhbət.
L a - f ə v a l l a h – yox vallah, vallah belə deyil, Allaha and olsun yox.
L a f i - d ə h a n – əmələ keçməyib, yalnız dildə qalan sözlər.
L a h ö v l ə v ə l a q ü v v ə t ə i l l a v ə b i l l a h – “Allahdan başqa heç kimdə qüvvət və qüdrət yoxdur”.
L a l e y i - n ö ' m a n – lalə gülünün növlərindən, qızıl lalə.
L a l ə g u n – lalə rəngində, qan rəngində.
L a l ə r ü x – lalə üzli, al yanaqlı.

L a m e – parlaq.
L a m ə z h ə b – məzhəbsiz, dinsiz.
L a n ə – yuva.
L a n t a r a n – söyüş, nalayıq, ədəbsiz sözlər.
L a ş – leş, cəmdək.
“L a y ə s’ə l u n” – soruşulmaz, sual edilməz, məsul olmayan.
L a y ə t ə ğ ə y y ə r – dəyişilməz.
L e y k – lakin, amma.
L e y l – gecə.
L e y l ə – gecə; l e y l ə t ü l - i s r a – merac gecəsi.
L ə b r i z – qıraqlarına qədər dolu (kasa və s).
L ə c a c ə t – tərslik, inadkarlıq, kəslik.
L ə ğ v – boş söz, cəfəngiyat; gəvəzə, boşboğaz, naqqal.
L ə ğ v k a r a n ə – əbəs, boş, mənasız, yanlış.
L ə i m – alçaq, rəzil.
L ə i n – məlum.
L ə h i – gözəl və ahəngdar səs, xoş avaz.
L ə h v, l ə h v ü l ə b – oyun, əyləncə, faydasız iş.
L ə q l ə q – leylək (quş)
L ə’l – yaqut, qırmızı qiymətli daş; l ə l i - Y ə m ə n – Yəmən yaqutu, əla yaqut.
L ə m ə – işıq, parıltı, şölə; l ə m e y i - v i c d a n – söz.
L ə’n e t m ə k – lənətlənmək, lənət oxumaq.
L ə r z i ş – titrəmə, tərpənmə; l ə r z i ş i - ə r z – zəlzələ.
L ə y a q – ləyaqət, yararlıq.
L ə z z ə t ə f z a – çox ləzzətli.
L ə z z ə t y a b – ləzzət aparıcı, zövq alan.
L i’l ə c ə b – təəccüb olsun, əcəbə.
L i l v ə l a – dostluq xatirinə.
L i s a n – dil.
“L i s a n ü l ğ e y b” – qeybdən gələn səs; məşhur şair Hafiz Şirazinin ləqəbi.
L ö’b ə t – oyuncaq, kukla; məc. gözəl, qəşəng.
L ö b ə t i s t a n – oyuncaqlar, kuklalar, gözəllər ölkəsi, yurdu; l ö b ə t i s t a n i - t a t a r – tatar gözəllərinin şəhəri.
L i v a – bayraq; l i v a y i - z ə f ə r – qələbə bayrağı.
L ö’l ö’ – inci, dürr; l ö l ö i - t ə r – təzə inci.
L ö v h i - s a f – təmiz beyin, saf qəlb.
L ö v n – rəng, boya; bəniz, adam.
L ü h u m – ətlər, ətli yeməklər

M

M a – su; m a i - z ü l a l – təmiz, duru su.
M a b a q i – qalan, bir şeydən qalan hissə.

- M a b e y n – ara, aralıq, iki şeyin, yaxud iki şəxsin arası.
M a d ə r i - n a l a n – aqlayan, inləyən ana.
M a ə d a – başqa, savayı.
M a ə m l ə k – bütün mal-mülk, nə ki var.
M a h – ay.
M a h i - ə z a – matəm ayı.
M a h l i q a – üzü, sifəti ay kimi (gözəl).
M a h m ə n z ə r (məhmənzər) – üzü aya bənzər.
M a h r u – ayüzlü, gözəl.
M a f ö v q ü l h ə d d – həddən ziyadə, son dərəcə.
M a l a m a l – dopdolu.
M a m ə z – keçmişdə olan işlər, keçmiş şeylər.
M a n ə n d – bənzər, misl, tay.
M a r – ilan.
M a r f a ş – məfrəş, yorğan-döşək yüklənən böyük çuval.
M a s ə v a (əsl: masiya) – Allahın adlarından biri.
M a ş – mülk-maş; mal-dövlət.
M a y e y i - t ə v ə k k ü l – sonradan lazım olacaq maya.
M a z i – keçmiş; tarix, tarixi.
M e h r – Günəş, məhəbbət, sevgi.
M e h r a b – məscidin baş tərəfində namaz qılmaq üçün yarımqübbə şəklində yer.
M e h r i m a n ə – sevgi ilə, məhrیبancasına.
M e y k ü s a r – şərab sevən, eys-ışrət yoldaşı.
M e y m ə n ə t – xoşbəxtlik, uğur.
M ə a d i n – mədənlər.
M ə a l – niyyət, məqsəd, məna.
M ə a l ə n d i ş l i k – uzaqqörənlik, ehtiyatkarlıq, tədbirlilik.
M ə a n i – mənalar.
M ə a r i f m ə n d a n – maarifpərvərlər.
M ə a ş – məişət, dolanacaq.
M ə b a d i n k i – olmaya ki, belə olsun ki.
M ə b d ə – başlanğıc.
M ə b h u t – heyran.
M ə b u d – ibadət olunan, Tanrı, Allah.
M ə b u s – xalq nümayəndəsi, deputat.
M ə c a z i – qeyri-həqiqi, düz olmayan, göründüyü kimi deyil.
M ə c d – şan, şərəf, böyüklük.
M ə c i d – şan-şöhrət sahibi.
M ə c m ə – cəm olunan yer, yığıncaq yeri, toplasma məhəlli; m ə c m ə i - s
r a m – müsəlmanların yığıncaq yeri.
M ə c m ə r – içində ətirli maddələr yandırılan qab.
M ə c r u h – yaralı.
M ə c u s – Zərdüşt dinində olan xalq; zərdüştülərin kahini, maq.

- M ə c z u b – cəzb olunmuş, vurulmuş, aşıq, divanə.
M ə d a r i s – mədrəsələr, məktəblər.
M ə d f ə n – qəbiristan, məzar.
M ə d ə l ə t f ə r – ədalətpərəst, ədalət tərəfdarı.
M ə d i h ə g u – mənsəb sahibinə yaltaqlanıb mədh, tərif yazan (şair).
M ə d u d – sayılmış, sayı məlum.
M ə ə l m ə n i n i y ə – məmnuniyyətlə.
M ə f a i d – məzmunlar, mündəricələr, mənalar.
M ə f h u m – anlayış, məna; m ə f h u m o l m a q – anlaşılmaq, aydın olmaq.
M ə f q u d o l m a q – itmək, yox olmaq.
M ə f l u k – bədbəxtliyə düşmüş, müsibət çəkmiş.
M ə f r ü ş – döşənmə.
M ə f s ə d ə – fitnə, fəsad, intriqa.
M ə f z u l – aşağıda olan, alçaqda duran, fəzil olmayan.
M ə g ə s – çibin; m ə g ə s i-n ə h l – arı.
M ə ğ r i b – günbatan, qərb.
M ə ğ f u r – mərhum, rəhmətə getmiş; bütün günahları bağışlanmış.
M ə h a b ə t – heybətli, əzəmətli görünüş, təşəxxüs.
M ə h a s i n – bığ-saqqal.
M ə h b i t – enilən yer; göydən düşülən yer.
M ə h b u b – sevgili, sevilən.
M ə h c ə b i n – ay alınlı, gözəl.
M ə h d – beşik; məc. vətən, yurd.
M ə h ə l – bir şeyin yeri, vaxtı, qaydası.
M ə h ə l l i-q a m ə t – bir adamın yaşadığı yer.
M ə h f ə z ə – mühafizə yeri, anbar.
M ə h f i l – məclis, cəmiyyət, yığıncaq yeri.
M ə h f u z – hifz olunmuş.
M ə h i n – böyük, möhtərəm.
M ə h i n-t a b a n – parlaq, şölə saçan ay.
M ə h l u l – adamsız, yiyəsiz, boş.
- M ə h m u m a n ə – qayğılı; qüssəli; n ə f s i-m ə h m u m a n ə – qəmquşsəyə batmış.
M ə h s u s a t – hiss olunan, duyulan şeylər.
M ə h s u l a v ə r – çox məhsul verən (torpaq).
M ə h ş ə r – qiyamət, vay; q o p a r ı m m ə h ş ə r i n i – öldürüm.
M ə h t ə l ə t – ay üzlü, gözəl.
M ə h z ə r – hazır olmaq yeri, hüzur yeri; m ə h z ə r i-ş a h – şahın hüzurü.
M ə h z u z – şəzz alan, zövq alan.
M ə x d u m – oğul, hörmətli bir adamın oğlu.
M ə x r u b – xaraba, dağılımış.
M ə x z ə n – xəzinə; m ə x z ə n i-h i k m ə t – elm və fəlsəfə xəzinəsi.
M ə k a t i b – məktəblər.

- M ə k u s – bir şeyin əksi.
M ə q a l – söz, söyləmə, nitq, danışiq.
M ə q a m – yer, məkan, rütbə.
M ə q b ə r ə – qəbiristanlıq.
M ə q ə r r – qərargah, məhəl.
M ə q s u d – məqsədlər, arzular.
M ə q s u m – qismət, qismət olan.
M ə q t ə – şerin son beyti.
M ə q t u l – qətl edilmiş, öldürülmüş.
M ə q t u l ə n – öldürülmüş olaraq.
M ə l a m ə t – tənə, töhmət, məzəmmət.
M ə l a z – sığınacaq yeri, pənah aparılan yer; m ə l a z ü l - m ö m i n i n –
möminlərin pənah apardıqları yer.
M ə l c ə – sığınacaq yer, pənah aparılan yer. M ə l ə b ə – oyun yeri.
M ə l ə x – çəyirtkə.
M ə l ə k m ə n z ə r – mələkə bənzər, gözəl.
M ə l ə k ' e h t i ş a m – mələklər kimi dəbdəbəsi, təntənəsi olan.
M ə l ' ə n ə t – lənətləmə; lənətə layiq iş.
M ə l f u f ə – bağlı məktub; zərf, paket.
M ə l u l – dərdi olan, xəstəliyi olan; m ə l u l ə y o x m u i l l ə t – xəstənin
bir azarı yoxmu?
M ə ' l u m l ə r – məşhur, böyük, adlı adamlar.
M ə m a l i k – məmləkətlər, ölkələr.
M ə m a t – ölüm.
M ə m u r – fikinti, abadanlıq.
M ə n a l – mal-mülk, var-dövlət.
M ə n a m – yuxu, rəya.
M ə n a z i l – mənzillər; m ə n a z i l s ü r m ə k – mənzildən mənzilə
köçmək.
M ə n f a – sürgün yeri.
M ə n f ə ə t b ə x ş a – xeyir verən, mənfəət verən.
M ə n h u s – nəhs, bəd, uğursuz; b ə x t i - m ə n h u s – uğursuz tale.
M ə n i – mənə.
“M ə n k ə f ə r” – kim kafir isə... (Quranda dəfələrlə təkrar olunan ifadədir).
M ə n k u s – sərnigün, tərsinə dönmüş; m ə n k u s ə - q ə l b o l m a q –
əksinə çevrilmək, tərsinə dönmək.
M ə n ş u r – fərman, birinə yüksək rütbə verilməsi haqqında şahın fərmanı.
M ə n z ə l ə – dərəcə, mərtəbə.
M ə n z u r – nəzərə alınan, nəzərdə tutulan.
M ə n z u r i - n ə z ə r o l m a q – birinin diqqətini özünə cəlb etmək, birini
çox maraqlandırmaq.
M ə r a n q o z – dülgər.
M ə r a r ə t – acılıq; m ə r a r ə t i - q ə l b i y ə – ruhi acılıq, iztirab.
M ə r a t i b – mərtəbələr, rütbələr, yüksək vəzifələr.

- M ə r b u t – bağlı.
M ə r d u d – rədd edilmiş, qovulmuş.
M ə r ğ z a r – çəmən, çəmənlik.
M ə r h u m ü l - m ə ğ f u r – Allahın pəhmətinə nail olmuş.
M ə r i z – bir şeyin ərz olunduğu, baş verdiyi yer; məqam; m ə r i z - i - t u f a n – tufan məqamı.
M ə r k ə b – minik heyvanı; at, eşşək.
M ə r k u z – sancılmış, taxılmış.
M ə r q u m – yazılmış; adı çəkilməmiş.
M ə r u f – məlum, tanış; bilinən, tanınan; şöhrətli.
M ə s a – axşam.
M ə s a b ə – dərəcə.
M ə s a h ə t – yerlər, ərazi, yerin səthi; e l m - i - m ə s a h ə t – həndəsə.
M ə s a i – səylər, zəhmətlər.
M ə s a i l – məsələlər, mövzular.
M ə s a r i f – xərclər, ehtiyac üçün xərclənən məbləğ.
M ə s d ə r – bir şeyin çıxdığı, baş verdiyi yer, mənbə; m ə s d ə r i i r f a n – elm və mədəniyyət ocağı.
M ə s d u d – bağlı, bağlanmış, sədd çəkilib qapanmış.
M ə s ' ə d ə t – xoşbəxtlik, səadət.
M ə s ə l ə t – rıca, xahiş.
M ə s x ə r ə c ü n b a n – masqara edən, oyunbaz.
M ə s i y ə t – günah.
M ə s k ə n ə t – miskinlik, fəqirlik, kasıblıq.
M ə s m u m e t m ə k – zəhərləmək.
M ə s n ə d – məqam, mövqe, böyük mənsəb.
M ə s n u i – süni, texniki yolla edilən.
M ə s r u r – şad, sevincli, fərəhli.
M ə s t a n ə r ə v i ş – sərxoş kimi yerimə, sərxoş gedişi.
M ə s t k a m – arzuya çatmaqla məst, şad olma.
M ə s t u r – yazılmış, göstərilmiş olan.
M ə s t u r ə – örtülü, çadralı.
M ə ' s u m – günahsız.
M ə s u m a n ə – günahsızcasına; q ə l b - i - m ə s u m a n ə – təmiz ürək.
M ə s u n – saxlanılan, mühafizə olunan, qorunan.
M ə ş a y i x – şeyxlər.
M ə ' ş ə r – cəmiyyət, xalq kütləsi, insanlar.
M ə ş k u k – şübhəli, qeyri-məlum.
M ə ş r i q – gündoğar, Şərqi.
M ə ş r ə b – təbiət, adət, xasiyyət, əxlaq.
M ə ş r u ' – qanuni, şəriətə uyğun.
M ə ş r u t ə – şahın hüququnu məhdud edən konstitusiyalı dövlət, quruluş.
M ə ş r u t ə p ə n a h – məşrutə quruluşuna sığınma, məşrutəçiliyə tabe olma.
M ə ş ş a t ə – qadın bəzəkçisi; gəlini bəzəyən qadın.

- M ə ş u m – bədbəxt, talesiz.
M ə ş u m i y ə t – uğursuzluq; mənhusluq, məşumluq.
M ə ş y – yeriş, yürüş.
M ə t a l i b – mətləblər.
M ə t l u b – tələb olunan, gözlənilən.
M ə ' v a – yer, məhəl, məskən.
M ə v a i z – mövizələr, nəsihətlər.
M ə v a r i s – miraslar; miras sahibləri.
M ə v a ş i – mal-qara, qoşqu heyvanları, süd, ət verən heyvanlar.
M ə v ə d d ə t – məhəbbət, sevgi, səmimi, yaxın dostluq.
M ə v ə d d ə t k a r a n ə – məhəbbət və dostluqla.
M ə z a q – dadma, ləzzət duyma; əhvali-ruhiyyə; m ə z a q i-m i l l ə t – millətin zövqü, ruhu.
M ə z a l i m – zülmələr, haqsızlıqlar, ədalətsizliklər.
M ə z b ə l ə – zibillik.
M ə z b u t – zəbt olunmuş, möhkəmlənmiş.
M ə z ə l l ə t – alçaqlıq, etibarsızlıq, hərarət.
M ə z h ə r – bir şeyin və ya hadisənin zahir olduğu, göründüyü yer və ya adam; layiq; nail.
M ə z k u r – zikr olunan, deyilən.
M ə z m u m – eyibli, danlaqlı, pis, məzəmmətli.
M ə z r ə ə – əkin, tarla.
M ə z r ə ə c a t – əkilmiş yerlər və şeylər.
M i d h ə t – mədh, tərif, öymə.
M i f t a h – açar.
M i h ə n – möhnətlər, əziyyətlər, bəlalər.
M i q d a r – qədr-qiymət, hörmət.
M i q d a r i-f i k r – ağıl dərəcəsi, şüur səviyyəsi.
M i k n ə t – güc, bacarıq, qüdrət.
M i l ə l – millətlər, xalqlar.
M i n b ə d – bundan sonra, indən belə, gələcəkdə.
M i n h e y s i-z ə k a t – zəkat cəhətindən, zəkat üzrə.
M i n n ə t g ü z a r – minnət qoyan.
M i r – əmir, hakim.
M i s y o n e r – müstəmləkə və qeyri-müstəqil ölkələrdə xristian dinini yaymaq üçün hökumət tərəfindən göndərilən ruhani agent.
M i ş k a t – çırağ üçün ev divarında olan taxça.
M i z a c – səhhət və xəstəlik halı; ç a r e y i-m i z a c – sağalmaq, yaxşı olmaq çarəsi.
M i z a h – zarafat, güldürmə, əylənmə.
M i z a n – tərəzi, qapan.
M o z a l a n – eşşək milçəyi, gigovun.
M ö b i d – zərdüşt dininin başçısı.
M ö h l i k – təhlükəli, həlakedicisi.

M ö h n ə t z ə d ə – başı bəlalı, müsibətli.
M ö h t a c i - m ə s a r i f – kömək edilməli adam.
M ö t ə b ə r a n – mötəbərlər.
M ö t ə q i d – etiqad edən, inanan.
M ö v c – dalğa, ləpə.
M ö v c i b – bir işə, hərəkətə səbəb olan.
M ö v h i b ə – vergi; hədiyyə, ehsan.
M ö v h u m – boş xəyal, yalan təsəvvür.
M ö v q e y i - t ə d r i s – dərs deyilən yer.
M ö v q u f – tutulmuş, saxlanmış; m ö q u f i - m ə l l a l – qəm-qüssəyə batmış.
M ö v l a – ağa, böyük, müqəddəs bilinən şəxs.
M ö v l u d – doğulmuş, dünyaya gəlmiş uşaq; doğum, doğulan; m ö v l u d i n ə b i – peyğəmbərin anadan olan günü.
M ö v r u s – miras qalmış.
M ö v s u f – vəsf edilmiş, tərif edilmiş.
M ö v s ü m – isimlənmiş, adlandırılmış.
M ö v t i - ü z m i – bədən üzvlərindən birində toxumaların cürüməsi (qanqrena).
M u, m u y – tük, saç, zülf.
M u m y a y – sınıq sümükləri bitişdirmək üçün sürtmə dərmanı.
M u s t a f a – Məhəmməd (peyğəmbər).
M ü a m i l ə – rəftar, əlaqə.
M ü a m i l e y i - b i ş ü u r – şüursuz əlaqə, kobud rəftar.
M ü a ş i r ə t – dostluqla başlama.
M ü a v i n ə t – kömək, yardım; əməkdaşlıq.
M ü b a h a t – iftixar, fəxr, öyünmə.
M ü b a ş i r – idarə edən; m ü b a ş i r o l m a q – idarə etmək, idarə etməyə girişmək.
M ü b ə r r a – təmiz, pak.
M ü c a z – halal, şəriətə uyğun; ə h l i - m ü c a z – halal tərəfdarı.
M ü c ə s s ə m e t m ə k – olduğu kimi göstərmək, canlandırmaq.
M ü c t ə h i d – Qurandan mənalər və qanunlar çıxara bilən; şüərlərin alimi.
M ü d a r e – yaxşı rəftar, dostluqla yola getmə, xoş əlaqə.
M ü d a v i m ə t – davam etmə, işin arasını kəsməmə.
M ü d d ə a – istənilən, iddia edilən şey.
M ü d ə x x ə r ə – toplanmış, bir yerə yığılmış.
M ü d ə l l ə l – dəlillərlə sübut edilən şey.
M ü d ə r r i s – müəllim, dərs verən.
M ü d i l l – sübut edən, dəlillərlə isbat edən.
M ü ə d d ə b – ədəbli, tərbiyəli.
M ü ə x x ə r ə n – son zamanlarda, axır vaxtlarda.
M ü ə m m ə m – əmmaməli, başında əmmamə.
M ü ə m m ə r – yaşayan, həyatda olan, ömür sürən.
M ü ə s s i f – təəssüf etdirən, kədər gətirən.

- M ü ə y y ə d – qüvvət və mətanət sahibi.
M ü ə z z ə z – əzizlənmiş, izzətli, çox hörmətli.
M ü f ə t t i n – fitnəkar, araqızıdır, çuğulçu.
M ü f i d – faydalı.
M ü f s i d – fitnəkar, fəsad törədən.
M ü f t ə x i r – fəxr edən, güvənən.
M ü f t i – fitva verən, şəriət məsələlərini həll edən.
M ü ğ b e ç ə – müğün, yəni atəşpərəstin oğlu; meyxanaçı şagirdi.
M ü ğ i y l a n – dəvətikanı, tikanlı kol növü.
M ü h a l – çox çətin, mümkün olmayan şey.
M ü h a v i r ə – söhbət, danışmaq, danışma.
M ü h ə q q ə r – alçaq, pis.
M ü h ə q q ə r a n ə – dəyərsiz, xırda, cüzi; h ə d i y e y i - m ü h ə q q ə r
a n ə – kiçik, layiqsiz hədiyyə.
M ü h ə q q i r – təhqiredici.
M ü h ə r r ə r a t – yazılar, məktublar, məqalələr.
M ü h ə s s i l – təhsil alan, elm öyrənməyə çalışın.
M ü h ə y y a q ı l m a q – hazırlamaq.
M ü h l i k – həlakətdici, öldürücü.
M ü x a b i r ə – xəbərleşmə, məktublaşma.
M ü x a l i f – zidd, əks, bədxah.
M ü x b i r – xəbərdir olan, bilən.
M ü x ə r r i b – xarab edən, dağıdıcı.
M ü x l i s – səmimi dost, sədaqətli dost.
M ü x l i s a n ə – sədaqətli, səmimi; ürəkdən gələn.
M ü j k a n – kirpiklər.
M ü k a l i m a t – mükalimələr, danışqlar.
M ü k ə r r ə m – kəramətli, möhtərəm, əziz; zati-mükərrəm – möhtərəm,
əziz şəxs.
M ü k ə r r ə r – təkrarla, təkrar-təkrar.
M ü k ö v k ə b – ulduzlu.
M ü q a t i l ə – ölüb öldürmə, birini qırma.
M ü q ə d d ə m – qabaq, əvvəl.
M ü q ə d d ə r – tale.
M ü q ə f f a – qafiyəli.
M ü q ə l l i d – təqlid edən, birisinin təbliğatına inanıb onun dalınca gedən,
onu yamsılayan.
M ü q ə r r ə b – yaxın, dost.
M ü q ə r r ə r – qərara alınmış, müəyyən edilmiş.
M ü q ə y y ə d (eləmək) – bağlamaq, azadlığını almaq.
M ü q t ə b ə s – iqtibas olunmuş.
M ü q t ə d i r – bacarıqlı.
M ü l a q a t – görüşmə, əlaqə bağlama, salaməleyk etmə.
M ü l a h i z a t – mülahizələr.

- M ü l a z i m o l m a q – birindən ayrılmamaq, həmişə yanında olmaq.
M ü l ə q q ə b – ləqəbli; ləqəbi, titulu olan.
M ü l ə v v ə s – murdar; bulaşq; çirkin işlər sahibi.
M ü l h ə q – bitişmiş, qoşulmuş.
M ü l h i d – Allahsız, Allaha inanmayan, dinsiz.
M ü l t ə c a o l m a q – pənah aparmaq, sığınmaq.
M ü l u k a n ə – şaha layiq.
M ü m t a z – seçilən; imtiyazlı.
M ü m t ə n ə' – qadağan edilmiş, əlçatmaz, mümkün olmayan şey.
M ü n a f a t – uymamazlıq, ziddiyyət, müxaliflik.
M ü n a f i q – xain, satqın, ikiüzlü.
M ü n a z i ə – mübahisə, çekişmə.
M ü n c ə l i – parlaq, işıqlı.
M ü n c ə r r o l m a – bir işin bir nəticəyə çatması, bir hadisənin sona yetməsi.
M ü n ə k i s – əks olunmuş.
M ü n ə z z ə m – nizamlı.
M ü n f ə i l – xəcalət, sıxılıb utanma; mütəəssir.
M ü n i f – uca, yüksək, ali.
M ü n' i m – xalqı yedirib içirən, ənam və ehsan verən.
M ü n s i f – insaf sahibi, ədalət tərəfdarı.
M ü n t ə h a – son dərəcə.
M ü n t ə x ə b – seçilmiş.
M ü n t ə ş i r o l m a q – yayılmaq, hər yanda məlum olmaq.
M ü n t ə z ə m – intizamlı, düzgün, öz yolunda.
M ü r a a t – riayət etmə, baxma, gözləmə
M ü r d ə – ölü.
M ü r ə s s ə – cəvahiratla bəzədilmiş.
M ü r ə t t ə b – tərtib edilmiş, düzülmüş.
M ü r ğ – quş; m ü r ğ i- s ə h ə r – səhər quşu, xoruz.
M ü r ğ a n – quşlar.
M ü r i d – bir şeyxin şagirdi.
M ü r t ə k i b – pis, yaramaz iş edən, cəzaya layiq hərəkət edən.
M ü s a d i m ə – toqquşma.
M ü s a f i r ə t – səfər.
M ü s a f i r i n – yolçular, səfər edənlər.
M ü s a i d ə t – yardım, icazə, imkan; ə d ə m i m ü s a i d ə t – imkansızlıq, iznsizlik.
M ü s a l i m ə d u s t – sülh və salamatlıq tərəfdarı.
M ü s a m i h ə – etinasızlıq, diqqətsizlik.
M ü s a m i r ə – konsert.
M ü s a v a t – bərabərlik.
M ü s ə l i m ə t – salamatlıq, barışq.
M ü s ə l l a – yay quraq keçib uzun müddət yağış yağmadıqda ruhanilərin başçılığı ilə səhraya, çölə nümayişə çıxmaq, Allahdan yağış istəmək

mərəsimi.

- M ü s ə l l ə m – mübahisəsiz, hamı tərəfindən qəbul və etiraf edilən.
M ü s ə l s ə l – bir-birinə bağlı, sıra ilə, bir-birinin dalınca.
M ü s ə m m a – adlanan; i s m i l ə m ü s ə m m a s ı – bir şeyin adı ilə özü.
M ü s ə m m i m – qərar verən, bir işin icrasını qəti həll edən.
M ü s h ə f – səhifələrdən əmələ gəlmiş kitab; Quran.
M ü s i b ə t z a (y) – müsibət doğuran, fəlakət gətirən.
M ü s l i h – islah edən, yaxşılığa çalışan, sülh istəyən.
M ü s l i m – müsəlman.
M ü s l i m i n – müsəlmanlar.
M ü s l i m i y ə t – müsəlmanlıq.
M ü s t ə f i d – yaxşılıq istəyən, xeyirxah.
M ü s t ə f i z – feyz alan, feyziyab olan.
M ü s t ə ğ f i r a n ə – günahlarının bağışlanmasını Allahdan rica edərək, tövbə edərək.
M ü s t ə ğ n i – ehtiyacı olmayan, varına qane olan.
M ü s t ə ğ r ə q – qər q olmuş.
M ü s t ə h ə q q – həqqi, layiq.
M ü s t ə h s ə n – bəyənilən, gözəl.
M ü s t ə i d – istedadlı, qabil.
M ü s t ə q b ə l – gələcək.
M ü s t ə m ə n d a n – biçarələr, zavallılar, yoxsullar.
M ü s t ə t a b – yaxşılıq istəyən, xeyirxah.
M ü s t ö v c i b – layiq, müstəhəq.
M ü ş a r i l e h – həmin adam; adı çəkilən, göstərilən, işarə edilən adam.
M ü ş f i q a n ə – mehribancasına.
M ü ş t a q – şövqlü, həvəsli, bir şeyi bərk istəyən, arzu edən.
M ü ş t a q a n ə – böyük həvəslə.
M ü ş t ə h i b – şübhə edən, inanmayan.
M ü ş t ə i l e t m ə – alovlandırma, qızışdırma.
M ü t a l i a t – mütalilər.
M ü t ə a q i b – təqib edən, arxasından gələn.
M ü t ə a q i b ə n – dalbadal, ara kəsmədən.
M ü t ə a l i – yüksək, ali.
M ü t ə c a v i z – təcavüzkar.
M ü t ə d d i d – bir sıra, bir neçə.
M ü t ə n ə b b e h – oyanma, vəziyyəti anlama, xəbərdar olma, ibrət alma.
M ü t ə n c ə m (əsl: mütəncən) – tavada qızardılmış, qovrulmuş; qızartma, bozartma.
M ü t ə n ə s s e h – nəsihət qəbul edən.
M ü t ə r ə n n i m o l m a q – oxumaq, tərənnüm etmək.
M ü t ə s ə v v i f ə – sufıyanə; ə ş a r i - m ü t ə s ə v v i f ə – sufıyanə şeirlər.
M ü t ə v ə c c i h – üz tutan, birinə tərəf gedən.
M ü t ə v ə l l i d – baş vermiş, hasil olmuş.

M ü t ə v ə s s i l – bir vasitə tapıb yaxınlaşan.
M ü t ə z a i d – artma, çoxalma; artıq, çox.
M ü t ə z ə l l i m a n ə – zülm və təhqirdən şikayət edərək.
M ü t ə y ə q q i z – oyaq, gözü açıq.
M ü t m ə i n – arxayın.
M ü t t ə f i q ə n – birgə.
M ü t t ə f i q ü r r ə y – həmfikir, bir iş haqqında rəyləri bir olan.
M ü t t ə h i d – əlbir.
M ü v a s i l ə t – bir-birinə çatma, görüşüb qovuşma.
M ü v ə c c i d – icad edən.
M ü v ə k k ə l – vəkil edilmiş.
M ü z ə f f ə r k ü ş – Müzəffəri öldürən, yəni Müzəffərəddin şahın verdiyi məşrutıyyəti məhv edən.
M ü z ə v v i r – hiyləgər, saxtakar, yalançı.
M ü z i – ziyalı, işıqlı.
M ü z i l l – azdırıcı, pis yola aparıcı, başdan çıxaran.
M ü z t ə r – çarəsiz, zərurətdə olan..
M ü z t ə r i b – iztirablı; m ü z t ə r i b-ə h v a l – qəm-kədər içində, halı pərişan.

N

N a b – təmiz, saf; m e y i-n a b – saf, təmiz şərab.
N a b ə c a – yersiz, lüzumsuz.
N a b ə g a h – vaxtsız, göslənilmədən.
N a b ə k a r – yaramaz, şuluqçu.
N a b ə ş ü u r – ağılsız, şüursuz, qanmaz.
N a b u d – tapılmaz, yox olan.
N a c i – nicat verən, fəlakətdən xilas edən.
N a q a b i l – qeyri-mümkün.
N a ç i z – dəyərsiz, əhəmiyyətsiz, həqir.
N a ç i z a n ə – dəyərsiz olan; a s a r i-n a ç i z a n a – zəif yazılmış əsərlər.
N a d i r ə n – hərdənbir, seyrək, nadir hallarda.
N a d i r ü l-v ü q u – seyrək baş verən, az təsadüf edilən.
N a f i z – nüfuzlu, sözü keçən, hörmətli.
N a g ü v a r a – xoş olmayan, acı.
N a i m – yatan, yuxuda olan.
N a k ə s – əclaf, alçaq.
N a m – ad; n a m i-v a l i d a t – analıq adı.
N a m d a r – bax; namvər.
N a m ə q u l a n ə – ağılsızcasına.
N a m ə ş r u – şəriətə zidd; ə m ə l i-n a m ə ş r u – şəriətin qadağan etdiyi iş.
N a m ü b a r ə k – uğursuz.
N a m v ə r – adlı-sanlı, şöhrətli.
N a n – çörək.

- N a p ə d i d – görünməz.
N a r – od, alov.
N a r ə v a – nalayiq, yaraşmaz; ş i v e y i-n a r ə v a – nalayiq hərəkət.
N a s – xalq, el.
N a s ə z a – yaraşmaz, nalayiq.
N a s i r – köməkçi, yardım edən.
N a s i y ə – alın, üz; n a s i y e y i-ə h v a l – üzünün görünüşü, sima.
N a s i l – necə, nə cür.
N a s u t – insanlıq, insanlar aləmi.
N a ş ə r – şəriətdən kənar.
N a ş i – nəşət edən.
N a t ə v a n – gücsüz, zəif, qüvvətsiz.
N a t i q ə – nitq qüvvəsi, danışq qabiliyyəti.
N a v ü k (n a v ə k) – ox; n a v ü k i-d i l d u z – qəlbə girən (kirpik).
N a y (ney) – zurna.
N a y i b – köməkçi, müavin.
N a z i l – yuxarıdan enən, gələn.
N e y – qamış.
N e y i s t a n – qamışlıq.
N ə b ə r d – hərə, müharibə, vuruş.
N ə b i – peyğəmbər; n ə b i y ü l-ü s l i m i n – müsəlmanların peyğəmbəri; n ə b i y ü-r r ə h m ə – Məhəmməd peyğəmbər.
N ə b z ə – az hissə, bir parça.
N ə d a m ə t – peşmanlıq.
N ə d i m – dost, yaxın yoldaş, həmsöhbət.
N ə ğ z – nəfis, gözəl.
N ə i m – bolluq, nemət içində yaşama.
N ə q z – pozma, ləğv etmə (müqaviləni və s.)
N ə q ş – surət; n ə q ş i-x ə t a – yanlış hərəkət.
N ə m ə k – duz.
N ə m ə k b ə h ə r a m – nankor, yaxşılığa yamanlıq edən.
N ə m ə k i – duzlu; n ə m ə k i d a n i ş m a q – şirin danışmaq.
N ə m n a k – nəmli, rütubətli.
N ə n g – ar, həya; eyb, bədnamlıq.
N ə r g i s i-ş ə h l a – göz, gözəl ala gözlər.
N ə s a y e h – nəsihətlər; n ə s a y e h i-m ü ş f i q a n ə – səfqət və mehribanlıq nəsihətləri.
N ə s a r a – xristian, İsa dini tərəfdarı.
N ə s b ə n – qoyaraq, təyin edərək.
N ə s ə b – soy, ata-baba, mənşə, nəslin əsli.
N ə s ə q – tərtib, qayda, tərz.
N ə s i b ə – qismət, payına düşən.
N ə s i b ə d a r – pay alan, bir şeydən hissə alan.
N ə f ə r a t – nəfərlər, əsgərlər.

N ə f x ə – üfürmə; n ə f x e y i-s u r – borunun üfürülüb çalınması.
N ə c c a s ə t – murdarlıq.
N ə c c a r – dülgər.
N ə f s i-ə m m a r ə – insanı pisləyə yönəldən şəhvət, güclü ehtiras.
N ə f i-f i r a v a n – bol qazanc, çox mənfəət.
N ə h a r – gündüz.
N ə h l – arı.
N ə h v – sintaksis.
N ə x – sap, iplik.
N ə x l – xurma ağacı.
N ə l – nal.
N ə l e y n – ruhanilərin geydikləri başmaq.
N ə ş ə t – baş vermə, meydana gəlmə.
N ə v a h i – qadağan olan şeylər və işlər, şəriətə zidd hərəkətlər.
N ə v i d – muştuluq, müjdə, şad xəbər.
N ə y y i r – nurlu, parlaq; n ə y y i r i-ə z ə m – günəş.
N ə z a f ə t – təmizlik.
N ə z ə r g a h – baxılan yer, tamaşa edilən yer.
N ə z a r ə – baxma, nəzər etmə, tamaşa etmə.
N ə z m – intizam, nizan, qayda.
N i ə m – nemətlər, gözəl yeməklər.
N i f a s – yeni doğan arvadın qanaxma.
N i f r i n – nifrət, lənətə vermək; v ə q f i-n i f r i n e d ə r ə m – lənətə
verərəm, lənət oxumağa sərf edərəm.
N i g a h – baxış, nəzər.
N i g ə h b a n – gözətçi, qarovulçu.
N i g u n – başı aşağı, tərsinə dönmüş; b ə x t i-n i g u n – bədbəxt.
N i h a l – fidan, ağac.
N i h a n – qizli.
N i j a d – əlil-nəsəb, nəsil.
N i k – yaxşı; n i k ü-b ə d – yaxşı-yaman.
N i k b ə t (nəkbət) – bədbəxtlik, iqbalsızlıq, fəlakət.
N i k m ə a l – yaxşı mənalı, yaxşı məzmunlu.
N i k p e y – xoşbəxt, iqbali.
N i k r u – gözəl üzlü, xoşsifət.
N i k u – yaxşı, xoş, xoşagələn.
N i k u n a m – adı xeyrlə çəkilən, yaxşılarla deyilən.
N i l f a m – tünd mavi.
N i m c a n – yarımcan.
N i m ə – yarım, yarı; n i m e y i-n ə h a r – günorta.
N i m x i z – hörmət üçün öyilmə, yarımqalxma, təzim.
N i m ş ə b – gecə yarısı.
N i s a – qadın.
N i s a r – tökmə, tökülmə, saçma, saçılma.

N i s b ə t – əlaqə, mənsubiyyət.
N i s f – yarı, yarım; n i s f i – yarıcı.
N i s t – yox, n i s t v ə n a b u d o l m a q – yox olmaq.
N i s v a n – qadın, qız; m ə k t ə b i-n i s v a n – qızlar məktəbi.
N i s y a n – unutmama, unudulma.
N i ş v u r m a q – sancmaq, incitmək.
N i ş a t (n ə ş a t) – sevinc, şadlıq.
N i ş i m ə n (n i ş i m ə n g) – oturacaq yer.
N i y a b ə t – nəiblik, müavinlik.
N i y a y i ş – tərif, xeyir-dua, mədh.
N i y a z – rica, dua, itaət.
N i y r a n – odlar, cəhənnəm.
N i z a r – zəif, gücsüz, arıq; c i s m i-n i z a r – zəif bədən.
N i z ə d a r a – ey nizədar!
N ö h – doqquz.
N ö v – yeni, təzə.
N ö v g ü l – təzə gül, yeni açılmış gül.
N ö v m – yuxu; n ö v m i-ş i t a v ə y a y ö v m i-ş ə t v a – qış yuxusu, uzun yatmaq, məc. cəhalət və qəflət yuxusu.
N ö v r ə s t ə – yeniyetmə, gənc.
N ö v s a x t ə – yeniyetmə, yeni çıxmış.
N ö v p ə r v ə r – humanist, insan hüququnu müdafiə edən.
N ö v z a d – yeni doğulmuş.
N u r i-ç e ş m – gözün işığı.
N u r i-d i d ə – uşaq, övlad; göz işığı.
N u r ü l'ü y u n – gözlər işığı, əziz, sevimli.
N u ş x ə n d – şirin gülüşlü (gözəl qız).
N ü b ü v v ə t – peyğəmbərlik.
N ü c u m – ulduzlar.
N ü h u s – uğursuzluqlar.
N ü k t ə – incə mənalı söz, ifadədə olan rəmzi məna.
N ü m a y a n – görünən, göz qabağında olan.
N ü m u d a r – aydın, açıq, aşkar, göz qabağında.
N ü z u l e t m ə k – enmək, yuxarıdan, göydən gəlmək.

O

O n – o; o n k i – o i, o adam ki.
O n v ə r ə s t – Universitet.
O s m a n i – osmanlı, osmanlı türkü; ş a i r i-o s m a n i – osmanlı-türk şairi.

Ö

Ö v b a ş – qara camaat, avamlar, səfillər, avaralar, oğrular.

Ö v c – ən yüksək nöqtə; ö v c i-f ə z a – göyün ənginlikləri.
Ö v d ə t e t m ə k – qayıtmaq, geriyə dönmək.
Ö v h a m a t – övhamlar; ö v h a m – vəhmlər; v ə h m – qorxu; əsassız
təhlükə; yanlış, şübhəli fikir, mövhumat.
Ö v q a t – vaxtlar; h ə m ə ö v q a t – həmişə, hər vaxt.
Ö v n i y a – kömək, yardım.
Ö v r a d – təkrarlarla söylənən hər hansı bir dua, Quran ayəsi.
Ö v r ə n g – taxt, taxt-tac.
Ö v t a n – vətənlər.
Ö v z a – vəziyyət, hal.

P

P a, p a y – ayaq.
P a y a n – son, nəhayət.
P a k i z ə – təmiz, səliqəli, dəyərlı.
P a k i z ə ə d a – təmiz təbiətli, incə ədalı.
P a k n ə s ə b – mənşəcə təmiz, namuslu.
P a r l a m a n – konstitusiyalı dövlətlərdə qanunverici nümayəndələr məclisi,
parlament.
P a s i b a n – gözətçi, qarovulçu.
“P a s ı l y a n” – sürgün.
P a y b ə n d – ayağı bağı, bir şeyə bağlanıb qalmaq.
P a y d a r – çox davam edən, möhkəm.
P a y ə – dərəcə, mərtəbə, rütbə; p a y ə b ə p a y ə – dərəcədən-dərəcəyə,
yüksələ-yüksələ.
P e y a p a r m a q – təqib etmək; izi ilə getmək.
P e y ğ a m – xəbər, müraciət.
P e y k ə r – üz, sifət, bəniz, bədən.
P e y r ə v o l m a q – arxasınca getmək, izləmək.
P e y r ə v i – birinin arxasınca gedən, yolunu izləyən.
P e y v ə n d – bağlılıq, rəbitə; sevgi.
P ə d ə r – ata.
P ə d ə r a n – atalar.
P ə d ə r a n ə – ataya layiq, ataya məxsus, atalıq.
P ə k – çox.
P ə k e y – çox yaxşı, başüstə.
P ə l i d – murdar, bulaşiq.
P ə n d – öyüd, nəsihət.
P ə r – qanad, lələk.
P ə r ə s t a r – xidmətçi; pərəstiş edən.
P ə r ə s t a r i ş – qayğıkeşlik, hörmət, kömək.
P ə r x a ş – dava, vuruşma, qovğa.
P ə r i r u y – pəri üzli.

- P ə r i z a d – pəridən dogulmuş, gözəl.
P ə r n i y a n – ipək, qumaş; p ə r n i y a n n a i m l ə r i – ipək atlas içində yatanlar.
P ə r p u c – qırıb məhv etmə, sındırma, yox etmə.
P ə r t ö v – nur, işıq, parlaqlıq, şüa.
P ə r t ö v f ü r u z – işıqsaçan.
P ə s – arxa, dal.
P ə s ə n d i d ə – bəyənilən.
P ə s ə r – orul.
P ə s t – alçaq; alçaldılmış, gözdən düşmüş.
P i l t ə n – filbədənli, çox güclü, iri gövdəli.
P i r – qoca; p i r ü c a v a n – qocalar və gəncələr, hamı.
P i r a n ə – qocalar kimi, qocalara yaraşan.
P i r a y ə – zinət, rəvnəq, bəzək, ziynətli.
P i r i - K ə n a n – Kənanadan olan qoca – Yəqub peyğəmbər.
P i r u z ə – firuzə, qiymətli daş.
P i s t a n – məmə, əmcək.
P i ş – ön, qabaq; p i ş i - t ə n – tənələr arasında.
P i ş a n i – alın.
P i ş b ə n d l i k – qabağını tutma, qarşısını alma, imkan verməmə.
P i ş ə z v ə q t – iş baş vermədən qabaq; öz vaxtında.
P i ş g a h – ön tərəf, qabaq tərəf.
P i ş k a m – qabaqcıl, təşəbbüskar.
P i ş r ə f t – qabağa getmə, tərəqqi.
P i ş r ə v – rəhbər, qabaqda gedən.
P i ş v a – başçı, rəis, qabaqda gedən.
P u y a n – yüyürən, sürətlə gedən.
P ü r – dolu.
P ü r b ə h a – bahalı.
P ü r f ü t u h – mənəvi nemətlərlə, lütfələr və mərhəmətlərlə dolu.
P ü r x ü m a r – sərxoş, sərsəm.
P ü r k ə m a l – tam müsbət, mükəmməl; sarsılmaz.
P ü r m a y ə – əhəmiyyətli, lazımlı, qiymətli.
P ü r m ə n a – çox mənalı, məzmunlu.
P ü r m ö h ə n – möhnətlə, dərd-qəmlə dolu (ürək).
P ü r n u r – nur dolu, çox işıqlı.
P ü r s i l s i l ə – zəncirlərlə dolu, çox zəncirli.

R

- R a d ə (r a d d ə) – təqribi, təxminən.
R a c e – qayıdan; mürciət olunan.
R a k i b ə n – süvari olaraq, atlı olaraq.
R a h – yol.

- R a h i – yolçu, gedən.
R a h n ü m u n – yol göstərən, rəhbər, bələdçi.
R a z – sirr
R a z i q – rizq verən, ruzi verən.
R a z ü n i y a z – dua və rica etmə, rəhm və kömək istəmə.
R ə b b – Allah.
R ə b b i - m ə c i d – Allahın adlarından və sifətlərindən biri; böyük olan Allah.
R ə b t – bağlama, əlaqələndirmə.
R ə f – qaldırma, aradan çıxarma; ləğv etmə; r ə f i - k ü d u r ə t – qəmquüssəni dağıtmaq.
R ə f a h – xoş güzəran, bolluq.
R ə f a q ə t – yoldaşlıq, dostluq.
R ə f ə t – lütf, mərhəmət.
R ə ğ m ə n – qarşı, əks.
R ə h (r a h) – yol.
R ə h a – qurtuluş, xilas olma.
R ə h g ü z a r – keçid yolu, yol üstü.
R ə h l – yol yükü; r ə h l i - i q a m ə t – yolda bir yerdə uzun vaxt əyləşmə.
R ə h l ə – köhnə məktəbdə üstünə kitab-dəftər qoyulan dar və alçaq miz.
R ə h m g ü s t ə r – rəhm yayan, çox mərhəmətli.
R ə h n ü m a n – yol göstərən.
R ə x n ə – zərər, ziyan xələl.
R ə x ş a n – parlaq, parıldayan.
R ə x t – pal-paltar.
R ə x t x a b – yorğan-döşək.
R ə i y y ə t n ə v a z – rəiyyətpərəst, rəiyyəti sevən.
R ə i y y i ə t d u s t – xalqa dost olan.
R ə k – damar; qeyrət.
R ə q ə m q ı l m a q – yazmaq.
R ə m z – işarə.
R ə n a – gözəl, lətif.
R ə n c – əziyyət, zəhmət.
R ə n c b ə r – əkinçi; zəhmətkeş; kəndli.
R ə n c i - r a h – yol əziyyəti.
R ə n c u r – xəstə, zəif, dərddi.
R ə n g – hiylə, məkr, aldatma.
R ə n g i n – anlaşılmaz, çətin; müxtəlif; parlaq.
R ə s a l ə t – rəsulluq, peyğəmbərlik.
R ə s i d ə – yetişmiş.
R ə s i d ə l i k – təftiş, yoxlama.
R ə ş a d – həqiqi yol, düz yol; ə h l i - r ə ş a d – xalqı doğru yola yönəldənlər.
R ə ş a d i y y u n – doğru yol göstərənlər, həqiqət yoluna aparənlər.
R ə ş i d – mərd, bacarıqlı.

- R ə ş i q – nəfis, gözəl, zərif.
R ə ş k – qibtə, paxıllıq.
R ə u f – mərhəmətli, mehriban.
R ə v a q – üstü örtül, qabağı açıq yer; çardaq.
R ə v a n – ruh; r ə v a n i-p a k – təmiz ruh.
R ə v a n e t m ə k – yola salmaq.
R ə y a h i n – reyhanlar; ətirli bitkilər.
R ə ' y ə t – bayraq, ələm.
R i d a – örtü; pərdə.
R i h l ə t – ölmə, dünyadan köçmə.
R i k a b – üzəngi.
R i q q ə t – incəqəlblik, həssaslıq.
R i s a l ə – kitabça.
R i s m a n – sap, ip.
R i ş – saqqal.
“R i ş i k i, b ə r ə n g ə l x” – saqqal ki, hənaya-rəngə qaldı, iş fırıqdır.
R i ş t ə – ip, bağ; məc. rəbitə
R i y a z i, e l m i-r i y a z i – riyaziyyat.
R i z a – razılıq, bəyənilmə.
R i z a m ə n d l i k – razılıq.
R i z a n o l a n – tökülən, axan.
R i z q – azuqə.
R i z v a n – cənnət qarovulcusu.
R i z v a n c a y g a h – yeri cənnət olan, behiştli.
R ö b – dəhşət, qorxu.
R ö v n ə q – parlaqlıq, gözəllik; r ö v n ə q i-k a r – işin yaxşılığı, məqsədə uyğunluğu.
R ö v ş ə n – işıq, işıqlı, aydın.
R ö v ş ə n d i l – qəlbi işıqlı, parlaq, istedadlı.
R ö v ş ə n z ə m i r – elmi, bilikli.
R ö y ə t – görünüş, tamaşa edilməli tərəf, sima.
R u, r u y – üz.
R u b ə r u – üz-üzə, üzbəüz.
R u d – simli musiqi aləti; b ə z m i-r u d – rud çalınan məclis.
R u g ə r d a n – üz döndərən.
R u m y a n (rusca “rumyana” sözündən) – ənlük.
R u z – gündüz; r u z i-ş ə b – gecə-gündüz; r u z i-ə z ə l d ə n – əzəl gündən.
R u z ə d a r – orucutun.
R u z i g a r – müddət, bir qədər vaxt.
R u z n a m ə – qəzet.
R ü b b – şirə, bəzi meyvələrin qaynanmış şirəsi; r ü b b i-b i y a n – biyan şirəsi.
R ü b ə h – tülkü.
R ü b u b i y y ə t – Allah, üluhiyyət.

R ü ə s a – rəislər.
R ü f ə t – böyüklük, yüksəklik.
R ü k n – əsas üzv, dayaq.
R ü s u l – Peyğəmbər.
R ü s – rəislər, başçılar.

S

S a b i q ə n – keçmişdə.
S a b i r a n ə – səbrli adamlara məxsus; q ə n a ə t i - s a b i r a n ə – səbrli adamların etdiyi qənaət.
S a b i t q ə d ə m – mətanətli, möhkəm, dönməz.
S a d i r o l m a q – zahir olmaq, çıxmaq, çıxarılmaq.
S a f t ə l ə t – təmiz üzlü, gözəl üzlü.
S a ğ ə r – qədəh, piyalə.
S a h ə a r a – meydan bəzəyən, ziynət verən.
S a h ə t – meydan, sahə.
S a i – səy edən, çalışın.
S a i b – doğru, səhv etməyən, məqsədəuyğun.
S a i l ə – dilənçi qadın.
S a m a n – sərvət, dövlət, zənginlik, mal-mülk; tərtib, nizam.
S a m e – qulaq asan, eşidən.
S a n e – yaradan.
S a n i y ə n – ikinci.
S a r i – sirayət edən, nüfuz edən.
S a r i y ə – sirayət edici, birindən birinə keçici.
S a ş – saç, zülf; b a ş l a r ı s a ş d ı – başlarına saç qoyandırlar; məc. dinsizdirlər, azğındırlar.
S a t e – yüksəlib görünən, qalxıb meydana çıxan.
S a z i ş – uyğunluq, uyma.
S e y d – ov.
S e y f – qılınc.
S e y f ü l' ü l ə m a – alimlərin ustası, üləmanın başçısı.
S e y l a n – axın, axıntı; ş i d d ə t i - s e y l a n – çox güclü axın.
S e y l i - t ə n – tənə seli.
S e y r i - s ə m a – göyün hərəkəti, fəlak, qəza-qədər; s e y r i - x ə y a l – xəyala qalma.
S ə a d ə t q ə r i n – bəxtiyar, xoşbəxt.
S ə b a h ə t – gözəllik, s ə b a h ə t l i – gözəl, gəyçək.
S ə b a t – möhkəmlik, mətanət.
S ə b b a ğ – boyaqçı.
S ə b h ə – təsbih.
S ə b q ə t – keçmə, ötmə, o biriləri geri qoyaraq qabaqda getmə.
S ə b u r – səbr edən, ağırlığa dözən.

- S ə c a y a – səciyyələri, xarakter.
S ə c c a d ə – üstündə namaz qılmaq üçün kiçik xalça, örtük.
S ə d – yüz.
S ə d a q ə t p ə r v ə r a n ə – sədaqətli, səmimi.
S ə d d – bağlama, qapama, maneə, əngəl; s ə d d i-r a h – yolun qapanması.
S ə d d a n ə – yüz dənədən (muncuqdan) ibarət.
S ə d ə m ə (s ə d m ə) – zərbə, vurulma, çarpılma; gözlənmədən gələn bəla.
S ə d i q – dost, doğru və həqiqi dost.
S ə d r i-ə z ə m – baş vəzir.
S ə f a – saflıq, səmimiyyət; təmizlik.
S ə f a h ə t ş i a r – səfihlikdə məşhur olan, səfahət düşkünü.
S ə f a n i ş a n – səfagətirici, zövqverici.
S ə f i l a n ə – səfilcəsinə.
S ə f a r a – səfdə düzülmüş (qoşun haqqında).
S ə f a r a l ı q – hərbi nümayiş.
S ə f h ə – ölkə, vilayət; tərəf, üz.
S ə f i l a n ə – səfilcəsinə.
S ə ğ i r – kiçik, xırda uşaq; s ə ğ i r ü k ə b i r – böyük-kiçik.
S ə h a b – bulud.
S ə h a y i f – səhifələr.
S ə h b a – şərab, bədə; s a ğ ə r i-s ə h b a – bədə ilə dolu qədəh.
S ə h h ə t y a b o l m a q – sağalmaq.
S ə h i h – doğru.
S ə h m – pay, hissə, qismət, nəsim, bəhrə.
S ə h n – həyat, meydan, ortalıq.
S ə h n ə ç ə – balaca səhnə.
S ə h v i y y a t – səhvlər.
S ə x a – səxavət.
S ə x t – bərk, qatı.
S ə k ə n a t – sakit durma.
S ə q ə r – cəhənnəm.
S ə l a h – yaxşılıq, sülh, salamatlıq.
S ə l a h i y y u n – səlah tərəfdarları; s ə l a h – doğruluq, təmizlik; sülh, xoş həyat.
S ə l a t – namaz.
S ə l b – zorlama, qapıb alma, qarət etmə.
S ə l ə f – ata-baba, əcdad.
S ə l i b – xaç; d ə v a y i-S ə l i b – Səlib müharibəsi.
S ə m a v a t – səmalar, göylər.
S ə m ə n – yasəmən güli.
S ə m ə r – meyvə, məhsul, fayda.
S ə m i-e-t i b a r – etibar edib dirləmə.
S ə m i m ü q ə l b – səmimiyyətlə, sidq ilə.
S ə m i n – bahalı; d ü r r i-s ə m i n – çox qiymətli inci.
S ə m r i m ə k – kökəlmək.

- S ə n a – dua-səna, dua etmə, yaxşılığa danışma; acı bitkidən dərman.
S ə n a x a n – tərifləyən, mədh edən.
S ə n a i - m ə k i, sənəmərəkəki (əslində: sənəi-Məkki) – yarpağından işlətmə dərmanı hazırlanan və müxtəlif cinsləri olan bitki.
S ə n ə – il; s ə n e y i h i c r ə t – hicrət ili; hicri tarix.
S ə n g – daş.
S ə n g d i l – daşürəkli, rəhmsiz, insafsız.
S ə n g i n – daş, daşdan olan; möhkəm, sarsılmaz.
S ə p ə l ə n g – yaltaqcasına canfəşanlıq edən; nökr.
S ə r – baş. Sürünən, oyan-buyana, qaçan, məc. yaltaq.
S ə r a – 1. ev, mənzil, yaşayış yeri. 2. yer, ərz, torpaq, səmanın müqabili.
S ə r a p a – başdan ayağa, kökündən, bütün.
S ə r a p ə r d ə – başdan-başa, bütün.
S ə r b a z – əsgər.
S ə r b ə s ə r – başdan-başa; başdan-ayağa; büsbütün.
S ə r b ü l ə n d – başı uca.
S ə r d – soyuq; a h i - s ə r d – soyuq ah; s ə r d e t m ə k – soyutmaq.
S ə r d a d ə – başını vermiş, özünü qurban etmiş.
S ə r ə f k ə n d ə – başı əyilmiş; tabe.
S ə r ə f r a z (s ə r f ə r a z) – başı uca, yüksək.
S ə r ə n c a m – bir işin sonu, başa gəlməsi.
S ə r ə n c a m ü a ğ a z – bir işin əvvəli və axırı.
S ə r g ə ş (olmaq) – böyümək, boy atmaq; məşhur olmaq.
S ə r g ə ş t ə l i k – dolaşma, uzun-uzun gəzmə.
S ə r i h – doğru.
S ə r i r – təxt.
S ə r k a r – başçı, rəis, iş başında olan.
S ə r k ə ş – baş qaldıran, itaətsiz.
S ə r m a – soyuq; qış.
S ə r m a y e y i - i r f a n – elm, sənət və mədəniyyətə çatma vasitəsi.
S ə r m a y ə d a r a n – dövlət sahibləri.
S ə r m ə n z i l – mənzil başı, gedilən yolun sonu; məqsəd.
S ə r m ə ş q e t m ə k – əsas götürmək, nümunə kimi qəbul etmək.
S ə r m ü h ə r r i r – baş redaktor.
S ə r n i g ü n – başı üstə çevrilmiş, devrilmiş, yerə vurulmuş.
S ə r r i ş t e y i - t ə d b i r – tədbir ipinin ucu (məc).
S ə r r i ş t ə – ipin ucu.
S ə r s ü f r ə – süfrənin yuxarı başı; süfrə üstü.
S ə r t i b – polkovnik.
S ə r ü s a m a n – var, mal-mülk.
S ə r v – sər v ağacı; bədii ədəbiyyatda, xüsusən şeirdə məcazi olaraq ucaboylu, boylu-buxunlu gözəlləri bildirir.
S ə r v ə q t (olmaq) – burada: ayıq olmaq, aldanmamaq.
S ə r v ə r – başçı, rəis.

- S ə r v ə r i – sərvərlik, böyüklük.
S ə r v i - x ü r a m – nazlı-nazlı gözən; gözəl, dilbər.
S ə r v i - z i y b a – məc. gözəl bədən.
S ə r v q ə d (d) – boy-buxun, sərv boylu, sərv kimi boy.
S ə r z ə n i ş – qınama, tənə.
S ə t r – örtünmə, çadralanma.
S ə t v ə t – şiddətli hücum, qüvvətli sıçrayış.
S ə v a – başqa.
S ə y y a d – ovçu.
S ə y y a l ə – axın, cərəyan.
S ə y y a n ə n – bərabər, eyni dərəcədə.
S ə y ü t ə l a ş – çalışıb əlləşmə.
S ə z a – layiq, yaraşan.
S ə z a v a r – layiqli.
S i b y a n – kiçik oğlanlar, oğul uşaqları.
S i c c i l – guya cəhənnəm odu ilə bişmiş palçıqdan daş növü.
S i d q – doğru, düzgün, həqiqət.
S i l a l – səllin cəmi; s ə l l – səbət, çanta; dilənçi çantası.
S i f a t – sifətlər, xüsusiyyətlər.
S i l ə – bir əsər, şeir üçün alınan mükafat, hədiyyə.
S i l s i l ə – zəncir; bir-birinə bağlı, bir sırada düzülən; s i l s i l e y i - m ü ş
k i - t ə r – gözəl, uzun qara saçlar.
S i l s i l ə c ü n b a n – köməyə çağırən, hay-küy qoparan.
S i m – gümüş, gümüş pul.
S i m b ə d ə n – gümüş bədənli, bədəni gümüş kimi ağ olan.
S i m b ə r – ağ sinəli; gözəl, dilbər.
S i m ü - z ə r – qızıl-gümüş.
S i m t ə n – bədəni gümüş kimi ağ (gözəl).
S i n a n – mizraq, nizə.
S i n ə s i p ə r – köksünü gərən.
S i n i n – illər.
S i n n i - s a l – yaşlı, yaş.
S i p a h – ordu.
S i p a r ə – Quranın otuz cüzündən hər birisi.
S i p ə h b ə d – sərkərdə, general.
S i p ə h d a r – sərkərdə.
S i p ə h s a l a r – baş komandan.
S i p ə r – qalxan.
S i r a s – şükür.
S i r a t – yol; s i r a t i - h ü d a – doğruluq yolu, haqq yolu.
S i r ə t – əxlaq, yaşayış tərzü.
S i r i ş k – gözyaşı; s i r i ş k i - a l – qanlı göz yaşları.
S i r q ə t – oğurluq. Sirqəti-şeyr edənə qəti-zəban lazımdır – özgənin şerini
oğurlayanın dilini kəsməli.

- S i t a r ə – ulduz.
S i y a h (s i y ə h) – qara.
S i y ə r – siyrətlər, xasiyyətlər.
S i y y ə m a – hələ; xüsusilə, birinci növbədə.
S i y r ə t – xasiyyətlər, təbiət.
S o f i (və ya sufi) – sufizm tərəfdarı; dindar, zahid.
S o q a q – küçə.
S o v q – bazar, meydan.
S ö v g ə n d – and, and içmə.
S ö v q (etmək) – yönəltmək, göndərmək, sürmək; təhrik etmək, salıdırmaq.
S ö v m – oruc.
S ö v m ə ə – hücrə; ibadətqah, zahidlərin yaşayış yeri.
S ö v r – Öküz bürcü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
S u – tərəf, cəhət, səmt, yan.
S u a l – dilənmə, dilənçilik; d ə s t i - s u a l ı n – dilənən əlin, dilənçi əlin.
S u d – fayda, xeyir.
S u d m ə n d – xeyirli.
S u f i – təsəvvüfə mənsub adam.
S u r – şadlıq; ziyafət; toy.
S u r a x – beşik, dəlik.
S u r ə t – gözəllik; zahir tərəf, gözə görünən tərəf, “məna”nın əksi.
S u r ə t n ü m a – təsvir edici, surət göstərici, canlandırıcı.
S u z – yanma.
S u z a n – yanar, yandırır; a h i – d i l i – s u z a n – yanar qəlbin ahı.
S u z i ş – yanma, yaxılma, əzab; böyük acı təsir.
S ü a l – dilənmə, dilənçilik.
S ü b h a n ə k ə – əhsən sənə, afərin sənə, alqış sənə.
S ü b ü l – yollar; h a d i y i - s ü b ü l – doğru yol göstərən.
S ü c u d – səcdə.
S ü f ə h a – səfihlər.
S ü h a – ulduz adı.
S ü h u l ə t – asanlıq.
S ü x ə n – söz.
S ü x ə n d a n – yaxşı danışan.
S ü x ə n d a n a n – sözbilənlər, ağıllı adamlar.
S ü x ə n s ə n c – düz, gözəl söz söyləyən.
S ü x ə n v ə r – natiq, dilavər; uzundilli.
S ü k u n – durma, sakin olma.
S ü l u k – bir ictimai təbəqəyə daxil olma; məslək sahibi olma.
S ü m m ə – sonra; v ə s ü m m ə – sonra da, yenə də.
S ü n – sənət; əsər.
S ü r x – qırmızı, al.
S ü r u d – nəğmə, şərqi.
S ü r u r – şadlıq, fərəh, sevinc.

S ü r u r a b a d – sevinc, şadlıq yeri, keyf-zövq məkanı.

S ü t u r a n – at, dəvə; minik və yük heyvanları.

S ü u b ə t – çətinlik.

S ü v ə r – surətlər, şəkillər, rəsmlər.

Ş

Ş a d a b – sulu, təzə, tərəvətli.

Ş a d i – şadlıq.

Ş a h b a z – şahin, qızıl quş; məc. qəhrəman, igid adam.

Ş a h i n ş i k a r – şahin ovlayan.

Ş a h r a h – böyük, geniş yol.

Ş a i q – şövq və həvəs edən, bərk istəyən.

Ş a k i – şikayətçi.

Ş a k i r – şükr edən, razı olan.

Ş a k i r a n – şükr edənlər.

Ş a m – axşam.

Ş a m i l o l m a q – aid olmaq, əhatə etmək.

Ş a y a n – layıq, dəyər.

Ş a y ə g a n – layıq.

Ş a y ə s t ə – layıq, yaraşan.

Ş e ş d ə r – nərdin altı xanası.

Ş e y d a – dəli; a ş i q i-ş e y d a – dəli aşıq.

Ş e y i d b a z – arvadbaz.

Ş e y t ə n ə t – şeytanlıq, hiylə, fəsad, fitnəkarlıq.

Ş ə b – gecə; ş ə b i-y ə s – qəm gecəsi.

Ş ə b a h ə t – bənzəyiş, oxşarlıq.

Ş ə b a n ə – gecəyə mənsub.

Ş ə b i-e h s a n – xeyrat gecəsi (axşamı).

Ş ə b i h – bənzəyən, oxşayan.

Ş ə b i s t a n – gecə gəzintisi; c ə m a ə t i-ş ə b i s t a n – gecə gəzintisinə çıxmış adamlar; hərəmxanalar.

Ş ə b p ə r ə t ə b a n – yarasa təbiətlilər.

Ş ə d a i d – şiddətli.

Ş ə ğ a l – çaqqal.

Ş ə k i b a – səbr edən; səbrlilik.

Ş ə k v a – şikayət.

Ş ə k v i y y a t – şikayətlər.

Ş ə q q ü l-q ə m ə r – ayı iki yerə bölmək (Məhəmməd peyğəmbərin göstərdiyi möcüzələrdəndir).

Ş ə m a t ə t – özgənin bədbəxtliyinə sevinmə, bədxahlıq.

Ş ə m ə n d ə f ə r – qatar, dəmir yolu.

Ş ə m s – günəş.

Ş ə m ş i r – qılınc.

- Ş ə n – şöhrət, hörmət.
Ş ə n i ə – pis, murdar, xəbis; əxlaqa toxunan; i x t i r a a t i -ş ə n i ə – zərərli (dinə zidd) ixtiralar.
Ş ə r a k ə t – şəriklik, şərik olma.
Ş ə r a r – qılgıncılar.
Ş ə r a r ə – qılgıncım.
Ş ə r a r ə t – fəsadçılıq.
Ş ə r – şəriət, islam qanunları.
Ş ə r a f d a r – şərəf sahibi, hörmətli.
Ş ə r ə r – qılgıncım.
Ş ə r ə f y a b – şərəfli.
Ş ə f ə q q ə t – şəfqət, mehribanlıq, ata-ana duyğusu kimi təmiz, səmimi sevgi.
Ş ə f i q – şəfqətli.
Ş ə h a n – şahlar.
Ş ə h b a z – qızıl quş.
Ş ə h d – bal.
Ş ə h i d a n – şəhidlər.
Ş ə h i d ə – şəhid olmuş, məhv olmuş qadın və ya qız.
Ş ə h i r – şöhrət qazanmış, məşhur.
Ş ə h l a – ala; tünd mavi; d i d e y i -ş ə h l a – ala göz, ala gözlər.
Ş ə h r i y a r – şah, hökmdar; ş ə h r i a r i -h ü r i y ə t – azadlıq padşahı.
Ş ə x s i y y ə – bir adamın nəfsinə, öz şəxsi arzularına aid olan.
Ş ə r ' ə n – şəriət ilə, şəriət qanunu üzrə.
Ş ə r i – şəriətə uyğun.
Ş ə r i f – şərəfli, çox hörmətli.
Ş ə r m – utanma; həya etmə, eyib bilmə.
Ş ə t r ə n c – şahmat.
Ş ə t v a – qısa məxsus.
Ş ə v v a l – ərəb qəməri aylarının onuncusu, şəvval ayı.
Ş i a r – əlamət, nişan, fərqləndirici cəhət.
Ş i k ə n c ə – əzab.
Ş i k ə s t ə -b ə s t ə – sınımış, istifadəyə yaramayan.
Ş i k ə s t ə r ə q ə m – şikəstə xətti ilə yazan; qırıq yazan, yaxşı yaza bilməyən.
Ş i q a t – ittifaqsız, ayrılıq; ixtilaf.
Ş i r d i l – aslan ürəkli.
Ş i r i -j ə y a n – coşmuş, qəzəblənmiş aslan.
Ş i r i n m ə z a q (etmək) – damağını ləzzətə gətirmək, zövq vermək.
Ş i r k – çoxallahlılıq, bütpərəstlik; küfr.
Ş i r v a n i y a n – şirvanlılar.
Ş i t a – qış.
Ş i t a b – tələsmə.
Ş i t a b a n – yüyürən, sürətlə gedən.
Ş i v e y i -k ü f f a r – küffarın tərz-i-hərəkətləri, xasiyyətləri. Bax: küffar.

Ş i v e y i - m a t ə m – yaş havası, matəm halı.
Ş i y ə m – şiymələr, xasiyyətlər, təbiətlər; k ü f r ş i y ə m l ə r – kafir xasiyyətlilər.
Ş o h ə r – ər, arvadı olan.
Ş ö h r ə – məşhur, ağızlarda gəzən; ş ö h r e y i - b a z a r – hamıya məlum olan.
Ş u m – uğursuz, nəhs, məşum.
Ş u r – qovğa, mərəkə, gurultu-patıltı.
Ş u r i d ə – mübtəla, aşıq, məftun.
Ş u r i d ə s ə r – pərişan hallı; məc. aşıq, məftun, mübtəla.
Ş u r i ş – qarışıqlıq, üsyan, tüğyan, çaxnaşma.
Ş u r ü ş ə r – mərəkə, qovğa.
Ş ü ə r a – şairlər.
Ş ü ğ l – sənət, peşə, iş.
Ş ü h u d – gözlə görünən aləm, dünya; ə r s e y i - ş ü h u d – dünya meydanı.
Ş ü k r a n – minnətdarlıq, təşəkkür edisi.
Ş ü k u f ə – çiçək.
Ş ü k u h – böyüklük, çəlal, əzəmət, şövkət.
Ş ü r b – içmə.

T

T a b, t a b ü - t ə v a n – qüvvət, taqət.
T a b a v ə r – dözümlü, tab gətirən.
T a b a n e t m ə k – işıqlandırmaq.
T a b ə i y y ə t – təbəəlik; tabelik.
T a b ə k e y (takey) – nə vaxta qədər?
T a b ə n d ə – parlaq, işıq saçan.
T a c d a r – tac sahibi, şah.
T a c g a h – şah məxsus, sarayda olan.
T a c i r a n – tacirlər.
T a ə b ə d – həmişə, daima.
T a ə t – itaət; ibadət, pəhrizkarlıq.
T a ə t g ə h – itaət yeri.
T a ğ i – üsyançı, tüğyan edən.
T a h i r – pak, təmiz.
T a k – tənək, meynə.
T a q – gücdən düşmə; qübbə, günbəz.
T a q ə - t a q ə – top-top (qumaş).
T a q ə t g ü d a z – taqətdən salan, üzən.
T a q ə t f ə r s a – gücdən salan, taqəti tükədən, üzücü.
T a q ı m – qrup, dəstə.
T a l e h – pis, eyibli.
T a m m ə – tamam, bütöv, tam.
T a r – qaranlıq, qara.

- T a z ə p ə r ə s t a n – yenilik tərəfdarları.
T a z i n ə s ə b – ərəb cinsi (minik və yük heyvanları).
T e y – keçib getmə.
T e y r – quş.
T e y y i - r a h – yollar keçmə, məsafələr aşma.
T ə l a – (t ə a l i) – yüksəliş, tərəqqi.
T ə m – yemək.
T ə r ü f – bir-birini tanıma, qarşılıqlı tanışlıq.
T ə b a ə t – çapçılıq işi.
T ə b a h e t m ə k – puç etmək, məhv etmək.
T ə b a r – nəsil.
T ə b d a r – qızdırmalı.
T ə b d i l – dəyişmə.
T ə b d i l i - h i s s i y y a t – əhvali-ruhiyyənin dəyişməsi; t ə b d i l i - m ə n s ə b – vəzifənin dəyişilməsi.
T ə b c i l – hörmətləndirmə, böyük göstərmə.
T ə b ə i y y ə t – tabe olma, arxasınca getmə; təbəəlik.
T ə b ə s b ü s a t – yaltaqcasına yalvarış, alçalma.
T ə b ə r – balta.
T ə b l – təbil.
T ə b ə n – təbiətçə.
T ə b x i r – buğlandırma, buxarlandırma.
T ə b i d – uzaqlaşdırma, rədd etmə, rədd edilmə; sürgün.
T ə b r i z i y a n – təbrizlilər.
T ə b ş i r – muştuluqlama, müjdə vermə.
T ə c a h ü d – çəhd etmə, çalışma.
T ə c d i d – təzələmə, bir məsələ haqqında yenidən danışma.
T ə c ə l l a – parlama, aydın və zahir olma; n u r i - t ə c ə l l a – zahir olma, görünmə işığı; h ə q q i n n u r i - t ə c ə l l a s ı – həqiqətin işığı.
T ə c ə m m ü l a t – bəzək-düzək.
T ə c r ü b ə k a r – təcrübəli.
T ə c v i z – icarə vermə, məsləhət bilmə.
T ə d a b i r – təbdirlər.
T ə ' d a d – bir-bir, sayaraq.
T ə d b i h – pisləmək, qəbahətli etmək.
T ə d ə n n i – geriyə getmə.
T ə ' d i b – ədəbli etmə, ədəb və tərbiyə öyrətmə.
T ə ə l l ü m a t – qəmlər, ələmlər.
T ə ə r r ü z – sataşma, toxunma.
T ə ə ş ş ü q – aşıq olma.
T ə ə y y ü ş – məişət, həyat.
T ə ə z z ü r – çətinlik çəkmə.
T ə f a x ü r – iftixar, öyünmə.
T ə f ə k k ü r a t – düşüncələr, fikirlər.

- T ə f ə r r ü c – gəzib fərənlənmə, şadlıqla seyrə çıxma.
T ə f ə r r ü q – parçalanma, ayrı düşmə.
T ə f r i h – fərəhləndirmə.
T ə f r i q – ayırma, pozma.
T ə f r i q ə – ayrılıq, ittifaqsızlıq.
T ə f s i l – üzün izah, təfsilat.
T ə f s i r – izah, açıb anlatma, şərh etmə.
T ə ğ a f ü l – qəflət, xəbərsizlik, bilməzlik.
T ə ğ ə l l ə – cidd-cəhd etmə, səy, qeyrət göstərmə, təşviş, vəlvələ salma.
T ə ğ s i l e t m ə – yumaq, qüsl vermək, pak etmək.
T ə ğ y i r – dəyişmə, başqa şəkllə salma.
T ə h a r ə t – təmizlik, paklıq.
T ə h d i d – hədələmə.
T ə h ə m m ü l – səbr, dözmə.
T ə h ə s s ü r – həsrət çəkmə.
T ə h ə y y ü c – həyəcanlanma, çuşa gəlmə.
T ə h l i l – “la ilahə illa Allah” demək.
T ə h r i r – yazma, yazmaq.
T ə h r i r l ə r – məktublar, yazılar.
T ə h r i s – həvəsə gətirmə, şirnikdirmə.
T ə h s i l – əldə etmə, qazanma;
T ə h s i n – alqışlama, əhsən demə.
T ə h t – alt; t ə h t i - h i m a y ə – birinin himayəsi altında olma; t ə h t ü l -
t ü r a b – torpağın altı.
T ə h v i l – dəyişdirmə, bir şəkildən başqa şəkllə salma.
T ə h v i l d a r – kassir, xəzinədar.
T ə x a l ü k – həvəs, arzu; çürpənma.
T ə x ə l l ü f – xilaf olma, zidd getmə, birinin arzusuna əks hərəkət etmə,
müxalif olma.
T ə x ə t t ü r – xatırlama, yada salma.
T ə x l i s – xilas etmə, qurtarma.
T ə x m i s – beşləmə, bir şairin əsərinin hər beytinə üç misra artırıb bəndləri
beş misralı etmə.
T ə x r i b – dağıtma, xaraba qoyma.
T ə k a h ü l – tənbəllik; süstlük, qeydsizlik.
T ə k a s ü l – tənbəllik, kəsəlat.
T ə k b i r – Allahü əkbər demək.
T ə k d i r – pislənmə, pisləmə.
T ə k f i r – kafir adlandırma, dinsizlikdə təqsirləndirmə.
T ə k i d a t – təkidlər, t ə k i d – israr (etmə), bir işi, bir təklifi təkrarla
qüvvətləndirmə.
T ə k r i m – hörmət etmə, böyütmə, böyük yerinə qoyma.
T ə k s i r – artırma, çoxaltma.
T ə q a z a – tələb, işrar, təkid; inadlı, icbari tələb.

T ə q a b ü l – müqabil durma, qarşı-qarşıya gəlmə; bərabər olma.
T ə q b i r ə n – qiymətləndirərək, bəyənərək.
T ə q b i r i - q ə z a – qəza-qədər, tale, başa gələnlər.
T ə q d i s e t m ə k – müqəddəs saymaq, yüksək qiymətləndirmək.
T ə q l i d – izləmə; yamsılama.
T ə q r i r – ifadə, bəyan; sözlər; vədlər.
T ə q s i m – bölmə, hissələrə ayırma.
T ə q v a – Allah qorxusu, möminlik.
T ə l a f i – əvəz alma, bir ziyanın müəyyən qarşılığını alma; ödəmə, ödənmə
T ə l a v ə t (t i l a v ə t) – Quran oxuma, Qurani gözəl səsə oxuma.
T ə l ' ə t – üz, sifət, camal.
T ə l x – acı.
T ə l x i – acılıq.
T ə l x k a m – məyus, kədərli, ovqatı təlx.
T ə l ' i n – lənətləmə.
T ə l l ə – qalaq.
T ə l l ə q t ü – tələq verirəm (arvadı) boşayıram.
T ə l v i n – rəngləmə, boyama.
T ə m a m i – bütün, hamısı; t ə m a m i y y i - r ü s ü l – bütün peyğəmbərlər.
T ə m c i d – böyütmə.
T ə m ə d d ü n – mədəniləşmə, mədəni olma; tərəqqi.
T ə m ə l l ü q a t – yaltaqlıqlar.
T ə m ə v v ü c – dalğalanma, ləpələnmə.
T ə n – bədən, vücud.
T ə n ə b b ü t – göyərmə, bitmə.
T ə n ə f f ü r – nifrət etmə, iyrənmə.
T ə n f i r – nifrət etdirmə, iyrənc etmə.
T ə n g – dar, çətin keçilən yer, yol; az, kiçik, məhdud.
T ə n g n a y (t ə n g n a) – darlıq, darısqallıq; sıxıntılı, dar yer.
T ə n n a z – hər kəslə dostlaşan, oynayan, əylənən.
T ə n v i r – işıqlandırma, nurlandırma; t ə n v i r i - u y u n e t m ə k – elmini, biliyini artırmaq.
T ə n z i m a t – nizam-intizam, qanun-qayda; işlahat.
T ə r – təzə, təravətli.
T ə r a n e y i - ə s i l a n ə – əsillər, alicənablar nəğməsi.
T ə r d e t m ə k – uzaqlaşdırmaq, rədd etmək, qovmaq.
T ə r c i h (e t m ə k) – üstün tutmaq, daha yaxşı sanmaq.
T ə r ç e ş m – gözüyaşlı.
T ə r ə h h ü m – rəhm, acıma.
T ə r ə k ə – ölən adamın şeyləri, miras malı.
T ə r f i – yüksəltmə, ucaltma.
T ə r ğ i b – rəğbətləndirmə, həvəsləndirmə.
T ə r i q – yol.
T ə r r a r – oğru, cibgir.

- T ə r s a – xristian.
T ə r v i c – rəvac vermə, işə salma.
T ə r z i - ü m u r i - s ə l ə f – ata-baba yolu.
T ə s a h ü b – yiyələnmə, sahib olma.
T ə s ə l l i y a b – təsəlli tapan, dərdi yüngülləşən.
T ə s ə n n ü n – sünniləşmə, sünni olma, sünnilik.
T ə s x i r – zəbt etmə, tutma.
T ə s k i n – sakit etmə, dayandırma; t ə s k i n i - n ə f s – nəfsini, ehtirasını yatırtma.
T ə s l i y ə t – təsəlli; m ö v ç i b i - t ə s l i y ə t – təsəlli almağa səbəb, vasitə.
T ə s n i f – əsər yazma, kitab tərtib etmə.
T ə s t i r – pərdələmə, üstünü örtmə.
T ə ş b i h ə n – misal üçün.
T ə ş ə y y ö – şələşmə, şifə olma, şifəlik.
T ə ş x i s – xəstəliyin növünü düzgün müəyyən etmə, diaqnoz.
T ə ş r i f – şərəfləndirmə, hörmət etmə.
T ə ş r i f f ə r m a o l m a q – bir yerə təşrif gətirmək.
T ə ş y i – yola salma.
T ə t m i n – təmin.
T ə t h i r – təmizləmə, paklama.
T ə v a n g ə r – varlı, zəngin.
T ə v ə c c ü h – üz çevirmə, meyl və maraqla baxma.
T ə v i l – uzun; ə m r i - t ə v i l – uzun ömür.
T ə y ə q q ü z – oyanma, xəbərdar olma; ibrət gözünü açma.
T ə y ə m m ü n ə n – xoşbəxtlik və uğur sayaraq.
T ə y i n – vəzifə, rol.
T ə z a d – ziddiyyət, düşmənçilik, çəkişmə.
T ə z a y ü d – artma, çoxalma.
T ə z ə l z ü l – titrəmə, tərpənmə.
T ə z ə l z ü l a t – zəlzələlər.
T ə z i b – əzab vermə.
T ə z i r – məzəmmət, töhmət.
T ə z k a r – zikr olunma, danışılma, dilə alınma.
T ə z m i n – bir şairin başqa bir şairdən şeirdə sitat gətirməsi.
T ə z y i ' – zay etmə, puç etmə.
T ə z v i r – hiylə.
T i f a q – ittifaq, birlik, saziş.
T i ğ – qılınc.
T i l a – qızıl.
T i l a l a t – qızıl-gümüş, qızıl-gümüşdən qayrılmış şeylər.
T i l i s m a t – tilsimlə, cadu, sehr kimi yalan işlərlə bir adamın işini müşkülə salmaq xəyalları.
T i m s a l – bənzər, oxşar.
T i r – ox.
T i r a z – nizam-qaydada, yaxşı, bəzəkli.

T i r ə – qatı qaranlıq; b ə x t i - t i r a – talesizlik.
T i r z ə n – oxatan.
T i y n ə t – təbiət, xasiyyət.
T i z p ə r – tez qanadlanan, iti uçan.
T o f i r – fərd, təfavüt; çoxaltma, artırma.
T ö h r – yuyunmaq, təmizlik görmək.
T ö m ə x a r – acgözlüklə yeyən.
T ö v f i q – yardım, kömək; Allahın köməyi; müvəffəqiyyət.
T ö v h i d – təklik, birlik, Allahın birliyinə inanma.
T ö v q i f – dayandırılma, dayandırma, həbs etmə.
T ö v s ə n – at.
T ö v s i f – tərif.
T u h a f – qəribə.
T u l – uzun.
T ü c c a r – tacirlər.
T ü f e y l o l m a q – dalınca düşmək, qoşulmaq, birləşmək.
T ü f u l i y y ə i t – uşaqlıq.
T ü h ə f – qəribə, gülünc, görülməmiş şey.
T ü h ə m – töhmətlər, məzəmmətlər, tənələr.
T ü l u ’ – günəşin doğması.
T ü m ə n – İran pulu – on riyal (1930-cu ildən bəri işlənmir).
T ü n d b a d – şiddətli külək; n ə r e y i - t ü n d b a d – şiddətli küləyin uğultusu.
T ü r a b – torpaq.
T ü r ə k – türk sözünün ləhcədəki ifadə şəkli.
T ü r f ə – təzə, əntiqə şey; qəribə; t ü r f ə d i l b ə r – nadir gözəl.
U
U d – simli çalğı aləti; Hindistanda bitən və yananda xoş iy verən ağac.
U f a q – kiçik, balaca.
U l a – üstün, daha üstün, daha layiq, daha yaxşı; u l a g ö r m ə k – bir şeyi başqasından üstün tutmaq.

Ü

Ü b u r e t m ə k – keçmək, keçib getmək (sudan, körpüdən və s.).
Ü c r ə t – zəhmət haqqı.
Ü d ə b a – ədiblər.
Ü f t a d ə – əyilmiş.
Ü x ü v v ə t – qardaşlıq, dostluq, səmimiyyət.
Ü q a b – qaraquş, qartal.
Ü q b a – axirət.
Ü q d ə – düyün; çətin məsələ, dolaşq iş.
Ü q u b ə t – əzab.
Ü l ə m a – alimlər, elm ilə məşğul olanlar; ilahiyyət alimləri, ruhanilər.

Ü l u m – elmlər, fənlər; t ə h s i l i -ü l u m – elmləri öyrənmə.
Ü m ə n a – böyüklər, nazirlər, rəislər.
Ü m ə r a – əmirilər, hakimler, əyanlar.
Ü m m – ana; ü m m i -x a q a n – şah anası.
Ü m m ə h a t – analar.
Ü m m ə t – dindaşlar, bir dində birləşənlər.
Ü m m ə t i m ə r h u m ə – Məhəmməd ümməti, müsəlmanlar.
Ü m u r – işlər,
Ü m u r a t – işlər; ü m u r a t i -a l ə m – dünyanın işləri.
Ü n a s – arvadlar.
Ü r ə f a – ariflər, bilikli adamlar.
Ü r f – adət, qanun-qayda.
Ü r f a n – düşən.
Ü r u q – damarlar.
Ü s r – çətinlik, müşküllük.
Ü s r ə t – çətinlik.
Ü ş ş a q – aşıqlər.
Ü y u n – eynlər, gözlər; t ə n v i r i -ü y u n – gözlərə işıq saçmaq, məc. elm, bilik qazanmaq.
Ü z a r – yanaq, üz; g ü l ü z a r – gül kimi gözəl yanaq; gözəl üz.
Ü z m – abır, hörmət.
Ü z m a – böyük, ali.

V

V a b ə s t ə – bağlı; bir şeydən asılı olma.
V a c i b ü l i z a n – itaət edilməsi vacib olan.
V a c i b ü t t a ə – itaət edilməsi vacib olan.
V a h ə s r ə t a – ey vah!..
V a q e ə n – həqiqətən, doğrudan.
V a l a – yüksək, ali; açıq, aşkar; şübhəsiz.
V a l i d – ata.
V a l i d ə – ana.
V a z e h – aydın, açıq, aşkar; şübhəsiz.
V e y – və ey.
V ə b a l – günah, məsuliyyət; vicdan ləkəsi.
V ə c a h ə t – gözəllik.
V ə c a h ə t l i – gözəl üzli.
V ə c h – məbləğ, pul, əvəz, səbəb.
V ə h m i -x ə y a l ə t – əsassız, yanlış xəyallar.
V ə k a l ə t – vəkillik, başqasının işini görmə vəzifəsi.
V ə q' (qoyan) – ciddi əhəmiyyət verən, yüksək qiymətləndirən.
V ə q f (eləmək) – qurban etmək, bağışlamaq.
V ə q u r – vüqarlı.

V ə l ə d – oğul.
V ə l i – amma, lakin.
V ə r t ə – uçurum; burulğan, girdab, xətərli yer.
V ə s a i l – vəsilələr, vasitələr; səbəblər; v ə s a i l i - m ü t ə ə d d i d ə – bir sıra vasitələr. V ə s a i t – vasitələr; v ə s a i t i - i l h a m – ilham mənbələri.
V ə s a t ə t – vasitəçilik.
V ə s f – tərif.
V ə s f g u – tərifləyən, tərif deyən; mədhçi şair.
V ə s h ə n – üzdə, üzdən, zahirdə.
V ə s i – vüsətli, geniş.
V ə s i l ə – vasitə.
V ə z' – hal, vəziyyət.
V ə z' - m ə d a r – həyat tərz; hərəkət yolu.
V ə z a r ə t – vəzirlik; v ə z a r ə t i - m i l l i y ə – milli nazirlik.
V i f a q – həmrəylik, həmfikir olma, dostluq.
V i q a y ə – müdafiə, mühafizə.
V i r d – daim deyilən, təkrar edilən sözlər, ifadələr.
V i z r – günah.
V ü c u h – üzlər; k ə ş f i - v ü c u h i - n i s v a n – qadınların çadrasını atma.
V ü k ə l a – vəkillər, müdafiəçilər.
V ü s l ə t – aşıqın məşuqə çatması.
V ü s u d i - q a y i b – yox olmuş, aradan çıxmış insan, qeyb olmuş.
V ü s u q – inanma, etibar etmə.
V ü z ə r a – vəzirlər.

Y

Y a h u – ay Allah!
Y a l – boyun; y a l ü b a l – boy-buxun, qamət.
Y a r a – güc, qüvvət, qüdrət.
Y a r a n – dostlar, aşnalar.
Y e d i c i – ölü yerində ağız açıb ağı deyənlərin başçısı.
Y e k b a r – birbaş, birdəfəlik.
Y e k d a n ə – bir şeyin bütöv iri dənəsi.
Y e k s a n – bərabər, hamar, düz, bir.
Y ə d – əl; y ə d i - t ə s ə r r ü f – ixtiyar.
Y ə f i r r – qaçma, qaçışma.
Y ə ğ m a – qarət, talan.
Y ə x – buz.
Y ə l d a (yəlda gecəsi) – ilin ən uzun gecəsi, dekabrın iyirmi bir ilə iyirmi ikisi arasındakı gecə.
Y ə m i n – sağ tərəf.
Y ə ' s – ümitsizlik; yas.
Y ə s a r – sol tərəf.

Y ə s r i b – Mədinə şəhərinin qədim adı; ş a h i-Y ə s r i b – Məhəmməd peyğəmbər.

Y ə z d a n – yaradan, Allah.Y ö v m – gün.

Y o v m ə n-f ə y ö v m ə n – gün-gündən.

Y o v u n c u (y a v u n c u) – yaltaq, hədyan danışan, yava.

Z

Z a d ə – oğul; z a d e y i-N e m a n – Neman oğlu, Nemanzadə.

Z a i d – çox, artıq, ziyadə.

Z a i l – pozulmuş, yox olmuş.

Z a l i m a n – zalımlar, rəhmsizlər.

Z a r – inləyən, ağlayan.

Z a y e – zay, tələf, məhv.

Z e y – xarici görünüş, qiyafə, müxtəlif ictimai təbəqələrin özünə məxsus geyimi.

Z e y b ə q – civə.

Z e y f – qonaq.

Z e y f ç ə k m ə k – qonaq etmək.

Z ə b a n – dil.

Z ə b u n – zəif, güzsüz, qüvvədən düşmüş.

Z ə c r – cövr, təzyiç, zorlama, cəbr; a m i r i n z ə c r i – hökumət adamının zülmü.

Z ə'f – zəiflik, gücsüzlük.

Z ə k a t – şəriətə görə bir adamın mal-dövlətinin hər il yoxsullara verilməli olan qırxda bir hissəsi.

Z ə k a v ə t – zəkilik, qabiliyyət, istedad.

Z ə m m – məzəmmət, töhmət, tənqid.

Z ə n – arvad, qadın.

Z ə n b u r – eşşək arısı.

Z ə r d – sarı, solğun.

Z ə r ə f ş a n – qızıl saçan.

Z ə r n i g a r – qızıl su ilə naxışlanmış, zər naxışlı.

Z ə v a l – yox olma, məhv olma.

Z ə v ə c a t – arvadlar.

Z ə v i ş a n – şan və şərəf sahibi, adlı-sanlı.

Z i b a – qəşəng, yaraşıqlı, bəzəkli; z i b a-s ə n ə m – gözəl.

Z i b ə s – xeyli, o qədər, çox.

Z i k r – Allah və peyğəmbərlərin adlarını təkrar-təkrar söyləmə

Z i l l – kölgə.

Z i n ə t i-t ə n – bədənin, vücudun bəzəyi, yaraşığı.

Z i n h a r – aman, ehtiyatlı ol, çəkin.

Z i r ü z ə b ə r – alt-üst.

Z i ş a n – şanlı.

Z i ş ə r ə f – şərəf sahibi.

Z ö h d – zahidlik, həyatını ibadətlə keçirmə.

Z ö h r ə c ə b i n – parlaq alınlı, gözəl üzlü.

Z ö v c – ər.

Z ö v r ə q – qayıq, balaca gəmi.

Z ö v r ə q n i ş i n – qayıqda oturan.

Z ü k u r – kişilər, oğlanlar.

Z ü v v a r – ziyarətçilər.

MÜNDƏRİCAT

SATİRALAR

1911

Sual (“Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba”)	7
[Lə’nət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsan!]	7
[Qafil yaşamaqdansa gözəl kardır ölmək]	7
Məmdəli deyir ki (“Nasirülmülk, sənə boylə gümanım yox idi”)	8
Nasirülmülk Bakıdan İrana əzim olduqda (“Məncə, İranə əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk”)	8
Müxbirüssəltənəyə (“Yapdığın hiyləni hər günkü qəzetdə oxudum”)	8
[Əcdadına çəkdi, pədərin mütləq untdu]	8
Mühabirə (“ – Qafqaz əhli üç il ərzində nə e’ mal eylədi?”)	8
[Millətinin halı pərişan ola]	9
Mühabirə (“Məmdəli: Sevgili sultan babam, söylə, sənin halın nədir?”)	10
Abbas ağa deyir ki (“Can verib millətə, ali, əbədi nam alırız”)	13
Dreper deyir ki (“Elm olduğu yerdə olamaz dinü dəyanət”)	13
Avropada Məmdəlinin eşqbazlığı (“Məmdəli: Rəhm et mənə, can madmazel!”)	14
Yuxu (“Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsün”)	16
Ay can!.. (“Müftinin rə’yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan”)	17
[El çəkir namımı min lə’nət ilə]	18
Təbriz müxbirinə (“Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yenə?!”)	18
Eşidiriz ki (“O zəmandan ki, Rəhim xan yetişib Təbrizə”)	19
Mənşikov deyir ki (“Məktəbə düşmən olan bə’z müqəddəs (?) üləmə”)	19
Əzrailin iste’fası (“Əzrail ərz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...”)	19
[Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur]	20
[Çox da demə sərəvətü samanlıyam, ey filan!]	23
Dörd dilli qırmanc (“Kəşfi-vəç etmək deyil övrətlərə şər’ən hərəm”)	24
[Bütün Avropada kəmyab ikən, amma Bakıda]	24
Məmdəli deyir ki (“Rusiyyə diplomasyasına bağladım ümid”)	25
Ərdəbil hakimi Rəşidülmülkə (“Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar”)	25
[Molla Ərəszadənin... vay, yenə mabə’di var!]	25
Əqvalə həkiminə (“Əz “Səda” qarein bezar ayəd”)	26
Təbrizdən “Molla Nəsrəddin”ə göndərilən kağızların müfəttişinə (“Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox”)	26

Balaca səhnə (“Səd şükr ki, oldu nur-baran”)	29
Mühərrirlərə (“Tə’limə dair odlu yazılmış məqalələr”)	31
Vaqiye-yubileykaranə (“Girdim yerimə başımda qayğü”)	32
[Ey pulluların səfası, novruz!]	35
Bayram töhfəsi (“Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!”)	35
[Oylə bir tərcümə kim, ruhi-Şekspir görçək]	35
[Əshədü billahi əliyyül əzim]	35
[Həmdülillah ki, bu gün bəxtəvər oldu başımız]	36

Satirik parçalar

[Tutdum orucu irəməzanda]	37
[Babam sünni, nənəm şiə, dürək mən]	37
[Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx]	37
[Tanrı hər yerdə pulu bir ürəyi səxtə verər]	38
[Molla, səmavarından dərdə, həzar dərdə]	38

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

[Mən Xəlilüllah-e əsrəm, pedərəm çon Azər]	41
[Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi]	41
[Şe’r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir]	41
[Sən piri-cəhandidəsən, ey Seyyidi-sərkar]	42
[Sabiri-şeyda ki, tərki-şəhri-Şirvan eylədi]	42
[Üç yüz on doqquz idi bə’d həzar]	43
[Şükr lillah ki, afitabi-süxən]	48
Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza (“Əsrimiz xahiş edəkən ittifaqu ittihad”)	50
Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal üçün!	
(“Qılma, ey mün’im, təcahüd kəsəti-əmvəl üçün”)	51
Söz (“Ey söz, nola dərsəm sənə xurşidi-səməvat”)	53
[Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi]	54

Abdulla Cövdətin əş’arını təxmis

(“Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən”)	55
Növheyi-milli (“Vahəsrətə!.. ki bərhəm oldu tifaqi-millət”)	56
Təhəssür (“Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında”)	57
Eydi-mövludi-Nəbi (“Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda”)	59
Təraneyi-şairanə (“Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?”)	60
İttihabi-təəssüratımdan yenə bir şö’leyi-cəhansuzum	
(“Əl’əman, ey şahı-Yəsrib mədfənü Məkki vətən”)	62
Şəkibai (“Yar getdikcə təhəssür dili-şeydadə durar”)	64
Ənin (“Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!”)	65

Növha (“Ərseyi-aləmin yenə vəz’i bələli görsənir!”)	66
[Çünkü vücudi-alim bir ne’məti-xudadır]	67
[Ey müsibətzədə dindaşlarım, etdikcə nəzər]	68
Rəhgüzari-məxluqatda bir möhtaci-məsarif (“Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!”)	70
Nə yazım? (“Şairəm, çünki vəzifəm budur əş’ar yazım”)	72
Səttarxana (“Hali-məcəzubim görüb, qare, demə divanədir”)	73
[Yaşadıqca xərabə Şirvanda]	75
Əqvali-hikəmiyyədən müqtəbis bir mənzum (“Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir”)	79
Təbaət (“– Sərmayeyi-irfanı nasıl kəsb edər insan?”)	80
[İdrakdir müsibətə miyzan, əvət, əvət]	81
[Dərdim oldur ki, mənə ariz olan dərdlərin]	81
[Bir əzmdə səbat edəmən əhli-ehtiyac]	81
[Ey dilbəri-hürriyyət, olandan bəri aşıq]	81
Bənzətmə (“Sövdəyi-məvəddətdən”)	82
Ruhum! (“Ruhum, ey şahbazi-ülviyyət”)	83
Tərbiyə (“Ümmətin rəhnəması tərbiyədir”)	84
[Dəhr bir müddət oldu mənzilimiz]	84
Analar bəzəyi (“Gər olsa nisadə elmü irfan”)	85
Analar bəzəyi (“Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil”)	85
Nitqə xitab (“Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!”)	86
Həvəs (“Həvəs sövq eylər insanı həyatə”)	87
[Tərk edər kim ki, şükri-ne’məti-nas]	88
[Nola ərbabi-kəmal eyləyə təhsin mənə kim]	89
[Yaran, məgər ki, mahi-əza ibtida olur]	90
[Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xəmidə]	91
[İstərəm ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl]	91
[Arizi-qəmlər əlindən ürəyim şişmiş idi]	91
[Mənə bəd keçdi şəhri-Şirvanda]	91
[Rahəm bedəhid, ru berah amədəəm]	92

QƏZƏLLƏR

[Qoyma gələ, saqiya, zahidi meyخانəyə]	95
[Hər səri-muydə min aşıqi-nalanın var]	96
[Viranə Şəmaxidə mənə gənc tapılmaz]	97
[Məftuni-səri-zülfünə qüllab gərəkmez]	98
[Kuyini xunabeyi-çəşmimlə nəmnək eylərəm]	99
[Gər istəsən ki, fitneyi-ələm oyanmasın]	100
[İstəsən könlüm kimi zülfün pərişan olmasın]	101
[Ey dil, amandı, sirrini biganə bilməsin!]	102
[Ey şux, yenə həmdəm olub kakilə zülfün]	103
[Xosrovi-hüsnün, əzizim, sən imişsən taci]	104

[Qəmində çərxi-çarümdən keçən fəryadı ahım var] 104

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

Məktəb şərqi ("Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən")	107
Məktəbə tərgib ("Mənim bağım, baharım!")	108
Elmə tərgib ("Elmin izzəti payidar olur")	110
Uşaq və buz ("Dərsə gedən bir uşaq")	111
Yaz günləri ("Gəl, gəl, a yaz günləri!")	112
Ağacın bəhsi ("Alma, palıd, şam ağacı hal ilə")	113
Cütçü ("Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə")	115
Qarğa və tülkü ("Pendir ağzında bir qara qarğa")	116
Məktəb uşaqlarına töhfə ("Doğar insan ata ocağında")	117
Məktəb şagirdlərinə töhfə ("Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı")	119
Təbib ilə xəstə ("Bir təbibə gedib də bir bimar")	120
Qoca bağban ("Bir taqım gənc yol kənarından")	121
Qarınca ("Gördülər bir qarınca bir mələxi")	122
Molla Nəsrəddinin yorğanı ("Gecə yatmaq zamanı çatmış idi")	123
Uşaq və pul ("Kuçədən bir çocuq yüyürdü evə")	124
İskəndər və fəqir ("Gün önündə bir acizü müztər")	126
Azarlı kəndçi ("Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan")	128
Camuşçu və sel ("Bir kişi saxlayırdı bir camuş")	130
Molla Nəsrəddin və oğru ("Mollanın borkünü çalıb oğru")	131
Örümçək və ipək qurdu ("Bir örümçək özün öyüb durdu")	132
Artıq alıb, əskik satan tacir ("Bir nəfər tacir öz dükənində")	133
Yalançı çoban ("Bir çoban bir gün etdi dağda haray")	135

TƏRCÜMƏLƏR

"Şahnamə"dən tərcümə ("Belə nəql edir möbidi-huşyar")	139
Tərcümeyi-qövləl-müfti ("Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağaldımı")	154
[Gördüm neçə dəstə tazə güllər]	154
Şe'r tərcüməsi ("Tapşırma sirtini məgər əhli-kərəmlərə")	154
Ləffazlıq ("Məclis" qəzetəsindən tərcümə)	155

HEKAYƏ VƏ FELYETONLAR

Meydana çıxıyor...	161
Hamısını tapa bilirəm, birin tapa bilmirəm	165
Şirvanda mühüm həvadis	167
Yadigar	169

MƏQALƏLƏR VƏ MÜXBİR YAZILARI

Vəfat xəbəri	173
İslamiyyətin insaniyyətpərvərliyi	174
[Qabıstan mahalının pristavı]	175
[Bu gün Qafqaziya məmləkətində]	176
[Qarabağ davası qət'i xüsusunda]	178
[Avqustun 3-də Salamovların evində]	179
[Şamaxı tüccarı-mö'təbərindənən]	181
[Həmd olsun, o gündən ki]	182
[Həmd olsun, Şamaxıda bugünkü]	184
[Kürdəmir mahalında Qarasaqqallı kəndindən]	185
[27 avqust, Bakı]	186
Mətbuat	188
[Şəhərimizdə realni uşqola təşkilindən]	190
Qeyrət	191
[Şamaxının qərbində vəqə']	192
[Şamaxı realni uşqolasına inspektor]	193
[Oktyabrın onunda Qoşunlu mahalında]	194
[Noyabrın dördündə Kürdəmir ilə Ağsu]	195
[Bu il Şamaxı əhli]	196
[Qabıstan mahalında Ərəbşahverdili]	197
[Noyabrın 18-də şamaxılı malaqan]	197
Ləbbeyk icabət	198
[Neçə gün bundan əqdəm Bakıdan]	199
Təşəkkür	200
[Dekabrın 31-ci günü]	201
[Yanvarın 24-də gecə saat]	203
[Şəhərimizdə şirkətlər, zavodlar]	204
Zəman nə istəyir? Amma biz	205
[Mərhumül-məğfur Hacı Məcid əfəndi]	208
[Şamaxı uyezdi Bakı quberniyasının]	211
[Qədimə Şamaxı şəhərinin]	213
[Bu axır vəqtlərdə Şamaxıdan]	214
[Padar köçəriləri Şamaxı uyezdidin]	215
[Vəsaiti-mə'lumə ilə e' mali-fikr]	216
[Bahardan iki ay yarım keçir]	218
Cümə	220
Mühərrərat	222
Xaqani (Ulularımızdan eşitdiyim)	223

MƏKTUBLAR

Müdir əfəndim!	227
Qoridə maarifpərvər Sultan Məcid Qənizadə hüzurərinə!	227
Qoridə dusti-dirin və bəradəri-sədaqətayinim	

Sultan Məcid hüzeni-şəriflərinə!	228
Fəzilətli Sultan Məcid Qənizadə hüzeni-şəriflərinə!	229
Maarifpərvəri-möhtərəm Sultan Məcid Qənizadə hüzeni-alilərinə!	230
Sultan Məcid hüzeni-şəriflərinə!	231
Məktubi-məxsusi	232
Ruhum, canım, Şərifzadə!	233
Qardaşım Səhhət!	234
Qardaşım Səhhət!	235
[Məktubdan bir parça]	236
İzah və şərhlər	237
Lügət	310

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Rəşad Həmidov</i>
Korrektor:	<i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 19.05.2004. Çapa imzalanmışdır 17.12.2004.
Formatı 60x90 ¹/₁₆. Fiziki çap vərəqi 24. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 212.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.